

2.
JO. ALEX. DOEDERLINI,
ACADEMIÆ IMPERIALIS LEOPOLDINO-
CAROLINÆ NAT. CURIOSOR. UT ET REG. BORUSS.
SOCIET. SCIENTIARUM COLLEGÆ, NEC NON LYCEI
WEISSENB. IN NORICIS RECT.

COMMENTATIO HISTORICA

DE

NUMIS GERMANIÆ
MEDIÆ,

quos vulgo

BRACTEATOS ET CAVOS,

vernacule

Blech und Bohle Münzen

adpellant;

nec non

LAMINARIBUS QUIBUSDAM MEDII ÆVI
BILATERALIBUS;

Qui maximam partem WEISSENBURGI in Noricis,
inque vicinis agris, haud ita pridem eruti sunt ac
reperi.

Cum Figuris æri incisis.

Accessit

De Pecuniæ medii Aevi Valore, Numerumque nostræ ætatis origine
DISQVISITIO.

NORIMBERGÆ,

Apud JUL. ARNOLD. ENGELBRECHT & W. M. ENDTERI FILIAS,

Literis ADELBULNERI. 1729.

JO. ALEX. DOEDERLINI
ACADEMIAE IMPERIALIS LEOPOLDINAE
CAROLINAE NAT. CURIOSOR. UT ET RICHARDORUS
SOCIET. SCIENTIARUM COLLEGE, MORGAGNI LYCEI
WEISSENS. IN MORICIS
COMMENTATIO HISTORICA

DE
NUMIS GERMANICIS
MEDIAE

BRACTEATOS ET CAVOS
BRACTEATOS ET CAVOS
BRACTEATOS ET CAVOS

LAMINARIIS QUIBUSDAM MEDII AEVI
BLATRALIBUS

Qui maximam partem WEISSENBURGII MORICIS
CUM FIGURIS ET INCISIS

De Perennia nummi aetate. Nummi nummi aetate
DISQUISITIO

NORMBERGA
AUGUSTO ARNOLD. ENGELBRECHT & W. M. ENDERT. FILII
LUDWIG ADOLF BULNER. 1779

PRÆFATIO.

Nnus est, & quod excurrit, quo, cum cæmentarii quidam & operarii in molien-
dis, jaciendisque novi ædificii, super rui-
nis bello tricenario funestissimo destru-
ctæ cujusdam apud nos domus, quæ,
cum proxima Ædi D. Martino quondam
sacræ, (ubi nunc Emporium frumentarium est,) & ipsa
procul dubio sacra olim fuit; quibus locis sacrorum
Antistites superioris ævi numos suos ut plurimum re-
condidisse perhibentur, fundamentis humum egere-
rent, in urnam figulinam forte fortuna inciderunt,
eamque, nescio, quas sordes reputantes, cum humo
projecerunt, nihil, appetente jam jam vespera, quid age-
rent, pensi habentes. Postero die rotundas animad-
vertentes lamellas, studiosiusque contemplantes, dignas,
quas tollerent, reputarunt; mox & colligere & undique
versum disjectas, humoque maximam partem tectas,

P R Æ F A T I O.

requirere cœperunt. Vulgato mox, ut solet, rumore, accedunt amici, mihi que rem denunciant: nec defuerunt, qui repertos ostenderunt numulos. Sed officii publici ego tum districtus laboribus, distentusque, altero demum, tertioque die, (quo vero maximam partem, quod vehementer dolui, distracti jam fuerant,) ad coëmendos, quos potui, & colligendos, animum adpuli. Comparavi, quosque comparare integrum amplius non erat, passim dispersos conquisiui, collegi, ac delineandos curavi. Et hi ipsi fere sunt, quos æri incisos præmissa exhibet tabella. Qui aut diffracti sunt in egerenda humo, id quod in *λεπτότητι* sua compluribus accidit, aut, nescio, quo delati, aut denique ad delineandum petenti morose denegati, quin plurimam partem iidem cum nostris sint, nullus fane dubito.

Sed & cum qualicunque descriptione, præmissa generali Numorum Bracteatorum necessaria *διασκέλει*, luci publicæ exponere eos volui, ut iis inprimis, qui tale quidpiam oculis nunquam usurparint, (quotus quisque enim apud nos est, qui numos viderit Bracteatos, deque iis recte sentiat!) quidnam illi sint? immo vero, quid non sint? constet; simul & ignaris rei numariæ dulcissimæ Patriæ nostræ, antiquæ Germaniæ, innotescat, quibus, in commerciis suis, nec non rerum memoratu dignarum memoria conservanda, usi fuerint Majores nostri, numis, quâque in iis cudendis arte & probitate.

Quid?

PRÆFATIO.

Quid ? quod & aliæ suppetant rationes , quæ institutum juverunt partim , partim & promoverunt. Non ignorant, quibus veterum Germanorum res numaria cordi est & curæ , non deesse ea in re Viros omnino versatissimos, peritissimosque, qui addubitant, in Bavaria, Suevia, nec non Franconia, & , qua adjacent, terris, Cis-Danubianis maxime nostris , in usu olim fuisse, aut reperiri numos cavos & bracteales. a) Quibus adeo non ingratum fore arbitror, certiora si edoceantur & veriora; quæ in re Historica, Historico nostro seculo, non desiderantur modo, sed & magis magisque cotidie dispalescunt. Nec inanis, quæ vulgum tenet & terret, opinio toleranda diutius, quæ Gentilium hosce numulos esse, & , nescio, quos de astros exhibere, perperam sæpe statuit. b) Tollenda, quoad ejus fieri potest, & corrigenda-

)(3

a) Vid. Ill. Dn. de LUDEWIG Einleitung zu dem Deutschen Münz-Wesen mittlerer Zeiten. c. XI. §. 7. p. 92. seq. Celeberrimi item Duc. Wirtemberg. Consilarii Regiminis, Dn. *J. J. Moseri* Anmerkungen über Herrn J. P. von Ludewig Einleitung p. 94. seqq. nec non Excellentissimi Dn. *J. G. Liebknachts*, Math. Prof. in Acad. Gieß. Epistola de Bracteatis Nummis Hassiacis, §. 11. p. 5. seqq. NB. Vocibus, quas recentior ætas ad rem in hoc argumento feliciter exprimendam, usurpavit, quales sunt; *Bractealis*, *laminaris*, *bilateralis*, *Panningi* seu *Penningi*, *Haleri*, *Grossi*, *Cruciati*, *cruciferi*, *iconium*, *liliatus*, *liligerus*, *teloneum*, *Schillingi*, *monetare*, aliæ, cum *Sperlingio*, *Oleario*, *Schlegelio*, & mihi cum pace B. L. utiliceat.

b) Ea omnium, qui primi repererant & conspexerant numulos nostros, vox erat, eorum etiam, qui narium erant emunctiorum. Eadem refert laudatus *Liebknacht*, l. c. p. 11. & celeberrimus Danorum Polyhistor, Nobilissimus *Sperlingius*, de Num. Bract. & Cavorum Orig. Epist. ad Rev. Dn. *Jac. à Mellen*, p. 70. seq. nec non Nov. Lit. Mar. Balth. Collectores ad An. 1700. p. 111. seq. it. p. 242. seq.

PRÆFATIO.

rigenda inepta plebis judicia ac præjudicia. Quod denique Ill. Fridericianæ Cancellarius, Dn. *de Ludevvig*, libello doctissimo, rarissimoque, c) cavere voluit, ne, qui hujus generis antiquitatis monumenta forte repererit, ad fabros potius aurarios & argentarios, nec non Judæos, quam ad se, virosque eruditos, ea venditurus deferat; id & omnes Νομισματοφίλες mecum optaturos esse, & præstituros, certo confido.

Quod superest, Lectorem benevolum, dum pro ratione instituti mei rem prosequor, ea, qua par est, humanitate rogatum velim, ut, si meliora habeat, sciatve, ea me edocere ne gravetur; eos maxime cum exhibuero, & primus quidem, numos, qui omni plane destituti Inscriptione, &, quibus dignoscantur, signis & Insignibus, non nisi ex aliis, iisque clarioribus, notioribusque, innotescere possunt monumentis.

BRE-

c) Einleitung zu den Deutschen Münz- Wesen mittlerer Zeiten inscripto, & paulo ante laudato, c. III. p. 2c. seqq. & c. XV. p. 2; o. seqq. ubi pluribus ostendit celeberrimus Auctor, quibus locis, modisque, reconditi olim numi investigari, reperiri; nec non ab Aurifabris & Argentariis, itemque Judæis, comparari, redimi, adeoque ab interitu & igne facti tectique queant servari.

BREVIARIUM.

§. I.

In literarum studiis divina regnat providentia; cui Temperamentorum diversitas, indeque ad diversa studia diversa debetur inclinatio. §. II. Hinc & studiis sue sunt Periodi, vicesque. §. III. Seculum nostrum Historicum est: negligit trivialia & vulgaria, & ex certis, reconditisque rerum monumentis, quæ specialia & minus nota, conquirat. §. IV. inque Numis etiam, quorum studium eò nomine commendatur, Germanorum, reperit. §. V. Id quod, quanquam difficile admodum, §. VI. Cordi tamen & curæ, nostro potissimum ævo, Viris semper fuit Clarissimis, quos inter eminet & præcellit. III. Spanhemius, nec non §. VII. Cl. Luckius. Quibus cum laude succedunt §. IIX. celeberrimus Olearius §. IX. nobilissimus Tentzelius, §. X. Doctissimus Schlegelius, §. XI.

BREVIARIUM.

XI. Reverendissimus Schmidius, famigeratissimusque Liebknechtius §. XII. Sperlingius ὁ κριτικώτατος, cum Lubecensi Theologo, Jac. a Mellen, §. XIII. Ill. Dn. de Ludevigg, §. XIV. It. Heineccius, ὁ μακαρίτης, §. XV. Doctissimus Hottingerus, nec non Theologus ἰσορικότατος Leuckfeldius; §. XVI. Nec laude sua defraudandi, qui obiter in scriptis suis rem Germanorum numariam illustrarunt, quorum potiores sunt Frisius, Jo. Schilterus, D. Major, Wedelius, Molanus; Ad quam classem §. XVII. refertur Ill. Eccardus; & §. XVIII. qui idem olim meditati sunt, & nostra etate meditantur, Christfr. Caspar & Paulus Sagittarii, Wagenfeilius, Schmidius, de Ludevigg, Moserus, alii. §. XIX. Quibus auctoribus Historia rei Germanorum numaria mediæ ævi egregie exculta majora indies sperare jubet incrementa §. XX. Antiquissimis temporibus non ære & numis, sed permutatione mercium in commerciis usi sunt Germani. E numis vero Romanorum non nisi ferrati & bigati ipsis placuere. §. XXI. Quô tempore cudi cœperint in Germania numi, dubium. Ad tempora Christianismi in Germania numos plurimi referunt; sed non nisi solidos. §. XXII. Non ejusdem adeo ætatis, sed inferioris multo, Bracteati sunt. §. XXIII. Errant proinde, & hallucinantur, qui gentilibus tribuunt Bracteatos, & Deastros in imaginibus sibi cum vulgo fingunt. §. XXIV. Scaligero, aliter sentienti, respondetur. §. XXV. Christianorum seculis vindicantur Bracteati; ad XII. tamen Sec. cum Sperlingio non descendimus. §. XXVI. medium potius tenentes Ottonum ævo insistimus. §. XXVII. Definitio numorum Bracteatorum.

BREVIARIUM.

torum. §. XXIIIX. Etymologia, Synonymia & Homonymia. §. XXIX. Cur cavi dicantur, inquiritur. §. XXX. Non omnes tamen numi Cavi Braſeatis sunt accensendi; adeoque nec Patellæ Iridis. De quarum origine multa dicuntur, & quæ falsa, refelluntur §. XXXI. De Veterum Panningis, seu Penningis (denariis) Pfennigen, Pfaffen: Pfennigen, Heiligen: Pfennigen, quid statuendum, traditur. §. XXX. Numi Braſeati audierunt etiam olim Leicht-Geld, Rheinische Wehrung, Angster, numi Scyphati &c. §. XXXIII. Germanis vindicantur Braſeati. §. XXXIV. Origo & Progressus Braſeatorum solidis obicem posuit. §. XXXV. Causæ Braſeatorum enarrantur. Olearius & Heineccius Germanorum probitatem laudant. §. XXXVI. Inscitiam in arte fabili prætendunt alii; alii argenti inopiam. §. XXXVII. Alii incusant numorum Braſealium conditorum in sumptibus præstandis parsimoniam & φιλαργυρίαν, nec non αἰσχροκερδίαν. Finitur ἐπιτέλει. §. XXXVIII. Causa Efficiens Braſeatorum primaria solus est Princeps, isque summus: In Imperio Germanorum Imperator. §. XXXIX. Plures extant Braſeati Personarum sacrarum seu Ecclesiasticarum, quam Impp. & Principum. Cujus rei ratio redditur. Nec infrequentes sunt Civitatum numi. §. XL. Materia Braſeatorum est cumprimis argentum, idque vel purum vel impurum. Inde de ætate numi judicium. §. XLI. Braſeatos au-

BREVIARIUM.

reos dari negatur. §. XLII. Num dentur Braſcati
arei? §. XLIII. Cupreorum copia magna eſt. §. XLIV.
Forma Braſcati potiffimum attendenda; externa cum-
primis. §. XLV. Numi ἀσχυροί, omnique cultu deſti-
tuti, antiquiſſimi. §. XLVI. Ejus generis noſtri non
ſunt. Elegantia & cultus numorum laudi ducitur Prin-
cipi. §. XLVII. Deformitatis numorum Braſcatorum
cauſæ. §. XLVIII. Earum non poſtremæ, Artificum in-
ſcitia & Inſtrumentorum aptorum deſectus. §. XLIX.
Braſcatorum quantitas admodum varia & diverſa.
§. L. Num dentur Braſcati quadrati? §. LI. Bra-
ſcati Laciniati, Crotoniati, acephali. §. LII. Figuræ
utplurimum obſcuræ. Varietas earum infinita. §. LIII.
Numi Braſcati Inſignia utplurimum & Arma Auſto-
rum ſuorum exhibent. §. LIV. Braſcati Halenſium
Crucem manumque habent. §. LV. Turres, Portæ,
Burgi Civitatum utplurimum Inſignia ſunt. §. LVI.
Braſcati Turriti. §. LVII. Figura Braſcatorum è
regno vegetabilium frequentiffimæ ſunt Roſarum. §.
LVIII. E Regno Animalium ſepiffime occurrunt Leo-
nes. §. LIX. Rarius Urſi. §. LX. Aquilæ tantum
non ubique ſunt obvia. §. LXI. Aquila facie virgi-
nea civitatis Norimbergensis eſt. §. LXII. Numorum
quamplurimi unâ pluribus figuris ſunt notati. §. LXIII.
Numorum ſacrorum κριτήρια Mitra, quæ non unius ge-
neris. §. LXIV. Signum Crucis, baculus item cru-
ciatus, nec non pedum, paſtorale. §. LXV. Signi
crucis

BREVIARIUM.

crucis varia metamorphoses. Baculi item Cruciati varius usus in Numis aequae ac in Processionibus publicis. §. LXVI. De lituis, seu Baculis Episcoporum, eorumque varietate, deque numo Fig. III. §. LXVII. De Gladio in numis Praesulum. §. LXVIII. Disceptatur de numo Fig. XI. XII. §. LXIX. Braeteatus Fig. IX. ἀχάρακτος explicatur. §. LXX. Braeteatus Episcopus cum duobus lituis, totidemque turribus in scenam producitur. §. LXXI. Vexilla, lituorumque involucra, nec non Praesules sedentes exhibentur. §. LXXII. Episcopus in numo bilaterali mitra fastigiata & libro conspicuus. Quis ille? §. LXXIII. Personae Duae in Braeati latere uno. §. LXXIV. Quid de Imaginibus Christi & Sanctorum in numis sit habendum? §. LXXV. Braeales coronis conspicui plurimam partem ducales sunt. §. LXXVI. Numi corona insignes. Fig. XVI. & XL. in scenam producuntur. §. LXXVII. Braeati sceptris & baculis liliatis conspicui. Numus Ducis Brunsvicensis, Henrici Palatini, Fig. XLI. explicatur. §. LXXVIII. Alius Ducis Henrici Palatini numus illustratus. §. LXXIX. Obiectio praedicti numi Audorem concernens diluitur. §. LXXX. Numi Brunsvicenses. §. LXXXI. Numus bilateralis, Henrici donationem Archiepiscopo Bremensi factam significans. Ejus Figura est XLII. §. LXXXIII. Ejusd. Commatis numus, in reconciliationem Archiepiscopi Bremensis & Ducis Henrici.

BREVIARIUM.

rici. Falconis in Braſeatis haud rari. §. LXXXIV. Braſeati aquilam exhibentes, itemque lupum. §. LXXXV. Coronis inſignes Braſeati complures. Cur plurimam partem Perſonæ in numis imberbes. §. LXXXVI. Barbae abſentia in vultibus Illuſtrium Perſonarum numismatognoſiam reddit difficiliorem. §. LXXXVII. Braſeati nuda capita exhibentes rari, & Principibus potius, quam Perſonis Eccleſiaſticis, adſcribendi. §. LXXXVIII. Numi Germanorum Clypeis, ſcutis & Vexillis conſpicui. §. LXXXIX. Sunt & qui vexilla & turres exhibent. §. XC. Bilateralis, qui altero latere crucem, altero turres fornici impoſitas ob oculos ponit; nec non Braſealis, qui duos palos ſeu trabes ſiſtit, Bencſen: Pfennig vulgo dictus. §. XCI. Braſeati & laminares quidam ſuppletorii Helvetiis tribuendi. §. XCII. Conatus ſuos in explicandis figuris numorum antiquorum minus notis excuſat auctor. §. XCIII. Finis Numorum Braſeatorum ex paſſimonia partim, partim & (§. XCIV.) probitate nec non fide veterum Germanorum deducitur. §. XCV. Quo & numorum ſuppletiorum, ceu audiunt, ratio & inopia ſpectant. §. XCVII. In qua tamen inopia beatiora ſæcula ſuperiora, quam in divitiis ſuis noſtra. §. XCVIII. Numis memorialibus Braſeatos ſunt, qui accenſent; idque haud perperam plane. §. XCIX. Complures Braſeatorum memoriales ſunt. §. C. ΑΙΣΧΡΟΝΕΣ ΔΙΑΥ Braſeatorum Auctoribus quidam objiciunt; §. CI.

BREVIARIUM.

§. CI. Ut haberent Prasules , quo ædificia sacra instaurarent , reficerentque , Bracteati sæpe excusi sunt. §. CII. De Inscriptionibus Bracteatorum , iisque Latinis. §. CIII. Cur in Bracteatis non æque ac in solidis , literæ compareant monasticae , *Mönchs-Schriften*. §. CIV. Æra Christiana in numis antiquis , Bracteatis imprimis , raro conspicitur. Cujus rei ratio redditur. It. De literis confuse formatis , in verbis &c. in Bracteatis. §. CV. Inter alia Bracteatorum Adjuncta valoris potissimum eorum ratio habenda. CVI. Ejus notitia insignis plane usus. §. CVII. A scriptoribus passim commendatus. §. CVIII. Bracteatorum minoris moduli pretium valorque. §. CIX. De Libris (*Pfund*) veterum , earumque partibus. Libra Romana , Coloniensis , &c. §. CX. De Marcis superiorum , inferiorumque seculorum. §. CXI. De Fertionibus mediæ ævi. §. CXII. Talenta Germanorum quæ & qualia §. CXIII. Eorum valor & pretium pro diversitate seculorum diversum. §. CXIV. De libris *Pfenningorum* , seu Denariorum minorum , *Pfund* = *Pfennige* , vulgo dictis. §. CXV. De Talentorum & librarum numorum Halensium (*Pfund* = *Heller*) diversorum seculorum valore diverso. §. CXVI. De solidis Denariorum & Halerorum , vulgo *Schilling* , *Pfenningen* , *Schilling* = *Hellern* , §. CXVII. De Denariis veteris Romæ , mediæque ævi , aureis & argenteis. §. CXVIII. De Numis Turonensibus

BREVIARIUM.

bus, Turnosen vulgo dictis. §. CXIX. De Florenis superiorum æque ac recentiorum seculorum, aureis ac argenteis. §. CXX. De Florenorum argenteorum Vncialium, Thalerorumque, prima origine. §. CXXI. De Florenis ævi nostri semuncialibus, eorumque incunabulis. §. CXXII. Cruciatorum der Kreuzer, Alborum, der Weißpfennige, Batzionum, der Batzen &c. prima ætas & valor antiquus. §. CXXIII. Duratio & abolitio Braßeatorum, causæque abolitionis. §. CXXIV. Numorum bilateralium & elegantioris fabricæ origo. §. CXXV. Epilogus.

C. D.

§. I.

Etin literarum studiis capeffendis egregia Pro-
videntiæ divinæ monimenta occurrere & ve-
stigia, non est, me quidem iudice, quod du-
bitemus. Temperamentis, quæ non natu-
ræ magis, quam Deo, debemus, reguntur in-
clinationes & affectus humani. Inde idem
qui velint, nolintque idem, sunt paucissimi.

*Divina
Providen-
tia ad di-
versa lite-
rarum stu-
dia diversa
debetur in-
clinatio.*

Non omnes ad literarum studia nati sunt;
& qui ad ea nati, iisdem non omnes pariter delectantur, non ca-
piuntur omnes. Est, quem sacra juvant; averfatur alius. The-
min colit & forum alius; alius spernit, & Medicorum castra se-
qui mavult, cum de certo studiorum genere iudicium institui-
tur. Nec, qui in Philologorum, Philosophorum ac Historico-
rum arena defudant, idem omnes volunt, idemque nolunt.
Videas in scholis, nondum sæpe fufficienter fatis jactis studio-
rum fundamentis, magno quosdam animi impetu ferri ad
orationem ligatam, f. Poëfin, quam cane pejus & angue, quod
ajunt, fugiunt & averfantur alii. Qui summa animi conten-
tione Orientis exquirunt monimenta, & ejus linguas excu-
tiunt, numerus haud exiguus est. At, qui, quæ Occidentis
sunt, & quas Linguas Exoticas vulgo dicunt, præferunt, haud
forte numeraveris. Sordent hodie plerisque omnibus, quæ
superior ætas plurimi æstimavit, fecitque maximi, de Ente

Phi.

Philosophemata, paucique in Scholis sunt, qui tricas istas amant, pauciores, qui commendant. Toti contra alii sunt in Philosophia morali; in naturali alii. Quibus Mathematica cordi sunt & curæ, omnes in eis nervos contendunt, & quam possunt, navant operam. In re Historica nullam non voluptatem quarunt omnemque adeo in ea solertiam ponunt nostræ ætatis cultiora ingenia quamplurima. Nec desunt, qui in Antiquitatis monumentis quibuscunque excutiendis, illustrandis, stabiliendis, sedulo desudant, immoriunturque, & nostro quidem hoc ævo, quod haud abs re *Historicum* dixeris *Seculum*.

§. II.

Artes etiam
& litterarum
Studia
à Deo suas
habent Periodos.

Est nempe & temporibus suis genius, ingeniumque; nec omnis fert omnia ætas. Summa Imperia & Respublicæ Periodos suas habent: Sed & Artes habent & scientiæ, ita, ut fordeat tandem, quod vel maxime placuerit olim. Addo: cum hodie Artes & Scientiæ pleræque omnes ita sint exhaustæ, ut ne spicilegium quidem superesse putetur; nova subinde materia novique labores, ne marcescant ingenia, quærendi, subeundi, exantlandi, & nova quandoque, quâ exerceatur & affligatur insatiabilis curiositas, crux. Quæ, quin fiant providente & decernente supremo Numine, summoque rerum arbitro, nullum sane dubium. Omnium namque in eodem argumento si versaretur solertia, omnibusque idem & omni tempore si placeret studium, & eandem omnes si deamarent & excolerent disciplinam, ceteris ubi derelictus foret locus? Omnium animus ad sacra si ferretur, quis Themidos vacaret studio? omnisque si deperiret, quæ fori sunt, Artem medendi excoleret nemo. Et finge, omnes in excolenda Philologia conspirare & in studio linguarum: nonne de vitæ duce, veritatis luce, virtutis indagatrice, Philosophia, actum foret? Deus adeo est, rerum humanarum sator, statorque, qui ut omnes

sar-

fartas, rectasque fervet & conservet Artes, earumque nulla negligatur, & fusque deque habita pessum eat, diviniorebus, nobilioribusque ingeniis diversissimas, & singulis quidem alias, animorum indidit *ορμὰς*, inclinationes, voluntates & studia, ut nulla non Artium, disciplinarumve suos sortiatur ac habeat aestimatores, admiratores, cultores; suaque adeo cuilibet constaret dignitas, amor, studium.

§. III.

Historicum modernum diximus Seculum. a) Pauci ex-
titerunt ævo superiori, qui, qua par erat, solertia ac industria, ex veris & genuinis Historiæ (Patriæ cum primis nostræ,) fontibus ea hauserint ac memoriæ prodiderint, quæ curiosis rei Historiæ aestimatoribus ex asse satisfecerint. Parum juvant Compendia & Epitomæ, quæque circumferuntur, Enchiridia, Historiarum Flosculi, Hypomnemata, &c. Ex ejusdem farinae libellis compilata & transcripta, quæque generalia sunt & communissima, nosse, vulgi est; & quæ lippis, quod ajunt, & confessoribus nota, parum afficiunt, parum delectant. Fabulosa est Antiquitas, & quæ de Troja jactantur & antiquo Latio, exhibet prudentior ætas. Particularia, & quæ nostra, nostræ ætati placent, sed quæ vera, quæ *α'ξιόπιστα*. Hinc Diplomata, Præcepta, Historicorum coævorum Annales, Chronica, Diaria, Memorias, Monumenta manuscripta, &c. ex intemeratis Principum & Rerumpublicarum Archivis, b) Bibliothecis
A 2 item,

Historicum nostrum seculum haud curat vulgaris: Specialia & certis rerum monumentis colligit;

a) Scite scribit Ill. Cancellarius, Dn. de Ludevig, l. c. c. II. §. I. p. 8.

Da man die dreyhundert Jahr, in welchen Deutschland Wissenschaft treibet, bald mit den Orientalischen Sprachen, bald mit der streitigen Gottes-Gelahrheit; bald wieder mit Verfechtung der Römischen Gesetze; bald mit Schul-Weisheit, dem Aristotele, Thoma und Scoto, zu thun gehabt/ die Köpff und Hände müde gemacht: so scheint es/ daß unsern Zeiten die Treibung der natürlichen und Historischen Wissenschaften vorbehalten seye. 2c.

b) Conf. Celeberr. Funckeri Anleitung zur Geographie der mittlern Zeiten/ P. I. c. I. §. VII.

item, Monasteriorum inprimis, rarioribus petita; quibus Mar-
mora denique & Numos c) addo, & si qua alia sunt Arcana,
d) conquirat, scrutatur & exponit ævum nostrum solertius, fe-
liciusque.

§. IV.

Inque nu-
mis etiam,
quorum cu-
ra & stu-
dium com-
mendatur
reperit.

In Numis. hoc quidem loco, subsisto; in quibus compa-
randis, colligendis ac dignoscendis, ad Historiam profanam
æque ac sacram illustrandam, a) quod, quæso, ævum, nostro
studiosius fuit, curiosiusque? b) Numos autem hic
cumptimis Germanorum spectro & expeto, eosque Secu-
lorum superiorum: quorum notitia quantum usum non Hi-
storiæ modo, quod dixi, sed & universæ rei litterariæ,
c) imo vel ipsi Reipublicæ, d) cui etiam eo nomine com-
men-

c) Ut qui, teste Morhofio, Polyhist. Tom. I. Lib. V. c. 11. §. 2. plus in-
terdum loquuntur quam ipsi auctores, & representata in iis picta re-
rum publice gestarum, antiquitatum, historia, rerum harum indaga-
tores mire juvant.

d) Ib. §. 50. p. 25. sq. Αξιωματικώτερα maxime Exempla, quæ h. l. exhi-
bentur.

a) Quantum ad Historiam illustrandam & corroborandam studium
Numismaticum faciat, pluribus docet rei antiquæ numariæ peritif-
simus, Cl. Olearius, in seiner curieusen Münz-Wissenschaft, P. I.
§. 11. p. 12. sqq. Conf. M. Rev. Dan. Ringmachers Tr. Histor. Po-
lit. de Nummis, p. 46. sqq.

b) Rem Numismaticam Patriæ suæ scriptis publicis illustrandi, Historiæ-
que suppetias ex ea ferendi, prima initia deberi superiori cum pri-
mis seculo, Gentique Germanorum, scite contendit ac feliciter cele-
berr. Tenzelius, Dial. Menst. A. 1698. p. 825. it. p. 625.

c) Vid. Laudatus modo Olearius. l. c.

d) Inter commoda, quæ notitia rei numariæ Germanorum antiquæ,
Reipublicæ præstat, haud postremum est, quod, comparatione cum
pecunia nostra instituta, superioris ævi rerum pretium, nec non tri-
butorum, censuum, vectigalium, &c. rationem nosse liceat. Vid.
Nobilissimi Moseri Anmerkungen über Hrn. Joh. Petr. de Lude-
wig Einleitung &c. in Præfat.

mendatissima esse debet, e) pluribus eleganter & graphice cum Cl. Oleario docet magnus ille Polyhistor Tenzelius: f) utque omnes, qui ad Reip. clavum sedent, in his Antiquitatis monumentis colligendis & sancte habendis omnem, quam possunt, navent operam, quam enixissime commonet. g)

§. V.

Quanta, quanta vero studii Numismato - Critici utilitas, quanta & jucunditas, nobilitasque a) tanta etiam ejus est dif-

A 3

ficul-

*Id, quod
studium
Numisma-
ticum quan-
to utilius,
nobiliusque,
tanto etiam
difficilius
est.*

e) Vid. B. Jo. Andr. Schmidii Epist. ad celeberr. Liebknechtii diss. Epist. de Num. Bract. Hassiacis. l. c.

f) Dial. Menstr. A. 1688. p. 626.

g) Ipsissima laudati Viri verba sunt, l. c. zu wünschen wäre, daß hohe Potentaten/ Häupter und Väter unsers geliebten Vaterlandes, Teutscher Nation/ diesen höchstlöblichen Exempeln folgeten, und ein jeder die Münzen und Medaillen seines Landes in ein Cabinet fleißig auffammeln, und durch einen geschickten Mann in Kupffer bringen und beschreiben liesse. Vor einen solchen Schatz würde ihm die Nachwelt nicht genug danken können. Wir Teutschen haben ohnedem diese genannten Bracteos und Blech-Pfenninge, unter unsern alten Münzen, als etwas sonderbares vor andern Nationen; ic. B. vero Schmidii paulo ante laudati, verba habent: *Multum juvabit hoc propositum provida summorum Principum cura in eo posita, ut Bracteatorum collectiones, ubicunque locorum apud privatos fuerint, quovis pretio redimant, ne vel distrahantur, & in manus ignorantium veniant, vel aurifabrorum igne pereant, damno irreparabili.* l. cap. 87. Conf. Gisb. Cuperi Tr. de utilitate, quam ex Numis Principes capere possunt, nec non Ill. de Ludevigg libell. paulo ante laudatum, C. XV. Quo adeo nomine Cl. Olearius l. c. §. 3. laude cumprimis dignissimum arbitratur Illustrissimum Comitem Schwarzeburg. DN. ANT. GUNTHERUM &c. de cujus Numophylacio celebratissimo haud ita pridem Gotham translato, vid. de Ludevigg, l. c. II. p. 9. sqq. & Moserus. l. c. p. 1.

a) De Nobilitate cumprimis studii Numismatici eleganter differit Cl. Olearius, l. c. §. 25. p. 46. sq.

ficultas. Δύσκολα nempe τὰ καλὰ, & quo quicquam egregium magis, tanto etiam arduum magis. Pulchre hac de re, & scite celeberrimus *Schmidius*, b) *Numos Bracteatos*, (de Romanis, Græcis, aliis, hic non attinet dicere,) inquit, *inferior ætas, nobis reliquit, ut haberemus subinde novam materiam, vel crucem, quæ eruditos exerceat*. Sexcenti sunt, qui numos antiquos amant, laudant: at sexcentos inter vix decimus quisque est, qui κατ' ἀλήθειαν, quidquæ res sit, recte judicet, genuinos à falsis, veros à supposititiis, recte satis & accurate distinguat, inscriptiones, si habent, earumquæ abbreviaturas c) nec non literarum variorum seculorum variantes ductus, d) variasque figuras, e) ut de peregrinis linguis, Longobardica, Danica, &c. nil

b) Schediasm. de Numis Cathedral. p. 5. Conf. *Olearius* noster in Præf. Isagoges ad Numophylacium Bracteatorum.

c) De quibus consulantur Excellentissimi *Struvii* Bibl. Numismat. nec non Cl. *Christ. Frid. Ruhenii* Specim. Philolog. Numismat. Lat.

d) Variantes literarum, cum primis Latinarum, figuras & ductus à Sec. VI. ad Secul. usque XV. ante triennium, & quod excurrit, sub rubrica: *Specimen Veterum Scripturarum*, exhibuit, & Excerptis suis Genealogico-Historicis præmisit *Raym. Duellius*. Conf. celeberr. *Struvii* Anal. Litter. Fascic. I. Summi Viri, *Jo. Mabillonii*, in suo de Re diplomatica Commentario, summa hac in re merita laude nostra majora sunt. Et *Hilkes*, Anglus, clavem dedit. Daturum etiam se promisit Dn. *de Ludevig*, in Critica mediæ ævi, quam expectamus. Vid. ejusd. Einleitung in das Deutsche Münz-Wesen, c. XII. p. 154.

e) De his *Olearius* noster in Isagoge in Numoph. Bract. p. 4. 5. *Litterarum veterum non apparent solum pictura, sed earum quoque scribendi varia ratio: Væces non raro à dextra in levam ex currentibus literis cernimus inscriptas, &c.* Conf. Dn. *de Ludevig*, l. c. C. XII. §. III. sqq. & quem modo laudavi, *Olearius* in seiner curieusem Münz-Wissenschaft, L. III. Ubi Cl. Auctor media ostendit, quibus ad Numismatognosian rite devenire queamus. Add. ejusdem Specimen paulo ante laudatum, Sect. III.

nil moveam, dignoscat, & legere denique & intelligere sufficiat. Sunt & Numorum perquam multi, quorum non literas solum, sed & imagines æruginæ, ævique dentibus, & si quæ aliæ sunt temporis injuriæ, exesas adeo & erosas, eralasque & corruptas videas, ut vel ipse Argus, Oedipusque parum proficiant. De Bracteatis, *optimis*, teste *Oleario* f) *Germaniæ antiquæ reliquiis*, (de quibus potissimum nobis sermo,) quotusquisque, amabo, est, qui nesciat, eorum haud paucos, & è nostris quidem plerosque omnes, omnino carere literis & Inscriptionibus, & figuras ut plurimum exhibere, quas peritissimi harum rerum, inque hoc studii genere versatissimi exercitissimique, Viri nullo plane pacto cognoscere, haud raro etiam ne divinando quidem, quid sibi velint, adsequi possint; vulgus vero, & qui nunquam, rarius saltem, conspexerit, nescio, quos Priapos, ceu supra dixi, & deastros, damonesque; g) & qui denique rectius judicare didicerint, hominum, bestiarumque potius simulacra & larvas, quam homines, bestiasve ipsas, ne dicam, monstra & portenta, interpretentur, formidentque? h)

§. VI.

Quæ sane causarum haud postrema est, quod superiorum *Illustrarunt* Seculorum Eruditi haud pauci de optato è maximis, quibus *vero publicis scriptis* cum conflictabantur in hoc studiorum genere, difficultatibus, *Ill. Spanheimius,* eluctandi successu desperantes manus admoveere & animum *mius,* ausi non sunt, & si forte ausi sunt & conati, cœpto mox destiterunt;

f) In Specimine universæ rei numariæ scientificæ tradendæ §. 14.

g) Ita sane vulgus de nostris quibusdam statuit, & si quos videt, Priapos mox adpellat.

h) Hinc illæ formulæ: Abscheuliche Gestalten, Wechselbälgische Abbildungen, die sehr barmherzig und fürchterlich heraus kommen, daß man nicht weiß / was man daraus machen solle. Vid. *ὁ πᾶν* de Ludewig, l. c. C. XI. Conf. Cl. *Lenckfeldius*, *Antiqu. Numar.* Halberstad. p. 7.

runt; donec tandem felici fato, mente pariter & labore Herculeo rem aggressus est magnus ille togæ Heros, Ill. SPANHEMIUS, (quem *non rei solum publicæ, sed elegantioris etiam, atque antiquioris literaturæ decus, firmissimumque præsidium, a) post fata b) etiam pie veneramur, de præstantia & usu Numismatum fuisse satis & luculenter commentans. c)*

§. VI.

*Speciatim
rem numma-
riam Ger-
manorum
Cl. Luckius.*

Altero ab Ill. Spanhemio loco dignus mihi videtur Argentorati quondam Decus, Senatorque, JO. JAC. LUCKIUS, An. 1653. æt. 79. fato functus. Primus ille è Germanis Patriæ Germaniæ Numos, aliquot eorum millibus collectis, scriptis publicis speciatim illustravit, & elegantissimorum quorumvis, æri felicissime incisorum, Syllogen luci publicæ exhibuit; plerarumque aliarum Gentium cultiorum, Gallorum, Anglorum, Danorum, Belgarum, &c. in eodem instituto Antesignanus non infelix. a) Utinam & Sylloge ejus Seculi XV. lucem vidisset publicam! cujus maximam partem se jam confectam habuisse, ipsemet scripsit. b) Sed & dolendum, quod Viri politif-

a) Verba sunt seculi nostri Polyhistoris celeberrimi, B. G. Struvii, in Præfat. Bibl. Numism. antiquorum. Quo de eleganti & raro libello vide sis Bandurii, Magni Etruriæ Ducis p. t. Bibliothecæ Præfati, Bibliothecam Numariam, p. 116. & 217. Edit. Fabric.

b) Diem obiit supremum æternitate inter mortales, vel hoc nomine dignissimus, δ πᾶν Spanhemius, A. 1710. M. Nov. conf. Cl. Lenkfeld, lib. cit. p. 7. sq.

c) Prodiit egregium plane opus Romæ primum, A. 1664. & auctius postea Amstelod. A. 1671. nitidissime vero Londini, A. 1706. cui accessit novus, isque alter, Tomus, post Ill. Auctoris obitum, An. 1717. Conf. Morhofii Polyh. Tom. I. Lib. V. c. 11. §. 2. pag. 227.

a) Vid. Cl. Tenzelii Dial. Menstr. ad A. 1698. pag. 615. Conf. Wittenii Diar. Biograph. suo loco.

b) Vid. Tentzelius ad A. 1694. p. 116.

litissimi Gazophylacium instructissimum Germanis est ereptum, Reg. Sueciæ ære comparatum & Holmiam subvectum.

§. VIII.

Fracta, quod ajunt, glacie, mox & alii rei numariæ, Germanorum cum primis, studiosi Virorum summorum legere vestigia, & progredi ulterius, ausi sunt; idque non inauspicato. Ecquis enim est, quem fugiat, in re numaria Germanorum Veterum, quæ, quod iterum iterumque dicimus, heic loci maxime nobis curæ est, quid inter primos præstiterit Arnstadiensis Præsul dignissimus, Ἰστορικώτατος, adeoque celeberrimus noster OLEARIUS? a) qui, cum sciret, Germanorum res, ipsorum numis illustrari posse & confirmari quam luculentissime, *Isagogen ad Numophylacium Bracteatorum* Jenæ A. 1694. juris fecit & usus publici. b) Quem libellum doctissimum mox & plura hujus generis comitata sunt partim, partim & prosequuta Meletemata venustissima, c) quæ, nemo non optimorum Scriptorum Νομισματοφίλων recenset, collaudat, atque commendat. d)

§. IX.

Nec magni Germaniæ Polyhistoris, W. E. TENTZFLII, uti *Nobilissimus Tentzelius*,
B in

- a) JO. CHRISTOPHORUS, Parente in eadem re versatissimo Filius dignissimus.
- b) Libellus p. t. rarus, ut auctior, quod dudum promisit Cl. Auctor, quamprimum nobis reddatur, summopere cupimus.
- c) Alia Viri Clarissimi ad institutum nostrum facientia Scripta, e. gr. *Specimen Univ. rei numariae scientifice tradenda, Spicilegia, &c.* non una vice in seqq. à nobis laudabuntur.
- d) Quos inter haud postremi sunt, & ipsi omnes in hoc studiorum genere versatissimi, *Ill. de Ludevig*, Lib. cit. C II. p. 13. *Leuckfeld*, Lib. cit. p. 8. sq. *Tentzelius*, l. c. it. *Bandurius*, Lib. cit. p. 115. 217.

in rem numariam universam, a) ita & in Germanorum numos merita, parvi sunt facienda. Habet in *Dialogis suis mensuris*, habet in *Bibliotheca sua curiosa*, habet in *Histor. Gothan. Supplementis* haud sane pauca, quæ ad Historiam non minus rei Numismatice Germanorum, quam explicationem variorum ejusdem generis Numorum, insigniter faciant, deserviantque. Quo & nomine ab *Ill. Ludewico* b) cum primis laudatur. Laudat & Virum summum, ejusque in rem numariam extollit merita celeberrimus *Fabricius*, c) *Olearius*, d) alii.

§. X.

In primis
Doctissimus
Schlegelius.

Plane vero egregia in hoc nobilissimo studiorum genere sunt merita Viri clarissimi, CHRISTIANI SCHLEGELII, Celssimo Comiti Schwartzburgico - Arnstadiensi ab Antiquitatibus quondam & Bibliotheca, & non ita longe post, egregio Arnstadiensi Numophylacio Gotham translato, Sereniss. Duc. Saxo-Gothano à Secretis pariter & Antiquitatibus; qui, quantum in re numaria Germanorum valuerit, quave solertia

Anti-

- a) Quid celeberrimus *Tentzelius* in re numaria exterarum gentium explicanda & illustranda præstiterit, hic non attinet dicere. Sed & sexcentos alios numeros, qui de numis Romanorum, Græcorum, Ebræorum, &c. sunt commentati. Adis, *D. Anselmi Bandurii*, quem paulo ante laudavi, Bibliothecam Numariam à celeberrimo Polyhistore & Polygrapho, *D. J. A. Fabricio* cum Notulis & Indicibus A. 1719. Hamburgi Germanis exhibitam; nec non Excellentiss. *B. G. Struvii* Bibliothecam Numismatum antiquiorum, Jen. 1693. juris publici factam, *Ringmacheri* Tr. Polit. de Numis, alios.
- b) Lib. cit. c. II. p. 15. sq.
- c) Apud *Bandurium*, Bibl. Numar. p. 118. ubi & laudis socium deprædicat Fratrem germanum *Polyc. Tentzelium*, ejusque Scripta publica exhibet.
- d) In Præf. Isagog. p. 4.

Antiquitates Patriæ illustraverit, Scripta publica, Dissertationes de Numis Isenacensibus, Mülhusinis, &c. Schediasma de Cella Veteri; Tractatio de Nummis Gothanis, Cygneis, Coburgensibus, &c. (quæ auctior altera vice prodiit Fr. & Lips. A. 1725.) & quod paulo post obitum Viri doctissimi a) lucem publicam adspexit, Apotelesma de Nummis Abbatum Hersfeldensium, opus posthumum; forte & alia, luculenter satis attestantur. b)

§. XI.

Academiæ Juliæ decus quondam a) perillustre, Abbas ^{nec non Re-} Mariævallis, D. JO. ANDR. SCHMIDIUS, in Numis suis ^{verendissi-} Braſſeatis Numburgo-Cizensibus, Pegaviensibus, nec non Numo ^{mus Abbas} Braſſeato Henrico II. Comiti Blanckenburgico vindicato, pluribusque divini ingenii monumentis, quid in Numismatognoſia valuerit, orbem literarium curiosum egregie docuit. b) At vero, quem de Numis Brandenburgicis Tractatum sperare juſſit νομισματοφίλος, lucem publicam aliquando num viſurus ſit? ^{Schmidius.} dubium. Alia etiam ad rem Germanorum monetariam facientia, quæ meditatus fuerit ὁ πάνυ, Universitatis Ludovicianæ inſigne p. t. Ornamentum, JO. GE. LIEBKNECHT, Ma- ^{ut & fami-} thematum Prof. Publ. celeberrimus, & ipſe in numaria re Ger- ^{geratiſſimus} manorum veteri verſatiſſimus, in diſſertatione ad ipſum Epi- ^{Liebknechtus.} ſtoli-

B 2

ſtoli-

a) Obiit autem d. 17. Octobr. A. 1722. Vid. Cl. Jo. Ge. Leuckfeldii Præfat. der Hiſtoriſchen Nachricht von unterſchiedenen alten und raren Braſſeaten einiger Magdeburgiſ. Erzb. Biſchöffe.

b) Conf. Dn. de Ludevig l. c. Moſerus, l. c. p. 1. Leuckfeld. Ant. Nummar. Halberſtad, p. 13. ſqq. Coburg. Zeitungs-Extr. ad A. 1722, M. Oct.

a) Cælo vero, quod lugens commemoro, redditus eſt πανδήμοις ſοματῆςσι βοώμεν & ἀνὴρ. Wormatiæ A. 1652. natus, anni, quem egimus, menſe Junio. Vid. Coburg. Zeitungs-Extr. h. a. p. 121.

b) Viri ſummi in rem nummariam Veteris Germaniæ merita pluribus laudant laudati ſæpius Dn. de Ludevig lib. cit. c. II. p. 14. ſq. & Leuckfeldius, Antiqu. Num. Halberſt. p. 9. paſſimque alibi.

stolica, de *Bracteatis Numis Hasfiacis*, c) in pereleganti, laudatæ Diatribæ subjuncto Reverendissimi Abbatis, ejusdem Argumenti Responso, nos edocet; testis summorum in universam rem literariam τὸ παναρίτε meritum locupletissimus, utque Schediasmate illo suo in locis etiam Rheno, nec non Franconia vicinioribus in usu quondam Bracteatos fuisse Lectori persuadeat, occupatissimus. d)

§. XII.

et Sperlingius, ὁ μεγιστώτατος cum Rev. Viro Jac. a Mellen;

Sed & Daniae lumen clarissimum, est Antiquarius è paucis celeberrimus, OTTO SPERLINGIUS, Jctus & consiliarius quondam a) Regius, in *Epistola* quadam ad magnum Polyhistorem, JAC. a MELLENI, Theologum Lubecensem, & ipsum quoque rei Germanorum numariae ἐπιγνώμονα μεγιστώτατον, *Epistola* quippe ejus ad D. Sagittarium de antiquis quibusdam numis Germanicis, b) abunde testatur) de *Numorum Bracteatorum & Cavorum nostræ & superioris ætatis Origine & Progressu*, c) quid de numis veteris & mediæ Germaniæ habendum sit, perquam egregie nos docet. Nec parvi faciendus Li-

c) Prodiit Diatriba hæc Epistolica Helmstadii in 4. cum annexo celeberrimi Schmidii Responso, A. 1716.

d) Esse, qui in Franconia, ejusque confiniis, Bracteatos in usu olim fuisse, ambigant, supra diximus.

a) Fato ereptus est Orbi Erudito d. 15. Maji, An. 1715. per annos multos Historiarum & Eloquentiæ in Alma Hafniensi Prof. Primarius celeberrimus.

b) Vid. Dn. de Ludevigg, Lib. laudato, C. II. p. 16. nec non Leuckfeld. l. c. p. 11. & qui primo loco laudandus est, Ill. Eccardus, *Monatl. Auszüge*, Tom. I. p. 189. sq. ubi & alia Cl. Viri scripta publica exhibentur; quæ inter locum haud postremum *Sylloge Nummorum ex argento Uncialium*, meretur.

c) Scriptum pulcerrimum, omniumque, quos explicat, Nummorum Figuras quoque exhibent Collectores Nov. Liter. Septentr. ad A. 1700. p. 111. & p. 242.

Libellus ejusdem Auctoris doctissimus de Numis non cussis tam veterum, quam recentiorum. d)

§. XIII.

Tantum non omnibus vero, quos laudavimus, & posteritas est collaudatura, palmam præripit, adeoque primo loco cum primis dignissimus est, Fridericianæ Universitatis p. t. Cancellarius gravissimus, JO. PETRUS de LUDEWIG; cujus toties commendata *Introductio in rem Germanorum mediæ ævi numariam*, sub rubrica; *Einleitung zu den Deutschen Münz- Wesen mittlerer Zeiten*, a) quantum apud prudentes hujus generis deliciarum aestimatores applausum meruerit, vel ex eo colligi potest, quod mox ita distracta fuerint pulcerrimi libelli exemplaria, ut, qui p. t. eorum cujusdam compos fieri possit, felix putetur. Utque adeo novam libelli, eandemque auctiorem, editionem nemo non expetit: ita desiderio haud minori, Auctori Nobilissimo otium, firmamque valetudinem apprecantes, expectamus, quod dudum Νομισματοφίλοις salivam movit, insigne *Opus omnis generis Numos Germanæ Gentis vetustissimos, eosque æri incisos & luculentissime illustratos* b) Excellentissimus denique Dn. de Ludewig.

B 3

exhi-

- d) Hoc. & reliqua Sperlingiana, recenset, laudat & commendat paulo ante laudatus *Excerpt. Hannov. Auctor* ad A. 1700. p. 754 sqq. 189. sqq. & p. 70. sqq. Conf. *Lenckfeld. l. c.*
- a) Lucem publicam vidit libellus jam hoc nostro tempore rarissimus *Halæ Venedorum* A. 1709. Et sane de bonis etiam libris valet, quod *Salmonensis ille Vates* cecinit:

*Optima prima fere manibus rapiuntur avaris,
Implentur numeris deteriora suis.*

- b) Promisit Vir Celeberr. Tom. III. Reliquiarum MSSorum omnis ævi diplomatum, p. 13. §. 5. & his quidem verbis: *Præterea, ut Germanica moneta numos possideo inde à temporibus Ottonum vetustissimos:*

exhibiturum. Ejus *Specimen*, *Numorum* maxime *Brandenburgicorum veterum*, laudatarum modo *Reliquiarum MSS. diplom.* Tom. VII. manibus haud ita pridem capeſſivimus cupidissimis; *Introductionem* vero paulo ante laudatam *Animadversionibus* c) haud ita pridem illustravit & auxit celeberrimus *Moserus*, d) & ipse, quod paulo post dicemus, earundem *deliciarum amator & propagator studiosissimus.*

§. XIV.

§ Heineccius
cuius ὁ μακα-
ρίτης;

Habet & inter celebres Νομισματοφίλας mediæ ævi nomen clarissimum Vir quondam maxime reverendus, D. JO. MICH. HEINECCIUS, Ducatus Magdeburg. primi Ordinis Theologus, A. 1722. d. 11. Sept. viventium, adeoque celebrium Seculi nostri Historicorum, numero ereptus; cujus extat *Numorum Goslariensium*, antiqui pariter ac recentioris ævi, *Solidorum æque ac Bracteatorum, Sylloge*, Tr. summi Viri, *Antiquitates Goslarienses* inscripto, subnexa. a) Nec parum juverit rei numariæ mediæ ævi studiosos insigne ejus *de Sigillis Vet. Opus.* De quo

mos: ita etiam exhibeo æri incisos, assignatis cuique generi classibus. In prima dabo Imperatorios, in altera Ducales, in tertia Episcopales, in quarta Comitum, in quinta Abbatum & Abbatissarum, in Sexta Civitatum, cum Imperialium, tum Provincialium. Conf. ejusd. Mantissam de Bracteatis Halensibus (Halenses & Hallenses promiscue scribunt Autores,) laudatæ Introductioni subnexam, §. 1. It. Nobilissimi Moseri Anmerk. 2c. in Præf. nec non Cl. Leuckfeldii Historische Nachricht, von verschiedenen Bracteaten / einiger Magdeburgis. Erz-Bischöffe, in Præf.

c) Rubrica libelli, quem modo laudavimus, est: *Joh. Jac. Mosers von Gilsede und Weyherberg/ Anmerkungen über Herrn Jo. Pet. von Ludewig, Einleitung/ 2c. Stuttgart. 1722. 8.*

d) Vid. paulo infra §. XVIII.

a) Vid. Cl. Leuckfeld. *Antiq. Num.* Halberstad. p. 17.

quo quid habendum, pluribus Polycarpus Leyserus nos b) edocet.

§. XV.

Agmen scriptorum de re numaria Germanorum medii & ^{quorum ag-} superioris ævi hic nobis claudant DAV. HOTTINGERVS, & ^{men clau-} quem plus simplici vice laudavimus & laudaturi sumus, JO. ^{dunt doctif-} GE. LEUCKFELDIUS; & ille quidem *dissertatione de Nummis* ^{simus Hot-} *Bracteatis Tigurinis*, a) clarus; hic vero Antiquitatum Hal- ^{tingerus,} berstadiensium, &c. Indagator felicissimus, Pastor olim ^{non incele-} Gröningensis Primarius, nec non Reg. Scientiarum Societatis ^{lebris Grö-} apud Borussos Collega dignissimus: Cujus non solum *Antiqui-* ^{ningenfium} *tates Nummariae Halberstadienses*, b) liber multifariæ lectionis ^{in Saxonia} æque ac Eruditionis Historiæ refertissimus; sed & *Bracteati* ^{Theologus,} *Magdeburgenses*, c) nec non *Merseburgenses* Eruditorum ma- ^{Leuckfel-} nibus feliciter teruntur. Alia Viri *ισοριχωτάτα*, quæ laudat & in Præf. dictarum Antiquitatum commemorat celeberrimus & in re numaria veterum inter paucos etiam versatissimus, pe- ^{ritif-}

b) Commentat. de Contrafigillis medii ævi.

a) Lucem publicam adspexit hæc Dissertatio Tiguri A. 1702. 4. displi-
cet Cl. Schlegelio in de Num. Abb. Hersfeld. pag. 79. quod scripsit
Hottingerus p. 3. Notandum est, ab initio Bracteatos minori for-
ma prodiisse: qui autem admodum lati conspiciuntur, eos infe-
riorum temporum, cum primis Monasteriorum & templorum, esse
productionem.

b) Libri Rubrica est: Historische Beschreibung vieler alten raren Bra-
cteaten und Blech-Münzen; so verschiedene gewesene Halberstädt-
tische Bischöffe / wie auch Magdeburgische Erz-Bischöffe, und et-
liche Quedlinburgische Abbatissin prägen lassen. Leipzig, 1721.

c) Tr. Titulus est: Jo. Georg. Leuckfelds fernere Historische Nachricht
von unterschiedenen alten und raren silbernen Bracteaten, oder
Blech Münzen einiger Magdeburgischen Erz-Bischöffe; Hal-
berstadt 1723.

ritissimusque, *D. Just. Christoph. Böhmerus*, prelo parata Meletemata brevitatis ergo h. l. prætereo. d)

§. XVI.

Quique obiter in scriptis suis rem Germanorum numariam illustrant: *Til. Frisius, Joh. Schilterus,*

D. Major,

At vero nec & illi laude sua defraudandi sunt, qui in aliis scriptis suis publicis, *ὡς ἐν παρόδῳ* & obiter, rei monetariæ Germanorum mediæ ævi illustrandæ operam navarunt laudabilem. Et isto quidem encomio dignissimum inter primos judico Civitatis Göttingensis sub finem Sec. XVI. Consulem gravissimum, *M. Tilemannum Frisium*, a) cujus non in elegans libellus, b) sub rubrica: *Münz-Spiegel*, multorum in re numaria labores multum juvit, promovit, illustravit. c) Quo etiam nomine de Jurisprudencia Gentis Germanicæ insigniter meritum, *Joh. Schilterum*, Academiae Argentoratensis decus quondam perillustre, d) ex merito laudat, commendatque, sed & corrigit, celeberrimus *Dn. de Ludevvig*; e) qui & socios laborum æque ac laudum in hoc studii genere ei jungit *D. Majorem*,

d) Conf. *M. Tob. Eckardi Lebens-Beschreibung Herrn Joh. Ge. Leuckfelds*, nebst richtiger Verzeichniss seiner Schrifften. Ipsius vero celeberrimi *Böhmeri* in rem numariam Veterum merita debitis laudibus cum *Bandurio* suo prosequitur summus Seculi nostri Polyhistor, *J. A. Fabricius*, l. c. p. 226. sq.

a) Mirum, quod nec *Bandurius*, nec *Fabricius* meminerit *Frisii*. Sed non limirari: Solam Romanorum Græcorumque rem numariam curant illi.

b) Prodiit iste A. 1590. Francof. 4.

c) At vero & nævos suos habere librum sibi, adeoque & aliis, persuadet *ὁ κριτικὸς* Tentzelius, dial. Menstr. A. 1689. p. 895. A. 1698. p. 627. quibus ut purgetur, ne lector decipiatur, optat.

d) Occidit splendidissimum istud orbis literati Sidus d. 14. Maji An. 1705.

e) Introd. in rem numariam Germaniæ mediæ C. II. p. 17. ubi τὸ μακρίτε de Libert. Eccles. Germ. Libros, & inprimis III. C. IX. laudat. Conf. p. 7.

rem, πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων, f) Nobilissimum *Wedelium*, τὸν *Wedelius*, πάλιν, *Molanum*, alios, qui, quod diximus, in scriptis suis publicis ὡς ἐν παρόδῳ *medii ævi* numos instituto suo deservientes explicarunt, illustrarunt; inque Gazophylaciis suis ad Reip. literariæ usum ac emolumentum, studiose asservant, amant, augent. g)

§. XV. L

Sed & Viri summi, Historicorum ætatis nostræ Princeps, *Illustris Jo. Ge. Eccardus*, ὁ πολύγραφος, a) & Excellentissimus *Schmidius*, Aulæ Hanoveranæ Consiliarius celeberrimus, h. l. non sunt prætereundi; quorum ille edito haud idem pridem *Cimeliarchio Ebneriano*, b) nec non *Historia Genealog. Stemmat. Brunsvico-Luneburgensis*, quid in re Germanorum numaria valeat, luculenter satis ostendit; alter vero incomparabili Numismatum Germaniæ antiquæ thesauro multis Νομισματοφίλοις ad illustrandam *medii ævi* Historiam egregie prodest, à Cl. *Leuckfeldio* c) idcirco mox Amici summi, mox suo ipsius nomine, compellatus, collaudatusque.

C

§. XVIII.

f) in seinem bevölkerten Cimbrien. Quem librum multoties laudat & Animadversionibus illustrat supra laudatus *Sperlingius*, in de Origine & Progressu Num. Braſteat.

g) Vid. laudatus *Dn. de Ludevvig*, l. c. p. 19. sq.

a) Pleraque Viri summi omnia, ad Historiam æque ac rem literariam facientia, scripta recensentur sub finem *Cimeliarchii Ebneriani*, *Ebnerisches Kleinodien-Kästlein* inscripto. Quibus addimus, quæ nuper demum prodiit, Notitiam Sedis Regiæ Salisburgensis in Franconia, s. Gründliche Nachricht von der Kayserl. und Königl. alten Salsburg, und dem Pallast Sals in Francken; H. Diss. de *Apolline Granno Mogouno*; & quæ sub prelo sudare dicitur, *Historiam Franconie Orientalis*, s. Antiquitates Ducatus Franconie. Vid. *Græncif. Act. Erud. V. Sammlung*, n. 1.

b) Rubrica Scripti elegantissimi, ceu modo diximus, est: *Ebnerisches Kleinodien-Kästlein*, 1c. in 4.

c) In *Antiqu. Nummar. Halberstad.* & alibi passim.

§. XVIII.

Quo perti-
nent, qui
idem medi-
tantur,

Christfri-
dus, Cass. &
Paulus Sa-
gittarii,
Wagenfei-
lius,

J. A. Schmi-
dius, Dn. de
Ludevwig,
Moserus,
alii.

Sunt & alii Viri in Republica literaria celeberrimi, qui Hi-
storiā & rem monetariam Germanorum mediū ævi *ναδδύνα-
μιν* juvare & publicis Scriptis promovere animum induxere
suum, suasque *ὑποτίδας* orbi curioso polliciti sunt, & partim
etiam nunc promittunt, ac procul dubio præstabunt. Illo-
rum agmen ducunt Altenburgensis quondam Superintendens
Generalis *D. Christfr. Sagittarius*, a) nec non *Caspar & Paulus*
οὐαὐνυμοί, Viri in hoc studiorum genere versatissimi. b) Et
Noriconum Academiae quondam Decus insigne, *τὸν πάλιν Wa-
genfeilium*, c) de *Re Nummaria Veterum Germanorum* Commen-
tarium meditatū fuisse, memoriae proditum est. d) Quid
promiserint Viri etiam Numismatocritices peritissimi, & vice
plus simplici laudati, Abbas *Schmidius*, & *Dn. de Ludevwig*, su-
pra diximus. Promisit idem, & promissis stabit, Nobilissimus
Moserus in suis ad celeberrimi, modoque laudati *Dn. de Lude-
vwig*, Introduct. in rem numar. mediū ævi Animadversioni-
bus,

- a) Viri in utraque Cathedra longe meritissimi merita & fata (obiit au-
tem A. 1689.) pluribus collaudat celeberrimus Abbas *Schmidius*
Comment. de Vita *C. Sagittarii*, pag. 9. *Pippingus* it. in Memor.
Theol. p. 310. alii.
- b) Studia laudatæ Sagittariorum Trigæ in re Germanorum numaria,
in universum, commendat celeberrimus *Tentzelius*, Dial. Menstr.
A. 1689. p. 44. Nobilissimus Excerpt. Hanov. Auctor ad A.
1700. p. 191. Reverendiss. *D. Schmidius*, in Epistola Excell. *Lieb-
knechtii* Comment. de Num. Hassiacis subnexa, nec non *Cl. Lenck-
feld* in Antiq. Halberstad. Numar. p. 18.
- c) Fato in Instituto præpeditus diem obiit supremum Vir optimus d. 8.
(alii 9.) Octob. A. 1708. æt. 72. & ipsi *Bandurio*, aut *Fabricio*
potius, ob merita in rem monetariam laude dignus visus, lib. cit.
p. 222.
- d) Prodidit autem memoriae laudatus Hanov. Excerpt. Auctor ad An.
1700. p. 191.

bus, e) istas in hoc scribendi genere lucubrationes haud potestremas sibi fore, commemorans. f) Forte & Ill. Eccardus in *Antiquitatibus*, quas meditatur, *Franconia Orientalis*, numis etiam medii ævi, Francorum cumprimis, (prouti nuper demum Cl. Joannis in *Scriptoribus*, rebusque Moguntinis Tom. ult. fecit,) haud parum lucis, splendorisque foeneraturus est, sibi que, quo dignus, applausum haud mediocre.

§. XIX.

His, & forte pluribus, qui aut notitiam meam, aut memoriam effugiunt, a) egregiis de re monetaria Germanorum, medii cumprimis ævi, *Scriptoribus*, sedulisque *Commentato-*

Et his au-
toribus, de-
cibusque
egregie ex-
cult a est Hi-
storia rei
numaria
medii ævi,

C 2

e) In Præfat. libelli. Conf. Cl. Leuckfeld. de *Bracteatis Magdeburg.* Præf.

f) Verba ejus habent: Ich kan versichern, daß, wenn mir GOTT das Leben fristen wird, dieses nicht die einzige Schrift in dieser Materie von mir seyn, sondern fürnemiich das Münz-Wesen von Ober-Deutschland durch mich, so viel möglich, erläutert werden solle.

a) Effugere autem inclyta nomina: Paul. Hachenbergii, qui in *Germania sua media*, Diss. X. *rem numariam Veterum Germanorum* exhibuit; Marq. Freheri, cujus Lib. II. *de re monetaria Veterum Romanorum, &c. & hodierni apud Germanos Imperii*, (de quibus vid. Fabricius apud Bandurium p. 34. sq.) extant; Cl. Weinrichii cui diss. *de Ortu & Progressu rei numariae*, imprimis apud Germanos, debemus; Dav. Thomani ab Hagelstein, cujus *Acta Publica Monetaria*, quorum P. I. *Die Historie vom Teutschen Münz-Wesen*, &c. per omnia Secula post C. N. exhibetur, non ignota; quique inter primos laudandi, Leonh. Willibald. Hofmanni, Circuli Franconici quondam Generalis, quem vocant, *Exploratoris Monetaris*, (des Fränkischen Crenses General-Münz-Wardeins) Libro elegantissimo, *alter und neuer Münz-Schlüssel* inscripto, celebris; & Auctoris *Commentationis de Grossis Saxonis*, cujus rubrica: *Nachricht von Ankunfft &c. derer in Sachsen &c. gemünzten Groschen. &c.*

Et indies
magis exco-
litur.

tatoribus, Scrutatoribus, promotoribusque, quanta brevi studiorum isthoc genus ceperit incrementa, quove Successu difficultates in eo, eademque insuperabiles non nullis jvisæ feliciter superatæ sint & evictæ; quidve denique, ducibus hisce & antesignanis perquam strenuis, fracta auspicato glacie, sperandum sit & expectandum, b) facile sane ominandum est; id certe profecto, quod in plerisque artibus, scientiisque tantum non omnibus, quæ ceu dixi, pleræque omnes à principiis tenuissimis summa tandem ceperunt incrementa, & omnimodam pæne perfectionem. Quid? quod suo jam tempore, quod & supra commemoravimus, Cl. *Olearius universæ rei numariæ scientificæ tradenda specimen* ob oculos posuit, inque lucem publicam emisit. c)

§. XX.

Antiquissi-
mi Germani
mercium
potius per-
mutatione,
quam nu-
mis, usi
sunt.

At vero non nisi medii, &, quod hoc sequutum est, ævū rem Germanorum monetariam laudatos Auctores plerosque omnes persecutos esse, & partim etiamnum persequendam meditari, tenendum: Ulterius, qui excurrerint, parum certe dixerint. Quotus quisque enim est, qui ignoret, nullum plane priscis temporibus apud Germanos pecuniæ a) fuisse usum, sed antiquissima, sanctissimaque, secundum *Homerum*, b) mercium

b) Haud vulgaria sane sperare jubet & expectare *Dn. de Ludevig*, l. c. p. 8. Conf. *Olearius* in Præfat. Isagog p. 4.

c) Prodiit libellus elegantissimus Jenæ A. 1698. atque rarus admodum factus, quod certissimum bonorum librorum κριτήριον est, auctior ut edatur, & locupletior maximopere optandum. Laudat libellum celeberrimus *Tentzelius*, Dial. Menstr. A. 1698. p. 628.

a) In stricto puta, eoque proprio pecuniæ sensu, ut docet & bene distinguit *Cl. Mollerus* in Diss. de Pecunia, §. IV. Conf. *Frisii Münch Spiegel*, p. 83. Excerpt. Hannov. Auctor, ad An. 1700. p. 775.

b) *Iliad*, Πάριος κ. Εὐθεν ἀρ' ἐνὶ ζῆντο καραϊομόωντες Ἀχαιοὶ ἄλλοι μετὰ Χαλκῶ, κ. τ. λ. Conf. Scholiastes ad v. 79. Il. φ. laudatusque *Mollerus*

cium permutatione & compensatione eos fuisse gavisos?
 c) donec tandem sequiori tempore Galliæ proximi, Ta-
 cito teste, d) ob usum commerciorum commodiorem,
 e) à Romanis maxime inducti, aut seducti potius, aurum
 & argentum in pretio habere illi cœperunt, & veterem,
 f) diuque notam pecuniam, Serratos g) maxime, Bigatosque

C 3

h) num-

*E Romano
 numis pri-
 mum in de-
 licis fuisse
 Germanis
 Serratis &
 Bigatis.*

lerus, diss. de Pecunia, §. IX. X. Conringius, δ πάλιν, Disp. de re
 nummaria in Rep. quavis recte constituenda, §. IV. sqq.

c) Mollerus, l. c. §. X. Cl. Vetterus in Comment. ad Taciti German. c.

V. p. 27. sq. B. Kirchmajerus, Comment. in Tac. de German.
 p. 92. sq. Celeberr. Dithmarus, Comment. Pragmat. in eund. li-
 bell. p. 30. sq. Hachenberg, Germ. med. Diss. X. §. 11. p. m. 354.
 sqq. Fungerus Etymol. Gr. Lat. 690. Conf. Excellentissimus
 Gundlingianorum Auctor P. XXXI. n. III. §. XX. sqq.

d) In aureo suo de Moribus German. libello, c. V. Conf. quos laudavi,
 Commentatores.

e) Est videlicet finis nummi, ut cedere possit in commercia, ac omnia valere:
 & is demum verus perfectusque nummus est, qui potest esse omnia;
 Sunt verba laudati Conringii, Disp. de re nummaria in Rep. §. IX.
 Conf. Viri clarissimi, M. Dan. Ringmachers, Tr. Histor. Polit. de
 Nummis, c. I. §. XVII. sq.

f) Quid adeo mirum, si & hodiernum numis maxime antiquis delecten-
 tur Germani φιλόχρηστοι? Βέλτιστοι quippe τὸ πρεσβύτατον.

g) de Numis Romanorum Serratis vide, sis, Commentatores in Tacitum
 de German. Moribus; cum primis Berneggerum Quæst. in
 Tacit. Germ. XIX. Fungerus, Lexic. Etymol. p. 1069. Olearium,
 in seiner Münz-Wissenschaft, p. 69. 81. 94. Ej. Specimen Univ. Rei Numar.
 §. 15. ad lit. f. & Isagog. ad Numophyl. Bracteate. p. 10. sqq. Celeberr.
 item Wedelinus, de Nummis Serratis, Caduceatis, & capite velato;
 Cl. Ringmacherum, Tr. Histor. Pol. de Nummis, §. III. p. 40. B. Tentzelium,
 Dial. Menstr. A. 1689. p. 897. sqq. Hoffmanni Münz-Schlüssel, Lib. I. p. 113.
 P. Jobertum, Soc. Jes. in opere Nobili (prout audit Cl. Bandurio,
 l. c. p. 413.) & plane egregio, la Science des Medailles antiques &
 modernes, pour l'instruction des personnes, qui s'appliquent à les con-

noître

h) nummos, amplexati sunt; & ita sensim, i) si non omnes, aliquas saltem, Germanorum nationes, ista etiam irritamenta malorum, pretiosaque pericula, k) devenere. l)

§. XXI.

Fig. LIII.

noitre, inscripto. Librum elegantissimum, quod *wie es mag* commemoro, haud ita pridem orbi erudito lingua Germ. vernacula exhibuit celeberrimus Norimbergensium Theologus, The-
sauri Numismatum hodiernorum, aeri incisorum, cumque explica-
tione latina & Germanica editorum fol. Auctor, *Joach. Negeli-*
nus, in optimis quibusvis literis longe versatissimus. Quid de
Serrato nostro, in agris etiam nostris Nordgaviensibus haud ita pri-
dem reperto, quem Fig. XLI. exhibet, ego quidem sentiam, alio ex-
ponam loco.

h) Nummos Bigatos ab insculpto ipsis curru cum equorum *biga*, ita ap-
pellari, nullum esse dubium cum aliis contendit Nobilissimus *Dith-*
marus, l. c. p. 31. Hinc & pari ratione Serratos, à Serræ illis im-
pressa imagine, dici censuerunt *Althamerus*, *Alex. ab Alexandro*,
Fulv. Ursinus, *Pierius Valerius*, *B. Rhenanus*, *Willichius* alii. Qui-
bus ut & nos, invitis quamvis haud paucis, suffragemur, nostri,
quem produximus, figura suadet, monet. *Conf. Matth. Hostus*, Lib.
II. de re nummaria veteri p. 165. 356.

i) Scite adeo *Cl. Vetterus*, l. c. Germani ita primum probare cœperunt
pecuniam, deinde osculari postremo etiam scire. *Conf. Frisii Münz-*
Spiegel, p. 25. *Hofmanni Münz-Schlüssel*, Lib. I. p. 112. sqq.
& alibi. Addatur *Wagenseilii* Dissert. de Re monet. Vet. Rom.

k) *Ovidius*, Lib. I. *Metam.* v. 140. Add. *Polyd. Vergilius*, de rerum In-
ventor. C. XX. *Guevara* guldene Sendschreiben, p. 277. *Tob. Oel-*
haffi Procancell. Altdorf. Oratt. de re Monetar. Cl. *Ringmacher*.
l. c. §. XVIII. Apologiam vero, præter alios, pecuniæ scribit *An-*
stor Gundlingianorum l. c. & quæ genuinæ amoris pecuniæ causæ
sint, pluribus docet.

l) Eodem cum Germanis instituto circa rem numariam usos quondam
fuisse Russos refert Auctor der curieusen Eva, p. XIII, p. 802. sq.
da die Russen/ scribens, noch nicht mit andern Völkern zu thun
hatten/ bediente man sich in Rußland an statt der Münzen der So-
bel und Marter / wie auch Wiesel-Ohren und Nasen. Als
man

§. XXI.

Pater adeo, quo tempore uti primum pecunia coeperint Germani, non æque, quo cudere. Latet in universum prima pecuniæ & numorum Origo & quis primus & primum produxerit? a) Ecquis adeo definiat, quo præcise ævo numos cudere

Quo vero
tempore ipsi
cuderint
numos, du-
bium.

man aber mit fremden Leuten zu handeln anfieng, wurden an vier unterschiedlichen Orten Münzen angeleget, darinnen Silber-Münzen geschlagen wurden, welche zwar von ziemlichen Schrot und Korn, jedoch klein und dünne, und theils rund, theils länglicht gewesen, &c. Conf. der allerneueste Staat von Siberien. c. VII.

- a) Vanus est, quisquis etiam ille sit, Auctor libri, *Promptuario delle Medaglie*, inscripti, qui numos Adami, Evæ, Noæ, Semi, Chami & Japheti æri incidi curavit. Probe depexum dedit hominem ὁ πάλιν *Wagenfeilius* in eleganti Dissert. de re monetali veterum Romanorum, C. II. p. 11. (quam laudat *Fabricius* apud *Bandurium* p. 212.) audiendi sunt, qui ex illis *Josephi* Antiqu. Jud. Lib. I. C. III. verbis ἀξιωματικόν ἐστιν: αὐτὸν τὸν οἶκον πλήθει χρημάτων ἐξ ἀρπαγῆς καὶ βίας, κ. τ. λ. perperam colligunt, Cainum rem familiarem copia pecuniarum (ita enim interpretantur χρήματα,) per rapinam & vim congestarum adauxisse. Conf. *Verg. Polydorus*, l. c. χρήματα quippe vox ambigua est, & omnes res, quæ acquiruntur & possidentur, significat. Vid. *Hostius*, l. c. p. 9. Idem habendum de Tubalcaino, malleatore & fabro in cuncta opera æris & ferri, Gen. c. IV. v. 22. quicquid etiam Judæi fabulentur; quibus & *Stratemannus*, Lib. de Oeconom. c. VII. p. 80. succenturiatur. Conf. *P. Joberi* Science des Medailles antiques, edit. vern. A. 1718. p. 2. Cl. *Mirus* in *Stathmica Sacra*, p. 6. alii. Abrahami demum tempore argenti æque ac auri usum non infrequentem fuisse, sacrae nos docent, idque non uno loco, paginae. Gen. c. XXIII. v. 16. ut alia præteream loca, habet: וישקל אברהם לצפורה את הכסף & appendit Abraham Ephroni pecuniam *quadringentos Siclos argenti probata moneta publica*, ut vulgata interpretatur, seu ὀνομασθέντων δραχμῶν, quod LXX. Interpretes habent; aut, ut *Pagninus* versit: *nummorum trans-*

dere Majores nostri occœperint? Hoc constat, Romanorum Imperio everso, numos etiam Byzantinos b) Germanos cum aliis populis occidentalibus usurpasse. c) Id vero dum assero, neu-

transeuntium per mercatores. Ex quo, aliisque collatis locis, Scriptores plerique omnes non percussos, modo circa A. M. 2000. vid. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 8. sq. numos, sed & signatos, (non tamen ab ipso Abrahamo, quod perperam nonnulli Judæorum volunt, aut ejus Parente Thara, egregio, ceu ajunt, malleatore & fabro, quod ex *Joh. Aquila*, aliisque, adstruit *P. Abraham a S. Clara*, in Libro, *Etwas vor alle*, n. 31. p. m. 275. Conf. *Hoffmann*, l. c. p. 1.) probare contendunt, subdubitantibus aliis, & pondus potius argenti, quam numorum numerum urgentibus. Conf. *Sperlingius*, de Numis non cufis; *Conringius*, Diss. cit. *Gundlingiana*, XXXI. p. 50. seq. Quibus addatur *Glassius*, Rhet. S. Tr. I. c. IX. p. 1193. *Ringmacher*, Tr. laudato c. 1. §. VII. *Hildebrandus*, Antiquitatum ex universa Scriptura S. Selectarum p. 17. sq. & qui instar omnium esse potest, *Leonh. Willibald. Hoffmannus*, P. I. §. alten und neuen Münz-Schlüssel, p. 1. sqq. Obiter hic commemoro Nobiliss. *Sperlingium*, l. c. omnes Siclos Proditoris Judæ, eosque signatos, falsos judicare & supposititios. Conf. Auct. Excerpt. Hanov. ad A. 1700. p. 746. Num vero cum eodem *Sperlingio*, d. l. negare liceat, à pecudibus numis veterum impressis pecuniam nomen fuisse sortitam, (quæ vulgaris opinio est,) eò, quod hujus generis numus è veteribus nullus conspiciatur, haud ausim asserere.

b) De Numis Byzantinis, s. Byzantiis, quos Galli *Bezants d' Or* appellant, varia collegit celeberr. *Hachenberg*. Germ. med. c. X. p. m. 359. *Freherus* figuras exhibet Lib. II. c. 1. de re monetaria Conf. *du Fresne*, Diss. de Nummis inferioris ævi; §. LXXXII. sqq. & *Schlegel*. de Num. Gothanis, Ed. 11. §. XVII. Erant ducati aurei Constantinopolitanorum Christianorum Impp. inquit *Crusius* Annal. Sjev. P. II. p. 306. Quorum in locum aurei *Florentini*, & post hos *Rhenani* successerunt. *Schleg.* l. c.

c) Ita tradidit Cl. *Dithmarus*, ad Tac. Germ. C. X. pluribus vero docet laudatus *Hachenberg* l. c. ex quo liquet, finiens, *tenacissimum num-*

neutiquam nego, a Romanis primum cudendi numos artem eos didicisse, Francos cumprimis. d) Quid? quod *Methodius*, qui circa medium Sec. III. vixit, suo jam tempore Saxones Leonem in numismatibus circumtulisse, auctor est. e) Quem ducem forte sequutus *Til. Frisius*, à Sec. III. post Christum natum, numos etiam Bracteatos in usu fuisse apud Germanos, asserere minime veritus est. f) Et *Hoffmannus* ff) *Frisium* sequi non dedignatur. Id quod assertum vero tantum abest, ut admittant antiquitatum & morum veterum Germanorum gnari, ut ne numos quidem solidos ante Christianismi in Germania tempora plerique omnes agnoscant. g) Nec est, qui *Bircherodius*, h) de numis Bractealibus Gentium Septentrionalium

A Romanis
primum di-
dicisse vi-
dentur;

D

disce-

ni Byzantini fuisse usum apud Germanos, cum introducta jam propria pecunia, clarum adhuc nomen (ævo nempe Henr. IV.) in tam fera usque Secula extenderit. &c.

d) Testis est *Procopius*, Lib. IV. B. Gotth. Francos, occupata Gallia, aureum nummum è nativo Galliarum metallo cudisse, sua impressa imagine, asserens. Conf. *Hachenberg*. l. c. 360. 361.

e) Vid. Cl. *Vetterus*, l. c. p. 29. Conf. *Chiffletius*, Vefontion. C. XLIX. It. *Tentzelius*, dial. Menstr. A. 1629. p. 909.

f) In speculo suo monetali, quod *Münk-Spiegel* inscripsit, Lib. III. p. 89. Ad leges Salicorum provocat *Frisius*, quas inter & illa: Sicum argento solvere contingat, pro solido XII. denarios componat, sicut antiquitus constitutum est. Cujus legis, qui genuinus sensus sit, *Frisium* castigans exponit celeberr. *Tentzelius*, Suppl. II. Gothan. p. 31.

ff) *Münk-Schlüssel* P. I. p. 114.

g) Plerique omnes inquam: *Chiffletius* enim Germanis. Gallicis excultis moribus, numos æreos nigros, equi, leonis, aut alterius animalis, nota signatos, tribuit vindicatque *Vefontion*. C. XLIX.

h) Apud *Schlegelium* iu Exerc. Histor. de Nummis antiquis Isenacensibus, & aliis, p. 175. sq. Sed adversantur quamplurimi *Taciti* Interpretes, ab ambitu potius serrato ac dentato ita dictos fuisse consentientes; seu, ut Cl. *Dithmarus* in Tac. Germ. C. V. scribit; quod

serra-

Sed non nisi
solidos cu-
dere; Idque
Francorum
maxime
auro, & in-
ducto
Christia-
nismo.

disceptanti, pollicem premat, quando, sciscitanti, hoc moneta ge-
nus incæperit, difficile dixeris. Sine dubio diu ante Christianorum
tempora apud nos cæperunt: utpote & aurea illa lamella superius
memorata ad concavos pertinent; & multa alia hujus generis adeo
misere efformata reperiuntur, ut ante hæc tempora, aut cum ipsis
his nascentibus, sint cusa. i) Et quamvis ο πᾶν Conringius cum
eo facere videatur, apud Germanicas gentes, k) scribens, pro-
prij nummi signati aliquot demum à Christo nato Seculis in usum
recepti sunt, post provincias videlicet Romanorum receptas. Ejus
tamen Sententia ad solidos nisi referatur Germanorum nu-
mos, num tolerari debeat, possitve? dubito. Ex quo Senten-
tiarum divortio, natam arbitror Quæstionem: Num & ante
CAROLUM M. monetam cudere in usu fuerit Germanis? l)
Quam adfirmare tantum abest ut dubitemus, ut potius ex di-
ctis fatis dispalescere τὸ ἐντάμνωον arbitremur. m) A Roma-
nis enim, tot victoriis relatis, & in Italiam hostibus rejectis, ni-
hil non & sibi licere recte autumarunt Germani. Religione
porro Christiana admissa, mitiores facti & cultiores, quanta ex
re monetaria ad Rempublicam commoda derivarentur, igna-
ri omnino esse nequibant.

XXII.

ferratularum instar herbarum dentati fuerint. Conf. Per Ill. H.W.
Ebneri Thes. Miscell. Præf. celeberr. Wagenseilio Altdorf. A. 1694.
juris publici factæ, n. LXVI.

i) Verba sunt Cl. Bircherodii in Specim. antiqv. rei moneratiæ Dano-
rum, p. 32.

k) In laudata sæpius Disput. de re nummaria in Rep. quavis recte consti-
tuenda, §. VII.

l) Movet inter alios hanc Quæstionem Vetterus, Comment. ad Tac. c. V.
p. 29.

m) Vid. Hagenbergii Germ. med. Diss. X. §. VIII. p. m. 360. de Suc-
cessiva numorum introductione plure tradit Cl. Ringmacher. Tr.
Histor. Pol. de Nummis, & quos ille laudat, auctores, C. II. §.
VII. p. 2. sq.

§. XXII.

Verum enim vero, quod iterum, iterumque dixerim, ^{Non ejusdem cum numis soli. dis etatis sunt Bra-} nolim, quæ de prima Germanorum pecunia, ejusque Origine, disputo, ad Bracteatos trahere, aut extendere; quod ^{teati;} Frisio forte, Hoffmanno, Bircherodique, & qui cum ipsis faciant, visum. Non omnes Germanorum priscorum, inferiorum etiam Seculorum, numi Bracteati sunt, adeoque & primi. Ad exemplum Romanorum longa pecuniæ eorum tractatione, usuque edoctos, & suos quoque primum eos formasse, quis dubitet? Non nisi Solidos vero Romanorum fuisse constat. Non nisi Solidos etiam, qui Carolinos videre, aut Carolidarum, loquuntur. Et quotus quisque est, qui asserere ausit, numum se conspexisse à Germanis cūsum Carolidarum antiquiorem, eundemque Bracteatum? Nec qui Carolum exhibent, exhibent autem haud pauci Hersfeldensium apud *Schlegelium*, a) Caroli protinus numi sunt, & coævi, Prætensa antiquitas est, quam nonnulli perperam jactant.

§. XXIII.

Vani adeo sunt, minimeque audiendi, multo vero minus admittendi, qui, viso (id quod & supra *ὡς ἐν παρόδῳ* diximus,) id genus numo antiquo, gentiles cum vulgo jactant & clamitant numos, inque monstrosa, quæ impressa est figura nescio, quæ Deastrorum, dæmonumque simulacra sibi fingunt. Quorum in classem refero, quem celeberrimus ille *Bracteatorum Nummorum Hassiacorum* collector & interpretes (a) perstringit amicum anonymum, b) fide alioquin haud

D 2

indi-

a) Apotelesmat. de Nummis Abbatum Hersfeld. p. 52. 70. 71. 79. 67. 37. Laudatus *Hachenberg* l. c. p. 362.

(a) *Fo. Ge. Liebknecht*, l. cit. p. 11. §. V.

b) Ita autem iste l. c. Was die alten Heyden-Pfennige betrifft, so ist es damit also ergangen, &c.

indignum; quosque plus simplici vice laudatus Sperlingius c) isto taxat nomine: qui res Danicas, inquiens, non norunt, nec originem apud eos rei monetaria, nos ad antiquitatem infinitam rejicerent, quasi ex vetusta paganorum Officina nummi tales prodiiissent: illorum enim erat tales deaeros sculperere; &c. d)

§. XXIV.

Scaligero
responde-
tur.

At vero, inquis, Scaliger, vir summus, isque ἀντιστάτης, de re nummaria dicit, se vidisse nummos ejusmodi cavos non paucos, non Seculi Justiniani, sed vetustissimos, ante lucem Christianismi. Non meis, sed laudati Sperlingii (a) respondeo verbis: non produxit illos nummos, & opinione sua falli potuit Scaliger, dum illos, quos vidit, ad majorem aetatem retulit, quod sane probandum ipse erat. Ante Christianos mores sane in nulla gente cavos fuisse tales notavit, nec ex iis, qui exstant, aut, quos jactat se vidisse, illud probare poterit, cum Christiana Secula omnino referant, non paganica. Et sane solus est Scaliger, qui tales vidit, nos autem etiam videre possumus & judicare, ut ut summo Viro & ἀντιστάτης multum concedamus: in talibus tamen quantum hallucinentur saepe docti Viri, non nescimus. (b)

§. XXV.

& Christiani-
smi Secu-
lis vindi-
cantur Bra-
cteati;
idque mul-
torum alio-
rum pace.

Christiana adeo in Germania Secula sunt, & Christianismus, quibus, veteri barbarie exulare iussa, ut omnis, qualiscunque etiam illa fuit, animorum, rerumque melior status, faciesque; ita &, quæ clarissimum Societatis vinculum, commodissimumque miscendis inter populos ac nationes com-

c) De Origine Nummor. Bracteatorum & Cavorum, p. 70. sq.

d) Id ipsum & de nostro effari licet vulgo, idem cum ignaris rerum antiquarum sentiente.

(a) l. c. p. 61.

(b) Conf. Auctor Excerpt. Hanover. ad A. 1700. p. 199.

commerciis instrumentum est, pecunia, a) ejusque eudendi artes debentur & leges. De solidis, quos vocant, numis non attinet dicere. Braſteati ſunt & cavi, quos volumus, quos curamus: paganos, id quod dixi, nec novimus, nec admittimus. *Friſium*, quem ducem minus cautum incaute ſeſtantur, qui ſequuntur, b) aliter ſentientem, & Secula Chriſtianis antiquiora heic jaſtantes, urgentemque, plerique omnes ſeduli rei Germanorum numariae ſcrutatores ſatis, ceu diximus, dedere depexum, & ſi quis alius, ejus argumenti exle-gibus Francorum Salicis nervos incidit Cl. *Tentzelius*. c) *Bircherodium* (de quo paulo ante, d) & qui cum eo faciunt, e) caſtigavit *Schlegelius*. f) *Majorem* denique, qui numos Ham-burgenſium cavi, quos *Veerlingos* quondam dixere, ad Ca-roli M. aetatem refert, g) ſed nec ultra dimidium Sec. IX. per-ſtiſſe credit, perſtrinxit noſter *Sperlingius*. h) Cl. *Olearium* Ad Sec. XIII. que XII. non descendimus, tandem poſtremo, ad ſeculum uſque ſextum excurrentem, correxit iterum iterumque laudandus *Schlegelius* i) Nec ta-men

D 3

men

- a) Vid. *Hachenberg*. l. c. & Cl. *Ringmacher*, Tr. Hiſtor. Polit. de Num-mis, §. XVIII. p. 33. ſqq.
- b) Vid. *Sam. Reyherus*, Tr. Jurid. de Num. argent. antiq. C. I.
- c) In Supplem. II. Hiſtor. Goth. p. 33. Conf. *Heineccius* Syll. Numor. Goslar. f. 6. §. VII.
- d) Inclauit autem in hoc ſcribendi genere *Specimine rei monetar. Da-nica*. Sed excuſandus forte *Bircherodius*; quippe qui non de re monetaria Germanorum, ſed Danorum Lib. cit. commenta-tus eſt.
- e) El. *Brennerus*, in Theſauro Numorum Sveco-Gothicorum, & *Mu-lenius* in Numismatib. Danorum. Conf. Excellentiff. Dn. de *Lu-devvig*, l. c. p. 43.
- f) De Num. Antiq. Iſenacenſibus, &c. p. 175.
- g) In ſeinem bevolſcherten, Cimbrien C. XLVIII. Conf. *Lenckfeld*, l. c. p. 37.
- h) l. c. p. 42.
- i) Apoteleſm. de Nummis Abb. *Hersfeld*. p. 41. ſqq.

men plane cum *Sperlingio*, k) &, qui pollicem, quod vulgo ajunt, ei premunt, (aut potius, quod rectius dici volunt, vertunt,) celeberr. *Heineccio*, l) nobilissimoque *Schmidio*, m) faciendum arbitror, qui omnes ad experientiam provocantes, quod videlicet nullos antiquiores viderint, justo recentiore eis tribuunt ætatem, & non nisi Seculum XII. & quod sequitur, eis adsignant, plerisque omnibus, quos vel laudatus *Olearius*, n) vel alii, producunt, antiquioribus damnatis & fusque deque habitis, non à *Tentzelio* o) modo, *Schlegelio*, p) sed & aliis isto nomine notati. Juverit beatum Abbatem *Schmidium* audiisse: *Nunquam*, ait Vir in re nummaria superiorum Seculorum ad invidiam usque versatissimus, r) illis (*Sperlingio*, & qui cum eo faciunt,) subscribere potui, quibus certum videri voluit, originem horum nummorum ad hoc (XII.) præcise Seculum esse reducendum: cum periculosum sit, & à ratione colligendi recta plane alienum, non visis omnibus individuis, generalem propositionem, vel Hypothesin formare. Multa quidem sunt, quæ hoc tempore in Historia mediæ ævi scimus, sed plura esse credo, quæ adhuc ignoramus, futuris seculis, si aliqua erunt, reservata. Quapropter in his talibus, quorum momenta sub judicis decisione hærent, nihil temere pronunciandum, sed, si quæ apparet conjecturæ probabilitas, ea modeste subjicienda est frequentibus doctorum Virorum observationibus.

§. XXVI.

k) In toties laudata Epist. de Orig. & Progr. Num. Br. & Cav.

l) Syllog. Num. Goslar. §. VII f. 6.

m) Apud Cl. *Leuckfeld.* in Antiquit. Numar. Halberstad. p. 12.

n) In Isagog. ad Numophyl. Bractear.

o) In Dialogis Menstruis plur. locis. Conf. A. 1689. p. 896.

p) Exerc. Histor. de nummis Isenac. p. cit.

q) Vid. Excerpt. Hanover. ad A. 1700. p. 201.

r) In Epist. ad Cl. *Joh. Ge. Liebknecht*, (de qua supra, §. XI p. 86.

§. XXVI.

Medio adeo tutissimi imus. Medium vero est, quod *Vera Bra-*
 Cl. Olearius, Seculo Ottonum, id quod à nato Christo X. est, *cteatorum*
 quoque in orbe Christiano Germanico undiquaque Urbes & *etas statui-*
 oppida ædificata, & cultiorem, commodioremque vivendi ra- *tur,*
 tionem institutam esse novimus, insistens, a) recte definit. *statumina-*
 b) Suffragantur Viro doctissimo, ulterius non adscendenti, *turque-*
 c) Scriptores rei numariæ Germanorum peritissimi quique,
 d) quorum inclyta nomina ad nauseam usque repetere &
 laudare supersedeo. Nec aliud ævum, aliamque originem,
 numis Braçteatis statuit celeberrimus noster *Ludervig*, e)
 quo vel solo Promacho in salvo nostrum assertum est. Vi-
 deant ergo, qui Carolo, ejusque posteris, Braçteatos, vin-
 dicant, qua ratione assertum tueantur, f) Omnes, quos illi
 cudi

a) l. paulo ante cit. c. V. p. 22. §. 3. conf. *Schlegel*. Apotetefin, de Num-
 mis Abbatum Hersfeld. p. 41. n. y.

b) Id dum agit Cl. *Olearius*, nequaquam ei pollicem premimus, non nisi
 Ottonum Seculo id honoris tribuentes.

c) Altius enim subinde adscendere novimus virum doctissimum.

d) Hos inter haud sane postremum locum tribuimus Dn. *Henrico de Bu-*
nan, in doctissima sua *Dissertatione de jure circa rem monetariam in*
Germania, p. 72. scite scribenti: *recepta opinio, post (circa) Otto-*
num tempora invaluisse usum Braçteatorum, reliquis tutior esse vi-
detur.

e) Ita vero istel. c. p. 44. sq.: *Hierzu könnte man noch setzen/ daß, weil*
man ehemals wenig Silber und Gold in Deutschland gehabt, und
vor des Ottonis M. Zeiten/ unter welchem die Bergwerke auf dem
Harz angegangen, kaum von Silber = und Gold = Gruben gewußt
hat, es sich auch nicht thun lassen, daß man in der Münze grosse
Stücke gemacht hätte. Conf. Schlegel. l. c.

f) V. *Leuckfeld*. *Antiqv. Nummar. Halberstad.* ad §. XV. p. 36. n.
 lit. CCC. D. *Majorem numos Hamburgensium cavos ad Caroli M.*
ætatem

cudi curarunt, solidi perhibentur; & qui Braſſeatum illorum Seculorum Γνησίως καὶ ἀληθῶς talem, ſuis viderit oculis, nemo eſt. Cumque numos braſſeales, quos habemus, tantum non omnes ab Episcopis & Principibus, nec non Imperii Civitatibus cuſos fuiſſe conſtet, id vero privilegium Ottonum de- mum tempore commune fieri cœperit; venas denique argen- ti & æris ſeculo X. in Germania primum g) apertas fuiſſe in propatulo ſit, ætatem majorem Braſſeatis tribuere vix auſim. Quamvis non diffitear, id genus monetæ non plane ignotum fuiſſe vel ipsis Carolidarum ſeculis, non Conſtantinopolitanis modo & Gothiſ, ſed & gentibus Septentrionalibus, h) id quod & ſupra diximus, uſitatum. i) Nobis de Braſſeatis Germanorum ſermo eſt. At vero cum laudato ſæpius *Sperlingio* k) & qui cum eo faciunt, l) ad tempora dictis longe inferiora deſcendere velle, complures numi à quibusdam in medium prolati, & adhuc forte proferendi, prohibent. Hoc ramen dum aſſero, pro Sententia mea, tanquam pro aris & fo- cis, juſto pertinacius, minime depugno, in celeberrimi, pau- loque ante laudati, Abbatis *Schmidii*, ſummique Viri, Dn. *de Ludevvig*,

ætatem referre, ſupra diximus. Nec deſunt alii, qui adſtipulan- tur. Quid? quod vulgus *Scaligero*, ceu diximus præeunte, Pa- ganismi ſecula jaſtet.

g) ſeculo antecedenti IX. laudem hanc tribuendam exiſtimat, & ex *Ottfrido*, Monacho, probat *Sperlingius* in Excerptis Hanov. men- ſtruis A. 1700. p. 781. Conf. *Leuckfeld*. l. c. 29.

h) Vid. *Bircherodius*, l. c. it. *El. Brennerus*, l. c. & Ill. *de Ludevvig*, lib. iterum, iterumque laudato, c. VI. §. IV. p. 42.

i) ſeculo quippe VII. & VIII. habent, quos producant Braſſeatos lau- dati paulo ante ſcriptores.

k) Epistol. paulo ante laudata.

l) *Leuckfeld*. l. c. p. 12. lit. O. it. p. 36. lit. CCC. Conf. *Heinneccius*, Syll. Num. Goslar, f. 6. §. VII. cum *Sperlingio* idem ſentiens.

devvig, m) verbis acquiescens, eaque experientiam morose nimis urgentibus regerens, repetensque.

§. XXVII.

Et hæc quidem de ætate Numorum Bracteatorum. Nunc ^{Definitio} paucis dicendum, aut clarius potius exponendum, quoniam ^{Num.} præcise è Germanorum maxime numis isto nobis veniant nomine. ^{Bract.} Bracteati adeo dicuntur nobis & sunt: Numi Germanorum mediis potissimum, quod audit, ævi, ex laminis, seu bracteis, argenteis cumprimis, iisque ut plurimum admodum tenuibus, constantes, majoris alii, alii minoris moduli, seu quantitatis, ponderisque, figuris diversis, uno ut plurimum latere, nec non inscriptionibus, non tamen omnes, signati & distincti; in usum partim commerciorum, partim & rei cujusdam notabilioris memoriam. a) Cl. Olearius b) describit: Numus Bracteatus heißt eine dünne blatte Münze, welche sonst auch von andern breite, hohle, leichte, steiffe Münze, ein Blätterling, und so mehrers, genennet wird. Dergleichen Art findet man von Silber am meisten, auch zum Theil vom Kupffer, sehr wenig aber in Gold. Solche Münzen sind jedesmal sehr dünne, und nur auf einer Seite geprägt, jedoch also, daß, was auf einer Seite erhaben, auf der andern einwärts

E zu

m) Ejus verba, quæ huc faciunt, sunt: Ob aber gleich diese benannte Zeiten des XI. und XII. Sec. diese Art Geldes häufig haben; so ist es doch unbesonnen gehandelt, wann man gleich ohne Grund zufahren, und alle alte Bracteatos in Zweifel ziehen wollte. Welches Leute thun, die von dem alten Staat unsers Vaterlandes keinen rechten Begriff haben. C. VII. S. 5. p. 49. Conf. Tentzel. Dial. Menstr. A. 1689. p. 986.

a) Brevior est Cl. Ringmacheri, Tr. Histor. Polit. de Nummis c. 1. §. IV. p. 41. Bracteati, inquit, nummi sunt lamina tenuissima, à Germanis antiquitus, fraudis evitandæ gratia, cusæ.

b) In seiner curiösen Münz-Wissenschaft, p. 74. Conf. Schlegelii Tract. de Num. Gothan. edit. II. p. 102. sq.

zu sehen ist. *Dn. de Ludevig* definit: c) Bracteati sind solche Münzen, welche nur auf einer Seite gestempelt, und so dünne sind, daß sich die Fugen eines einzigen Stempels auf der einen Seiten eingebogen, auf der andern Seiten aber ausgebogen weisen. Et *Hübnerus* denique: d) Bracteati, nummi bracteati, Blech oder Hol-Münzen sind alte Deutsche Münzen von feinem Silber, welche ganz dünne, und nur auf einer Seite geprägt sind, daß die Fugen eines einzigen Stempels auf der einen Seiten eingebogen, auf der andern aber ausgebogen weisen. De quibus definitionibus, quarum una altera latior est, strictior alia, quid habendum, paulo post dispalescet.

§. XXVIII.

*Etymologia
definiti ex-
entitur.*

Bracteam autem, five Bratteam, (à Græcorum βράχειν, a) quod illinere est; secundum alios vero ab eorundem βράχειν, b) quod interprete *Oleario*, c) est verbum ὀνοματοποιημενον, & idem, quod ἠχεῖν, sonare & crepitare denotat; *Becmanno* d) denique & *Alstedio* e) testibus, ab Ebræorum קרבי quod Splendorem significat, f) dictam,) quæ lamina, sed tenuis, πέταλον apud Græcos, unde & πεταλοποιός Bractearius, & πεταλογός, Blattearius. g) eaque vel aurea vel argentea est; eo-que nomine à vulgari lamina, quæ crassior & armis apta subtilitate

c) In seiner Einleitung zu dem Deutschen Münz-Wesen mittler Zeiten, c. IV. §. 1. p. 23.

d) Natur-Kunst u. Lex. p. 273.

a) Vid. *Fabri* Thes. Erudit. Schol. ad voc. Bractea.

b) Conf. *Cl. Ringmacher*, l. c. I. 41.

c) Isag. ad Nomophyl. Bracteat. c. 1. §. 1. p. 9.

d) Origin. Lat. Lingu. p. 300.

e) Encyclop. Lib. XXI. p. 25. Conf. *Cl. Lenckfeld*, Antiqu. Nummar. Halberstad. p. 4.

f) *Buxtorf*. Lex. Chald. Talm. Rabb. f. 363.

g) *da Fresne*, Glossar. T. I. f. 576.

litate teste Fabro h) differt, Braçteatis nomen impertiri suum
 lippis forte & tonsoribus, quod ajunt, notum est. Et hinc ^{nec non}
 numos nostros non *braçteatos* solum & *braçteales*, verum & mi- ^{Synonymia,}
 nus ἀριβῶς *laminæ* vulgo adpellari novimus. Vernacula
 nostra ex eodem etymo non inscite dicimus: Blech-Münzen,
 dünne Münzen (ad differentiam numorum solidorum, der dis-
 cken Münzen,) Blätterlinge, (à Latinorum foliis, quæ Græco-
 rum πέταλα sunt, de quibus paulo ante,) Knitter-Geld, Leicht-
 Geld, &c. Cumque hujus generis numorum haud pauci ea
 sint subtilitate ac tenuitate, ut eorum braçteola nihil fere levius
 esse queat, i) adeoque vel aquæ πέταλα ista innatent, aut vi-
 deantur saltem, Schwömminge, etiam apud Danos eos sa-
 lutari constat. k) Ad quam vocem ὁ κριτικώτατ^{ος} Sperlin-
 gius ἐκ ἀπροσδιονύσως l) commentatur: *nostro sermone Schwim-
 mere eos pulchrè vocitari posse, (autumo,) sive in argento, sive in
 auro producantur, quod nempe forma & pondus non mergens illis
 datum est.* Forte & in hanc classem non immerito referas,
 quos, quia tenuitate sua folia imitantur, *Foliatas* (braçteas) di-
 cunt. Cujus generis nummuli illi quadrati Gothici aurei,
 quos in Museis Danorum regiis adservari commemorat noster
Sperlingius, m) nec intactos reliquit ὁ πάνυ Tentzelius. n)
 Quos tamen distinctos velim à Byzantinorum *follibus*, seu *folle-
 ralibus*, quos exhibet *Olearius*, o) & duodecimam siliquæ

E 2

par-

h) l. c.

i) Vid. *Hartknochius*, apud *Olearium*, l. c. p. 17.k) Ita *Oliger Jacobæus*, in Museo Regio, p. 94. nomen, scribens, inde
sortitum est Numisma hoc Svöming/i. e. nummus natans.

l) Epist. cit. p. 57.

m) l. c. p. 63.

n) Dial. Menstr. A. 1698. p. 630. sqq.

o) Isagog. ad Numoph. Br. c. l. §. 2, p. 10.

partem constituisse docet, p) Sed & audiendus Excellentissimus Dn. de Ludewig. Am allermeisten, scribit ille, q) verwundern sich die Gelehrten, was doch die Ursach und Gelegenheit gewesen sey, daß unsere Deutsche auf diese Art Münzen zu schlagen gekommen seyn? Denn es sind Anfangs diese Bracteati, oder Blech-Münzen so dünn, daß sie auf dem Wasser schwimmen, und von einer starcken Lust r) weggeführt werden können. Da hero man solche zum auszahlen nicht wohl gebrauchen mögen, weiln sie sich unter den Händen verbogen hätten, und endlich zerbrochen. Et inde sane factum est, cum istis numis quotidiano usu multum decederet, ut elapso quovis decennio, opus esset compensatione, ne pondus numorum imminueretur.. s) Sed pergit noster, t) So wurde man dann der Bracteatorum, die sich nicht wohl handthieren ließen, sondern, wie Knitter-Gold sich falteten und endlich zerrissen, überdrüssig. At vero non omnes æque tenues: alii quippe, ut aliis tenuiores, ita & aliis crassiores, minus saltem tenues, sunt. E nostris, quos præmissa Tabula exhibet, adeo tenues, subtilesque sunt, quos Fig. I. II. & XXI, sistunt, ut, quotiescunque eos contrecto, folli-
 Fig. I. II. XXI. lique immitto, ne diffringatur, verear. Crassiores reliqui sunt omnes, aut minus saltem tenues. Ante vero quam plane hinc discedam, *ὁμολογίας* ergo monendum arbitror, rem nobis heic
 & Homonymia,

p) Vid. du Fresne. Glossar. T. II. f. 731. Conf. Ej. Dissert. de Infer. ævi Numismatibus §. XC. sqq. f. 76. sq.

q) Lib. cit. c. V. §. 1. p. 28.

r) Hujus generis Foliatas (seu numos foliatus,) paucos certe videris: dari tamen, sed aureos forte plerosque, testatur Sperlingius, l. c. p. 63. ad tales inquit, numos in aëre elevandos & tollendos non opus est turbine quodam, aut fortiori vento; sed etiam mitissimo transferri possunt in dissitum quemcunque locum.

s) Ita cautum est Lege, seu privilegio Culmensi, quod exhibet Hartknochius Pruss. Antiq. Diss. XVI. p. m. 291.

t) l. c. p. 49.

heic non esse illis cum Bracteis, quibus numos adulterinos obducunt, & *medailles fourrées* cum Gallis vulgo adpellant; nec cum iis, quos paulo ante produximus, cum Follæralibus ad Byzantinos relegandis; nec denique cum illis *extensi argenti*, quibus, teste *Strabone* u) Hispani olim usi perhibentur, *laminarum frustulis*. De quibus alibi.

§. XXIX.

Sed & Cavi audiunt Numi nostri, à Cavitate, quam majorem alii, alii minorem, habent, ita dicti. Vernacula nostra inde adpellamus Hohl-Münze, Schüssel-Münze. Qua vero ratione cavitatem istam suam sortiti sint, docet *Chiffletius* a) *incusos*, inquit, *recentiores vocant, quasi intus cusos: malleo enim super forma sive typo concavo percussi ita signabantur, ut pars, quæ à supposito typo excavato figuram acciperet, convexa esset, altera vero, quæ percuteretur, cedente lamina, convexa similis nota fieret, sed concava*. Clarius rem exprimit celeberrimus noster *de Ludewig*: Ferner heißen unsere Bracteati Hohl-Münzen, indem diese Art nicht etwa von den Stempeln, die einwärts gegraben, sondern denenjenigen, welche auswärts gegraben, und erhaben sind, geprägt oder geschlagen worden. Wie etwa die Blechler ihre Stempel haben, womit sie in blecherne Gefässe allerhand Zeichen einzuschlagen pflegen. Weil nun das geschlagene dadurch auf der Rück-Seite eine Höhle bekommt, so hat dieses die Gelegenheit zu dem Namen Hohl-Münzen gegeben. b) Brevius plus
E 3 simpli-

u) De Situ Orbis, Lib. III. p. m. 147.

a) Descript. Vefont. P. I. p. 68.

b) Einleitung zu den Teutschen Münz-Wesen mittlerer Zeiten / cap. IV.

§. 1. p. 24. sq. At displicet ratio Nobilissimo Mosero, in seinen Anmerkungen über Herrn Joh. Pet. von Ludewig Einleitung p. 3. & contrarium tuetur daß, inferens, die Stempel zu den Bracteatis eingetieffet haben müssen gewesen seyn, ist meines Erachtens das
hero

simplice vice laudatus *Leuckfeldius*, c) Sonsten aber, scribens, werden sie auch Hohl-Münzen, weil sie, wegen ihrer Dünigkeit, mit dem Stempel hohl geschlagen werden, beniehmnet.

§. XXX.

*Non omnes
Cavi Bra-
cteatis sunt
accensendi.*

Attamen vero Civos omnes Bracteatos dicere cave. Noti sunt Græcorum *Caucii*, qui (definiente *du Fresne*, a) paululum concavi, atque adeo cauci formam quodammodo referunt; cujusmodi passim videre est in Gazophylaciis apud earum rerum studiosos. b) Est c) qui vernacula lingua eos interpretatur *Schüssel-Pfennige*. At Bractealibus nostris eos accensere nolim. Nec huc spectant Numi *Scyphati*, (quos perperam cum Cauciis quidam d) confundunt,) qui & ipsi cavi sunt, & Scyphi formam præferunt, Constantinopolitanis æque, ac Normannis e) adscribendi. Inter nostri quoque & superioris ævi numulos haud paucos videas, eosque denariolos, obo-

hero zu schließen, weil die Figuren auf der erhabenen Seiten an denen Bracteatis sich besser präsentiren, als auf der Hohlen; welches nothwendig seyn mußte, wo die Stempel erhaben gewesen wären. At vero tandem finit: Wo sich Bracteati finden, welche auf der hohlen Seiten besser zu sehen seyn, als auf der erhabenen, so ist auch unfehlbar deren Stempel erhaben gewesen.

c) *Antiquit. Nummar. Halberstad. p. 5.*

a) *Glossarii Tom. I. f. 928. Conf. Ej. Dissertat. de Num. inferior. ævi, f. 35.*

b) *Numorum Cauciorum meminit Novella Justiniani 105. c. 2.*

c) *Jo. Conr. Barthius, Pastor Oedinburgensis Budæ receptæ, p. 147.*

d) *Suspecti hoc nomine Cangio. l. c. Haloander & Meursius. Rectius de iis judicat Cl. Tentzelius, Dial. Menstr. An. 1689. p. 918. Conf. Ringmacher, l. c. p. 42. du Fresne, l. c. T. III. f. 849. nec non Diss. de Infer. ævi Numismat. §. XCIX.*

e) *Ceu sentit & judicat paulo ante laudatus Ringmacher l. c. §. XCVIII. nec non Tentzelius, l. c. p. 919.*

obolosque, f) qui cavitatem habent à Cylindro, cui suppositæ bractæ notam suam debent; numi cavitamen propterea non adpellandi. Qua ratione etiam Bracteatos omnes non dicimus, qui ab una tantum parte seu latere, cusi sunt. Cujus generis, teste *Polluce*, g) & *Antiquitas* habuit, & nostrum Seculum, h) satis alioquin crassos, solidosque. Sic & cavi sunt, nostris tamen, utpote quos λεπτότης, i. tenuitas cavos fecit, non accensendi, i) numi illi aurei ἀρασκήλιοι, k) seu Asterisci, *Guttula*, sive *Patinæ*, *Iridis*, *Guttæ* item *Apollinis*, *Guttæ Iridis*, *Iridis* flores, nec non spermata solis & *Iridis*, Germanice *Regenbogen-Schüsselein*, *Stern-Schoß* &c. vulgo dicti. Cujus etymologia ratione habita, eos, sed perperam, definit *Leonh. Thurneisserus*: Diefes, inquit, sind guldene ganz dick formirte, und wie ein Schüsselein hohlechtige Groschen, oder Pfenninge. Sollen von Krafft der Sonnen, durch Wirkung influentiſcher, natürlicher und elementischer Krafft, wann die Sonne die *Regen-Bogen* bescheinet, in puncto der Zusammenkunfft der Sonnen-Strahlen und des *Regen-Bogens*, gehling erschaffen, und also geformiret werden, und hernacher herab fallen. Es werden darauf wunderbare Figuren und Bildnuſſe, deren selten zwey einander

*De Guttis
Apollinis,
ſeu Patinis
Iridis, quid
habendum?*

*Non ærē,
aut Soli,*

f) Vulgus vocat *Schüsſel-Pfennige*.

g) In *Onomastico*, p. 434.

h) *Denarioli Brunſuicenses*, æque ac nostri, quos *Zwener*, vulgo vocant, nec non plerique omnes obolorum nostrorum, non nisi uno latere cusi sunt. Conf. *Dn. de Ludevvig*, lib. cit. C. IV. §. 2. & *Moseros*, l. c. p. 5.

i) Accenset tamen *Dn. de Ludevvig*, stomachante *Mosero*, l. c. II. 4. ne inter numos quidem Germanorum iis locum concedente.

k) Ex Græcorum παρασκευὴ & ἥλιος ita dicti: Siquidem eos Sol (si credere fas est) in aëre præparare, & Spiritu peculiari formare perhibetur.

l) In *Onomastico*, p. 44. Conf. *Sperlingius*, *Epist.* cit. p. 63. & *Ringmach*, l. c. p. 71.

der ähnlich, judiciret, und mit gar widerwärtigen Sentenzen außgesprochen. Sie werden auch *Schemeschtakin* von der Sonnen und einer heimlichen spiritualischen præparation, benahmset. m) Quibus affinia sunt, quæ *Frisius* noster de Numulis hisce aureis, ineffabili Dei virtuti mirabiliter operanti generationis modulum tribuens, & scribit & statuit. n) Sed rectius hac de re nostrum sentit seculum. Non damnat omnino eorum fidem, de coelo labi posse, qui statuunt, numos, ejus præsertim generis, quos bractæ tenuissimæ, & foliatos, supra diximus; qui, quin turbine quodam aut vento fortiori in aëre elevari & tolli possint, haud fane dubium. Admittit porro doctior nostra ætas; quod si turbines tam violenti incidant in locum, ubi nummos aliquando condiderint homines, nihil impediat, cur aurea eorum pluvia non descendat quoque, & si non in sinum Danaës, in alias tamen partes terrarum, effundantur, turbine, qui rotavit, rejiciente; verba sunt Cl. Viri. *Sperlingii*. o) Nec susque deque plane habendum arbitror, quod de Numo quodam nitidissimo, A. 1622. cum grandine in hortum rustici cujusdam apud Magdeburgenses delapso, legitur apud *Henr. Ernestium*. p) Et S. Benedicto ipsius asseclæ tribuunt, quod æther ipsi favens numos pluerit. q) Ita super Rhodios, nata Minerva (teste *Homero*, r) imbrem aureum decidisse ferunt. Et rorem argenteum pluuisse sub Severo, Imp. in forum Augusti, Auctor est *Dion*. s) Cæsar

m) Conf. *Tentzelius*, Dial. menstr. 1689. p. 900.

n) In seinem Münz-Spiegel, Lib. I. C. XXII p. 45.

o) l. c. p. 68. Conf. *Frisius*, l. c.

p) Observat. Var. Lib. II. c. 20.

q) Vid. *Paul. Warnefridius*, de Gestis Longobardorum, Lib. I. C. XXVI.

r) Ita autem ille: καὶ ὅφιν Θευπέσιον πλῆτον κατέχευε κρονίωρ. Interpretatur *Claudianus*, Lib. III. Laudum Stiliconis:

Auratos Rhodiis imbres nascente Minerva defluxisse ferunt,

s) P. 312.

faris quoque Matthiae tempore, imbrem aureum è nubibus prorupisse, sibi narratum commemorat Altdorffinae quondam illustre Decus, celeberrimus *Sturmius*. t) Sed apage fabulas, cum aureis montibus in aëre! Auream pluviam in eodem elemento generatam ens rationis compellare, rationis sanæ est. Suffragatur, quem toties laudo & in scenam produco, celeberr. *Sperlingius*, haud naturæ, inquiens, u) *contrarium esse puto, nummos aureos, argenteos & areos instar pluviae decidere posse ex aëre & spargi; Sed generari in aëre, aut inde naturam & spiritum aliquem peculiarem* x) *istos afferre, hoc mihi nequaquam probatur.* Nec est ad summi Numinis potentiam, eamque infinitam, quod cum *Frisio* confugiamus. Non temere fingenda sunt miracula. z) Ex foro & Officina humana, non aërea & coelesti, prodeunt falso nomine salutatae Guttae Apollinis, Iridisque patellae. At, quo, inquis, auctore? quo artifice? Celeberrimus Nordlingensium quondam Poliater, Dn. L. Ros. *Lenilius*, aa) *persuasissimum ego jam dudum habui, scribit, has patellas nihil aliud esse, quam numismata populorum aut septentrionalium, aut inter illos Germanicorum. Suadet id, pergit, etiam pondus ipsarum: cur enim pendant precise vel duplicem vel simplicem Scutatam, vel aureum, nisi ex instituto id factum sit? non equidem Naturæ, sed Artificis.* Nihil aliud sunt, quam numismata.

*sed solertia
& arti hu-
mane,*

*& gentium
quidem
septentrio-
nalia
debentur.*

F

Ger-

t) Dissert. de Iride. Conf. Ephemerides Naturæ Curiosorum A. III. Dec. II. p. 34.

u) Epist. laudat. p. 66.

x) Hinc forte est, quod nescio quas vires patellariis istis numulis tribuat vulgus, & cum istis fortunam sibi faventem divendere credatur Venditor. Vid. Illustris *Schræckius*, apud Cl. *Ringmacher*. l. c. §. XXI. p. 76. *Ful. Reichelt*. Diss. de Amuletis. Conf. *Tentzelius* Dial. Menstr. 1689. p. 900. 906.

z) Conf. modo laudatus Ulmensium Theologus, l. c. p. 74.

aa) Ephemerid. Dec. 11. Ann. 5. Observ. 203. p. 417.

Germanis tribuit Excell. D. de Ludevvig, bb) & Bracteatis eorum, invito Mosero, cc) & assertum argumentis impugnantem, accenlet. Verius, inquit ὁ πάλιν Sperlingius, dd) & securius Riceltus eruditorum sententiam sequitur, qui nummos istos tam rudibus figuris insignitos, & Gothicos, aut Vandalicos & Siculos statuerunt. Nobilissimus Moserus, ee) argumento ex characteribus & Inscriptionibus petito, ad Gothos eos refert, Germanis, vel eo nomine, quod ne minima quidem vestigia Germanorum mores & fabricam prodant, denegans. Utrique sententiae favet & calculum suum adjicit, iisdem argumentis innixus, peritissimus veterum rei numariae Tentzelius ff) sæ-

bb) Vid. Moserus l. c. p. 4. de cetero eleganter iste: Man muß sich verwundern / daß, weil man heut zu Tags wohl weiß / daß in den Wolcken keine Münz-Meister sich aufhalten, man dennoch sagen will, die Sonne zöge solche so genannte Regenbogen = Schüssel ein, welche eine Eyer-runde haben, und in der Größe / als jezo die gemeine Pfennige eingetieffet sind, auf. Welche Meinung so abgeschmackt, als die alte ist. Dann, daß es zuweilen Vögel, Raupen, oder auch anders leichtes Gezeuge gereget / solches ist entweder dem Winde, oder aber der Luft zuzuschreiben, in welcher dergleichen Geschmeiß entweder gezeuget worden, oder von einer Winds-Braut in die Höhe geführet werden mag; welches aber zu denen guldernen Schüssel-Pfennigen sich nicht erstreckt. Dann, weil das Gold keine Steiffe, wie das Silber bey sich hat, so mußte man die guldene Bracteatos desto dicker, und um deswillen auch desto kleiner machen. Bey welcher Beschaffenheit, selbige der Sonnen-Zug, oder Sonnen-Stoß, oder auch die Winde / wohl auf der Erden liegen lassen sollen; so wenig man in einer Festung, für welcher viel Kugeln verschossen werden, zu befahren hat, daß selbige durch die Sonne, oder einen starcken Wind in die Luft gezogen, und den Leuten auf die Köpffe regnen möchten.

cc) l. c. p. 4.

dd) l. c. p. 65. Conf. Tentzelius Dial. Menstr. A. 1689. p. 900. sq.

914.

ee) l. c.

ff) sæpius, sed satis nunquam, laudatus. Taceo, qui Burgundionum aut Francorum numos aureos jactant. gg) Sunt, qui inter numos Normannorum Scyphatos referunt. Et mirum sane, quod non sit, qui Constantinopolitanis eos tribuat, cum ovum ovo vix similius, ac Cauciis Byzantinorum patellæ nostræ. hh) Sed & celeberrimus *Sturmius* ii) audiendus: *concludo*, kk) inquit ille, *has patinas ita dictas in terræ gremio latuisse, & de Ornamentis & monilibus vel hominum, vel equorum fuisse*. In quo sententiarum divortio quam quisque maxime prober, cuivis integrum. *Tentzelium* ego & *Lentilium* duces sequor. ll)

§. XXXI.

Bracteatorum vero & Cavorum numorum, qui nostro ævo veniunt nomine, *Panningos*, *Penningos*, *Pfanningos*, *Pfennige*, vulgo, superior vocavit ætas. Id docent antiquitatis monumenta, diplomata, litteræ. Docent & Scriptores mediæ ævi
 F 2 Cum Bra-
cteatis
iidem sunt
Veterum
Panningi,
Pfennige.

ff) Dial. Menstr. ad A. 1690. p. 436. A. 1689. p. 893. sqq. it. q. 907. Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 113.

gg) Vid. *Chiffletius*, *Vesontion*. C. XLIX. & *Tentzelius*, ad A. 1689. p. 909. sqq.

hh) Conf. *du Fresne*, diss. de Infer. ævi Numism. §. XCVIII. & Glossar. T. I. f. 998.

ii) In laudata de Iride Disput. teste Cl. *Ringmachero*, l. c. p. 72.

kk) Ita vero ille de Origine hujus generis patellarum multa præfatus concludit. At vero qui subscribat sententiæ scio neminem, nisi celeberrimum D. *Tentzelium*, in Dial. Menstr. A. 1689. p. 906. Refutat sententiam Anonymus, apud *Tentzelium*, l. c. p. 906.

ll) Plura de Guttulis seu Patinis Iridis nosse qui cupiat, adeat, præter laudatum *Tentzelium*, *Ringmacherum*, & quos laudavi, *Olearium* Isagog. ad Numoph. Bract. p. 13. *Münz-Wissenschaft*, p. 91. Ej. Specim. Univ. rei Numariæ, p. 18. D. *Mentzel* Dec. II. Ephemer. Germ. Obs. III. p. 23. 34. alios.

Pfaffen
Pfennige.

plerique omnes. a) Sed & Pfannen Münzen, à forma quam habent, lebetibus, batillis patellisque non plane absimili; b) & numos contra solidos à moneta. c) Romanorum Münzen, nec non Schillinge vocavit Antiquitas. d) Quæ Penningorum denominatio uti olim majoribus æque ac minoribus adhæsit numis: ita successu temporis, moneta magis magisque corrupta, posterioribus solis permansit. e) Ex his deinceps majores nostri f) reliquas monetarum species computarunt, juxta mensuras suas, *libram* sc. *marcam*, *talentum*, *solidum*, seu *Schillingum*, &c. Librarum certe Penningorum, Pfund Pfennige, & Halerorum, seu Halensium, g) Pfund Heller, de quibus infra pluribus, denominatio uti illis seculis, superioribus puta, ortum duxit; ita tantum non ubique usus earum fuit & frequentissimus, & celeberrimus. Sed & speciatim Bracteales nostros Pfaffen Pfennige, salutari novimus, h) ob nullam certe aliam rationem, quam, quod plurimam partem à Personis, quas vocant, sacris, Episcopis, Abbatibus, Abbatissis, &c. in

a) Vid. *Carpzovii Ober-Lausnizischer Ehren-Tempel*, P. I. c. 2. p. 193. Conf. & *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 122. sq.

b) Conf. Dn. *de Ludevig*, l. c. Adde *Historiolam*, C. VIII. §. 7. p. 19.

c) De Etymo monetæ vid. Cl. *Ringmacher*, Tr. Hist. Pol. de Nummis, p. 12.

d) Vid. celeberr. *Liebknecht*, Diss. de Num. Bract. Hassiacis, p. 7. At voculam Germanorum Münz à vocibus Mein und Nutz so die alten Sachsen Mein Nutz, weisen die Münz zum Nutz und Frommen im Handel und Wandel dienstlich ausgesprochen/) derivat *Hoffmannus* l. c. p. 14.

e) Ita scribit B. *Tentzelius*, Hist. Goth. Suppl. II. p. 36.

f) Verba sunt laudati modo *Liebknechtii*, l. c.

g) Et Halenses duplici, & simplici litera vulgo scribi alibi diximus.

h) Celeberr. *Struvius*, Jur. Publ. c. XII. §. 34. p. 608. Conf. Cl. *Lenckfeld* l. c. p. 5.

in monasteriis, vel usus, vel ostentationis gratia, cusi fuere, & vel operariis in Cœnobiis condendis & reficiendis mercedis loco distributi, vel honoris gratia, aut potius favoris demerendi, saepe & aucupandi ergo, rerum sacrarum fautoribus, studiosisque, donati. A quo usu sacro quin & Heiligen-Pfennige, compellati sint, nullum profecto dubium. i) Sunt & qui Strauben-Pfennige, Struve-Pfennige, salutant. k) Ab imperitis etiam Heiden-Pfennige subinde, sed male, vocitari, supra dictum est.

Heiligen-
Pfennige.
Struben-
und Hei-
den-Pfen-
nige.

§. XXXII.

Numis solidis, quos sequiorem ætatem German. dicke Münzen, it. das schwehre Geld, dixisse constat; quique ante Bracteatos soli, subsequenter vero seculis, & medii quidem ævi, una cum Bracteatis in usu fuere, a) opponi, ceu ὡς ἐν πα-
ρόδῳ & paulo ante notavimus, Panningos nostros bracteales, eosque ob λεπτότητα & levitatem suam leichte Münzen, it. Leicht-Geld, adpellari, neminem forte fugit. Et id nominis etiamnum vulgo usurpatur, cessante etiam usu bractealium, quorum ceu diximus haud pauci ea fuere levitate, ut vel aquæ innataste, Schwimmere inde dicti, vel à ventis in aërem abrepti,

F 3

imo

i) De Ludewig, l. c. p. 50. Heic ne cum nostris confundas cave Numismata, quæ dicunt sacra, quæ Romæ Seculo jam XII. peregrinantibus, pileis ipsorum affigenda aut coronis appendenda, vendebantur. De quibus B. Schmidius, Lex. Eccles. P. I. p. 148.

k) Hoffmann. Münz-Schlüssel, P. I. p. 223.

a) Et solidos bracteatos medio ævo in usu pariter extitisse, magis tamen sequioribus seculis posteriores, ex Historia illorum temporum novimus. Vide, sis, Schlegelium de Numis Isenacen. pag. 176. & Heineccium, Syllog. Num. Goslar. §. VIII. f. 6. Quid? quod & inter nostros haud pauci videantur, sed minoris moduli, solidi & bilaterales.

Rheinischer
Wehrung.

Quibus op-
ponitur
Schwabs
Geld/
Frankische
Wehrung.

Angster.

Numi Scy-
phati, in-
cusi &c.

imo & halitu flecti potuisse, b) perhibeantur. Eccur vero hoc levius numorum genus, das leichte Geld, à Rheno denominetur Rheinischer; gravius vero Fränkischer Wehrung, nulla forte alia suppetit ratio, quam quod in tractu Rhenano, ubi Imperatorum officinae monetariae potiores c) extitisse commemorantur, hujus generis monetae frequentior usus; Franciae vero Reges, Imperatoresque, solidos maxime cudendos curarunt. Sed & alia, prater commemorata, Bractealium nostrorum suppetunt nomina. Vocantur *Angusti*, aut potius *Augusti*, quia *Augustorum nomine, indepta inde facultate, pluribus in locis signabantur.* d) Quam tamen Etymologiam, praeventibus *Conringio & Hottingero*, e) improbat B. D. *Schmidtus*, cernebantur in his, inquiens, f) plerumque *Præfulum & Abbatum effigies*, ob quas *Tigurini* illas olim dixerunt *Angster*, contracte nimirum ab *Angesichter*, quod vultum aliquem humanum referrent. g) Et numi *Scyphati*, de quibus paulo ante, audiunt. h) Numi item *incusi*; i) & numi in modum scutellae formati. k) Quæ quidem de nomine numorum Bractealium, Syno-

b) Das man selbige auch mit dem Rhem biegen kan; Verba sunt Dn. de Ludevvig, l. c. p. 39.

c) Vid. multoties nobis laudatus Dn. de Ludevvig, l. c. C. XIV. p. 228. in not.

d) Ita, sed perperam, colligit *Vadianus* de Collegiis & Monasteriis Germaniae veteribus. Lib. I. ex Bibl. *Melch. Haimensfeld. Goldasti* Tom. III. Rerum Alamann. fol. 29. & cum eo *Olearius* Isagog. ad Numoph. Br. p. 10. 12.

e) Conf. Cl. *Ringmacher*, Tr. Hist. Polit. de Numm. §. IV. p. 41.

f) De Numm. Bract. Numburg. & Pegaviensibus. p. 6.

g) Rectius adeo *Angster*, & *Angusti* dicuntur, quam *Augster*, & *Augusti*.

h) Conf. *Olearius*, l. c.

i) Ita *Chiffletius*, loc. supra citato. *Olear.* p. 24.

k) Id. p. 10.

Synonymisque, fufe satis, & fusius fortasse, quam pro ratione instituti nostri, at non plane inutiliter, quum ex variis istis Denominationibus pleraque omnia quæ de ipsis dici possunt, fluant & redundant, dicta sunt. Ad rem nunc propius.

§. XXXIII.

Germanorum esse Numos Bracteatos plus simplice vice Germano-
rum Numi
Bracteati diximus; at vero Germanorum esse proprios, dubium. Affirmativam tuetur in Numismatognosia superioris ævi Princeps, Cl. Tentzelius, vir Teutchen, scribens, a) haben ohnedem die sogenannten Bracteatos und Blech-Pfennige unter unsern alten Münzen, als etwas sonderbares vor andern Nationen: Denn Cur? wir finden weder unter den alten Französischen, so Bouteroue, du Fresne, und le Blanc; noch unter den alten Engel-Sächsischen, so Speeld und Spelmann, noch unter den alten Gothischen und Runenischen, so Schefferus, Molenius, Bartholinus, und andere explicirt haben. Haben nun diese gelehrte Männer so grossen Fleiß angewendet, die alten Münzen ihres Vaterlandes zu erforschen; Wer wollte es einem Teutschen übel auslegen, wann er mit den Bracteatis dergleichen thut? Zumalen dieselbige ein unbetrügliches Zeugnis der zu ihrer Zeit gewöhnlichen Namen, Titul, Wapen, Kleidung, und dergleichen an die Hand geben. &c. Ac non idem sentire videntur alii. Imperatores Constantinopolitanos primos numorum bractealium auctores laudat Sperlingius, b) qui consulibus ejusmodi numos in argento spargendi potestatem in ludis publicis concessisse dicuntur; ὑπάτια, ut Novella Justiniani c) habet, ἐν μιλιαρησίοις τε καὶ μήλοισι, καὶ καυκίοις, καὶ τετραγώνοις συμμέτροις, καὶ τοις τοις; ne nimirum sumtibus nimis

a) Dial. Menstr. A. 1698. p. 626. sq.

b) Epistol. laudat. p. 50. sq.

c) CV. c. 11. §. 3.

miis in numis solidis spargendis exhaurirentur. d) Seculo adeo Justiniano primam numorum Bractealium ætatem, re-
cta *Scaligeri* sententia, (de qua paulo ante,) tribuit Vir Cl.
A Byzantinis hoc genus numorum didicisse Gothos, & po-
pulos adeo Septentrionales plerosque omnes, Suecos, Danos,
Norvagos, nec non Anglos, idem, & me quidem iudice, non
male, contendit. Quæ adeo altera Bracteatorum ætas est.
Runicis certe literis insignitos bracteales aureos, æque ac ar-
genteos, non paucos exhibent Cl. *Bartholinus*, junior, e) *Sche-
ferus*, alii. f) Nec dubitant Scriptores isti, & qui ipforum
vestigia legunt, supra nobis laudati, seculis Christianismi, in
Septentrionalibus, si non superiores, at inferiores saltem, bra-
cteales statuere. g) Suffragatur Dn. *de Ludevig*, non inficia-
tur certe, Seculo jam tum VII. IIX. & quæ sequuntur, in usu
fuisse Danicos ac Suecicos Bracteatos, & ab iis denique in Ger-
maniam translatos, ibidemque majori, quam alibi, copia cu-
sos, distractosque. h) Quæ adeo tertia ætas numorum lami-
narium. Et in Anglia id genus numum in usu fuisse, antequam
in Germania ii innotuerint, ex *Sim. Dunelmensi* i) evincere
conatur ὁ πᾶνν noster *Sperlingius*; k) cujus partes tuetur Ha-
noveranus ille Νομισματοφίλος, Cl. *S. H. Schmidius*, l) qui ab
Henrico Leone, ex Anglia reduce, ad A. 1167. numos cude-
re Bracteales Brunsvicenses primum edoctos fuisse adstruit.
In

d) Aliam rei causam tradit *du Fresne*, Diss. de Inf. ævi Numism. §.
XCVIII. Mirum, quod ne verbulo quidem bractealium Germano-
rum mentionem h. l. facit laudatus *du Fresne*.

e) *Antiqv. Danic.* p. 4.

f) Supra laudati *Bircherodius*, *Brennerus* &c.

g) Conf. *Schlegelius*, de Num. Isenac. p. 176. *Heineccius*, l. c. §. IX.

h) L. c. C. VI. §. 1. p. 11.

i) *Histor.* p. 231.

k) l. c. p. 79. Conf. *Heineccius*, l. c. §. IX.

l) Apud *Leuckfeld.* in *Antiqv. Num. Halberstad.* p. 12.

In quo Sententiarum divortio, à Septentrionalibus medio ævo ad Germanos transiisse Bracteatorum usum, & eo quidem maxime tempore, quo Civitates, Hanseaticarum postea nomen consequutæ, frequentius cœperint in illas regiones commerciorum causa navigationes instituere, cum *Heineccio* m) adferere haud sane dubito, simul & cum eodem adstruere, non Germanicæ omnino originis esse bracteales; nisi forte & Septentrionales gentes, quod multi faciunt, Germanis antiquis accensere velis. Sed & Cl. *Tentzelii* fidem haud omnino elevandam arbitror, qui numos laminares Germanis mediævi tribuit ac vindicat: Si quidem gens alia nulla eadem copia, eademque varietate & qualitate Bracteatos cudit, usurpavitque. n) Et fulcro isto assertum nititur Excellentissimi Dn. *de Ludevvig*, non æque ad Rhenum, inque tractu Danubii, ac in Saxonia inferiori, Thuringiaque, reperiri Bracteatos: utpote quò, ob locorum intervalla ex Septentrione tardius devenerint & usurpari cœperint. o) De qua tamen sententia quid habendum sit, supra diximus. p)

Et quæ-
tione Ger-
manis po-
tissimum
adscriban-
tur?

G

§. XXXIV.

m) l. c.

n) Vid. Celeberr. *J. C. Böhmer*, in Præf. ad *Leuckfeld.* Antiq. Num. Halberst. Conf. & *Tentzelius*, Suppl. II. Gothan. p. 31. Anglorum quasi-Bracteales in vere Bracteatorum societatem non admittens. Quo & B. *Schlegelii* verba, in Exercit. de Nummis Isenac. p. 174. spectant: *Sint illis (Septentrionalibus) nummi bracteati proprii; hoc tamen exinde consequitur, populis septentrionalibus & paucos, & minores, & antiquissimis solum temporibus fuisse nummos bracteatos, adeoque extra Germaniam nec omnibus, nec plerisque populis. Hinc Sperlingius, l. c. p. 72. Tandem etiam illud mirari contingit, cur in tanto numero & usu nummorum cavorum bracteatorum nullos Italicos, Francicos & Hispanicos comparere videamus, &c.*

o) Lib. cit. C. VI. §. I. p. 43. sq. Conf. *Moserus*, l. c. p. 18. *Liebknecht*, ll. cc.

p) In Præf. & alibi.

§. XXXIV.

Medii potissimum ævi temporibus, numos Germanorum bracteales esse adscribendos, supra jam pluribus docuimus. Id vero dum adstruebamus, ad secula mediæ ævi prima & priora, cum *Frisio*, & *Hoffmanno*, excurrere, aut, cum D. *Majore*, *Liebknechtio*, & qui cum iis faciunt, ad Carolum M. & qui ex ejus stirpe prodierunt, Imperatores adscendere minime nobis licere, iterum, iterumque diximus, perhibuimusque; Seculo potius, quod Ottonum est, X. quo & primum in Germania venæ argenti & æris inventæ, apertæque leguntur, a) & Episcopis, Monasteriisque, Privilegia & jura cudendi numos, nec non telonii, b) impertita fuere, id honoris deferentes: ita tamen, ut à prima ipsorum origine, quæ, ut rerum aliarum omnium principia, tenuis admodum fuit, haud mox ita usuales eos statuamus, ut non simul solidorum, majorum æque ac minorum, usui locus primarius fuerit relictus; donec tandem, idque Seculis XIII. & sequentibus, omnia in pejus cum ruerent, Numi melioris notæ coinmatisque solidi tantum non omnes evanescerent, & quæ nostri etiam Seculi calamitas est, usui publico subtraherentur, ac bractealibus, qui mox & ipsi, pristina puritate amissa, deteriores paulatim fieri cœperunt, locum relinquerent. Quare & maxime venerandus *Heineccius*: c) ex eo tempore, quo usuales passim esse cœperunt Bracteales, nullum solidum cusum amplius esse, persuasissimus sum.

Solidis obicem posuit.

- a) Aliter sentit Cl. *Sperlingius*. Vid. Excerpt. Hanov. ad An. 1700. p. 781.
 b) S. telonei. Vid. *Diplomata. Dn Fresne*, Glossar. Tom. III. fol. 193. sq.
 c) Syll. Num. Goslar. §. VI. f. 6.

sum. Et hinc sane fit, quod paucos admodum (& forte nullos,) sequioris ævi videamus solidos, d)

§. XXXV.

Quod vero hoc numorum genus Germanis maxime ^{Causa Bra-}
(ecquæ enim natio alia & copia, & varietate, & magnitudi-
ne pares habet? ut adeo vel isto nomine Bracteales Germa-
norum proprii, quamvis non æque Germanicæ originis, dici
queant,) in deliciis non minus ac usu fuit, causam producit
Cl. Olearius, a) Gentis probitatem, & qua inter alias natio-
nes jam olim, teste Tacito, b) Germani eminuere, fidem. <sup>Fidem &
probitatem
Germano-
rum lau-
dant Olearius,</sup>
Quippe, cum viderent, haud paucos circumferri inter Roma-
nos numos subferratos æque ac subæratos, c) nec ferra satis;
qua

G 2

d) Exhibet tamen aureos æque ac argenteos, *Octav. de Strada à Rosberg*,
in Vit. Impp. Cæsar. Roman. de quibus quid habendum, alii sta-
tuant.

a) Ita vero ille in Anastasi Agnesæ, p. 4. auctoritatem proculdubio &
fidem *Tilemanni Frisii*, in specul. monet. p. 104. sequutus: Es sind
die dünne Pfennige (Bracteati) geschlagen worden, ohne Zweifel
der Ursach halber, dieweil die Römische Pfennige, dicke Bröschlein
waren, darunter viel Fälscheren geschehen. Conf. ejusd. curiose
Münz-Wissenschaft, p. 75. It. *Hoffmanni* qui cum *Oleario* facit,
alter und neuer Münz-Schlüssel, P. I. p. 224. Add. Excell. Dn. *de*
Ludovig, lib. laudat. c. V. §. 1. p. 26.

b) Lib. de Situ, moribus & populis Germ. c. V. Conf. Commentatores
Vetterus, *Kirchmajerus*, alii, ad cit. c. V.

c) Huc faciunt & illa *Olearii* in Isagoge ad Numoph. Bracteat. p. 17.
nimia tenuitatis Bracteatorum hæc fuit ratio: quia in solidis cudendis
eximia fraus adhibita, eosdem vel subferratos vel subæratos efficiendo;
in bracteatibus autem tale quid non æque fieri potuit Et alibi: der Röm-
er falsches Geld gab hierzu (zu der Deutschen Bracteaten und
Hohl-Münzen,) Ursache, als welches zum Theil aussenher gut Sil-
ber, inwendig aber mit Erz unterleget war: Dahero sie Subferrati,
oder

qua in marginibus tentabant, probabantque (unde ferrati nomen obtinuisse creduntur, d) suspectos, nec perforationibus (à quibus perforati adpellationem suam sunt fortiti, e) omnium bonitatem ita explorari posse, ut falsariorum technæ eluderentur penitus, adeoque dolus omnis præcaveretur, in lamina admodum tenui, seu bractea, quæ æruscationem aut plane non admittit, aut saltim prodit, f) numos suos extare voluerunt. Quam fidem & in Anglis deprædicat *Sperlingius*, Ger-

oder Subæcati, genennet wurden. Weilen aber die alten Teutschen solchen Betrug unter sich nicht leiden konnten, Iſſo machten sie ihr besonder eigenes Geld, und deswegen so gar dünne, daß kein Betrug darinnen seyn konnte.

d) *Olear. Münz = Wissensch.* p. 68. ° 1. Conf. *Dn. de Ludevvig*, Lib. cit. c. V. §. p. 1. 30. & quæ supra de numis ferratis diximus.

e) De numis perforatis *Dn. de Ludevvig*, l. c. C. V. §. 1. p. 30. & c. VI. §. 1. p. 32. Wann irgend ein Betrug an Römischen oder andern dichten Münzen vermuthet, oder besorget wurde, stunde es einem frey, einen Nagel durch solches Geld zu schlagen, oder solches zu durchbohren. Daher der Nummorum perforatorum in den formulis medii ævi häufig Erwähnung geschieht. Et *Olearius*, l. c. p. 92. Etliche Münzen sind durchlöchert, und zwar mit Fleiß: auch findet man an etlichen mehr, als ein Loch. Die Ursach dessen ist die fürnehmste gewesen, daß die Alten selbige Münzen sonderlich geliebet, zu Ehren und Zierrath am Halse getragen, auch wohl dabey Aberglauben gehabt. Vid. *Chiffletius* Anast. Child. c. 18. p. 271. Huc & *Numi Helena*, die Helenen-Pfennige, vulgo dicti, pertinent, quorum plerosque omnes perforatos videmus. Vid. *Langius* de Infer. ævi Numism. §. LXIX. f. 62. sqq. Welchermaßen die Indianer = Münze in der Mitte grosse viereckichte Löcher haben sollen, dadurch sie ihr Geld an Faden hängen, und Ellen-weis handeln, Vid. *Worm*. Mus. p. 360.

f) Admittere tamen numos Bracteatos corruptionem contendit *Dn. de Ludevvig*, l. c. C. V. p. 28. sqq. at vero fraudes non æque, ac in solidis, oculi posse, idem arbitratur.

Germanosque æmulos laudat. g) At vero tantum abest, ut rationem istam Bracteatorum originis probet doctissimus Schlegelius, h) ut credere potius malit, longe ignotiores subferratos subaratosque fuisse isti hominum seculo, quo Bracteati prodire in lucem, quam huic nostro ad omnes antiquitates cruendas, divulgandasque alacri, & veluti à Numine quodam afflato. Ex quo asserto Thesis ipsi prognata: impossibile est Romanorum subaratos ansam dedisse fabricæ bracteatorum, & sine insigni ἀναγορίῳ statui nequit. At, quem plus simplici vice laudavimus, celeberrimus Heineccius, i) sartam servat tectamque Germanorum in re numaria probitatem & fidem; ad certa vero, quibus primum depravati fuerint à falsariis & corruptoribus numi, Secula numorumque genera, non adscendens quasvis monetæ solidæ corruptelas ad bracteales formandos primam dedisse ansam perhibet: cum igitur, scribens, k) dubitandum vix videatur, quin septentrionales populi tenues argenti laminas cuneos ferre primum omnium docuerint: non absonum erit statuere, Germanos, qui falsatorum artibus bonæ monetæ laudem fere perdiderant, hoc septentrionalium gentium institutum esse imitatos & Bracteatos primum cudisse? Et sane non nisi numos Romanorum bigatos, ferratosque, quippe quos solos intemeratos judicarint, admisisse & falli & fallere nolentes priscos Germanos, antequam ipsi numos cuderint,

& Heineccius.

Quas Virtutes & alia probant rationes.

G 3

ex

g) Epist. laudat. p. 79. Ubi & Anglorum in falsarios animadversio commemoratur, vi cuius illi non contenti amputatæ dextræ pœna, (qua & priscos Germanos usos fuisse constat,) citra ullam redemptionem oculis & inferioribus corporis partibus reos mulcabant. *Henr. Huntodun. Lib. VII. Monetarios omnes totius Angliæ fecit (Rex Angliæ) ementulari & manus dextras abscindi. Conf. Ludovici Pii Capitul. Tit. XXI. & qui ea allegat, Hachenbergius, Germ. med. diss. X. p. m. 380. sq.*

h) Exerc. Histor. de Numm. Isenac. p. 172. sq. it. p. 171.

i) §. IX. f. 7.

k) l. c.

ex *Tacito* l) manifestum est. Reges deinceps Francorum non nisi purissimi argenti numos solidos formandos curasse, annales illorum temporum docent. m) De Carolo M. constat, quod ne depravandis numis ansa præberetur & occasio, nullibi, nisi in regio suo palatio monetam cudi voluerit; n) exemplo Romanorum Veterum, qui in amplissimo suo imperio, nullum olim aliud *ἀργυροκοπήσιον*, seu monetariam officinam, quam Romæ in Junonis monetalis templo, habuisse dicuntur. o) Nec minoris puritatis, integritatisque existimantur, quos Caroli posterius, Carolingi, seu Carolidæ vulgo dicti, extare voluerunt. p) Et eadem quidem incorrupta Germanorum

l) De situ, moribus & popul. Germ. c. V. Conf. *Hachenbergius* paulo ante laudatus. p. 358. D. de *Ludewig*, l. c. C. V. §. 1. p. 29.

m) Vid. *Sam. Reyherus*: Tr. Jurid. de Numis argenteis antiquiss. C. I. Causas rei docet Dn. de *Ludewig*, lib. cit. C. VII. §. 2. Conf. *Moserus* Animadvers. in Dn. de *Ludewig* Introd. in rem nummar. Germ. p. 11. Nisi forte malis ruditati, eique laudabili, qua tum rationem & artem metalla miscendi (quam ab Italis sequiori ævo didicisse Germanos volunt, Vid. *Olear*. Isagog. in Numophyl. Br. p. 15.) nescivisse seculum, verisimile est, adscribere.

n) Vid. *Berneggerus*, Quæstion. Miscellan. in Tac. German. XIX. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 42. sqq. It. *Lenckfeld*. Antiq. Nummar. Halberstad. p. 26. sq. in Not. Quo vero pondere celebres illi Capitularium Caroli M. solidi fuerint, & valore, definire difficile. Argenteos Turonenses, (qui Turonibus in Gallia cusi, à loco nomen sortiti sunt) quidam interpretantur. Vid. *du Fresne* ad voc. Moneta; *Frisius*, qui *Turnosen* eos salutatur, Lib. IV. C. 26. *Hachenberg*. l. c. §. XXI. Id quod numorum genus ante majoris ponderis ac pretii numos solidos subsequentis ævi (de quibus infra §. CXVIII.) magni in Germania usus fuit. Conf. §. CXVII.

o) Vid. *Bernegger*, Quæst. Miscell. ex Tac. XIX.

p) Carolidarum numorum puritatem virtuti eorum tribuit & pietati Dn. de *Ludewig*; prudentiæ vero *Moserus*, in Animadv. sæpe laudatis p. 24. qua satius existimabant, cum jam tum pretium eminens argen-

manorum fide ac probitate, ne videlicet sit, quo alius alium falleret, ut ipse falleretur, numos suos bracteales formasse iustissimam gentem laudatus *Olearius*, q) & qui cum eo, ceu diximus, faciunt, sibi persuadent, sentiunt, memoriae produnt.

§. XXXVI.

Alii aliter (num rectius? non disputo) sentiunt, & cum persuasi sint, non modo tempore, quo Bracteales cudi coeperunt, sed & longe ante, Romanorum numorum ulum in commerciis fuisse plane amplius nullum, Longobardorum æque ac Franeorum auctoritate & nova ipsorum pecunia suppressum, a) certiora mutata medio ævo pecuniæ argumenta & rationes conquirere & in scenam producere student & allaborant. *Inscitiam fabricandi melioris nota numos præstendunt alii;* Ignorantiam adeo & ruditatem in arte fabricandi, sculpendi, &c. nullius non deformitatis matrem, mediæ ævi deformem istum & monstrosam pecuniæ foetum peperisse autumat iudiciosissimus *Dn. de Ludevig*. b) Qualis nempe mater, talis pro-

argento tributum fuerit, purum in numis exhibere, quam cupro inficere. Nec desunt hodiernum, qui optant, ut puro potius, quoad ejus fieri potest, quam mixto argento, & nostra conflaretur pecunia.

q) Conferantur, quæ paulo ante hac de re diximus.

a) Quin, quantum numorum Romanorum Francicorum Regum ævo corradipotuerit & colligi, conflatum fuerit & abolitum non modo, ut & hac ratione gentilis impietas infringeretur, & extingueretur penitus, sed & ut ejus temporis Regibus ex novis Imaginibus & Insignibus ipsorum condecoratis numismatibus, sua constaret Auctoritas, dubium forte non est. Ipsi certe subsequentium seculorum non Principes modo, sed & Episcopi, Antecessorum forum monetam, simul & ipsorum memoriam, ut extinguere, omnem sæpe navarunt operam.

b) Verba celeberrimi Auctoris sunt: Die Dummheit und Unverstand voris

proles. Et sane non omni, dixeris, destituitur probabilitate argumentum. Quotusquisque enim est, qui medii ævi Seculorum non in literis modo barbariem, de qua multum & eleganter commentatur & queritur Cl. Zuvingerus, c) sed & in artibus mechanicis ignoret? d) At vero & sunt, qui hanc sententiam (non plane, me quidem iudice, ἀτοπov, Bracteatorum plerorumque omnium deformitatem si spectes,) rejiciunt,

voriger Zeiten ist schuldig gewesen, daß man genöthiget worden, das Geld in dünnen Blech auszumünzen; da man entweder keine Maschinen gehabt, auf beyden Seiten zu prägen; oder aber kein Stempel-Schneider, welcher in Stahl arbeiten oder ins kleine etwas rechtgestaltetes zu dringen gewußt hätte. Dahero man sich vergnügen müssen, daß man jemand gefunden/ der in weiches Metall, oder auch nur ins harte Holz geschnitten, und etwa die Form mit einem Hammer ins Blech schlagen können; u. s. w. Lib. cit. C. VI, §. 1. p. 32.

c) Orat. Inaugural. de Barbarie Seculorum superiorum; quam cum Principe suo Græce docto recudi curavit celeberrimus Gætzius, Lips. 1704.

d) De barbarie & ruditate in Artibus mechanicis superioris ævi non scite magis, quam vere noster, l. c. p. 33. Unsere alte Teutsche haben ehemals die Geheimnisse von Winden, Schrauben, und andern Maschinen, so wenig, als jezo die Lappländer, verstanden/ und muß freylich ihr Stückgen Brod ihnen mächtig sauer worden seyn, da sie noch das Korn mit einer Holz-Kaule zu Meel schlagen müssen, und von Mahlen nichts gewußt haben. Ja auch zu der Zeit, als der Wein-Bau in dem innern Teutschland bekannt worden, welches im 11. und 12. Jahr-Hundert geschehen, hat man auch die Weinbeer mit Füßen ausgetreten, und mit 2. Brettern auspressen müssen, indem niemand eine Wissenschaft gehabt eine Schraub-Kelter anzulegen. Und selbst auf das Münzen zu kommen, so hat man noch für 100. Jahren an manchen Orten Pferde anspannen, und ganze Eichen-Bäume zu Rädern und Schrauben gebrauchen müssen, biß man ein vier Groschen-Stück heraus gepreßt und geprägt hat.

ciunt, & numos non omnes æque deformes, imo & bilaterales obijciunt; e) nec audiendum putant celeberrimum Auctorem, numos in curte regia, seu aula Imperatoria, satis scite cælatos, Artificibus ex Italia accitis esse tribuendos, existimantem; f) cum & inter ipsos Germanos non æque omnes artis fabricandi typos imperiti fuerint. g) Aliorum alia opinio & de Origine Bracteatorum: *inopiam nempe argenti mediævi, & Seculorum ejus ætatis paupertatem*, pensi habent. h) Quotusquisque enim est, qui nescit, quo rarius quicquam est, eo parcius etiam eo nos uti, & in minimis portiunculis distribuere? Ex unico certe, eoque minimi moduli numo solido, quam plurimos cudi potuisse & formari numulos laminares minores haud certe est, quod dubitemus. De inopia autem argenti illorum temporum tantum abest, ut ambigamus, ut argentea potius & aurea nostra, meliora autem Secula superiora ferrea, dicere liceat. Magnam quidem pecuniæ vim in Germaniam intulisse non tam commerciorum ergo, quam bellorum, Romanos veteres, eorumque exercitus, magnosque sæpe defodisse Thesauros, i) annales loquuntur. De ea non dicam pecunia, qua bella sæpe redimebant, sociosque Germanos & amicos sibi conciliabant. Sed quanta quanta etiam fuerit in Germaniam illatorum numorum Romanorum æque ac Græcorum, quorum, & diversarum quidem

Inopiam alii nobilioris metalli, & penuriam, quam magna numorum Romanorum, aliarumque devictarum gentium illata pecunia vis sublevavit quidem,

H

dem

e) Vid. Nobilissimus Moserus, l. c. p. 8. sq. Halberstadienses quosdam scite satis formatos ob oculos ponit. Cl. Leuckfeldius, Lib. cit. p. 16. 74. 82. Conf. Iconismorum Tab. II. III.

f) l. c. C. VI. p. 34.

g) Leuckfeld, l. c. §. 41. p. 75. Conf. Moserus l. c.

h) Quanta superiorum Seculorum pecuniæ inopia, præter annales temporum, diaria avorum nostrorum in sumtibus faciendis, nec non salaria & stipendia ut & merces operariorum & rerum pretia, loquuntur. Qua de re infra.

i) Conf. Dn. de Ludewig, l. c. C. XV. p. 232. sq.

dem specierum, in Cimeliarchiis publicis 7000. extare *Carolus Patinus* k) adserit, 50000. vero apud *Leuckfeldium* l) non nemo rei numariae veterum aequae ac recentiorum seculorum longa scientissimus numerat, *Wolfg.* denique *Lazius* 70000. descriptionem animo voluisse dicitur: insanum magnum tamen eorum numerum multorum seculorum usui minime suffecisse, & maximam partem temporum fortunam & fata subiisse, haud mediocrem etiam eorum numerum *Vulcano* traditum novam formam induisse, n) vix dubium est. Nec, quae ex devictis à Francis gentibus ac nationibus variis, & ex Italia cumprimis, in potestatem redactis Longobardis, in

k) Vid. *Bandurius*, Bibl. Num. Edit. Hamburg. p. 16. Conf. celeberrimi Dn. de Fabricii Not.

l) Antiquit. Num. Halberstad. p. 6. in Not. Dn. de *Ludewig*, C. XI. §. 1. p. 78.

m) Testis est paulo ante laudatus *Bandurius* Lib. cit. p. 16. *Andr. Morellus*, Helv. *Bernas*, inter paucos in re numaria veterum longe versatissimus, Cl. *Schlegelii* in *Gazophylacio Gothano*, uno omnium locupletissimo, Antecessor numorum antiquorum 25000. exhibere ac illustrare voluit, egregiis istis conatibus An. 1703. d. 10. Apr. immortalis. Id. p. 16. & 123. sqq. Ne vero ignores, unde stupenda numum & pecuniae Romanorum vis & copia? adi, sis, quae A. 1727. *Clandiopoli* Transilv. prodiit. *Vet. Daciam*, pag. 17. sqq.

n) In summa argenti inopia mediæ ævi ex numis potissimum, qui suppetebant, Romanorum, ad tollendam non modo peregrinae gentis memoriam, sed & ad propriam stabiliendam auctoritatem & *ἀνταρκαρία*, summos Principes suos maximam partem cudisse numos, haud fore, qui inficias eat, autumo. Id, quod minime fefellit non incelebrem Gallum *le Blanc*, dans le *Traité historique des Monnoyes de France*, scite scribentem: *Un savant homme croit avec beaucoup de Vray-semblance, que le principal source, dont les François (Franci) tiroient la matiere de leur Monnoyes les épees Romaines, ou & rangeres, qu'on recevoit des peuples, qu'on fendoit, pour les asiner, avant, que les porter au Thresor royal.* p. 39. Conf. *Leuckfeld.* l. c. p. 27.

in Germaniam subvehebantur summæ compluribus seculis ^{minime vero supplevit & sustulit.} subolefcente avaritia, sufficiebant. Nec erant, quod & supra diximus, ævo illo, quo nati primum Bracteati perhibentur, & æ argenti aurique venæ, è quibus numis subinde cudendis largafatis, ut Seculis inferioribus, subvehi poterat materia. o) Ex quibus sane momentis plus satis dispalescit, quam angustares priscorum Germanorum fuerit, in numis si divitiæ & opes quærendæ, quantaque nobiliorum metallorum inopia & penuria. At quorsum hæc? Utpateat, ex summa argenti mediævi inopia quod petitur pro ratione originis Bracteatorum argumentum, haud plane esse nullum. p) Siquidem, quod & paulo ante diximus, quo minor suppetit rei cujusdam copia, eo etiam minora frustra & portiones inde nasci videmus; & vice versa. Et istam sententiam ex pluribus non displicere Nobilissimo Mosero, q) novimus. Quæ tamen inopia nec commerciis, quæ maximam partem permutatione rerum fiebant, (quo modo etiamnum apud Bibliopolas merces librariæ commutari solent,) excessu vel defectu mercium paucis admodum numis suppletoriis compensato, obfuit, nec fidei publicæ (utpote, quæ plus damni auri, argentique copia, quam inopia, pati videtur, r) jacturam fecit. Sed instas forte & urges:

H 2

ges:

o) Vid. *Hachenberg*. Germ. med. Diff. X. §. III. *Meibomius*, Dissert. de Metall. fodinis Hartzicis, §. 21. *Heineccius*, Antiqu. Goslar. Lib. I. p. 11. sq.

p) Conf. *Schlegel*. de Num. Bract. Hersfeld. Abb. p. 43. in Not.

q) Animadvers. in Introd. in rem nummar. med. ævi Dn. de *Ludewig*, p. 8. sq.

r) Inter calamitates ævi nostri, sunt, qui inopiæ pecuniæ locum tribuunt haud postremum, de bonæ potius & intemeratæ pecuniæ penuria querentibus aliis. At vero non desunt, qui plurimas Seculi nostri calamitates, & qui eas, fœcundæ matris instar, gignunt, pra-

ges : extare Braſteatos, qui ſolidos mediæ ævi pondere æquent, adeoque nihil profeciſſe parſimoniam, argumentumque pro Braſteatis infringi. Et Braſteatos dari, reſpondeo, ſatis grandes extensionem ſi ſpectes; at paucos forte, inter uſuales cumprimis, qui magnitudine (minime vero pondere) numum æquent Vallenſem. Et in noſtris non niſi paucos habemus, quos moduli dicas ſecundi, cum reliquos omnes minimæ rectius adſcribas formæ & magnitudini; pondus vero ſi ſpectes, maximum etiam braſtealem minimo ſolido inferiore judices. Nulla adeo quantitatis efficacia, ſumma ubi λεπτότης, ſumma tenuitas.

§. XXXVII.

*Parſimo-
niam deni-
que in im-
pendendis
ſumtibus &
ἀποχρησ-
τικῶν Br. an-
ſam dediffe
ſibi perſua-
dent alii.*

Dum adeo alii in prima numorum Braſtealium origine, ejusque ratione explicanda, Veterum Germanorum laudant probitatem; inſcitiam & imperitiam, ut in omnibus artibus politioribus, ita & in arte fabricandi, incuſant alii; alii nobiliorum metallorum ſummam inopiam prætendunt; non deſunt denique, qui turpem & pæne ſordidam rebus parcendi & lucrandi in plerisque, præſulibus cumprimis, Braſtealium conditoribus, rationem allegant & cauſam. In instrumentis ad ἀργυροκοπήειον facientibus adornandis rudes admodum illius ævi,

pravos mores, nimix opulentix adſcribunt cum Poëta, qui canit:

*Prima peregrinos obſcura pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt Secula luxu
divitiæ molles - -*

adeoque ex novo orbe ſubvectos Theſauros, (quibus cum nulla non mala, quæ inter non ultimum luxus, & habendi cupido adveſta credunt.) damnant magis quam laudant. Vid. Cl. Zehneri Neu-Europa, C IV. p. 58. ſqq. Ringmacher. Tr. Hiſt. Pol. §. XVIII. p. 33. ſq.

ævi, de quo nobis sermo est, fuisse homines, nemo forte homo, rerum Germanicarum antiquarum peritus, ibit inficias. Sed mater sæpe ruditatis & inscitiae sordida parsimonia. Quotus quisque est, qui nesciat, in officinis cudendi argenti quid artis requiratur, quid operæ, quidve denique impensarum? Quantæ in numos, eosque elegantiores, impensæ, quantave & qualis opera à Romanis olim factæ sint, vel ex eo patet, quod tempore Imperatoris Aureliani, facta conspiratione, non dubitarint cum ipso Imperatore configere monetarii, inque iis comprimendis VII. millia armatorum perierint. a) Nec Falzios habuere Superiora Secula, b) cælatores puta monetales peritos satis & cum modernis comparandos. Sed & Reges non habuere Borussicos, i. e. artium elegantiorum Promotores munificos, magnificos. Loquuntur certe profecto, quales illi boni viri extiterint artifices monstrosæ in numis nostris plerisque omnibus imagines, & quæ præterea in iis conspiciuntur, figuræ. Etsi forte fuerit, qui reliquos arte sculpendi, cælandique antecelluerit, in aulis nonnisi summorum Principum eum versatum fuisse, probabile est. Quæ & ratio, cur Imperatorum numismata, Episcoporum & Principum, minorumque Statuum aliorum, multum superent elegantia; c) imo & ipsorum Episcoporum bractealium alii aliis multo comtiores nitidioresque videntur. d) Omnis vero numorum, si elegantiam spectas & ἀντίθετον, differentia à cælatorum monetaliū

H 3

taliū

a) Vid. *Conringius*, disp. de re nummaria in Rep. recte constituenda, §. 27. Conf. Dn. *de Ludevig* l. c. XI. §. 1. p. 78.

b) *Raimund. Falzium*, Regis Borussiae Monetarium (Medailleur) celeberrimum A. 1703. d. 21. Maji fato functum, cælatorum monetaliū omnium principem, (qui vel solus beneficio nobilissimorum instrumentorum suorum arte stupeuda, elegantissima numismata produxit,) ad astra, quibus & dignus est, extollit Dn. *de Ludevig* l. c. p. 34. Cui add. omnino *Thesaurus Numismat. Seculi XVIII.* Norimb. in fol. editus, p. 323. sqq.

c) Id. l. c.

talium arte & solertia, nec non instrumentorum, quibus feriebantur, formabanturque, bonitate & conditione dependet. Accedit, quod in aulis summorum Principum & Imperatorum, ubi nullo non tempore numi cudebantur, nullis ad rem monetariam facile parcebatur sumptibus, & ab exteris etiam, quod & supra diximus, sicubi opus erat, artifices petebantur. Quibus impensis impares cum forent Episcoporum, Præfulumque nec non Monasteriorum Antistites plerique omnes, ut de Civitatibus nil moveam, aut si forte essent, parcius multo impenderent sumtus, de juribus suis & prærogativis, quibus gaudebant, nec non commodis, quæ ex re monetaria capiebant, e) solliciti magis, quam de forma numorum, eorundemque elegantia; eos ipsos ἀμελείας suæ & ἀπειρηκαλίας testes reliquere ἀφιλόαλοι, præsertim, cum scirent, futurum non esse, ætatem ut ferant: Siquidem eos minime fugiebat, fato cum fungerentur, fore, ut monetæ rejectaneæ (ungangbarer Behrung) titulo rejicerentur, abolerentur, mox & conflarentur, novi Præfulis numis novis surrogatis, investisque. f) Haud enim pari

d) Cl. *Olearius*, Isag. p. 43. Monetarii, qui jussu & impensis superiorum bracteatos cudere debebant, non omnes erant ejusdem peritiæ, neque artis.

e) Scite hac de re nobilissimus *Moserns*, l. c. p. 10. Die Münzen wurden gemeiniglich in kurzer Zeit wieder umgeschmolzt und ungültig gemacht. Wo nun die Münz-Herren geizig waren/ oder das Geld um Handels und Wandels wegen, und nicht der Reputation halben schlagen lassen, so war man zufrieden, wann man nur wußte, von wem die Münze wäre/ und achteten, es trüg die Kosten und Mühe nicht aus, deswegen Wercke und Meister (besonders zu bilateralibus,) verfertigen und beschreiben zu lassen. Affinia sunt, hac de re quæ docet Excellentiss. Dn. *de Ludevigg*.

f) Medii ævi temporibus, more seculi, cum novo Principe & Episcopo nova etiam moneta, abdicata veteri, (quæ pretio multo sæpe, quam antea, minori, utpote imposteriorum non valitura, redimi solebat,)

pari pietate vultus Principum & Antecessorum suspiciebant sancti Patres, qua Romani olim suorum Principum *os divinum, vultusque aeternales*. g) Adde, quod & haud raro & brevi sæpe tempore, ad commodum imperantium mutabatur moneta. Et quanquam sub prima numorum bractealium incurtabula operæ pretium (*Schlag Schatz*) aut nullum plane, aut exiguum admodum, h) nulloque admixto metallo deteriori compensandum, i) in cambiis tamen frequentioribus, non minimus quæstus ponebatur. k) Nec cum mutarentur numi,

conflabatur, novaque imagine signata, introducebatur, cambio haud certe minimo acquirenda & commutanda. Non nisi adeo nova moneta amabatur, laudabatur. Quæ seculi consuetudo & ad nostrum devenit ævum, qua numis haud paucis inscribitur: *moneta nova*, utpote quæ antiqua in usu potior habeatur more antiquo, quamquam haud raro materia & pondere (an Korn und Schrot) multo deterior reperitur.

g) Vid. Dn. de Ludewig, l. c. p. 70. Quam sancte habuerint Imperatorum suorum numos Romani, vel ex eo pater, quod nefas existimabant, meretricibus pecuniam sacro Cæsaris Ore insignitam dari: Wer Kayserlich Geld, oder welches gleich viel ist, darauf das Bild des Kayfers, einer Hure zum Lohn gebe, solte als einer, der die Majestät entheiliget, und verunreiniget hätte, am Leben gestrafft werden. Dn. de Ludewig, l. c. 70. Addit, daß ein Herr in die Inquisition kommen / weil er seinem Knecht, der ein Kayserlich Kopffstück in der Hand gehabt, eine Mausschelle gegeben. Quantum distamus ab illis! Conf. de Sanctitate Imaginum Imp. Romanor. Acerr. Philol. nov. Tom. I. P. I. p. 11.

h) Id. l. c. p. 16. 199.

i) Seculis demum sequioribus mos iste invaluit probitati priscorum Germanorum minime conveniens.

k) Quæ cambii, & quæstus ex eo medio ævo fuerit ratio, pluribus docet Moserus l. c. p. 11. Nec h. l. silentio prætereundum, non nisi in unius domini territorio, superiori, de quo nobis sermo est,

ævo

Επίκρι-
σις.

mi, quod ut plurimum certis de causis l) altero fiebat decennio, quæstus deerat, mutationisque pretium. Cautum ei rei (id quod & supra diximus,) privilegio, quod dicitur, Culmensi. *Dicta*, habet illud, *moneta* (bractealis puta,) *non nisi singulis decenniis renovetur, & quoties renovata fuerit*, (haud nihil enim intra decennium lamellis tenuissimis quotidiano usu detritis splendoris decedebat & ponderis, haud pauci etiam diffringebantur,) *XII. nummi novi pro XIV. veteribus cambiantur*. Cujus adeo finis, s. quæstus, pro voto, citra etiam sumtus in elegantiam numorum impendendos, participes cum fierent fabricarum monetariarum domini æque ac præfecti, minime sane mirum est, quod minus elegantes cudendos curarint numos parci in faciendis sumtibus, ad quæstum vero augendum mirum quantum intenti. Nec probitas adeo priscorum Germanorum ex mente *Olearii*, & qui eum sequuntur; nec ruditas sola mediæ ævi, quam urget Dn. *de Ludevig*; nec etiam inopia priscorum temporum; sed, & vel maxime quidem, sordida in impendendis in ἀργυροκοπεία & numorum elegantiam sumtibus parsimonia & ἀφιλόκαλος socordia, causa fuerunt & ansa, bracteales hujusmodi & laminares fabricandi, feriendique; ut qui minima opera, & vel unius Laminarii arte, excudi poterant & signari. m) Finio verbis Excell. Dn. *de Ludevig* Deß

ævo, numos ut plurimum valuisse ab illo cufos. Cambio adeo opus erat in commerciis frequentissimo. Conf. *Frisius*, Spec. Monet. ad Sec. XIII.

l) de quibus paulo post. De Culmensi vero Privilegio supra dictum. Conf. *Olearius*, Isagog. p. 17.

m) Inter complures, quas commemoramus, rationes, quæ mediæ ævi Germanos ad rudissimam numorum signationem moverint, nulla certe prægnantior est, quam parsimonia. Qui noverit, quantas impensas olim fecerint Romani hac in re, quantamque hominum multitudinem eum in finem aluerint; & qui moderno tempore, quo

Deswegen nimmermehr zu glauben, daß, wenn man die Unkosten nicht geschouet hätte, Leute zu verschreiben, (oder auch zu belohnen,) welche sich auf das Münz-Wesen verstanden, die Bischöffe, Fürsten und Städte ihre Pfennige solchen Dölpeln in die Hand gegeben haben würden. n) Et hæc quidem de occasione & causis, quibus accepti ferendi incomiti nostri Bracteales.

§. XXXVIII.

At vero cujus auctoritate & auspiciis primum prodierint Bracteales numi, & ad quos, quave ratione, sequioribus seculis, jus cudendi hujus generis numos derivatum fuerit, dispi-
ciendum nunc est. Supra diximus, non nisi summæ pote-
I statis

*Causa efficiens prima
& primaria
Numorum
Br. Summus
Princeps seu
Imp. Germ.*

quo etiam mirum in modum artes fabriles accrevere, impendantur sumptus, haud difficulter colliget, quod Episcopi plerique omnes, & principes forte haud pauci, in summa rerum inopia, temporumque injuria, impensis in numos, solidos cumprimis, affabre cudendos impares fuerint. Conf. *Conringius*, Diss. cit. §. 27. Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. c. 11. p. 25. sqq.

n) l. c. C. V. p. 39. Quo & illa verba, quæ hætenus diximus omnia summam comprehendunt, pertinent, p. 70. daß man in Deutschland so gar garstig mit den Münz-Bildungen, absonderlich der Hohl-Pfennige, umgegangen / solches mag wohl verschiedene Ursachen haben. Denn erstlich fiel der Aberglaube mit dem Christenthum, daß man denen Münzen keine Göttliche Ehrfurcht schuldig wäre. (Conf. §. XXXVII. n. 9.) Nachgehends fehlte es auch an der Wissenschaft und geschickten Künstlern darzu. Ferner hielt man bey denen alten Christen wenig auf zierliche Bildungen der Heiligen. Über dieses war der Schlag-Schas sehr gering, welchen man denen Münz-Kosten zu gut gehen ließe. Endlich gab man das Recht zu Münzen geizigen Pfaffen und Städten in die Hand / die alles hingefudelt, und nichts rechts auf die Schnitte zur Ehre und Wohlstand der Sachen wenden wollen. Letstens, waren auch wenig Kenner und Liebhaber in Deutschland, welche dergleichen Pfennige um der Kunst willen hoch gehalten / oder zur Augen-Weide aufgehoben hätten.

statis esse jus cudendæ monetæ. Et quemadmodum in vetustissima XII. Tabularum sanctione jus cudendæ monetæ solis triumviris monetalibus tributum legimus, quod postea Principes Cæsaresque sibi vindicarunt: ita apud Germanos inter ea semper habitum est, quæ *Regalia* vocantur, & soli Regi, aut, *cui is indulserit*, competere creditum. a) *Regalia* sunt: *Arimannia*, b) *via publicæ, flumina navigabilia, portus, ripatica, vectigalia*, quæ vulgo dicuntur *telonea*, moneta, &c. c) dictitant *Leges Imperatoriæ*. Idem olim voluerunt *Regalia Gothica*. Et inter *Regalia Longobardica*, teste *Conringio*, d) semper numerata fuerunt *cudendæ jura monetæ*. Factum adeo idem in *Germania*: nisi quod multis à Rege, seu Cæsare Germanico, jus hoc commune sit factum; qui tamen omnes agnoscere coguntur, jus sibi hoc privilegii instar à Cæsare concessum esse. De *Carolo M.* dictum fuit, quod nullibi, nisi in regia sua, monetam cudi voluerit. e) Ejus posterii, *Carolingii* vulgo dicti, nihil antiquius habuere, nihilque sanctius, jure monetalis. f) Nec forte est, qui de jure hoc summæ potestatis dubitet. g) Adeo-

a) *Hachenberg*. Germ. Diss. X. §. XXVII. p. m. 378.

b) *Arimannia* obligatio est in Vasallis eundi in exercitum. V. *du Fresne*, Gloss. Tom. II. P. I. fol. 833. ubi non inscite ab *Herz und Mann* (qs. dicas *Virum exercitus*,) vocem derivat.

c) *Fridericus I.* in *Feudorum Lib. V. de Jure Fisci*. Conf. das *Kaiserl. Land-und Lehn-Gericht*/ Lib. I. Tit. 12. Wir sprechen, daß alle Münden, &c. *Leuckfeld*. Antiqu. Nummar. Halberst. p. 24. Laudatus *Moserus*, l. c. p. 20.

d) Disp. cit. §. XXXVII.

e) V. *Leuckfeld*. l. c. & quos ille laudat Auctores. Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, p. 42.

f) *Dn. de Ludevig*, l. c. C. VIII. §. 2.

g) Laudatus *Conringius*, Disp. laudat. l. c. Ubi & rationes colliguntur. Conf. *Keckermannus*, Disp. Polit. XXXI. p. 612. sqq. Quæstio est: *Cur magna moneta ratio habenda in Republica?* Cl. *Ringmacher*.

Adeoque & in Germania jus cudendi Braſteaſes non niſi penes Imperatorem fuiſſe recte dixeris. At vero novimus, inquis, *Henricum Leonem*, A. 1167. ex Anglia reducem, Anglorum etiam morem in fabricandis Braſteatis in terris ſuis fuiſſe imitatum. h) Episcopum etiam Halberſtadienſem hoc inſtitutum ſequutum novimus. i) De Duce Sueviæ *Conrado*, qui A. 1138. Imperii Romani Sceptra capeſſivit, ſuperſtites Braſteaſes, cum Inſcriptione: KUNRAD D. SVEV. teſtificantur, quod & ipſe, & ante quidem Leonem, ejus generis numos feriendos curarit. De Ludovico, primo Thuringiæ Landgravio, A. 1055. defuncto, idem perhibet *Friſius*, ejusque numos Braſteaſes in ſcenam producit. k) His ut occurratur exemplis, & quæ inde moventur dubiis, diſtinguere juverit & tempora & jura monetandi, (ut ſequioris ætatis utar voce,) & ipſos denique numos. Caroli M. ejusque ſtirpis ſucceſſorum ævo penes Imperatorem ſolum jus feriendi numos fuiſſe certo certe certius eſt; l) nec ullum alium Principem & Episcopum eodem cum Imperatore jure gaviſum ex Impp. Carolinæ ſtirpis indulgentia, aut etiam, in ſumma præſertim argenti inopia, adſpiſaſſe aut adſpirare auſum fuiſſe, conſtat. Adeoque fabuloſum, ad Episcopatus quosdam Caroli M. beneficio Regale iſthoc fuiſſe devolutum. Id quod ne de Carolin-

Cujus beneficio ſeculis inferioribus ad nobiliores etiam Imperii Status jus monetandi derivatum eſt.

I 2

gorum

macher, l. c. §. 9. p. 21. ſqq. Ubi & pluribus de conceſſione & communicabilitate hujus juris agitur, & noxiam eſſe in multos diſfuſam moneta cudenda poteſtatem, probatur.

h) Vid. *Leuckfeld*, l. c. p. 12.

i) Id.

k) *Münch=Spiegel*, Lib. III. C. XI. Conf. *Tentzelius*. Dial. Menſtr. A. 1689. p. 896.

l) Hinc paulo ante laudatus *Leuckfeld*. l. c. p. 26. Diß bleibt wohl richtig, daß vorbeſagter Kaiſer und vorhero König/ Carolus M. diß jus regale allein exerciret, und deßwegen ſein noch vorhandenes Geſetz (Vid. LL. Salic. Caroli M. §. II.) gegeben habe, &c.

gorum quidem ævo statuendum putatur. m) Si proinde numi suppetere Bracteati Seculi IX. alii certe non forent, quam Imperatorum. Ut vero, extincta Caroli M. stirpe longe aliam faciem sortitæ sunt res Germanorum; ita & sortita est res numaria. Multa novimus Monasteria & Episcopatus fundasse Seculo X. ex Saxonum Gente Imperatores Ottonem I. æque ac II. & qui eorum æmulati sunt & imitati pietatem; non fundasse autem solum & bonis dotasse, ditasseque constat, sed & in ornandis eis privilegiis ac juribus summam potestatem decentibus, operam, ut cum Comico loquar, abusus fuisse. n) Quibus & mox jus cudendi monetam, jus item telonei, seu cambii, ut quidam interpretantur, accessit. Id quod haud parvi momenti beneficium uni, alterive Episcopo ex Summo Imperatoris favore cum obtigisset, mox & alii Monasteriorum & Episcopatum Antistites & Præsules precibus, & quibuscunque potuerunt, artibus id ipsum expetierunt, efflagitarunt, extorserunt. Num vero Duces & Principes Imperii nobiliores, potentioresque, o) non tam precibus & Cæsarium Indulgentia, quam jure auctoritatis suæ & proprio adeo motu & potestate, ohne des Königs, oder Kayfers Danc, p) idem jus

m) Ita celeberr. Dn. de Ludevigg, l. c. VII. p. 45. Zu der Carolinger Zeit, wurde in Deutschland niemand mit dem Münz-Wesen belehnet. Es war auch außer dem Könige kein Landes-Herr in Deutschland, der sich dieser Macht selbst anmassen sollte. Daher alle Münzen dem Kayser zugehörten.

n) Vid. D. Jac. Car. Speneri Histor. Germ. Part. I. Lib. IV. c. 9. & quos hac in re allegat Auctores, Cl. Leuckfeld. l. c. p. 30.

o) Eos commemorat celeberr. Dn. de Ludevigg, Lib. cit. C. VIII. §. 4. p. 54 adpellat die sechs grosse Landes-Herren / welche das Münz-Wesen, vermög ihrer Landes-Hoheit so fort gehabt, da andere es erst von den Kaysern, aus sonderbaren Gnaden, zu Lehen empfangen.

p) Ita Nolter l. c. C. VII. §. III. p. 46. zu Ottonis M. Zeiten haben sich ohne

jus & privilegium sibi sumserint, adeoque supra laudati Duces, Conradus Svevus, nec non Leo Superbus, Bracteales suos ἀδυσπότως cuderint, μέγα λίαν αἰτήματα. Negativam tuentur adversus Dn. Cancellarium *de Ludevvig*, q) Dn. *de Bunau*, r) *Struvius*, s) alii; omnesque Imperii Status, quicunque etiam illi fuerint, Imperatoribus, non eminentiori cuidam suæ auctoritati, jus istud debuisse contendunt, probant, evincunt; idque vi (paulo post allegandæ) Constitutionis Imperatoriæ, suæque subjectionis, quam Cæsari ac Imperio debebant, fideique. De Minoribus, junioribusque Imperii Romani Statibus, Ecclesiasticis æque ac Secularibus, Comitibus, Rebuspublicis & Civitatibus, quæ Seculis deinceps inferioribus, post Henrici Leonis, & Conradini fata, juris monetandi compotes facti sunt, t) tanto minus dubitandum, quod hoc jus Cæsari acceptum ferre debuerint, quanto viribus minores erant, invitoque Imperatore quicquam sibi minime ausi sumere & vindicare. u) Istam vero, quam Cæsari & Imperio debebant in re numaria

I 3

fidem

ohne des Königs Dancf die alte Herkogen der Freyheit zu münken bedienet.

q) Id. l. c.

r) Dissert. de jure circa rem monetar. c. 11.

s) Syntagm. Jur. Publ. C. XII.

t) Scite hac de re Dn. *de Ludevvig*, l. c. C. II. §. 7. p. 92. sq.

u) Assertum Dn. *de Ludevvig* l. c. p. 93. Daß die neuen Reichs-Stände mit der Landes-Hoheit auch das Recht zu münken an sich gebracht, impugnat Nobiliss. Dn. *Moserus* l. c. p. 45. seqv. argumento: Hätten die Stände das Münz-Recht vi superioritatis territorialis; so hätten solches heut zu Tag alle Stände, wenigstens in denen beyden höhern Collegiis. Nun haben einige derselben es jezo noch nicht, auch niemals gehabt; und ist also ihr jetziges nicht haben, nicht aus einer Præscriptione propter non usum, und das haben des Münz-Rechtes nicht ex superioritate territoriali, sondern ex privilegio. Conf. *Hoffmann*. Münz-Schlüssel, P. I. pag. 16. sqq.

fidem ut probarent, publiceque, cui potestatem cudendi monetam acceptam ferrent, testarentur, altero numi latere Imperatoris & Imperii aquilam Cæsaream bicipitem cum Imp. Insignibus *) exprimere ex Constitutione Imp. monetali An. 1559. **) obligatos novimus. Num vero Civitates tantum, quod Dn. de Ludervig x) adstruit, hæc constitutio obliget, & non æque alios Imperii status, Moserus, y) ex ipsis Constitutionis verbis, z) disquirat. Ex quibus adeo luculenter satis dispalescit, primo, cui acceptos referimus numos bracteales, tempore, solos Imperatores; ab Ottonum vero Seculo, plerosque

*) Insignia regia in numis exprimere minime olim licuisse inferioribus, Vasallisque, adeoque nefas fuisse in aprico est. Conf. Celler. Cangius. Glossar. T. II. P. II. f. 687. At fidei signum est in Imperio Romano.

**) Hanc constitut. Imperial. monetali. de An. 1559. exhibet nolter Moserus, l. c. p. 30.

x) Verba ejus sunt: Weil die Reichs-Städte ihr Münz-Recht aus Vergnädigung des Kaisers haben, so führen sie auch den Namen und das Wappen ihres Wohlthäters auf den Münzen; welches hingegen die alten Fürsten weder jemals vorher gethan, noch auch jetzt zu thun, die geringste Ursach wider sich finden.

y) l. c. p. 29. sqq.

z) Quæ sunt: muß einer gemeinen durchgehenden Münz-Ordnung, wie die hinführo im ganzen Reich Teutscher Nation von männiglich gehalten werden soll = = = und soll nemlich = = von grössern bis auf den einzigen Kreuzer, auf der einen Seiten unser = und des Reichs Kaiserlicher Adler mit 2. Köpfen, und des Reichs-Wyffel in Adlers Brust/ und in demselbigen allwegen die Ziffer, wie viel Kreuzer dasselbige Stück Geld gesetzt worden; darnach sich ein jeder hab zu richten, und der gemeine einfältige Mann dadurch nicht betrogen werde, mit der Umschrift: Ferdinandi Imp. Aug. p. F. Decreto, auf der andern Seiten des Münz-Herren oder Standes Wappen, mit samt seiner gewöhnlichen Umschrift, und der Jahr-Zahl, wo die zum füglichsten zu stellen.

rosque omnes nobiliores Imperii status, jure cudendi monetam ab Imperatoribus impetrato, non solidos duntaxat nummos aa) bilateralesque, bb) sed & laminares ferire consuefse. cc) *Urbibus* (verba sunt *Conringii*, dd) *jus nummorum datum*, & quidem à Cæsaribus partim, partim à Principibus. ee) Halæ autem Svevorum quo jure primas tribuat Dn. de *Ludewig*, ff) disputat paulo ante laudatus *Moserus*. gg) At vero, num omnes, qui jure numorum solidorum gavisi sunt, & bracteatorum pariter cudendorum juris compotes fuerint, tanto minus dubitandum, quanto probabilior à majori ad minus est illatio. Sed forte numos suppletorios ac memoriales (die Scheid-und Schau-Münzen,) à communi regula excipi dixeris, & citra privilegia utrumque genus & olim fabricatum fuisse, ac fabricari etiamnum? adeoque, cum Bracteati maximam partem suppletorii sint, ac memoriales, peculiari privilegio ad eos cudendos minime fuisse opus? Et quem fugit, in-

quis,

aa) Et solidos & bracteatos numos ab Ottonum temporibus ad Seculum usque XIII. promiscue fuisse percussos; insequentibus vero XIV. & XV. Seculis regnasse Bracteales, annales temporum loquuntur. V. *Hoffmann. Münz-Schlüssel*, p. 125. sqq.

bb) Utroque latere cusos & signatos, cujus generis plerique posteriorum in Tabula nostra sunt.

cc) Cudere vero Bracteales maluere Status Imp. plerique omnes ob causas supra dictas. Ex usu vero Reip. minime esse, ut penes multos jus sit cudendæ monetæ, paulo ante diximus. Dixit & præter allegatos testes *Berneggerus*, l. c.

dd) Disp. laudat. §. XL.

ee) Ut qui sibi concessum jus, cui voluerant, Civitatum suarum, tribuerunt.

ff) Lib. laudat. C. VI. §. 7. p. 50.

gg) l. c. p. 23. Ubi cum Cl. *Schlegelio* de Num. Gothan. Ed. I. p. 24. contendit, numos non reperiri Halensium, qui Sec. XIII. excedant. Conf. Edit. II. §. XVI.

quis, qui superioris seculi calamitates novit, Civitates extitisse, & forte non paucas, quæ, juris numorum antea immunes, cupreos numos cudere minime dubitarunt. Sunt, qui ita judicant. hh) At vero & sunt, qui dissentiunt. Dissentit sane in numis suppletoriis Nobilissimus *Moserus*. ii) Quid? quod & experientia dissentiat. kk) Temporum injuriæ leges tollunt, & à jure numorum cupreorum ad argenteorum, aureorumque jus argumentari haud sane licet. Nec numi mnemonici, seu memoriales, quorum abusus tollendus potius, quam extollendus, ubique gentium impune fabricantur; ll) nec plerique omnes usum in commerciis alium habent, quam ipsum forte aurum, argentumve non signatum, nisi affectionis pretium ipsis tribuatur, rerumque memoria eos commendat. Concludimus ergo, jus numorum Bractealium æque ac solidorum, inter Regalia summorum Principum locum habere haud postremum.

§. XXXIX.

Plures ex-
tant Bra-
cteati Præ-
sulum s.
Personarum
Ecclesiasti-
carum,
quam Impe-
ratorum ac
Principum.

At vero mirum, quod, cum, vi dictorum, & Imperatores & Imperatorum gratia & indulgentia summi Germaniæ Proceres, Electores, Duces, Principes, Comites ac Civitates numos olim cuderint bracteales, pauciores multo ejus generis, quam Episcoporum, Abbatum, Abbatissarumque & Monasteriorum,

hh) Ita sane celeberr. Dn. de *Ludewig*, l. c. §. VIII. §. VI. p. 57. *Scheid- Münze* aufzugeben, seye vor dem fast jedem, der Handel und Wandel getrieben, erlaubt gewesen. Et §. VIII. p. 61. Wer Schaus Stücke ausprägen Macht habe, darüber habe man kein Ge-
ses.

ii) l. c. p. 31.

kk) Idem.

ll) In terris Hanoveranis numos memoriales cudere publico Decreto esse interdictum privatis, in Præf. ad *Leuckfeldii* Ant. Num. Halberst. docet D. *Böhmerus*, Conf. *Moserus*, l. c. p. 33.

fiorum, conspiciantur, manibusque terantur; qui & maximam partem illis grandiores, Inscriptionibusque notabiliores. *Olearius* a) certe jam cum Ottonis tempore, & ante, Bracteatos in usu extitisse probaturus, Praesulum Moguntinorum, Bonifacii, Erponis, &c. b) laudat, omnium, quotquot ante fuerint visi, antiquissimos. Paucissimi vero, quos exhibet, Imperatorum sunt & Principum. Suffragatur Cl. *Leuckfeldius*, c) plerosque omnes Bracteales Episcopis tribuens: qua de causa Bracteales in universum Pfaffen-Pfennige, adpellari supra diximus. Quid? quod Ill. Dn. *de Ludewig* d) asserere haud veretur, nec ab Imperatoribus, nec à Ducibus nobilioribus priscis, Bracteatos olim fuisse cufos. e) Quo tamen nomine à Cl. *Mosero* ἀντιλογίας incusatur. f) Vestigia Ill. Dn. *de Ludewig* premere videtur R. P. *Pezius* apud laudatum *Moserm*. g) Cujus raritatis vero (numorum puta bractealium

Cujus rei
ratio reddi-
tur.

K

lium

a) Isagog. ad Numophyl. Bracteate. c. VI. p. 28. sqq. Specimin. Univers. rei numar. p. 24. sqq. Suffragatur *Hoffmann*. Münz-Schlüssel, l. c. p. 125. Conf. *Sperlingius*, Epist. laudat. de Nummis Cavis, p. 9. sqq.

b) De quibus tamen numis quid habendum, judicium penes lectorem & Spectatorem accuratum est.

c) Die Numi Bracteati, ait ille, sind meistens Bischöflich. und Geistl. Herkommens, Antiquit. Nummar. Halberstad. p. 6.

d) l. c. C. IV. §. 1. p. 39. & C. VII. §. V. p. 48.

e) Verba Excellentissimi Auctoris huc redeunt: Die Kayser, und die alte Herzogen haben keine grosse Hohl-Pfennige, sondern lauter Solidos gemünzet &c.

f) Ita vero ille, l. c. p. 15. Das Gegentheil erhellet selbst aus dem von dem Herrn Autore, auf den Titel des Buchs, und sonst hin und her, angeführten Bracteaten, &c. de Bracteatis Ducalibus. Vid. *Leuckfeld*. l. c. p. 12. nec non Diploma Rudolphi IV. Austriaci Biblioth. *Moseri* MSS. P. 1.

g) Apud modo laudatum *Moserm*, Anmerck. über Hr. von Ludewig von Deutschen Münz-Wesen/ p. 16. 17.

lium ab Imperatoribus & Ducibus primariis cuforum) non aliam existimo causam, quam, quod illi (Impp. & Duces,) in impensis faciendis largiores, splendidioresque, solidos, quam laminares ferire maluerunt, & pecuniæ turpitudinem dedecori, elegantiam vero laudi sibi apud posteros fore, haud perperam judicavere. Cujus tamen instituti minus tenaces sequioribus Seculis, à temporibus cum primis Fridericorum Imperatorum, neglecto priorum temporum numorum nitore ac cura, fue e Principes pariter ac Cæsares, & pristina magnificentia fusque deque habita, non nisi bractealibus delectari coeperunt, omissis omnino solidis. Quid? quod vel ipsos solidos, conflato argento, vilissimis Bractealibus commutarunt, & quod deterius, aliis arbitrium in re numaria permiserunt, bellis, aut rebus aliis, districti. Id quod pensi si habeamus, minus certe mirabimur, numorum bractealium, superiorum maxime seculorum, plerosque omnes sacros esse, id est, à Personis sacris, seu Clericis, cufos: itemque Civitatum, commerciorum usu maxime celebrium. Monasteria quippe Germanorum vix, ac ne vix quidem, Regalia, quæ vocant, & summa jura, quæ Imperatores alias sibi solis reservabant, impetrarant, cum & *monetam, tanquam unum ex precipuis*, sibi vindicare, omnem, quod ajunt, moverent lapidem. h) Quod & impetrare, Imperatoribus tum temporis Personis sacris summopere faventibus, (ecquis enim Henrico Aucupe, Conrado I. & Ottonibus Clero faventior fuit & indulgentior? i) utque noviter à se con-

h) Conf. hanc in rem *Schlegelius*, de Num. Isenacens. p. 168. *Leuckfeld.* Antiq. Numar. Halberstad. p. 30. sq. *Paullini* Dissert. III. p. 37.

i) Qua ratione Imp. Henricus Auceps Quedlinburgensi Monasterio jus monetandi; & non ita longe post Otto I. Corbejæ mercatum, monetam & teloneum Meppense, &c. adjudicarint, vid. laudati Auctores.

se constituta Monasteria & Ecclesiæ, quoad ejus fieri posset, ad summum & honoris & fortunarum apicem pertingerent, unice laborantibus, Clericis contra ex adulatione cœlum Benefactoribus aperientibus, haud sane difficile erat. Accedebat opinio pietatis Cleri, de qua non Principes modo, sed & universus Christianorum orbis, sibi persuadebat, nulli in terris alii numorum curam, tanquam rem, quæ singularem plane fidem & probitatem requirat, quam iis, quibus ipsa pietatis & integritatis summa omnium consensu & suffragio demandata fuisset, rectius posse committi & tutius. Quæ ratio est *Vadiani*, k) quod liberales tantopere, & tantum non prodigi summi quondam Principes in concedendo Episcopis & Monasteriis numos cudendi privilegio extiterint. Sed & ea forte rei ratio est, quod in numis feriendis Imperatores æque ac nobiliores Principes negligentiores, minus certe solertes; Episcopi vero & Monasteriorum Antistites alacriores fuere: quippe quæ res non dignitatis modo & immortalis ad posteros famæ; l) sed & emolumentum, in cambiis præsertim, nec non teloniis, tributisque monetariis, &c. haud exigui, m) sumtum vero, qui in Bracteales impendebantur, paucissimorum. Civitatum etiam numorum bractealium majorem longe, quam Principum, extare numerum, vel nostri testantur, quorum aliquot centum, eorumque Halensium Suevorum numeramus: argumento certe locupletissimo, clarissimoque, uti Civitates commerciorum ergo n) maximam partem exstructæ sunt & constitutæ;

*Nec infrequentes
sunt Civitatum nummi.*

K 2

k) Apud *Schlegelium*, l. c.

l) Scite hac de re Dn. *de Ludevig*, l. c. C. VII. §. 3. p. 47. Die Geistl. Stifte haben sich von denen Kaysern die Münz-Freyheit ausgebetten, damit sie doch ihren Unterthanen das Bild und die Überschrifte weisen könnten.

m) Vid. quæ paulo ante de teloneis, cambiis, &c. diximus.

n) Dn. *de Ludevig*, l. c. C. VIII. §. V. p. 56.

stituta; ita etiam ad illa commodius tractanda jure numorum minime omnium eas carere vel potuisse, vel debuisse. Quo nomine modo dictam Halam, Patriam suam, in primis laudat *πάρις de Ludewig*; & vel ista de causa denariolos, seu numos minores plerosque omnes, *Haleros*, vulgo *Häller*, nuncupatos fuisse, haud temere judicat; o) *Mosero* contra ea Argentorateses, Augustanos, Colonienses, Goslarienses, Lubecenses, Magdeburgenses, Ratisbonenses, alios, ævo remotiori vindicante. p) Quæ sane rationes, numorum sacrorum plures, quam Principum, quod suppetant, & Civitatum numi Imperatorum & Principum numero multum superent, in dubium certe minime vocandæ sunt.

§. XL.

*Materia
Bracteato-
rum maxi-
mam par-
tem est ar-
gentum;
idque*

Et de materia Numorum Germanicorum, Bracteatorum cum primis, est, quod dicendum putamus. Uti numi in universum finis est, ut *cedere possit in commercia*, a) ita non alia certe numi materia probabitur, quam, quæ iis placet, quibus cum commercia exercentur. Quid vero est, quod placeat magis, magisque delectet, quam aurum, argentumve? Aurum & ar-

o) Verba ejus huc facientia sunt: Wobey mir einfällt, daß mein Vaterland, Schwäbisch Hall, welche Stadt in den urältesten Zeiten das Geld in so grosser Menge geschlagen, daß man nicht allein in Francken und Schwaben, ja fast den ganzen Rhein hinunter/ mit Hällischen Pfunden gehandelt / sondern auch von ihrer Münz Städte alle Häller benennet hat. Conf. Cl. *Leuckfeld*, l. c. p. 21. B. *Schlegelius*, de Numis Ant. Gothanis, §. 8 fqq. Edit. II. §. XXII. p. 24. *Hachenbergius* l. c. ita hac de re scribit: *Hallenses ab Hala, Suevorum oppido, nomen hausere, tanto olim in usu, ut omnis fere pecunia inde appellationem traheret. Hallucinantur adeo, qui à Germ. voce hell, aut halb, quasi dicas halber Pfennig, derivant. Vid. Schlegel, l. c. §. XVIII. p. 20.*

p) l. c. p. 23. Conf. quæ paulo ante diximus.

& argentum communi gentium consensu metalla sunt omnium nobilissima, præstantissima, & talis omnino qualitatis, ut ob raritatem & caritatem in æquali & perpetua sint æstimatione. b) Addo, quod ob pondus commode & perquam facile in locum de loco queant transferri. c) Quæ adeo ratio est, quod nullo non tempore, gentes saniores, moratioresque omnes, metalla hæc τῶν ἄλλων ἀντάξια, eorum compotes fieri si potuere, cudendis numis destinarunt. Germani certe prisce non nisi, quod & supra diximus, probatissimi argentinum, *Serratos* puta, & *bigatos* Romanorum, mox & *Byzantinos* Constantinopolitanorum, nec non *Solidos*, eosque *aureos* Burgundionum, Gothorumque, probarunt, tantum abest, ut numorum in commerciis introducto ampliori usu, vilioris, aut etiam corrupti metalli pecuniam, admiserint. Argentum vero, idque purissimum, uti solidorum, ita & Bractealium numorum primi ævi, materia prima fuit & primaria. d) Hinc & vere tutoque statuas, quanto purioris argenti Bracteatus est, tanto etiam ætate præstantiorem esse & superiorem. e) Et ex hac procul dubio

K 3

dubio

- a) *Conringius*, Disp. de re nummaria in Rep. recte constituenda. §. IX. XI.
 b) Conf. *Grotius*, de Jure P. & B. Lib. II. Cap. XII. §. XVII. Ed. Sim. p. m. 371. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 45. sqq.
 c) Vid. *Mollerus*, Diss. de Pecunia, §. XXII. Conf. *Cl. Olearius*, qui in seiner curiosen Münz-Wissenschaft, p. 56. sqq. ex Annalibus temporum numos ex papyro, lapillis, ossibus humanis, corticibus, &c. multifarios in scenam producit. Quibus Pl. Reverendus *Ringmacher*. Tr. de Num. §. XII. & XIII. quamplurimos addit alius generis alios. De Numismatibus sacris ex cera confectis, quæ ob impressam agni figuram pia antiquitas *Agnos Dei* vocavit, v. *Schmidius* Lex. Eccl. p. 28.
 d) Causas pluribus exponit Excellentissimus *de Ludevvig*. l. c. C. IX. §. 3. sqq. p. 69. it. p. 52.
 e) Adstipulatur *Til. Frisius*, l. c. Lib. III. c. 3. p. 104. *Diemeil*, in-

quiens,

vel ære
mixtum.

dubio ratione Cl. *Hartknochius* f) minores Bracteatorum, purioris argenti, ad prima maxime eorum incunabula referendos esse censet; & Doctissimus *Hottingerus* g) ab initio Bracteatos minori forma prodiisse, non absurde plane statuit, dum, qui sequiori ævo lucem publicam in eadem forma conspexerint, deterioris multo videamus commatis & metalli, adeoque & pretii. h) Adulterandi metalla nobiliora & miscendi artem, si ars est depravare, quod præstantissimum est, nescivit superior ætas, ignorantia certe profecto non illaudabili: ævo quippe superiori demum, teste *Paul. Mart. Sagittario*

quiens, die Römische Pfennig dicke Gröschl waren, darunter viel Fälscheren geschehen, so haben die Älten von klaren Silber dünne Pfennige geschlagen: &c.

f) l. c. p. 291. Conf. *Olear.* Itag. C. II. §. 3. sqq. p. 14. sq.

g) Quem supra, §. XV. laudavimus. At v. minoris, minimique moduli, Bracteatos, eosque sequioris argenti, tantum abest, ut ætate præstantiores dicamus, ut potius seculis ævi Bracteatorum posterioribus plerosque omnes tribuamus.

h) Et id ipsum sentit, docetque *Spangenbergius*, de Usu & abusu Monet. p. 135. querens: Im XIII. und XIV. Sec. sind der dünnen Hohl-Pfennige so mannigfaltig hin und wieder geschlagen worden, und je länger/ je geringer/ daß sie gar gering in ihrer Substanz, und am Schein ganz zu Kupffer worden. At vero, quæ de Sec. XIII. hic commemorat, non nisi ad finem ejus referendum censeo.

i) Quæstionem movet Celeberr. *Conringius*, l. c. §. XVIII. Num metallamiscere in usum nummorum expediat Reipublica? & argumentis in utramque sententiam collectis, Augusti Taciti, qui capitale esse iussit cum bonorum proscriptione, si quis argento publice privatimque æs miscuisset, si quis auro argentum, si quis æri plumbum; legem pro negativa allegat: tandemque concludit: In universum, si non opus sit Reip. ut ex nummi pretio constituto lucrum petatur, consultißimum videtur, ex materie simplici nummos conflare: non enim mistionis ulla alia est utilitas. Nec vero est, cur impensarum in rem nummariam factarum ergo mistio instituatur cum refundi illa possint detracto puri metalli pondere.

rio k) *metalla argento miscendi ratio in Germaniam transiit.* Quo vero præcise tempore, & à quo? Bracteales argenti minus puri, cuproque adulterati, primum prodierint, minus forte certum est. *Spangenbergius* l) in Seculum (vergens) XIII. & XIV. invehitur, & fraudibus monetariorum irascitur. m) De Halensibus æque, ac Civitatum quarundam vicinarum Imperialium, manu ac cruce signatis minoris moduli numis (qui inter nostros omnes impuri maxime sunt,) novimus, quod Seculo XIV. ab Imp. Wenceslao decreto publico n) cautum fuerit, *quod non nisi duas aris partes argentopuro admixtas* continere debeant. o) Ex quibus sane luculenter satis dispalescit, minoris etiam puritatis ante id jam tempus extitisse Halenses, & vicinarum quarundam Urbium numos. Nec Brandenburgenses, quorum non paucos inter nostros habemus, melioris multo notæ, commatisque videntur, eidem forte seculo, aut,

k) Diff. I. de Num. Saxon. edit. Altenb. 1679. IV. p. 5.

l) loc. paulo ante citat.

m) Ipsa ejus verba paulo ante allegavimus.

n) Decretum exhibet Chronicon quoddam Norimbergense apud *Schlegelium*, in Diff. de Nummis Gothanis, §. XV.

o) Verba Chronici huc facientia sunt: A. 1385. hat König Wenzel verordnet, daß in 4. Städten, nemlich Augspurg, Nürnberg, Ulm und Halle, und sonst nirgends anderswo, sollen gemünzt werden Heller mit Creutz und Händen / die solten in Francken und Schwaben, und in allen darinn gelegenen Städten genommen werden, ein Pfund vor einen guten Rheinischen und Ungarischen Gulden; und sollen an Korn halten ein Dritttheil löthiges Silbers, und 2. Dritttheil Zuck; und an der Zahl sollen gehen 49. Schilling und 4. Heller auf ein Nürnbergisch Mark, und soll eine jede Stadt ein sichtiges Zeichen darauf schlagen, daß man sie wohl erkennen möge &c. Quantum vero numorum circa hoc tempus Marca Norimbergensis; quantum item Solidus, (Schilling) ad modernam nostram pecuniam respectu habito, valuerit, infra suo loco pluribus dispiciemus,

aut, si mavis, superiori, adscribendi. Utrisque præfero, & bonitate & ætate, quos Clavibus insignitos conspiciamus. In censum deterioris conditionis numorum, materiam si spectes, non immerito etiam referuntur *Goslarienses*, quos & eo nomine superiori jam tum ævo multis locis rejectos fuisse *ἱσορριώτατ* noster *de Ludevvig* p) testatur. De Halensibus Venedorum idem fere sentit & queritur. q) Docet & *Moserus*, r) compluribus Cæsarium ac Principum Decretis & edictis pondus æque ac materiam numorum (*Schrot und Korn*) plus simplici vice incusata fuisse, numosque varios rejectos, aut diminutos saltem in pretio. Mirari adeo subit, qua ratione laudatus modo *de Ludevvig* s) asserere ausus fuerit, superiorum seculorum Bracteatos, quotquot eorum viderit, & pondere & materia pares se reperisse. Nostri certe plerique omnes, alii aliis & puritate argenti & pondere, adeoque & pretio, multum, quod *αὐτοψία* docet, præstant, antecellunt. t)

§. XLI.

Num &
aurei den-
tur Bractea-
les?

Num vero & ex auro conflati extent & cusi Bracteales? *μέγα λίαν*, quod ajunt, *ἀιτημα*. Affirmativam tuetur Cl. *Olearius*, a) confutatisque, qui, quod non viderint, aureos dari negant, à priori quidem, quod & pari artificio, & jure, & voluntate,

p) l. c. p. 216.

q) l. c. p. 71.

r) Lib. cit. p. 85. 37.

s) l. c. C. XIII. §. 4. p. 207. Conf. C. IX. §. 2. p. 68. It. *Schlegelii* Diff. de Num. Gothanis, &c.

t) Ætate quippe & Auctoribus diversissimi.

a) Isagog. in Numophyl. Bract. C. II. §. 2. p. 13. sq. Idem & alibi in *seiner Münz-Wissenschaft* p. 75.) docet: Dergleichen Art, scribens, findet man an Silber am meisten, auch zum Theil von Kupfer, sehr wenig aber in Gold. Conf. *Anastasin Agnesæ*, p. 4. *Spicilegium Antiqv.* l. p. 16.

tate, ab antiquis, ut argentei, formari potuerint; à posteriori vero, ab experientia, seu visis abs se Bracteatis aureis, sententiam probat. Ducem sequitur celeberrimus Helmstadiensium Theologus, D. *Böhmerus*. b) Sequitur & Cl. *Hübnerus*. c) Nec Illustris de *Ludewig* noster affirmativam deserit: ut, qui non dari solum Bracteatos aureos asserit, sed & materiam eorum (non ejusdem videlicet puritatis, quod & de argenteis diximus, cum primi ævi aureis eos esse docens,) definit. d) Quid? quod in Bracteatorum numerum Guttas, quas vocant, Apollinis, supra à nobis descriptas, refert, cavis rectius numis accensendas, & Septentrionalibus potius gentibus, sive Gothis, ut plerique volunt, quam priscis Germanis tribuendas. e) Taceo, quod & ipse è suis Bracteatis aureum nobis exhibeat, f) Leonis figura insignem. *Sperlingium*, g) alios, prætereo, qui pro numis laminaribus aureis depugnant, h) At negati-

L

vam

- b) Conf. Præf. ad Antiqu. Nummar. Halberstad. *Lenckfeldii*.
- c) In seinem Realen Staats, Zeitungs- und Conversations-Lexico, ad voc. Num. Bract.
- d) Lib. multoties laudato, de re numaria mediæ ævi German. sive Einseizung zu dem Deutschen Münz Wesen mittlerer Zeiten, C. II. §. 4. p. 72.
- e) Supra pluribus de Auctoribus Guttarum, uti vulgo dicuntur, Apollinis disputavimus, Gothis aliis, alii Vandalis, Burgundionibus aliis, aliis denique gentibus septentrionalibus & Germanis eas vindicantibus. Sententiarum divortia conciliari posse ego quidem arbitror in latiori vocis *Germani* suppositione: omnes quippe enarratæ gentes, & forte plures Germanorum nomine hoc sensu venire possunt, & certe debent. Vid. *Tentzel*, Dial. Monstr. An. 1689. p. 900. sqq.
- f) l. c. C. IV. §. 1. p. 26. it. p. 199. & alibi.
- g) Epist. laudata de Numm. Br. & Cav. Orig. & Progr. 53. sqq.
- h) Conf. *Jo. Dan. Majoris* bevölckertes Cimbrien/ c. 49. p. 80. *Tentzelius*, Dial. Menstr. A. 1698. p. 629. sqq.

vam defendunt, impugnatisque *Olearii* argumentis, & rejectis Seculi XVI. & XVII. bractealibus, quos *Olearius* producit, aureis, lusus saltem gratia ex tenui lamella aurea (quales & illi *Tentzeliani*, i) formatis cujus generis hodiernum excudi videmus in officinis monetariis, nullos plane dari ex auro vere ac proprie sic dictos Bracteatos, versatissimus in re numaria medii ævi Germanorum Cl. *Schlegelius*, k) nobilissimus *Moserus*, l) & plures, qui & ipsius Dn. *de Ludevvig* numum Bracteatum aureum *νοδείας* arguunt, & ad experientiam, quæ inter tot millia argenteorum ne unum quidem aureum bonæ notæ & commatis in medium protulit, provocant, & vel cum ipso Dn. *de Ludevvig*, m) *Olearii* argumentum, quod & pari artificio laminæ aurei conflare potuerint, eludunt, sufflaminant. n) Urget præterea *Schlegelius*, o) quod, cum de computatione & comparatione aureorum Bracteatorum in Contractibus, apud Auctores medii & inferioris ævi, nihil legamus, valde reddatur probabile, nec ipsos unquam extitisse, Non-Entibus, quod ajunt, annumerandos. p)

§. XLII.

i) Dial. Menstr. A. 1698. l. c.

k) Exercit. Histor. de Num. Isenac. p. 169. sqq. & Tract. de Nummis Antiq. Gothanis, §. LXIII. p. 102. sq.

l) l. c. p. 50. sq. 38.

m) l. c.

n) Verba celeberrimi Auctoris huc pertinentia sunt; Bleibet also wohl dabey, daß man die guldene Bracteatos, weil das Gold keine Steiffe hat, dicke, und folglich kleiner, als die silberne geschlagen.

o) Loco paulo ante cit. p. 170. Conf. *Moserus*, l. c. p. 35. §. 38.

p) Quid si *ἀνομαλίας* distinctione tollamus? Bracteatos cavi etiam sunt, qui dicunt. Quod si adeo idem sunt cavi & Bracteati, & aureos, de quibus diximus: Bracteatos compellare licebit. Quid? quod

§. XLII.

Sed & proprie dictos Bracteatos *ex ære* dari negat sæpius laudatus *Schlegelius*, a) & si qui forte producantur, ex ære mixto, argento scilicet & cupro, labente meliorum Bractaelium usu, degeneranteque illorum genere vel in grossos, vel in peningos, constare; vel ad obolos (quorsum & illud vile pecuniæ genus, quod magna illa superiori seculo in re numaria Germaniæ calamitas, *Kipperorum* b) nequitia, in lucem publicam protrusit, recte reduci credimus,) referri debere autumat. Aliter sentit *Cl. Olearius*, & æreos non majoris tantum, sed & minoris moduli minimique, multos dari, & passim variorum reperiri varios, inque ipsius suis versari manibus, contendit. c) Et hanc sententiam suam in aliis, iisque compluribus scriptis suis numismaticis, corroborat, defenditque.

Et æreos dari Bracteatos sunt qui affirmant, sunt & qui negant.

L 2

d) Lau-

quod ipse *Schlegelius* aureis cavis inter improprie sic dictos Bracteatos locum non denegat. *In verbis sumus faciles, modo in re conveniamus*, tritum dictum est.

a) Exercit. Histor. de Numis Isenac. p. 171.

b) De Kipperis Superioris Seculi vid. Jo. *Winterfeldii*, *Kippersund Schacher-Spiegel*. Num vero, qui in ista Seculi calamitate excusi sunt numi cruciati, (*Kreuzer*) denarioli, obolique, (*Zweyer, Pfennige und Heller*), promiscue, à quolibet Imperii statu, quisquis etiam ille fuerit, cum, an citra Privilegium Imperatoris, adeoque Auctoritate propria (consentientibus tamen vicinis statibus) fabricari potuerint debuerintque? supra disputavimus. Id sane certum est, non eodem jure, qui cupreos cudit aut æreos, cudere etiam argenteos. Vid. *Sperlingius*, l. c. p. 49. Nec, qui numos suppletorios (*Scheid-Münze*) feriendi jus olim habuit, & monetam grandiore cudendi jure, eodem nomine, gavisus est. Conf. *Dn. de Ludevig*, c. VIII. §. VII. p. 57. inque assertum ejus *Moseri* Animadv. XXX. p. 31.

c) Isagog. ad Numophyl. Bract.

d) Laudat & causæ suæ patronum *Hartknochium*, Prussicos quosdam, eosque cruce signatos, depictos, descriptosque Bracteales æreos e) exhibentem. At vero *Schlegelii* partes tuetur celeberrimus *Sperlingius*: non vero solebant f) scribens, *Bracteati ex ære mero signari, sed Seculo XVI. etiam illud inva-*luit, cum hactenus non nisi in auro & argento mixto & impuro cuderentur. Antiquiores enim æreos meros & cavi vix quispiam dare poterit: cum nulla causa sit, cur æreos in tam tenues laminas ducere necesse fuerit. Nostrorum temporum avaritia etiam hos produxit & producet. Sed & ista ejus verba g) sicco pede non prætereunda: Sciendum est, Civitatibus olim non nisi æreolos cudendi potestatem fuisse, *) argenteam vero (monetam) ut percuterent, Reges ac Principes non nisi peculiari gratia præcipuis concedebant. Hinc æreos numos antiquiores longe fuisse novi, quam argenteos hos cavi - - Sed solidi sunt, cavi nequaquam. h) De

d) In *Anastasi Agnesæ*, p. 4. scribit: Dergleichen Art (der Bracteatorum) findet man von Silber am meisten, auch zum Theil von Kupffer. Conf. Ejusd. curiose Münz-Wissenschaft, p. 75. In *Spicilegio Antiqv. I. Nummos XXV. Bracteatos exhibente memorix prodit*: æreos, seu cupreos, ipse possideo vel duodecim: inter quos præ reliquis notatu dignus est ille *Gothanus antiquissimus*, in quo corona, cœu in aliis argenteis, à laudato Auctore alibi adductis, comparent bine.

e) *Isagog. ad Numophyl. Bract. C. II. §. 4. p. 15.*

f) *Epist. laudat p. 32.*

g) *l. c. p. 49.*

*) Fallitur *Cl. Sperlingius* & fallit. Ecquis enim est, qui nesciat, nobilioribus Civitatibus, æque ac Principibus, jus cudendi aureos non minus, quam argenteos numos potestatem etiam olim fuisse? Egregia ab Imperatoribus Civitatibus concessa Privilegia abunde id docent & experientia. Quid? quod evidentissime id doceat antiquissimus *Norimbergensium Bracteatus §. LXI. exhibendus.*

h) Obiter hic notandum, antiquissimum numorum genus ex ære fuisse, quo

De Bracteatis ferreis idem sane statuendum; quorum tamen aliquot se possidere celeberrimus Dn. *de Ludevvig* i) nobis persuadet. Nec de numis ex ære Corinthio, Aurichalco, &c. quod dicamus, h. l. suppetit.

§. XLIII.

Alia numorum superioris ævi *cupreorum*, dummodo ab æreis distinguere eos liceat, ratio est. Sive argento mixtos, quorum recentiorum Bractealium plerique sunt omnes, sive purè cupreos spectes, magna eorum suppetit copia. *Olearius* certe noster, qui sub æreis cupreos etiam complectitur, ipsorum existentiam in omnibus, quæ commemoravimus, scriptis suis adstruit. Nec aliter persuasus est, cujus paulo ante meminimus, celeberrimus *Böhmerus*. a) Quem plus simplici vice assertorum nostrorum testem hactenus invocavimus, nobilissimus *Sperlingius*, non idem modo sentit, sed & Historiolas, easque jucundas, complures, de motibus, quos Hamburgi olim & Stralsundæ, infrunito furente clero, & argenteos depostulante, cuprei excitarunt numi, b) recenset. Dn. *de Ludevvig* etiam locis quamplurimis c) numorum cupreorum mentionem facit, suppletoriis maximam partem eos accensens.

L 3

quo rudi primum Romani usi perhibentur. Unde & Gazophylacia publica Ærariorum veniunt nomine, ipsaque pecunia æs dici consuevit. Vid. *Fabri* Thesauri Eloqv. Schol. & *Sperlingius* de Nummis non cufis, C. XXXIII. Add. *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, P. I. p. 66. sq.

i) Lib. laudat. p. 210. Conf. *Moserus*, l. c. p. 37. De numis ferreis generatim spectatis vid. *Olearius* in seiner Münz-Wissenschaft, p. 60. It. *Ringmacher*, l. c. §. XII. p. 24. sq.

a) In Præf. ad *Lenckfeld*. Antiqv. Nummar. Halberstad.

b) Epist. de Num. Bract. & Cavis, p. 40. 46. sqq.

c) In seiner Einleitung zum Deutschen Münz-Wesen mittelsterer Zeiten, p. 66. sqq. it. p. 72. locisque pluribus.

Fig. LII. censens. d) Horum in censum è nostris veniunt, quos Fig. LII. & plures, exhibent. Non puri modo argenti, sed & mixti solidos haud minus ac bracteales numos, in summa auri æque ac argenti Superiorum Seculorum inopia, non in minoris solum pretii mercibus, sed & in donis & munusculis, Clero maxime, præstandis ubique dispendere & profundere è re sane minime videbatur. Carere proinde haud minus potuit superior ætas vilioris metalli, adeoque numis cupreis, ac nostra ætas denariolis suis & obolis, maximam etiam sui partem cupreis. Quid? quod superioris seculi calamitas & in patria nostra (qua de re & paulo ante conquesti sumus,) non exiguam numerorum cupreorum, obolorumque unilateralium, simul & cavorum, calculorum vicem in ludis p. t. apud nos sustinentium, copiam produxit. Ex cupreis certe numis superiorum seculorum illud vulgo apud nos tritum, kupfferne Münze, kupfferne Seel-Messen, Originem cepisse in propatulo est. e)

§. XLIV.

d) Ich bleibe aber dennoch darben, inquit ille, daß die kupfferne Pfennige eine bloße Scheid-Münze gewesen, und niemand, dem man so viel schuldig, als ein Silber-Stück ausge tragen, aufgedrungen werden können. Conf. Moserus, l. c. p. 35. & quem iste tantum non ubique sequitur, Schlegel. Exerc. cit. Pure cupreos dari uterque negat, mixtos admittit uterque, & rationibus assertum adstruit.

e) Enarrat rem & rei causam celeberrimus Dn. de Ludevigg, Lib. laudat. C. IX. §. 5. p. 72. Noch zu letzte, inquiens, ist gar etwas sonderliches, daß sich die gemeinen Leute ein Gewissen gemacht, dem Priester an statt des Beicht-Pfenniges kupfferne Münze zu bringen; nicht allein, weil sie gewahr worden, daß die Priester saure Gesichter, wie auch kurze und schlechte Arbeit für denjenigen machten, welche den lieben Beicht-Toden-Kauff-Schmauß und Trau-Pfennig in Kupffer gegeben; sondern auch, weiln sie gemeynet/ dieses Metall wäre viel zu schlecht, als daß sie ihre Heilige damit beschen-

§. XLIV.

At vero rectius multo Numorum Braſtealium (quos multifarios, multiformesque eſſe novimus,) *differentiam* ab ipſorum forma petimus: quam, qui penitus inſpicere contemplari animum induxerit ſuum, in *internam* ſcite diſtinguet, & *externam*. In interna penſi cumprimis habebit *valorem* & *pondus*. In externa (quæ cum multiplex & varia, multiplice etiam & varia digna contemplatione eſt, variaque curioſos ſpectatores voluptate imbuit,) *magnitudinem* potiffimum ſeu quantitatem, contemplabitur, *crasſitiem* item, nec non *circumferentiam*, *latusque* primarium; & denique in latere *figuras* maxime, & ſi quæ comparent, *Inſcriptiones*, attendet. Nos in contemplatione Numorum Braſtealium ab eo, quod in oculos potiffimum incurrit, exordiri, & quæ ſcitu maxime digna videbuntur, præmittere juverit.

Forma
Numorum
Br potiffi-
mum ſpe-
ctanda.

§. XLV.

In univerſum autem notandum, tenendumque quod, quo ſimpliciores numi, h. e. informes magis, adeoque deformes, ac figurarum æque ac literarum omnium exſortes ac vacui:

Numi æque
voti & in-
formes an-
tiquiſſimi.

beſchenken könnten, ic. und dahero mag wohl die Gelegenheit zum Sprichwort: Kupffern Geld / Kupfferne Seel-Meſſen / gekommen ſeyn. Idem & motus deſcribit Erfurtenſes, qui ob numos cupreos à Clero olim excitati fuere. Cujus generis & turbæ ſunt, quas Veerlingi (Beerlinge) loco Solidorum, ſ. Schillingorum, furente Clero, apud Hamburgeniſes introducti, dedere. Stralfundeniſium itam & Lubecenſium numi cuprei argenteorum loco in cauſis ſacris oblati, multorumque hominum ſanguine vindicati, triſtem ſui memoriam poſteris reliquere. Vide ſis Sperlingium, l. c. p. 40. ſqq. It. p. 47. ſqq.

cui: a) eo etiam, & maximam quidem partem, remotiorem & priscam magis sapiant ætatem. Ἀργύριον ἄστυον, i. e. argentum non signatum, τὸ ἀργύριον ἐπισήμιον, b) seu signato, diu prolusisse, cumque posteriori etiam diu in usu fuisse, non sine ratione contendit doctissimus *Sperlingius*; c) qui & erudito orbi persuadere satagit, non Cananæorum modo & Abrahami, quorum sacræ Pandectæ mentionem faciunt, d) numos, sed & omnes, quotquot in sacris V. T. literis commemorantur, Siclos, cum primis Judæorum, argenteos æque ac aureos, e) quin

a) Ita, & non male quidem, sentit Cl. *Kederus*, in Nummo aureo antiquo, *Othinum* exhibente, p. 1.

b) Ἀργύριον ἐπισήμιον ab ἀστίῳ curate distinguit *Josephus* teste *Sperlingio*, Dissert. de Nummis non cufis, C. III.

c) l. c. C. II. & III. Conf. Excerpt. Hannov. ad A. 1700. p. 776. ubi legimus: Ueberhaupt aber ist das ungeschlagene Geld in allen Ländern vor dem geschlagenen hergegangen, und hernach noch lange, mit dem geschlagenen Geld in Gebrauch gewesen. Idem sentit ὁ πᾶν *Conringius*, Disp. de Re Nummaria in Rep. recte constituenda, §. VII.

d) Mentionem autem faciunt Gen. C. XX. v. 16. C. XXIII. v. 15. 16. locisque aliis compluribus. Siclus, primaria apud Judæos moneta nomen suum sortitur à rad. שָׁקַל ponderavit. Nam apud Veteres non Ebræos modo, sed & Chaldæos & Syros, moris erat, non, ut pecuniam numerarent, quemadmodum apud nos fit, sed ut æralibrarent, & justo pondere examinarent. Verba sunt *Hildebrandi*, Antiqu. S. Script. p. 17.

e) שִׁקְלֵי זָהָב *Siclorum aureorum* mentio fit 1. Paralip. C. XXI. v. 25. in vernac. edit. C. XXII. v. 25. Et æreos numos cudisse Ebræos, sunt qui memoriæ produnt: id quod dubium. De distinctione Siclorum argenteorum in *Sacros* & *Profanos*, quorum priores 4. drachmas, seu semunciam, juxta nostram monetam præter propter dimidium Thalerum, pependisse; posteriores v. Drachmas 2. valuisse, adeoque dimidio fuisse minores perhibentur, disputat *Hildebrandus*, l. c. & cum *Villalpando* Siclum *Sacrum* & re-

quin & ipsos Proditoris Judæ, f) qui circumferuntur, ἰσῆυσ, i. e. non signatos extitisse. g) Numos etiam Græciæ antiquissimos

& regium, quoad valorem, unum eundemque extitisse contendit; sacrum autem priorem vocari, quod in Sanctuario, ut authenticus, asservaretur, ad quem omnes reliquos Siclos exigi oportuit, si forte moneta esset corrupta: adeoque Siclus sanctuarii erat unica & certa norma, ad quam Sicli omnes fuere librandi. Conf. J. H. Biblisches Real-Lexicon, P. I. p. 1983. It. *Wedelii* Centur. II. Exercit. Medico-Philolog. Dec. I. n. VII. *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, P. I. p. 95. sq. it. p. 203. sq. Nec de inscriptionibus utriusque Sicli & Figuris res certa est. Conf. *Mülleri* leidender Jesus, C. XXII. p. 158. An Numisma Censur, Matth. C. XXII. v. 19. dimidius Siclus fuerit, Cæsaris Imagine vel ab ipsis Judæis, vel à Romanis percussus? disputat Cl. *Schulinus*, Diss. de Numism. Censur §. XII. & negativam recte tuetur.

f) Daß die Silberlinge / so dem Judas zum Lohn, daß er Christum verrathen, gegeben worden, cum *Sperlingio*, Diss. laud. C. XVIII. scribit Auctor Excerpt. Hannov. ad A. 1700. p. 778. ungeschlagene Münze, die aus dem Schatz des Heiligthums genommen worden, gewesen, erhellet daher / weil bey Zachar. c. 2. v. 12. in dieser Sache im Grund-Text steht: Sie wugen dar meinen Lohn 30 Silberlinge. Dann, wenn es geschlagen Geld gewesen wäre, müste man es nicht / wie das Ungeschlagene / gewogen, sondern gezehlet haben. Woraus dann folget, daß die Silberlinge, welche man von diesen 30. annoch hin und wieder verwahren will, ganz betrüglich und erdicht seyn, obgleich *Villalpandus*, Lib. II. de lond. Disp. 4. c. 30. gedencket / wie einer von diesen Silberlingen in Rom, zu St. Johann. Lateranens. verehret, und ein anderer zu Paris / als was Heiliges, durch ein Glas gezeiget werde. Conf. *Cornel. à Lapid.* apud *Müllerum*, l. c. p. 158. *Wedelius*, l. c. *Tentzelius*, Bibl. Cur. Repos. III. p. 405. sq.

g) *Sperlingio* favere videtur D. *Lutheri* Glossa ad Gen. C. XXIII. v. 15. Sed habet, quod objiciat celeberr. Gundlingianorum Auctor, P. XXXI. p. 51. Conf. D. *Osiander*. Observ. in Grotium, II. 12. 3. p. 920. Ex quibus, quod ὡς ἐν παρόδῳ moneo, haud difficul-

simos, qui in ipsis rei numariae incunabulis ex monetali prodierint officina, *omni elemento* vacuos fuisse, Regis Borussiae olim Antiquarius & Bibliothecarius, celeberr. *J. C. Schottus* h) testis est. i) Et Hispanorum primae aetatis numos ἀνίκε extitisse novimus. Quo supposito, prono fuit alveo: quo pluribus artificum τέχνησις, insignibus, figuris nec non literis & inscriptionibus ornatus est & condecoratus numus, isque Germanorum Bracteatus, ambitiosioribusque titulis insignitus; eo etiam recentior est, & comptius recentiusque sapit Seculum; contra ea, quanto rudior, simpliciorque in fabrica numus, tanto etiam remotiore dignior aëvo est. Quo argumento innixus nostris plerisque omnibus, iisque primo loco in Tabula exhibitis, non literis modo vacuis omnibus, sed & pingui fabricatis Minerva, incomptisque admodum, inter Bracteatos anti-

ter colligi potest, quid de Fabulis Rabbiorum, Abrahamum ipsum numos cudisse & signasse, perhibentium; nec non de numis *Pagnini*, quos Patriarchæ Jacobo tribuit, ab impressa agni figura nomen sortitis, habendum. De cetero, utrum Gen. C. XXXIII. v. 19. voce קשיסה proprie agnus, s. agna, an vero numi species, aut, an commune quoddam numorum nomen innuatur? consulantur inter alios *Pfeifferus*, *Antiqv. Ebraic. Selectar* C. IX. P. 67, sqq. *Buxtorff*, *Lex. Chal. Talm. Rabb.* f. 2159. *Hoffmannus* l. c. *Auctor Gundlingian.* l. c. *Conringius* *Disp.* laudat. §. VII. Cl. *Ringmacherus* & quos ille allegat *Exegetas* *Tract. de Numis.* §. VII. p. 18. Samaritanis Characteribus inscriptos Siclos præter *Sperlingium* damnat *Wagenfeilius*, & Falsariis tribuit. Vid. *Exc. Hanov. A.* 1700. p. 777.

h) De Viro hoc Clariss. vid. *Bandurii* *Bibl. Nummar.* p. m. 208. 92. Conf. *Lenckfeldii* *Antiqv. Nummar.* Halberstad. p. 2.

i) De Nummo argenteo Phidonis *Disqv.* p. 13. Phidonem hunc omnium primum numos fabricasse & signasse, i. e. die rechte Form Geld zu prägen, die hernach zu verbessern gewesen, exemplo suo docuisse, perhibet *Sperlingius*, *Diss. de Numis non cussis.* c. 1.

antiquissimos locum haud postremum si vindicaveris, minime certe hallucinatus fueris. Ethnicismum modo, quod & supra monui, prætere noli, & quod vulgo faciunt, gentiles eos dicere, aut venditare cave. Cave & ex incomptioribus nonnullorum imaginibus Priapos (cujus generis obscœnum illud in agris vicinis Emmmentzheimensibus simulacrum, quod vulgus Miplezeth, emunctiorum vero narium homines Mannum, veterum Germanorum Numen, salutant, k) aliosve priscorum Deastros fingere; id quod ex Figura numi III. suæ sortis hominibus nonnulli apud nos perperam persuadere minime erubescunt. Fig. III.

§. XLVI.

Ad institutum revertimur. Antiquissimos & primos gentium plerarumque omnium numos ἀσήμες, i. e. imagine & figura, cultuque nullo, notatos, insignitosque fuisse, idoneis freti testibus, commemoravimus. At vero nullum hactenus in classe Bractealium conspeximus ἀμορφον plane, omni-
Num & ἀσήμες & im- formes pla- ne dentur Bracteati?
 que destitutum figura & imagine, quamvis plerosque, nostros cum primis, videamus ἀγράφες, i. e. literis & inscriptionibus vacuos. Haud quippe omnium Germaniæ numorum primi Bracteati sunt, & dudum ante Cavorum originem numos, eosque solidos, conflarunt nostri Majores. Germanos ad Rhenum, à Romanis edoctos, numos æreos, quos *nigros* adpellant, necnon aureos, quos nostras *Guttas Apollinis & Patellas Iridis* esse quidam autumant, rudi Minerva conflasse, auctor est *Chiffletius*; a) Nec informes plane eos extare illos voluisse, imagine Leonis, equi, &c. impressa, idem testis est. Hinc & Bracteales suos ἀσήμες non dereliquere. Sunt, qui disputant, num expediat Reip. nitidissimos, adeoque sumtibus non exigu-
 M 2 guis

k) De Priapo, seu Manno Emmmentzheimensi, vid. Schediasma nostrum de Vallo Romanorum in agris Nordgav. p. 50.

a) Apud *Tentzelium*, Dial. Menstr. A. 1609. p. 509.

*Elegantia
numorum
laudi, tur-
pitudine &
ἀνέλειx vi-
tio vertitur
Principi*

guis fabricatos, exhibere numos, cujus generis non Græcia solum quondam, sed & Roma Græciæ amula, maximis subministravit impensis; an vero sumtibus, quam potest minimis, adeoque rudes, cudere & incultos, impensis ærario publico servatis? Id quod, referente *Antonio Augustino*, b) apud Romanos à tempore Imperatoris Gallieni, maxime vero Justiniani, usu venire coepit. Medium & hic tenuisse juverit. Nec cultam nimis, adeoque impensis insanum magnis constantem numum signationem prudens suaserit Politicus: nec ex adverso Post-Justinianeae illa rudissima numum fabricatio Reip. bene constitutæ decori est atque ornamento, laudique. Prodigam nimis numorum nitor magnificentiam, sorditiem omnis ἀνέλειx & neglectus arguit. Scite proinde ὁ πάλιν *Conringius* & vere: c) *qua in re supra, quam credi potest, peccatum est à Germanis & Sarmaticis populis circa nummos argenteos per aliquot secula, donec Sec. XIII. non nihil mutavit vitium.* Quo pertinet & investiva illa Excellentissimi Dn. de Ludevig d) querela: *Dahero auch solche Art Teutscher Münzen so fürchterlich und lie- derlich außstehet, als wenn sie von dem plumpesten und unbeholfes- ten Hirten-Volck sich herschrieben. Daß man kaum begreifen kan, warum man das bey den Römern so hoch geachtete Münz-Regale nicht lieber einstellen, als (öffters) die Bildungen grosser Herren dergestalt verhunzen und verunziehren wollen.*

§. XLVII.

*Deformita-
tis Numo-
rum Bra-
ctealium
Causa.*

Justa certe querela, justa indignatio! Non ultima de for- mitatis numorum Bractealium causa, de qua & supra conque- sti sumus, eorum, qui excudi curarunt, turpis sordities est. Sed & temporum injuria incusanda. Defecit, uti paulo ante dixi-

b) Dialog. I. Conf. *Conringius*, Disp. laudat, §. XXVI.

c) l. c.

d) Lib. cit. C. X. §. VI.

diximus, numorum splendor & elegantia jam tum Seculo III. Imp. Gallieno rerum potito. Crevit inter Tyrannos in re monetaria turpis ἀνέλεια, monetariorumque Socordia. Mox & vires cepit subsequenteribus deterioribus Seculis: neque iustissimus alioquin Imperator *Justinianus* rei nummariae adflictæ opem tulit. Et hinc querendi occasionem nactus, quem paulo antè laudavimus, *Anton. Augustinus*, a) graviter in rei turpitudinem invehitur: *Circumferuntur*, inquit, *Imperatorum Romanorum Nummi in Justinianum usque, sed in quibus veterem illam elegantiam artificiumque desideres. Et quæ ab Justiniani ætate conflata (Numismata) reperiuntur, adeo inepta sunt, ut artis, nitentis, atque elegantiae vix vola, ut ajunt, atque vestigium reperiatur.* Exemplum rei conspici si gestis, numum, quæso, solidum intueri, quem Fig. LV. exhibet, & inertis Seculi, ævique, fructum, prolemque averſaberis. Et ad exemplum hoc, addit solertissimus *Conringius*, b) *Post Justinianorum nummi, sese habent omnium Germanicorum Europæ populorum, atque adeo & Francorum fere usque ad Seculum tertium decimum, imo vero Seculum decimum quintum.* En! quamvis remotior, non aliena tamen & postremo loco ponenda deformitatis mediæ ævi numum ratio, à moribus etiam Seculorum antecedentium haud perperam petita. Ecquid adeo mirum, quod pessimis subsequutis seculis, iisque ab omni elegantia, literarum cum primis & artium cultu, alienissimis, majora mox ingravescentes barbaries cepit incrementa? Accedebat melioris, nobiliorisque metalli, in Germania, auri argentique venis nondum aut inventis, aut apertis, (qua de re & supra conquesti sumus,) inopia, & perperam divulgato jure cudendi numos, minorum gentium Principum

M 3

Mona-

a) Apud *Conringium*, l. c. §. XXVI. Conf. Cl. Viri, M. Jo. Nic. Schülz, Diss. de Numismate census ad Matth. C. XXII. v. 19, §. XIV.

b) l. c,

Monasteriorum maxime & Præsulum, ἀρχιερατία sæpe ad impendendos sumtus; sæpe & Φιλορχιερατία, quippe qui satis consultum rebus suis putabant, dummodo esset, quo res suas augerent, ambitioni, minus in se, quam in aliis culpanda succurrerent, & jura, dignitatesque suas, quibus magnos sæpe duces & Principes imitari gestiebant & æmulari, ostentarent. Quid? quod non deessent in Clero, qui persuaderent populo, *minime decere Christianos, more gentilium, in numis Principum venerari vultus, numosque sanctos habere*; c) *nec ipsos Christianos antiquos singulari elegantia conspicuas Sanctorum imagines, ad oculorum delectationem, in deliciis habuisse.* d)

§. XLVIII.

Quas inter,
præter in-
scitiam Ar-
tificum, In-
strumento
ram rei a
ptorum de-
fectus haud
postrema
est.

Nec (ut in deformitatis Numorum Bractealium causis exponendis, quod vel maxime dicendum arbitramur, ne prætermittamus,) sicco pede prætereundum, quod ad artifices & monetarios spectat. Nulla artis sculpendi, ac æri aliquid com-
te incidendi, tum temporis Germanis scientia; &, si qui forte (quod invito Mosero a) asserit Dn. de Ludevvig, b) ex Italia aut Gallia accierentur periti Artifices (geschickte Stempel-
Schneider,) quod non nisi maximis impensis fiebat, aut forte fortuna in patria non nemo reperiretur, qui qualemcunque peritiam præ se ferebat, in aulis summorum Principum versabantur: nulla denique rei difficillimæ idonea suppetebant instrumenta, sine quibus magni sæpe artifices parum proficiunt.

Ligne-

c) Qua religione & pietate Cæsarum in Numis vultus æternales, divinosque, seu os sacrum, adeoque ipsos numos, coluerint Romani, supra §. XXXVI. diximus. Conf. Dn. de Ludevvig, l.c. p. 70.

d) Id. l. c.

a) In seinen Anmerkungen über Hrn. Jo. Pet. von Ludevvig Einleitung zu den Deutschen Münz-Besen/ p. 10. seqq.

b) Lib. cit. C. VI. §. 1 p. 34.

c) Paulo post commemorandis.

Ligneis saepe typariis, sive typis & Iconiis subicere, viris clarissimis testibus, c) bracteas argenteas eos oportebat, qualescunque inde nascerentur numi, parum curantes. Id quod dudum animadvertisse creditur rei metallicæ pertitissimus Theologus, *Matthesius* d) ich will gerne glauben, scribens, daß für Alters die dünne, oder leichte silberne Groschen und Pfennige mit hölzernen Stempeln gepräget sind. Quod assertum non improbat Cl. *Olearius*, e) *etsi*, inquit, *typarium fuerit ligneum, suppositumque eidem corium, quo lamina eo citius cedere potuerit; posterioribus tamen & magis politis temporibus etiam ferreo, seu chalibeo Iconio dubio procul hi (Bracteati) sunt percussi.* Quibus & alibi suffragatur, f) sonderlich, inquit, ist leicht zu sehen, welche mit einen groben, oder wie etliche meynen, mit einen hölzernen Stempel gepräget worden. Id quod & fieri posse, dummodo argentum purum putumque in tenuissimam bracteam deductum habeatur, instituto experimento probat D. *Schmidius*, ὁ μακρότης. g) Nec dissentit, quem toties laudamus, noster *de Ludewig*. h) Es ist nemlich die Dummheit und Unverstand, scribens, voriger Zeiten, daran (an den Mißgeburten und Affters Gesichtern der Bracteaten, den Wechselbälgischen Abbildungen, Affen-Gesichtern &c. wofür man sich öftters entsetzen, und die Heilige, die darauf stehen, für, weiß nicht was? ansehen sollte; da man öftters, um die sitzende Stellung heraus zu bringen, die Füße von dem Nabel heraus leiten müssen; i) die sitzende Bilder, wie Drachen und Eulen aussehen; Die Ritter oft biß an die Herz-Gruben zu Pferde sitzen k) &c.) Schuld gewesen, da man entweder keine Maschinen

d) In Sarepta, Conc. XIV. p. 150.

e) Isagog. ad Numophyl. Bracteat. p. 24.

f) Curiose Münz-Wissensch. p. 76.

g) In de Nummis Pegaviensibus, p. 7.

h) Lib. cit. c. VI. p. 32.

i) p. 108.

chinen gehabt, auf beyden Seiten zu prägen, oder auch feinen Stempel-Schneider, welcher in Stahl arbeiten, oder ins Kleine etwas recht gestaltet zu bringen gewußt hätte. Dahero man sich vergnügen müssen, daß man jemand gefunden, der in weiches Metall, oder auch nur in hartes Holz geschnitten, und etwa die Form mit einem Hammer ins Blech (wie die Blecher oder Spengler zu thun pflegen,) schlagen können. Habet equidem, quod de typariis ligneis asserto opponat Cl. Schlegelius, l) habet & κριτικώτατος Moserus; m) injuriam etiam Majoribus nostris, priscis Germanis, Domini de Ludewvig duris & justo asperioribus de turpi eorum inscitia judiciis fieri queritur, & cum Amico anonymo indignatur, doctissimus Leuckfeldius. n) Mechanici quoque dicam scribunt typariis ligneis in re monetali locum tribuentibus. At, qua quæso fronte tot testium, eorumque locupletissimorum, fidem subleſtam facere & explodere liceat, præſertim, cum nonnisi numos rudissimos, eosque unilateres laminæque argenti puri tenuissimæ, ætate maxime rudi, iconio tribuant ligneo? Suspendo judicium. De cetero causas deformitatis mediæ ævi numorum Bractealium omnes, quas partim ab exemplo superiorum Seculorum, partim ab iis, penes quos cudiendi erat potestas, eorumque ἀχρηματία & φιλοχρηματία, nec non artificum inscitia, & instrumentorum monetaliū inopia, petimus, & plerasque omnes supra jam attigimus, scite explicat & breviter iterum iterumque laudandus noster de Ludewvig, daß man, inquiens, o) in Deutschland so garstig mit den Münz-Bildungen, zc. p) zc.

§. XLIX.

k) p. 79. & alibi.

l) Exercit. Histor. de Nummis Antiq. Isenac. &c. p. 173. sq.

m) Libell. paulo ante laudat. p. 10.

n) De Antiq. Nummar. Halberſtad. Tr. p. 16.

o) C. XI. §. 2. p. 79.

p) Vid. supr. §. XXXVII. ad lit. n. in Notis.

§. XLIX.

Nec est, quod formam externam Bracteatorum, & qui- Numorum
Bracteato-
rum Quan-
titas, seu
magnitudo
diversa.
dem eorum magnitudinem, accuratius contemplanti curioso
spectatori satis placeat. Nostros si intuearis, pro numero ad
modum numorum, magnitudinis ratione nonnihil distinctos
videas plerosque omnes. Vides autem, quos secundæ, seu
mediæ, & tertiæ, seu minimæ, dixeris quantitatis; primæ vix
ausim asserere, nisi forte, qui primum in Tabula occupat lo- Fig. I.
cum, ad hanc classem velis referre. Hujus vero postremi ge-
neris nonnulli, quos & maximæ moduli dixeris, a) quorum-
que complures *Schlegelius*, æque, b) ac *Leuckfeldius*, c) alii-
que, exhibent, ad magnitudinem numi uncialis quam proxime
sæpe accedunt. d) Qui magnitudinis tertiæ, seu moduli mi-
nimi sunt, obolorum, denariolorumque quantitatem utplu-
rimum æquant, aliisque omnibus rariores sunt. In quam clas-
sem è nostris quos potissimum referam, nisi forte, quos
Fig. XXIX. & XXX. exhibent, eo retuleris, non habeo. Fig.
XXIX.
XXX. Qui
adeo minuti sunt, judicat *Sperlingius*, e) Civitates olim percussisse
vero mihi simile videtur; nam Archiepiscoporum Episcoporum & Ab-
batum nummi hujus generis majoris moduli sunt, & secundum digni-
tatem eorum in ampliorem formam extensi visuntur. Eisdem etiam
antiquissimos & primi ævi judicat, id quod & supra diximus,
Cl. Hottingerus, f) ætati minori majoribus adjudicatis: quod
assertum vero non nisi ad numos argenti purissimi perti-
nere arbitramur. Secundæ, seu mediæ magnitudinis, sive
N modu-

a) Vid *Olearius* Specim. rei univ. numar. §. XIII.

b) Apotelesm. de Nummis Abbat. Hersfeld.

c) In Tabb. Antiqv. Nummar. Halberstad. Magdeburg. & Quedlin-
burg.

d) Minores quippe alii, alii contra majores: uti ipsi fere Unciales sunt.

e) Epistol. de Nummis Bracteate. sæpius laudat. p. 38.

f) Diss. de Nummis Bract. Tigur. p. 3.

Fig. I.
Fig. III.

Fig. II.

moduli plerosque forte omnes è nostris dixerim, ita tamen, ut aliis alii majores paululum sint, minores alii, quanquam ratione ponderis parum à se invicem differant. g) Ita major numus Fig. I. pondere superior non est eo, quem Fig. III. exhibet, quamvis priore multo minor posterior. Id quod & in aliis attendendum. Ubi tamen & id non celandum, margines sæpe numorum fraude sceleratorum hominum ita esse præcisos, ut vix impressæ imagines integræ sint servatæ: quæ improborum hominum fraudulenta nequitia nec nostro quidem cessat seculo. Et his quidem fraudibus numum Fig. II. altera sui parte diminutum conspiciamus, ejusdem cum num. Fig. I. commatis. Quod vero ejusdem typi numos, eosque integros, sibi, ratione quantitatis, non æqualis semper & constantes videas, causa est & ratio, quod rudi Bractealium ævo universam bracteam, ex qua numi excidebantur, non ad amissim æqualem, parique ubivis λεπτότητι constantem cedere noverint bractearii: quo adeo factum, ut cum ejusdem ponderis frustula, seu segmenta, fuerint omnia, ejusdem etiam magnitudinis esse nequirent. h) Accedit, quod nescio qua ἀμελεία, nec typarium ad bracteam, seu laminam, nec lamina ad typarium decenter & accommodata & applicata sæpe fuerit.

g) Et hac de re ita noster *de Ludevvig*, C. IV, §. 4. Es ist auch dieses nicht beständig, jedoch sehr gemein, daß man fast glauben sollte, die Bracteati hätten meistens ein gleiches Gewicht gehabt, die Grösse aber derselben wäre auf eines jeden sein Belieben und Willkühr angekommen.

h) Conf. laudatus modo *Dn de Ludevvig*, l. c. p. 76. §. 4. Ita vero ille: Dahero ich auf die Gedanken gerathen, daß die Münz-Meister die Dicke der Bleche nicht allezeit haben können, daß sie deswegen nöthig gehabt haben, in dem Ausmünzen immer die Scheer zu haben, und denjenigen, der noch zu schwer gewesen, zu beschneiden/te.

rit. i) Præter alios, numus cum primis Fig. XXIV. abunde & luculenter satis id docet. Adde sis, numum Fig. XLIV. Ubi videas marginem imagine vacuum plurimam numi partem constituere. De cetero, quod quantitatem majoris & maximi moduli attinet, probabilitate non caret, quod Episcoporum numi, memoriales cum primis, & qui largitionibus destinati, secundum dignitatem eorum, in ampliorem sæpe formam extensi fuerint. k) Quem finem minime cum attenderint Civitates, Principesque potentiores, satis quoque clare dispalescit, qua de causa eorum numi minus, uti *Sperlingius* loquitur, πομπέυσον. l)

Fig.
XXIV.
Fig.
XLIV.

§. L.

Figuram Numorum Bractealium quod attinet, plerique, quos viderim, omnes Sphæricam habent, seu orbicularem. Fig. XLII. ad Figuram quadratam quam proxime accedit, dummodo avara falsarii manu præcisus non fuerit numus, idque in extremis maxime marginis partibus. At figuram omnino quadratam habent recentioris ævi numuli Fig. XLVIII. & XLIX. Non aliam vero, quam orbicularem Bracteatorum vidit Figuram ὁ πάλιν de *Ludevwig*, a) rationemque rei non improbabilem reddit, was die Runde betrifft, scite scribens, so meynen zwar einige, daß man vier- und langedrückte, gleich den heutigen Klippen, Frauen oder Gedächtnis-Münzen, antreffe; Es ist

Num den-
sur Bra-
cteati qua-
drati?

Fig.
XLII.
Fig. III.
IL.

N 2

mir

i) Id. l. c. Ich habe mir Anfangs eingebildet, daß man der Grösse/ nach der Beschaffenheit des Stempels/ oder der Bildung, etwas abgenommen oder zugesetzt habe. Et paulo post: Und dahero ist der Kanff öfter auch wohl das dritte Theil grösser, als die Bildung, oder auch der Stempel ist.

k) Ita paulo ante laudatus *Sperlingius*, l. c. p. p. 38.

l) p. 76. Episcopi Germanici majoribus bracteatis πομπέυσον.

a) l. c. C. X. §. 5.

mir aber keiner davon zu Gesicht gekommen. Es wäre auch diese Gestalt sehr unbequem gewesen, weil die Spitzen leichtlich in den dünnen Blechen sich verbiegen und zubrechen können. Dahingegen die Runde alles zusammen gehalten hat. At vero aliter sentit Nobilissimus *Moserus*, & non dari tantum adfirmat numos quadratos Bracteatos, sed & ipsum se ejus generis bracteales, Comitum maxime in Svevia Ebersteinensium, in Cimeliarchio Wirtembergico oculis usurpasse, asseverat. b) Et Cl. *Schlegelius* noster c) ex Chronico quodam Norimbergensi commemorat: Die Stadt Ellenbogen in Böhmen, muß dem Römischen Kayser, wenn er dahin kommt, einen hölzernen Becher voll kleiner Augspurgischer Heller geben; solche seynd viereckigt / haben auf der einen Seiten ein Creutz, auf der andern, das Augspurgische Wappen. Quid? quod & Tigurinos ad annum usque 1400. non nisi numos quadratos fabricasse, constet. d) Quibus addas nostros Fig. XLIII. XLIX. *) & quos initium superioris Seculi lit. M. notatos produxit in vicinia. Ceterum solidos dari quadratos, nullum forte dubium. Ita numi quadrati meminit, teste *Matth. Hosto*, Fig. LVII. e) *Lucianus*. De Græcorum τετραγώνους vid. *Cangius*. f) Angli quondam, referente *Sperlingio*, g) cruce signabant denari-

b) In seinen Anmerkungen über *Hrn. J. P. Ludewigs* Einleitung zu den Deutschen Münz-Besen, p. 39.

c) Dissert. de Num. Gothanis, §. XV.

d) Testem laudat dictus modo *Moserus* Stumpfium, l. c. Conf. *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, p. 210. sq.

*) Numum hunc Fig. XLIX. exhibet & Nobilissimus *Sperlingius*, Epist. de Orig. & Progr. Num. Br. n. 17. & p. 37. *Asloensi Civitati* tribuit, quia adeo minutus est, addens, Civitatem enim olim percussisse vero mihi simile videtur.

e) Histor. rei nummar. veter. Lib. I. p. 52.

f) Dissert. de infer. ævi Numismat §. XLVIII.

g) l. c. 80.

narios, eaque tam profunde secabant, ut facile, quando opus erat, dimidiam eorum partem, vel quadrantem diffringere ab iis possent & solvere, partibusque numorum suppletiorum loco uti. Ex quibus ruptorum denariorum partibus obolos deinde & quadrantes, i. e. interprete *Sperlingio*, h) Bracteatos, eosque rotundos, formari iussit circa A. 1108. Rex Henricus. i) Sic & quadratos varii pretii & magnitudinis signari curavit Serenissimus Saxoniae Elector Georgius I. k) Nec defuerunt *Luckio* in Sylloge Numismatum elegantiorum Sec. XVI. varii memoriales quadrati, (*Klippen* vulgo dicti,) interque eos *obsidionales*, ut vocat, in supra Laudato Thesauro Numismatum historicorum Seculi XVIII. pariter obvii, in quorum censum & oblongos referunt. De longis, seu oblongis (aut si mavis ovatis) apud nos Penningis, vid. infra §. CXVI. in n. lit. 9. Sed hæc de solidis *ὡς ἐν παρόδῳ*.

§. LI.

Nec nullam in forma externa Numorum Bractealium describenda *Circumferentia* & *Lateris* rationem habendam arbitror. Laciniatos vides ex antiquioribus plerosque omnes, è nostris autem & potioribus quidem, haud sane paucos, Ac noli mirari, noli averfari lacinias. Ætatis inconcinnae ruditati, laminarum tenuitati & temporis, quod omnia consumit, arroditque, injuriæ, humo præsertim diu cum obruti fuerint numi, quod displicet, tribuas. Nec nulli etiam è nostris sunt, quæ speciem præ se ferunt *Numorum Crotoniatorum*, seu con-
Bracteate laciniati.
Crotoniati.

N 3

tor.

h) l. c.

i) Id. l. c. Conf. *Sim. Dunelmensis* Histor. Anglic.k) Vid. *Lanckisch. Wahl-Schatz*, p. 473. 4. 80. & *Wagenfeil. Disp.* laudat. p. 16. It. *Ringmacher, Tr. Hist. Pol. de Nummis*, p. 21.

corniatorum, a) ab Italis à circuitu vel flexu (von wegen ihrer sonderlichen Einfassung oder Rande,) qui conturnus dicitur veteribus chartis, b) ita dictorum. Et hanc etiam speciem mentiuntur numi Tabulae nostrae antiquiores plerique omnes. At vero ista, contorniatorum puta, adpellatio iis solum numis convenit, qui ab initio nullum additum habuerunt circulum, sed quibus postquam fuerint percussi, circulus excavatus tortili modo eos ambiens, accessit. c) Istum autem conturnum, sive circulum, nostri qua ratione à typario acceperint, *Chiffletius* d) docet. De *Lateribus* numorum *Bracteatorum*, nostrorum etiam, non una diximus vice, locoque non uno. Diximus vero in strictiori significato *Bracteatorum* & *Cavorum* numorum, non nisi unum eorum latus extare signatum, altero alterius in cavitate sua exhibente figuram; also, ut rem explicat *Cl. Olearius*, e) daß auf der andern Seiten eben dasjenige einwärts zu sehen, was die andere Seite erhoben præsenticret. Quo nomine certe quin *numi* etiam *incusi* recte dicantur, in classem saltem

Incusi.

-
- a) Audiunt & Conturniati. Pluribus de hujus generis veterum numis agit *Olearius* in Epist. ad *Wedelium* de Nummo Concourniato M. Aur. Antonini; & in seiner Münz-Wissenschaft, p. 82. ita eos describit: an solchen ist auf beyden Seiten der Rand erhöht, daß, wann man Wasser auf die Münzen thut, solches nicht abläuft. Dergleichen Numi Conturniati sollen in Griechenland erfunden seyn, welche sie austheilten denjenigen, die in ihren Spielen den Sieg erhalten. Conf. *Wagenfeilius* in Diss. cit. *Tentzelius*. Dial. menstr. ad A. 1692. p. 334. *Polyc. Tentzelius* in de Num. Max. Mod. p. 102. P. Jobert Einleitung zur Münz-Wissenschaft, p. 47. sqq. alii.
- b) Vid, *Cangii*, seu *du Fresne*, Glossar. Tom. I. f. 1320. sq.
- c) Conf. *Cl. Ringmacher*, Tr. Histor. Polit. de Nummis, p. 42.
- d) Descript. Vesont. P. I. p. 68. Conf. §. XXVIII.
- e) Münz-Wissenschaft, p. 91.

tem ipsorum haud male referantur, nullus dubito. f) At vero, num & Numi, quos quidam jactant, acephali, *in quibus* *Acephali.* *nulla plane conspicitur effigies*, g) suum etiam heic fortiantur locum, non est h. l. quod disputem. Negativam paulo ante, de numis non signatis verba facientes, adstruximus. Quid enim acephali aliud nisi numi ἀνόρφοι, non signati? cujus generis inter Bracteales nullum hactenus conspicari licuit. Sed Flores quosdam Iridis, seu numos, quos supra commemoravimus, patellarios, in classem venire acephalorum dixeris, quos celeberrimus Dn. de Ludevvig Germanorum numis cavis & bracteatis accensere nullus dubitat. Cramben bis coctam apponere nolumus, qui supra hac de re abunde satis disputavimus. Inscriptiones potius Bracteatorum, si quas illi habent, (habent autem paucissimi nostrorum,) attendendas esse arbitror, quippe, quæ ad formam externam, & ad latus quidem, idque alterum, vel maxime referantur. At vero non hic æque, ac alibi, pluribus differendi de iis copia dabitur & occasio.

§. LII.

Quod autem vel maxime in Bractealium numorum quæ- *Figura in*
 licunque forma, eaque externa, in oculos incurrit, Figuræ sunt, *Bracteatis*
 &, quibus maxime placent & distinguuntur, signa, effigies & *Effigies*
 Insignia. Quæ, quod obscura maxime, minime ubi velis sunt, *ut pluri-*
 valde certe dolendum. Ita v. in quibusdam numis distractæ *num obscu-*
 sunt figuræ, simul & diffusæ, disseminatæque, a) ut, quid inde *ra sunt.*
 colligas adstruasque, omnino nescias, sæpe & desperes. Cu-
 jus generis & inter nostros nonnulli, primo saltim adspectu,
 ani-

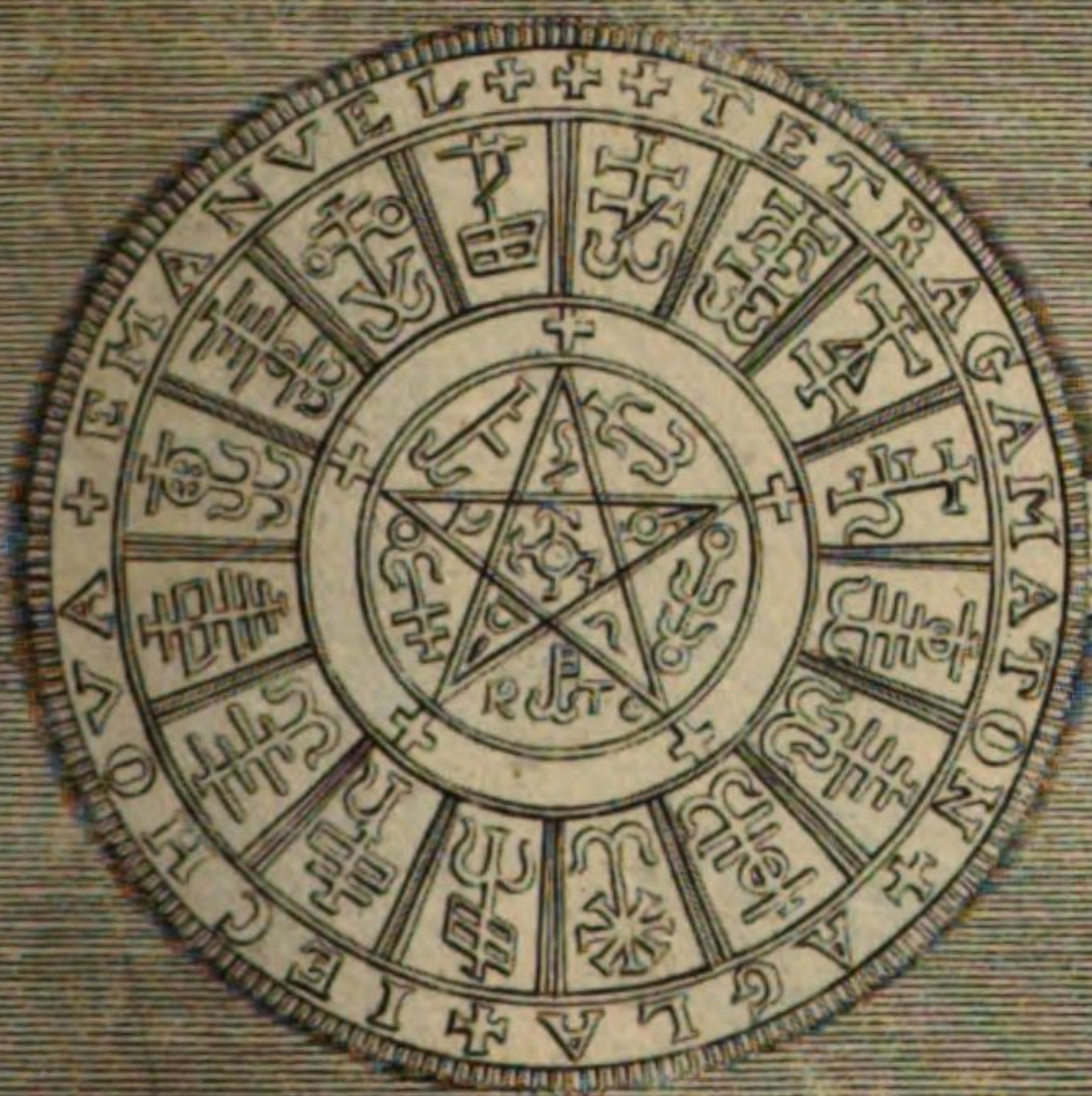
f) De Numis Incusis vid. Tentzelius, Dial. Menstr. A. 1692. p. 916.
 Videatur & Chiffletius, l. c.

g) Vid. Aldrovandus, Ornithol. p. 95.

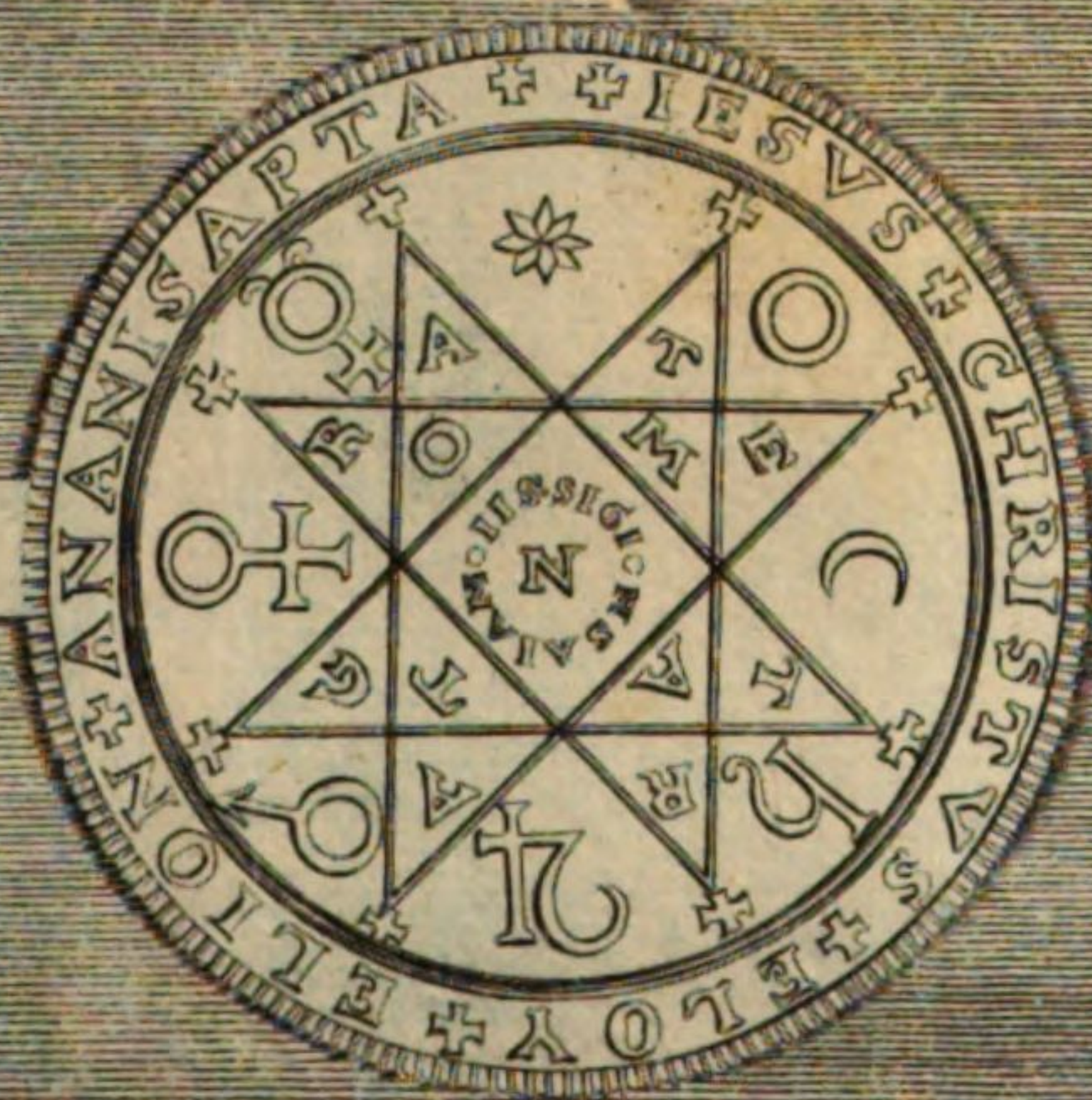
a) Als wenn sie die Hühner behackt hätten, scribit Fridericianæ Cancel-
 larius, lib. laudat. p. 156.

animadvertuntur. Nolim adserere inter Braſteatos eſſe, quos *Talismanicos* vulgo adpellant, quique amuletorum vicem ſuſtinent; b) id quod monſtroſæ quorundam Braſtealium figuræ incauto ſpectatori ſvadere poſſent & perſuadere. Diſtinctiores vero, armato ſæpe oculo contemplandi, *figuras* exhibent *rei*, vel *inanimata*, vel *animata*; & *utriusque*, vel *unius & ſolius*, vel *aliis*, *alius ſæpe*, *ſæpe & ejusdem generis*, *juncta*, ob oculos ponunt. Ita rem inanimatam, eamque unam & ſolam, ſiſtunt numi Fig. XXI. XXVII. Rem inanimatam, eamque diverſi generis exhibent numi Fig. XXXIII. XXXVII. & alii; animatam unam & ſolam, numus Fig. XXII. XXVI. Viris illuſtribus rem inanimatam æque ac animatam junctam numi plerique omnes; At vero, qui Braſteati, in noſtris cumprimis, rem ſiſtunt inanimatam, *ſignum Crucis* ſæpe ſiſtunt, nec non *librum*, *claves*, *turres*, *templa*, *coronam*, *pedum*, ſeu *lituum*, *clypeum*, *vexillum*,

b) De Numis Talismanicis ita *Olearius*, *Münz = Wiſſenſchafft*, p. 54. Die abergläubische Talismaniſche Münzen, welche auch amuleta genennet/ und meißtentheils von einfältigen und ſiederlichen Leuten angehencket, oder eingewickelt, in Taſchen getragen werden, ſind in groſſer Anzahl hin und wider zu finden. Talismanorum vero, etymon ſi ſpectes, nomine veniunt, non Sacerdotes modo Turcici, ſed & *σοχηα* & Characteres magici. Conſulatur *Salmaſius* in *Kerköetium*, p. 75, de annis item climactericis, p. 573. & in *Hiſtor.* Auguſt. p. 360. *Gaffarellus*, de *Curioſitat. inauditis*; alii. Audiantur præterea de numis Talismanicis *Sperlingius*, *Epist. laudat.* p. 64. *Patinus*, *Introd. ad Hiſtor. Numiſm.* p. m. 99. *Chiffletius*, *Anaſtas. Reg. Chil.* c. 18. *Pafchius* *Invent. Nov. Antiq.* p. 396. ſq. In gratiam curioſi ſpectatoris hujus generis numi Iconiſmum ſub finem Tabulæ adjeci. Numum ex ſtanno maximam partem conflatum cum medicamentis aliis diſpertitus eſt, & fumos quod ajunt, vendidit, haud ita pridem apud nos Agyrta quidam in publico foro, ejusque vires ad cœlum uſque extulit.

LIX

lum, aliusque signaturæ Heraldicæ quippiam. c) Qui rem animatam ob oculos ponunt, figuras Avium per sæpe exhibent, v. gr. *Aquila, Falconis, Cygni, &c.* vel Quadrupedum animalium, *Leonis, ursi, agni, &c.* & ex Natatilibus, *Piscium &c.* Hominis quoque membra in Bracteatis conspiciamus varia; *manus*, v. gr. & *digitos* (vario modo vel erectos vel extensos,) in nostris. Quibus addimus figuras Vegetabilium, florum, v. gr. *Rosæ, Lili, Palma, Fructuum, Foliorum*, v. gr. *Urticæ*. Potiores sunt Numi, qui figuras *Personarum*, earumque vel sacrarum, vel Civilium; *stantium* item, vel *sedentium, equitantiumve; precantium* denique &c. speciem præ se ferunt. Sunt & numorum Bractealium quamplurimi, qui & *personam* simul & *rem*, eamque vel animatam, vel inanimatam, quod & paulo ante diximus, exhibent. Ut de figuris & signis, quæ ad *ornatum* faciunt, sæpe & ad *habitu*, nihil, hac quidem vice & loco, dicamus.

§. LIII.

Qui ex Numis Bracteatis rem aliquam, eandemque vel inanimatam, vel animatam, è regno æque vegetabilium ac animalium, &c. exhibent, Insignia maximam partem eorum nobis sistunt, quorum jussu numi illi percussi fuerunt. Id quod & dudum intellexit & docuit Cl. noster *Frisius*, a) non in scite scribens: Im 13. und 14. Seculo sind der dünnen Hohl-Pfennige so manchfaltiges Schlags und Geprägs gewesen von Rosen, Lilien, Fischen, Köpfen, Kränzen, Wappen und Bildern, daß alle nicht nützlich zu erzählen, &c. Ubi tamen sedulo observandum, Insignia Germanorum non ejusdem cum eorundem numis esse ætatis, communem saltem & frequentiore Insignium usum quod attinet. *Verum sane est, aithancin rem celeberr. Sperlingius,*

Numi Bracteati Insignia ut plurimum & arma Avtorum suorum ob oculos ponunt.

c) Docet id, præter *αὐτοψίαν*, *Frisius*, in Spec. monet. ad Sec. XIII. & XIV.

a) l. c.

gius, b) *Insignia in Principum aut Regum Nummis sero comparere.* Et clarius : c) *Non prodierunt in lucem Insignia ulla Regum vel Principum Germanicorum, multo minus Comitum, ante expeditionem in terram sanctam, sed postmodum demum invaluerunt.* &c. Eidem quoque tempori, expeditionis sacrae puta aëvo, cognomenta Germanorum debere originem, sunt qui adfirmant; idque vel ea de causa, ut distinguerentur homonymi, amicisque domi relictis fata vel defunctorum, vel superstitum, rectius innotescerent, liquidiusve. d) Sed ad institutum redeamus. Ornamentis publicis & Insignibus primum apud Christianos usos fuisse Ecclesiasticos, seu Personas sacras, iisque Ecclesias suas distinxisse, adeoque antiquiorem esse usum Insignium clericorum, quam Principum secularium, & illos his præivisse in ista Insignium, armorumque materia, idem auctor est; e) aliter sentiente *Cl. Schlegelio*, f) Ecclesiasticorum Principum Insignia propria & proprie sic dicta tantæ antiquitatis non esse, ac Principum secularium, non indocte adstruente.

§. LIV.

*Halenfium
Bracteati
crucem &
manum ex-
hibent.*

I bus inanimatis figuram *Crucis* in *Bracteatis* frequentissimam esse, qui nescit, paucos numorum veteris Germaniæ conspexisse mihi videtur, aut manibus trivisse. Ex nostris sane, sive iis, quos heic loci repertos collegimus, plerique omnes

b) *Epist. de Nummis Bracteatis & Cavis, p. 26.*

c) *p. 44.*

d) *De Nominibus propriis commentatos novimus Joh. Henr. Ottonem in Onomatolog. Tigur. 1671. & Abbatem de la Roque, de l'Origine des Noms & Surnoms, Paris. 1681. quos conferas.*

e) *p. 77.*

f) *Apotelesm. de Nummis Abbatum Heresfeld. p. 85. Consulatur vero cum primis de Insignibus Numorum Bracteatorum celeberrimus Dn. de Ludevigg libro toties laudato, p. 103, sqq.*

omnes (sexcentos autem & plures eorum vidi,) signo Crucis conspicui sunt, Kreuz: Häller, inde dicti. a) Exhibent, qui hujus sunt generis Fig. XXXVII. XXXVIII. XXXIX. Sed & manum latere altero conspiciendam nobis præbent, eam-
 que in digitis erectam; Händels: Häller vulgus olim vocitavit. Halensium in Suevis eos esse, nemo forte dubitaverit. Aug-
 get fidem Ill. Fridericianæ Cancellarius, & ipse Halensis, *Hala Suevorum*, scribens. aa) *Patria, utitur manus Insigni in numis, & Cruce, in quam solet jurari imposita manu.* Et alibi, b) --
 oder einem Kreuz und einer Hand, durch welche die Treu und Huldigung angedeutet wird. Et suo nos testimonio certiores reddit Nobilissimus Hæpingus, *Insignia*, tradens, c) *Halensium monetae eorum aurea & argentea demonstrat, in qua manus & crux.*
&c. visitur. Nec deest Crusius, pluribus id ipsum adstruens. d) Et ο πάλιν Schlegelius Historiam numorum Halensium distincte satis persequitur: *Suevorum*, inquiens, e) *Halam Urbem primum dedisse nobis illos (Haleros) qui cruce ab una, manuque ab altera parte, & sine literis, signati, ex ære, argentoque cusi fuerent.* *Insignia persuadent olim, hodieque in ipsa urbe usurpata.* Nec deest auctoris luculenti testimonium: duplex etenim, referente

Fig.
XXXVII.
XXXVIII.
XXXIX.

Causa &
rationes.

Ο 2

Mart.

- a) Vid. Struv. Archiv. P. I. p. 123. ap. Auctor. der Sächsischen Grö-
 schen, p. 17.
 aa) Reliqv. MSS. omnis ævi Diplom. Tom. VII. p. 602. n. 123.
 124.
 b) In seiner Einleitung in das Deutsche Münz-Wesen, mittlerer Zei-
 ten! p. 63. Conf. Spangenberg. de Usu & abusu Monetæ, ap. Fri-
 sum.
 c) Tr. de Jure Insignium, C. VI. P. VII. n. 1038. f. 387.
 d) Annal. Sueviæ, P. II. Lib. VII. c. V. p. 226.
 e) Dissert. de Nummis Gothanis, &c. §. 9. 10. edit. primæ, edit. II. ve-
 ro, quæ clarius multo & fusius rei numariæ Halensium Histo-
 riam tradit, §. XIV. sqq.

Mart. Crufio, f) *Hala olim Senatorum fuit genus; alterum ex Ordine plebejo, in quorum sigillo Crux comparuit. Sed hac Insignia post compositam gravem A. 1347. inter Senatorum diversi generis controversiam deinceps caaluerunt, manu & cruce in campo rotundo simulpositis. Unde creditu in proclivi est, illos numos, qui ab una parte manum, ab altera crucem referunt, ante dictum annum 1347. fuisse conflatos, divisim utpote tunc adhuc existentibus Insignibus laudatis.* Pulcrum rei exemplum præbent Unciales Civitatis Halæ, altero sui latere Imperii Insignia, altero vero Crucem & manum exhibentes, Sec. XVI. fabricati. g) At vero non seculo demum XIV. quod Cl. *Schlegelius* passim adstruit, h) sed & longe ante, cusos fuisse & signatos apud Halenses ejus, quod diximus, generis numos laminares cruciatis, ex Librarum Halensium, Halerorumque, vulgo *Häller*, nominibus & computationibus sunt, qui adfirmant. hh) Non Halam vero solum, sed & Norimbergam, Augustam Vindelicorum & Ulmam, nec non Francofurtum hujus commatis, numos excudisse, ex certis Historiarum monumentis patet. i) Quo cum accidisset,

f) *Annal. Suev. P. III. p. 499.*

g) *Vid. Schlegelius modo laudatus l. c. Edit. II. §. XV.*

h) *Pluribus id docet & Transactionum publicarum exemplis comprobatur laudatus modo Schlegelius, l. c. §. XI. sqq. Edit. II. §. XVI.*

hh) *Quo & Excell. Dn. de Ludevigg assertum, lib. laudat. p. 50. facit, welche Stadt, scribentis, in den urältesten Zeiten das Geld in so grosser Menge geschlagen, daß man nicht allein in Francken und Schwaben, ja fast den ganzen Rhein hinunter mit Hallischen Pfunden gehandelt. Conf. Schlegel. l. c. §. XXII. sq. It. Moserus l. c. p. 23.*

i) *Non infrequens quippe erat tum temporis, ut, si quod monetæ genus præ aliis in celebritate versaretur, mox & aliæ Civitates id ipsum signari curarent. Suffragatur Noster, l. c. p. 266. Dieses ist gewiß, daß in den alten Zeiten/ wann eine Münz in guten Ruff gewesen/ ein Reichs-Stand dem andern selbige nachgeschlagen, und mit*

set, ut non omnium omnes ejus generis ejusdem essent bonitatis, & unius Civitatis numi ab alterius pecunia distingui nequirent, Imperatoris *Wenceslai* mandato rei ac salutis publicæ consulendum erat, k) utque communi signo proprium quælibet trium priorum Civitatum adderet, imperandum. l) Qua ratione *Augustani* nuce sua pinea, m) *Ulmenses* arca scuti, (vid. Fig. XXXVIII. & XXXIX.) &c. à vulgaribus Halensibus distinguuntur. Et ab Halensibus seu Haleris istis Cruciatis, Creutz, Hällern, quin moderni nostri Cruciati, quos Creutzer cum vulgo adpellamus, Originem suam nomenque sint sortiti, nullum mihi sedet dubium. At quanto præstantiores superioribus seculis Halenses isti fuerint Cruciati, modernis nostris, pondere æque ac argento, (an Schrot und Korn,) tanto etiam pretio modernos nostros illos superasse putandum: atque adeo minime peccasse mihi videor, si vel uni illorum tres ex nostris

Fig.
XXXVIII.
XXXIX.

O 3

cir-

mit eben dem Nahmen benennet. Welches an dem Exempel der Braunschweigischen Löwen-Pfennige, der Marien-Groschen/Schreckenberger, &c. zu ersehen.

- k) Hujus mandati mentionem facit Chronicon Norimbergense apud *Schlegelium* de Numis Gothanis, §. 15. ita habens: A. 1385. hat König Wenzel verordnet, daß in 4. Städten, nemlich Augspurg/ Nürnberg Ulm und Halle, und sonst nirgends anderswo, sollen gemünket werden Heller mit Creutz und Händen / die sollten in Franken und Schwaben, und in allen darinnen gelegenen Städten genommen werden, ein Pfund für einen guten Rheinischen und Ungarischen Gulden und soll an Korn halten ein Drittel löthiges Silbers, und 2. Drittel Zusatz, und an der Zahl sollen gehen 49. Schilling und 4. Heller auf ein Nürnbergisch Marck.
- l) Vid. Tr. *Schlegelii* de Num. Gothan. Tab. I. Fig. 19. 20. Francofurtensium hujus generis numorum complures videas Figuras ead. Tab. n. 21. seq.
- m) Id. l. c. ex eodem Cæsaris mandato; und soll eine jede Stadt ein sichtiges Zeichen darauf schlagen, daß man sie wohl erkennen möge, &c.

circiter respondere contenderim. n) Sed vero, uti in omnino numo, ita & Halensibus, temporis ratio habenda, quæ nunc auget pretium, nunc minuit. Conferantur, quæ paucis hac de re supra diximus, & fusius dicemus. o)

§. LV.

Turres Porta & Burgi, nec non Aquila, complurium Civitatum Insignia sunt; adeoque & Numorum.

At non æque crucis signum complurium Civitatum in Numis Insigne fuisse, ac Turres, Porta, Burgi & Castra fuere, antiqua rerum monumenta testantur: quibus non tam à Civitatibus aliis, quam à pagis vicisque, & locis non clausis, distinguere volebant. a) Utrumque sane Weissenburgum, ne longius discedamus, Noricorum æque ac Sebusiorum, hoc gaudet Insigni, ab Imperatoribus etiam ævo inferiori adprobato, confirmatoque. Sed & Aquilæ Signo, quod & ipsum *ὡς ἐν παρόδῳ* moneo, pleræque Civitates, eæque Imperiales, non invito Imperatore, b) utuntur; ita tamen ut quemadmodum in communi illo crucis & manus; ita etiam in Turrium, portarum, castrorumque, nec non Aquilæ Imperialis signo, singulare etiam quidpiam & proprium, quo luculenter à se invicem distinguantur, adjiciant. c) Id quod in collatione Civitatum Imperialium maxime Insignium, facile animadvertes.

LVI.

- n) Duodenos Halerorum Solidum olim valuisse satis clare nos docet celeberr. *Struvius*, l. c. Verba ejus sunt: Und ist derselben Schillingger (Solidorum) einer so viel werth/ als 12. Kreuz-Haller.
- o) §. CXXII.
- a) *Dn. de Ludevig*, l. c. C. XI. §. 4. p. 83.
- b) Aquilæ Insigni fidem & pietatem suam Imperatori testatam reddere & probare perhibentur Civitates Imperiales. Vid. *de Ludevig*, l. c. p. 132.
- c) Als der Gebrauch, ait noster, l. c. C. IX. §. XII. p. 131. auf den Münzen mit den Wappen aufkommen, so haben zwar ehemals die Städte kein anders Zeichen, als ein gekürntes Thor, gehabt, weil sie eben auch durch die Ring-Mauern von andern Flecken mit unterschieden

§. LVI.

De turritis adeo Bracteatis, in quorum censum haud pauci, è nostris cumprimis, quem Fig. XXI. refert, veniunt, generatim, quid habendum sit, ex dictis colligere est. De iis autem potissimum nobis sermo, qui cum ἀγχαφοί, ut plerique nostrorum omnes sunt, conjecturis locum faciunt non improbabilibus. Civitatum & Burgorum, sive Castrorum, eos esse non inepte forte dixeris; propterea, quod Civitates olim signis his & insignibus ab aliorum numis, certo quasi caractere, suos distinxerint. Ast vero & Principum, teste Poëta: a)

*Ardua quid vacuas turris quæ surgit in auras
in Clypeis? fortes fortia signa decent;*

nec non Episcoporum quorundam & Præfulum numi turres exhibent, nec non Burgos & propugnacula? Exhibent, ac non turres solum & Burgos: simul enim vel ipsos sistunt Principes vel Præfules, quod è nostris numi docent Fig. VI. X. XVI. XIX. & XXXV. XXXVI. itemque & XLVI. vel ἰστιάτ:ρον quidquam, vid. Fig. XXXI. XXXII. nec non XXXIII. ob oculos ponunt. De numis tamen Episcoporum & Præfulum turritis dicere malim & asserere, quod ut plurimum templa potius & monasteria, quam Burgos & Arces, significant. Et in hanc

ratio-

schieden worden sind. Dahero noch jezo die meisten und ältesten Städte sich solches Zeichens in ihren Schildern (denn Wappen oder Wappen / kan man selbige nicht wohl heissen) zu bedienen pflegen. Weil aber durch die Vielheit der Städte der gleichgestalte Schild Ursachen zu allerhand Zweifel gabe, so haben die meiste Städte das gemeine gehürnte Thor entweder abgeschafft, oder aber das alte mit einen Bensas vermehret, und von andern unterschieden. En! causam varietatis Insignium Civitatum modernorum, veterumque.

a) Apud Hæpingum, l. c. de Turribus in Clypeis C. IX. n. 413.

Fig.
XXXV.
XLVI.

rationem scite *Schlegelius*; b) *Persona sacra* inquam plurimis nummis comparent inter duas turres sedentes (in nostris Fig. XXXV & XLVI. arcui turrito subjectæ, & eum quasi sustinentes, aut turri, templove adstantes,) ut potestatem ecclesiasticam in templa, (& monasteria) quæ vix sine turribus visuntur, &c. intelligas. Qui vero numi nihil præter turres, Burgo-ve, & propugnacula sistunt, eorum certe aliam rationem esse arbitror, consensu Auctorum in hoc scribendi genere clarissimorum fretus. At quarum instas, Civitatum signa ista & In-
Fig. XXI. signia? & qui turritorum, cujus generis numus est Fig. XXI. Auctores? μέγα λίαν αἰτημα, quod ajunt, deficientibus, quod plus simplice vice conquestus sum, decentibus Inscriptionibus, aut specialibus saltem κριτηρίοις aliis. Turres exhibent & tres Turres Hamburgensibus plane similes *Luneburgenses*; d) Si-
stunt oculis tale quid & *Magdeburgenses*; e) *Weissenburgenses* etiam Sebusiorum numi insignes sunt turribus & Burgo. f) De *Weissenburgensibus* Noricorum cupreis, Burgum quoque cum turribus exhibentibus, non est, quod h. l. dicamus. g) At vero *Hamburgenses* folio urticæ in inferiore mediæ turris parte; h) *Luneburgenses* i) Leone scandente ad dextram in porta

b) Conf. *Schlegel*. de Num. Heresfeld. & *Leuckfeld* de Num. Halberstadt. in Iconismis. De Numis turritis Præfulum Id. *Schlegelius*, l. c. §. XI. scite scribit. Scribit & B. *Schmidius*, in de Nummis Cathedralibus Program. A. 1692. Jenæ edito. p. 5.

c) Teste *Sperlingio*, Epistol. de Orig. & Progr. Num. Bract. & Cav. pag. 40.

d) Cum Civitas Hanseaticis accenseretur. Id. p. 50.

e) Testis est Dn. *de Ludevig*, l. c. p. 132.

f) Id. l. c.

g) Numi enim cuprei sunt, circa A. 1622. demum excusi.

h) Vid. Cl. *Sperlingius*, d. l. p. 40.

i) Idem, p. 50. Ubi vero notandum, insigne hoc Civitatis extitisse, ex Hanseaticis illa dum fuerat,

porta mediæ itidem turris; *Magdeburgenses* signo virginis, seu puellæ, castro impositæ; k) *Weissenburgenses* Sebusiorum corona l) Bracteales suos distinguunt. Quibus ita se habentibus, ut sane habent, cui nam ex prædictis Civitatibus noster Bracteatus laminæ tenuissimæ Fig. XXI. sit adscribendus, haud facile colligere est. In inferiore mediæ turris parte attentam mentem, defixisque oculis, quod res est, si consideraveris, folium, idque tamen paulo minus, quam quod paululum major numus Sperlingianus exhibet, conspicias m) Ætatem numi si spectes, ultra Sec. XIV. non est quod referas: Siquidem, laudato sæpius *Sperlingio* monente, n) *Cavi Hamburgensium* numi circa Ann. 1336. demum cœperunt; ante annum vero 1325. Civitati suo nomine numos cudere non erat concessum, sed si quos cudebant, sub Comitum *Holsatiæ* nomine, ut Dominorum suorum, prodibant. Sed instas cum celeberrimo *Dn. de Ludevigg*:) raro admodum mediæ ævi nummos extra provinciam in loca tantopere remota ob causas alibi indicatas, latos fuisse. Assurgo viro summo, dummodo inter priora & posteriora mediæ ævi secula distinguat, assertumque suum non nisi prioribus mancipet. Omnis generis numos, quod nostri probant, miscet ætas posterior. Globulos, quod attinet in turrito nostro numulo per circuli modum in amplo satis limbo dispositos (quem Globulorum, seu circulorum, ordinem in pluribus etiam aliis (conf. Fig. XI. XII.) conspiciamus, non alium ob finem eos adjectas putandum, quam ut maiorem gratiam & elegantiam

Fig. XXI.

Fig. XI.

XII.

P

numo

k) Excell. *Dn. de Ludevigg*, l. c. p. 132.

l) Id. d. l. Merentur, ut apponantur ipsa luculentissima Auctoris verba.

Ita vero ille: Also führen Magdeburg über dem gethurnten Thor eine Jungfrau, oder eine Magd; Hamburg das bekannte Holssteinische Messelblatt; Weissenburg eine Krone, &c.

m) In Tabula Numorum Sperlingianorum est XIX.

n) l. c. p. 40.

o) Reliqv. MSSorum omnis ævi Diplom. T. VII. p. 602.

Fig. XXXV. XXXVI. numo concilient. p) Numos Fig. XXXV. & XXXVI. quod concernit, priorem ex sacris esse, signum crucis non mediæ modo turri impositum, sed & alteri lateri cum quatuor stellis impressum indicio est; posteriorem vero ad eos pertinere, quos paulo ante Poëta scite notavit, viri bellatoris Insignia plus satis docent. Sed de utroque alio loco fusius dicemus, hoc unum heic monuisse contenti, bilaterales hosce numos bractealibus & cavis antiqui ævi minime nos accensere, locum vero inter nostros eis tribuere, quod vergentis q) ævi medii sint, & cum bractealibus stricte sic dictis reperti.

§. LVII.

Figura Bra-
cteatorum è
Regno vege-
tabilium
frequentis-
sime sunt
Rosæ & Li-
lia.

Fig.
XXVII.
XXVIII.

Haud dispar sane ratio est Bracteatorum, quos è Regno Vegetabilium Rosæ ornant & Lilia. Vid. Fig. XXVII. XXVIII.

a) Rerum Germanicarum indagator solertissimus, Jo. Schilt-
rus,

p) Consentit Cl. Liebknecht, ejusdem generis in *Nummis Heresfeldensi-
bus* ob oculos ponens. Vid. §. XV. p. 36. Horum etiam circello-
rum (venia sit vocolæ in scriptis νομισματοφίλων passim occurren-
ti,) in numis haud paucis obviatorum non incuriosus est Spectator
ὁ πᾶν Noster, p. 106. d. l. scribens. Im übrigen gehöret zu den
Neben-Zeichen der Blech-Pfennige auch der Ranff, oder Rand da-
von. In diesen finden sich öftters verschiedene Ringe durch den
Umfreys / absonderlich / wenn in demselben keine Schrift gebracht
ist. Manchesmal sind auch dieselben mühsam gemacht, dadurch sich
dann manche Münz-Gelehrte verführen lassen / daß sie eine Schrift
darinnen suchen, auch wohl eben so glücklich finden und entdecken,
als die Stern-Lehrer Löwen, Bären, Krebs und andere Thier, davon
man eine Jagd anstellen könnte / in dem Himmel aufgetrieben ha-
ben.

q) Medii ævi seculorum postremum statuimus XV. idque cum Cl. Cella-
rio in *Histor. Univ.*

a) Dn. de Ludevig, l. c. p. 135. die Rosen und Creuze stehen auch gar
offt allein auf den alten Deutschen Münzen. u. s. w.

rus, de quo & supra, b) conspectis in numis quibusdam Bra-
 teati imperialibus Rosis, Liliisque, non dubitavit Imperato-
 rum, Imperiique Insignia, antequam Aquila biceps (qua de
 paulo post pluribus agemus,) allubesceret, Rosam statuere &
 Lilium; non castitatis modo & puritatis, sed & spei, fidei,
 innocentiae, concordiae, &c. (quæ virtutes & præclaræ animi
 dotes cumprimis decent Principem) signa & Hieroglyphica in
 paucis illustria. c) At vero nolim credere, aut adstruere,
 Rosam, aut Lilium proprium quondam Imperatorum in nu-
 mis fuisse Insigne. Alia sane Armorum ratio moderna, alia
 ævi superioris, quo nemini non liberum, quodcunque libebat,
 in numis usurpare Insigne vel augere, vel mutare. Raro quip-
 pe Reges, Principesque Viri in Insignium delatione, scribit Hæpin-
 gus, d) constantes fuere, sed, pro re nata & oblatis occasionibus,
 sæpissime auxerunt & mutarunt. Id quod & in Liliis contigisse
 res ipsa & Historia inclamant. Omnes enim Francorum Burgun-
 dionum, Austrasianorum, Germanorum, aliarumque ex Francico
 sanguine propagatarum Familiarum ac domuum Principes cyaneo in
 clypeo Liliis indefinito numero pro Insignibus usi fuerunt; donec
 tandem edicto Caroli, ejus nominis VI. antiquorum Insignium usus,
 abolitis innumeris Odonis floribus, hoc est, trium dundaxat Lilio-
 rum, rursus introductus fuerit, quem etiam alii regii stemmatis
 Principes imitati sunt. Omitto alia Auctoris præclare dicta.

P 2

e) De

b) Conf. §. XVI.

c) Vid. Hæpingus, de Jure Insignium, c. VI. n. 419. sqq. Suffragatur
 Schiltero celeberr. Dn. de Ludevwig, öffters l. c. C. XI. § 4. p. 88.
 asserens, führen die Kayser auch eine Lilie / oder Delzweig / als ein
 gewöhnliches Zeichen der Unschuld und einer unbesleckten Regie-
 rung. Hieraus muß man nun wiederum kein Geheimnis machen,
 als wenn solches Zeichen auf Henricum S. oder einen andern, der des-
 sen Sinn gehabt, gehen müßte: Dann, wie alle Kayser püssimi,
 invictissimi, Mehrer des Reichs / &c. heißen, u. s. w.

d) l. c. C. VI. n. 416.

e) De Liliis, Rosisque, Imperatorum ex gente Francorum Insignibus, pluribus præterea differit plus vice simplici laudatus Dn. *Liebknecht*. f) Caputque æque ac lanceam imperatoris Ottonis Liliis ornata in numo exhibet Cl. *Kettnerus*. g) At vero castitatis & innocentiae isthæc Hieroglyphica, Lilia maxime, Episcopis etiam superioris ævi plerisque omnibus, nec non Abbatissis, in Insignibus & numis cordi fuisse constat, inque Bracteatis Lilia eos gestare quam sapissime videas. Id quod tamen gratissimum olim Personis sacris Insigne sequiori ævo minus frequens, rariusque fieri consuevit. Noster sane, ὁ πᾶν, h) multum hac de re disceptat, & Historiola quadam antiqua de Cruce Episcoporum, quam gestant, Laico cuidam non insuavi visa, Liliisque in manibus Episcoporum non laborantibus, non nentibus, commemorata, non inscite tandem concludit: *Warum aber die Bischöffe dieses alte, liebliche, tugendhafte Amtszeichen (der Lilien) von 300. Jahr her abgeleget haben, da wüßte ich fast keine Ursach auszudenken: es wäre dann, daß sie über der ersten Auslegung roth worden, die andere aber ihnen mißfallen hatte, so, daß sie lieber das Lilienzeichen weglassen.* Conjecturam meam non facio. Quibus adeo de Rosis, Liliisque in Insignibus & Numis præmissis, minime sane vereor, celeberrimo *Schiltero* duce & auspice, Fig. XXVII. & XXVIII. numos Germanorum Regibus & Imperatoribus tribuere & vindicare, præsertim, cum & asserto faveat in veterum re numaria dijudicanda Princeps *Schlegelius*. i) At vero cui illorum? aut qui-

Fig.
XXVII.
XXVIII.

e) n. 4000. sqq. Conf. C. VI. n. 416.

f) Diff. Epistol. de Bracteatis Nummis Hassiacis §. XVI. p. 37.

g) In Diplom. Quedlinburg. Sec. X. n. 28. 29. Eundem etiam numum ob oculos ponit Ill. *Eccardus*, Nachricht von der Kayserl. und Königl. alten Salzburg, II. p. 42.

h) d. I. p. 113. sq.

i) Dissertat. d. Num. Isenac, p. 11. sq.

quibus inquis? *κοιτῶσις* deficientibus idoneis, definire quippiam non audeo. Nec de ætate dictorum numorum certi quid habeo, inter Bracteatos antiquissimos locum eos habere, ob rationes supra expositas, persuasissimus. In margine numi Fig. XXVII. quæ occurrunt, Lilia Rosam ambientia, ad ornatum numi pertinere, si quis contenderit, B. Heineccii auctoritate k) suffultus, suffragium etiam meum haud difficulter obtinebit: distinguendum quippe inter flores per aream aut vacuum numi spatium sparsos; & inter flores in ipsis armis delineatos, aut manibus gestatos: hos symbolicos esse, illos minime, assero. l) Et hujus quidem generis, Rosis, puta, speciosorum numorum Bractealium, sub initium hujus, quod agimus, Seculi in agris nostris confinibus, ad alterum à Weissenburgo Orientem versus lapidem, urnam plenissimam repletam fuisse, nemini non nostrum in recenti est memoria. At vero quamplurimos etiam extare, ais, numos Bracteales Episcopales, Liliis ornatos, Rosisque. Id ipsum & supra adstruximus. Sed & hoc adstruximus, non Rosis solum & Liliis, sed & Personis, seu imaginibus simul Episcopalibus, innocentiae illa signa in manibus ut plurimum gerentibus, adornatos esse, de quibus sermo nobis est, numos Episcopales; nostros autem, quos paulo ante exhibuimus, præter Rosas, Liliaque, nullam aliam simul exhibere figuram. Dum autem Bracteatis Imperialibus hosce nostros accenseo, dicam non scribo, qui cum viro quodam celeberrimo,

P 3

rei-

k) In de Sigillis Syntagm. p. 105. Lilia, rotas, cruces, stellas, circulos ornamentis causa, ab artificibus male curiosis, ingeniosisque, adjecta esse, quis neget? Operam, credo, luderet, qui omnium flosculorum, stellarum, quadratorum, rhomborum, globulorum, Sphærarum allegoricas quasdam excogitare rationes vellet. Conf. Schlegel. Apotel. de Num. Hersfeld. §. XIX. p. 40. sq.

l) Verba sunt Cl. Leyseri, Comment. de Contrafigillis med. ævi, p. 18.

Fig.
XXVIII.

reique numariae inter paucos peritissimo, quem Fig. XXVIII. exhibet numum, nescio qua ratione, *Lubecensibus* adscribere malunt. Nec me fugit, modernos etiamnum Lippensium Comitum numos rosam exhibere. Quid quod & Rosam in Insignibus exhibent Electores Saxoniae, cum Ducibus Vinariensibus, m) Domini de Rosenberg & Arnberg, *Rosenhemium* item in Bavaria, &c. n) Nec, qui Liliis superbiunt, numos, omnes Argentoratenses dixerim.

§. LVIII.

E regno animalium
sapissime in
Bracteatis
occurrunt
Leones &
Aquila;

Fig. XVII.

E regno *Animalium*, & ex *quadrupedibus* quidem haud pauci de Bractealibus nostris *Leones* gerunt & *Ursos*; ex *Volatilibus* haud pauciores *Aquilas*. a) Numos Leonis, quadrupedum omnium regis, figura conspicuos Saxones suo jam tempore circumtulisse *Methodius*, qui circa A. 255. vixit, auctor est. b) Sed quis, nisi omnium rerum ignarus, ausit Bracteatos nostros, quos Fig. XXII. exhibet, Seculo III. tribuere, cum Christianorum demum, eaque longe inferior, aetas, optimorum quorumvis *Νομισματοφίλων* consensu, c) eos genuerit,

m) Vid. *Hübneri Staats-Zeitungs-Lex.* Edit. Sept. sub fin. im Wappen-Register.

n) *Böckler* Art. Herald. p. 29. Conf. *Leyserus*, l. c.

a) Seite Dn. *de Ludevig*, l. c. C. XI. §. 13. Die Löwen und Adler sind die gemeinsten Thiere, welche man auf Fürsten Münzen siehet. *Bleichwolt* hat nun auch andere Arten von Thieren/ wiewol selten darauf; Schwanen, Bären, Ochsen, u. s. w. & p. sq. Schweine, Wölfe und andere unreine Thiere, welche die Römer sehr auf ihren Münzen in Gebrauch gehabt, trifft man auf den Deutschen Pfennigen nicht an. Ad quæ posteriora verba reponit *Nobiliss. Moserus*, l. c. p. 36. Man trifft solche wohl zuweilen an, aber selten: Dann so habe ich von denen Schwäbischen Grafen von Eberstein viele mit dem Eber gesehen.

b) Vid. Cl. *Vetterus* in Tac. Germ. C. V. p. 29. Conf. *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, Lib. I. p. 114.

c) Conf. §. XXIX.

rit, pepereritque ? Henricum potius Leonem ex Anglia d) A. 1167. reducem, Bracteatos Leonis figura insignes primum excudendos, & quidem copia haud mediocri, curasse, e) perhibent. Quæ & copia fecit, ut tantum non omnes Bracteatos Leonis Signo notatos *Brunsvicensibus* vindicare quidam sint ausi. Id quod tamen vitio ipsis vertit Noster ὁ ἀγινώσκων daß aber die Münz-Lehrer, inquiens, f) so bald sie einen Hohl Pfennig mit einem Löwen sehen, sogleich auf Henricum, den Löwen, fallen, daran irren sie öftters. Causam etiam erroris docet, weilens scribens, daß Zeichen dieses Thiers anzunehmen und zu führen, auch viele andere Deutsche Herren bewogen worden; & ea quidem de causa, quam & alibi tradit, g) & nos supra commemoravimus, quod Bracteales Leonini præ aliis probatæ notæ & commatis existimabantur, & in commerciis pergrati erant. Id quod & supra de numis Halensibus h) asseruimus. Num ergo Brunsvicensis ille noster Fig. XXII? Ita sane arbitratum rerum Brunsvicensium peritissimus æque ac felicissimus perscrutator, Ill. J. G. ab E. cujus vestigia qui presserit, haud fane facile ab orbita erraverit. Vidit ille numum &, quod scribo

d) Quo ob degradationem & ditionum privationem auctoritate Imperatoris (sunt verba *Hæpingi* de Jure Insign. C. VI. p. V. n. 740.) secesserat, indeque redux fulvos Leones, s. Leopardos duos, donum Richardi Regis, domum simul retulit.

e) B. *Lenckfeldius*, Antiqu. Nummar. Halberstad. p. 12. ad not. lit. C. cui ad stipulatur celeberr. D. *Sam. Henr. Schmidius*, l. c. Conf. laudatus modo Dn. *de Ludevigg* l. c. p. 216. ad lit. Z. Verba ejus huc facientia sunt: Die Goslarische mit ihren Heiligen, und die Braunschweigische mit den Löwen; sind in der Grösse eines Groschen (quæ magnitudo cum nostro Fig. XXII. plane eadem est.) sehr häufig anzutreffen.

f) l. c. p. 134.

g) Ita autem noster. l. c. p. 216. daß in den alten Zeiten, u. s. w. Vid. supra §. LII. in not. lit. h)

h) §. LII.

scribo, sentit. Sed & ætatem numi nosse cupis & Seculum; Utrumque docet, quæ ἀρχαία ejus est, Vir summus, Imp. Ottoni IV. ex Brunsvicensium Gente adeoque Sec. XIII. initio, numum adscribens. At vero regeris, & instas: haud omnino videri probabile, numos antiquos Brunsvicenses tot terrarum spatia emensos ad nostros usque fines penetrasse, illis maxime temporibus, moribusque, quibus haud facile unius ditionis dominium alterius admisisse constat pecuniam, & quæstum non exiguum ex cambio petiisse; longe adeo majori probabilitate, in vicinia numorum nostrorum imagine Leonis conspicuorum patriam, & eam quidem Bohemiam, asseri. Quis enim est, qui nesciat, Historiarum æque ac Artis Heraldicæ, simul & antiquæ rei Bohemorum numariæ nisi plane ignarus, Bohemos in Insignibus, adeoque in numis suis, Leonem, aquilæ substitutum, offerre oculis? i) Grossi certe Bohemorum superioribus seculis fabricati clare satis rem edocent. k) Probabilis conjectura est, non diffiteor. At bifida Leo Bohemicus Saliens cauda est, l) quod in nostro haud distincte satis cognosco. Equidem, si viciniam urges, & antiquam Bavariam Insignia sua Leonis, fortitudinis & roboris Symboli, effigie, olim ornasse Heraldicæ artis Doctores tradunt. m) Alios, eosque quamplurimos, Leonis in numis insigni gaudentes, prætereo. n)

§. LIX.

- i) Pulchrè rem exprimit celeberr. *Hæpingus*, de Jure Insign. C. VI. §. II. n. 554. de novo (Sec. XII. ab Imp. Friderico I. regio axiomate ornato Uladislao,) Bohemiæ Regum Insigni, Leone rubro, pluribus differens.
- k) Et hujus generis Grossus, cum Inscriptione: *Wenceslaus Secundus*, in manibus nostris est.
- l) Conf. *Jovius*, in Elog. Vir. doct. f. 16.
- m) Vid. *Ertels Bayerisch. Atlant. P. I. XIII. Absatz*, p. m. 267.
- n) Vid. *Hübnerus*, l. c, *Böckleri Art. Herald.* p. 104. Ubi lectu-

cum.

§. LIX.

Quem Figura XXVI. oculis nostris sistit, numus Bracteatus, nonnullis, obiter eum intuentibus, agnum visus est representare, cum signo crucis ad caput expresso; quo Symbolo agnus, qui tollit peccata mundi, ob oculos nobis poni solet. Mutones & Multones, *Deniers au Mouton*, Gallice, ejus generis numos adpellavit superius ævum. Sed lupi, aut ursi potius figura est. Quæ turpissima animalia in numis Germanorum, non æque ac veterum Romanorum, a) neutiquam conspici, ceu paulo ante diximus, Ill. Dn. de Ludewig b) contendit, contrarium vero laudatus sæpe Moserus, c) imo & ipsa experientia in nostro, tuetur. Et quidni sequius hoc animalium genus in numis Germanorum admittatur, cum suppetant Insignia publica, quæ non lupos modo & ursos, sed & apros, canes, feles, vulpes, hircos, &c. exhibent? d) Ursi sane non unius Regis, Principis, Præfulis, Civitatisque Insignia ornant, augentque. e) Alios ut taceam, quis quæso, nescit Principes Anhaltinos Ursum gerere in Insignibus, numisque?

Non

Ursi rarius.
Fig. XXVI.

cum primis digna verba sequentia: Nachdem die Deutschen oder Alemann. Hercules, der XI. König, einen Löwen in seinen Fahnen geführt, als haben hernach zur Folge die Bayern, Gothen und Wenden den Löwen in ihren Wappen behalten, und auch die meisten Deutsche Fürsten solches Thier / als eine Abbildung eines daffern Helden auf vielerley Weise unterschieden, und in ihren Wappen haben wollen.

a) Vid. *Hæpingus* l. c. c. VI. P. II. n. 93. sqq.

b) l. c. C. XI. §. 13. p. 135.

c) l. c. p. 56. Conf. §. anteced. not. ad lit. a)

d) Vid. *Böckleri*, Art. Herald: P. XVIII. p. 104. sqq.

e) Conf. *Hübneri* Staats- und Zeitungs-Lexic. sub finem des Wappen-Registers, ad voc. Bär. *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, P. I. pag. 235.

Fig.
XXX.

Non Pagus tantum Abbatiscellensis in Helvetiis, sed & inclyta Bernatium Respublica, & Fani S. Galli Præsul, in Insignibus habent Lycaoniam, ut cum Poëta loquar, istam bestiam. f) At, cui inquis, numum hoc signo & cruce conspicuum, tribuis? Anhaltinus ille Ursus, seu Urfa (cœlestis enim an sit Urfa, aut terrestre animal, non attinet heic loci disquirere,) cum coronam in capite sistitur oculis. Corona non superbit noster. Helvetiis adeo vindico numum, non quidem Abbatiscellensibus, nec Bernatibus, sed Fano potius S. Galli, idque propterea, quod & sacri numi Insigne, crucem puta, ob oculos ponit visentibus. g) At vero Fani S. Galli in Helvetiis mentione facta, ὡς ἐν παρόδῳ ostendisse juvat, numulum Fig. XXX. Abbatidis dicti modo Fani esse ex imagini S. Galli adjectis literis S.G. non in scite colligere virum quendam rei numariæ antiquæ peritissimum. Quo de minimi moduli numo alibi etiam diximus.

§. LX.

Frequentis-
sima omni-
um Aquile.

Fig.
XVIII.
XXV.

Ad Volatilia ut aliquando digrediar, instituti & ordinis nostri ratio jubet. Exhibent Aves, & Aquilas quidem, ex nostris numi complures; non nisi solitarias vero Fig. XVIII. & XXV. Aquila volucrum omnium regina & Princeps, adeoque, Homero interprete,

βασιλήϊα ὄρνις - ὃς Διὶ αὐτῷ
Φίλτατος οἰωνῶν, καὶ ἔκράτῃ ἐστὶ μέγιστος κ. τ. λ.

Quo duce & auspice certissimam victoriam significari; seu, ut *Curtius*, a) loquitur, haud dubium victoriæ auspiciū, (Aqui-

f) Ibid.

g) Numorum sacrorum, i. e. Episcoporum, Abbatum. &c. nec non Monasteriorum, crucis signum τεκμήριον esse & κριτήριον pluribus dicemus.

a) *Histor. Alex. M. Lib. IV, C. XV. §. 26, seq.*

(*Aquila quippe hic honos datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia*, b) Græcis æque ac Romanis jam olim fuit persuasum. Antiquissimis etiam temporibus summis Principibus cordi fuit & in deliciis Aquila, signis adeo & Insignibus intexenda, insculpenda & præferenda. De causis quod h. l. dicamus non est: dudum dixere alii. c) Quid adeo mirum, quod non in modernis modo, sed & in antiquis numismatibus Aquila conspiciatur quam frequentissime? Non attinet vero hic de numis Romanorum dicere aquila conspicuis, quod dudum fecere alii. In nostris quibusdam, Fig. puta XXV. XXXI. XXXII. quæ Fig. XXV comparet Aquila, Venedorum est. d) Non unius vero, sed XXXI. plerorumque omnium gentis diffusissimæ populorum Insigne XXXII. quondam fuit Aquila. De Borussis, Polonis nec non Bohemis in aprico res est, & testatissima. e) Ad Venedos Marchias etiam Brandenburgicas pertinuisse, nullum certe profecto dubium. Hinc ad Principes Marchiarum Signum & Insigne

Q 2

b) Ita *Seneca* Natur. Quæst. 2. 32.

c) Imprimis *Hæping.* de Jure Insign. l. c. n. 103. sqq. *Bækler* l. c. P. XIX. p. 117. sqq. Der Adler ist unter dem Feder-Vieh der König, welcher mit strengen Augen die Sonne ansehen kan, seines Fanges niemals verfehlet, sich verjünget/ am höchsten fliegen kan/ und wird von den Vogelschauern jederzeit für ein Zeichen des zukünfftigen Siegs gehalten. Und weil Romulus auf den Aventino am ersten einen Adler gesehen, so hat er solches vor ein Glücks-Zeichen gehalten, derowegen allezeit einen Adler, an statt eines Hahnens vor den Kriegs-Heer vortragen lassen. u. s. w. Conf. *Lexic. Histor. Univers. Basiliense* Tom. I. f. 38. It. *Acerr. Philol.* T. I. p. 263. II. 629. & *Franzii* *Histor. Animal.* p. m. 320.

d) Vid. *Dn. de Ludevigg*, *Reliqv. MSS.* Tom. VII. p. 163. De Gente vero Venedorum, eorumque sedibus, vid. *Funckerus* *Geogr. med. ævi*, p. 122. sq. & p. 171. sqq. *Mascov.* *Geschichte der Teutschen* Lib. 5. II. n. 3.

e) Conf. *Hæping.* l. c. C. VI. n. 550. sq. Ubi & ratio Insignium redditur.

gne Aquilæ delatum. Sed quod notes, Aquila uniceps, expansis alis, pedibusque divaricatis. f) Et hac ipsa sacrae alitis figura est, quam in armis augustissimæ domus Brandenburgicæ & conspiciamus, & deveneramur. g) Adprobavit adeo potius & ornavit, quam primum Seculo X. elargitus perhibetur, Marchiæ Brandenburgicæ Aquilam rubram seu sanguineam, Imperator Henricus Auceps. Brandenburgenses adeo numi sunt, quos Fig. XXV. XXXI. & XXXII. spectandos exhibent. Ejusdem commatis & generis sunt, quos in Sperlingianis h) Fig. XXXIII. XXXIV. & XXXV. oculis nostris sistunt. De quibus Cl. Auctor : i) *Sunt & mihi Brandenburgenses cum Aquila uno capite ; primus insignis magnitudinis & purissimi argenti, facie ad dextram versa ; Secundus etiam puri argenti minor, capite vero ad sinistram verso, in Gotlandia Insula quondam reperi- tus.* Habet & Ill. Fridericianæ Cancellarius, k) quem cum nostro Fig. XXXI. conferas, ejusdemque Auctoris, temporis & Iconii dicas. Is ipse altero latere tres parmas, inque iis totidem Aquilas, (quæ clare satis in nostro non sunt expressæ,) & tres turres ob oculos ponit. Quemadmodum enim Marchiones Brandenburgici antiqui trium Marchiarum quondam fuere Principes, singulisque Marchiis Aquila, Insignium loco, debebatur : ita nullum sedet dubium, quin sub unius potestatem redactis Marchiis omnibus cum scutis & turribus Aquilæ etiam fuerint multiplicatæ. Quo minus vero Brandenburgenses esse, quos describimus, dubites, Inscriptionem in

f) Vid. *Aldrovandus*, Lib. I. Ornith. Til. Usus Aquil. in Insign. p. 96. & Lib. II. c. 2. p. 182.

g) Conf. *Hæping*. l. c.

h) Epistol. de Num. Bract. Orig. & Progress. subjectis. Conf. Nov. Lit. Septentrionis ad A. 1700. M. Aug. p. 242. sq.

i) *Sperling*. l. c. p. 61.

k) Dn. *de Ludevig*, Tom. VII. Reliqv. MSSorum, p. 563.

in margine intueri quæso, & ipsi oculi te convincant. Ætatem denique quod attinet, unilaterales ævo remotiori, bilaterales recentiori tribuo. Quod vero de Aquila Venedorum, adeoque Brandenburgica, differens Excellentissimus Dn. de Ludevigg ab Aquila Imperatorum ex Gente Brandenburgica Romanorum Imperii Insigne modernum, Aquilam bicipitem, traxisse originem adserit, l) altioris indagines rem esse arbitor. m)

§. LXI.

Sed & alia in nostris comparet Aquila, quam exhibet Fig. XVIII. Ornata ea est capite & facie virginea, capillisque corona coercitis. *Flavi* vero coloris Aquilam definiunt Heraldici Doctores, *caput facie virginis decorum, flavisque crinibus ornatum & coronatum.* a) Sed cujum, inquis signum hoc est & insigne? Nordgojæ Metropolis, Civitatis Norimbergensis, toto orbe celeberrimæ esse, idque antiquissimum, (quippe quod in cera rubra jam tum A. 1243. in diplomatibus, cum Perigraphæ: *Sigillum Universitatis Civium de Nurnberc* conspicitur,) qui ignorat, aut dubitat, in Historia æque ac Arte Heraldica parum versatus videtur. Enimvero non unica hæc

Aquila facie virginea ornata.
Fig. XVIII.

Q 3

Aqui-

l) Adstruit autem & laudat assertum pluribus loco modo cit.

m) Multus est hac in re celeberrimus Hæpingus de Jure Insignium. At Bœckler, l. c. p. 118. der Reichs-Adler hat 2. Köpff überkommen im 33. Jahr Kayfers Caroli M. Scitu multo adeoque lectu. digniora. quæ hanc in rem collegerunt Lexici Histor. Univ. Basileensis Auctores, T. I. f. 38. sq. Add. G. S. Treuneri diss. de vera Orig. Aqu. Bicip. Imp. Rom. Germ. C. IV. Ubi Cl. Auctor totus in eo est, ut celeberr. Ludeviggii hoc assertum examinet, destinat. Conf. Per Ill. Ebneri Thes. supra laudat. n. XXVII.

a) Vid. Thurnier-Buchs Register, p. 102. Conf. Gilmann. Tom. III. Symph. voc. Civit. Imp. & plures, quos allegat Hæping. l. c. n. 1056.

Aquila est, unicumque Insigne, quo gaudet Illustris Respublica, uti celeberrimus *Wagenfeilius*, b) nec non politissimus *Merianus*, c) (ut de numis taceam & inscriptionibus, quæ extant,) luculenter id docent, & sub initium, quod agimus, Seculi Cl. *Sperlingius* d) & numis & docta commentatione reddidit testatum. Sed & præter eam, quam descripsimus paulo ante Aquilam, & numus noster exhibet, simul & alias easque diversas figuras, e) placuisse olim, & etiamnum non displicere, docta

b) In Tab. quadam Commentationi de S. Rom. Imp. Lib. Civit. Norimberga præfixa.

c) In Descript. Civit. Norimberg. Topograph. Franc. f. 65. ubi junctim Aquilæ Norimbergenses oculis in Tabula sistuntur.

d) Epistol. de Ortu & Progressu Nummor. Bracteæ, p. 60. Verba Cl. Auctoris sunt: *Et quanquam verum sit, hodie Insignia Civitatis Norimbergensis duplicem Aquilam non referre, sed dimidiam saltem cum tribus fluviis adjunctis: reperitamen alia ejus Urbis Insignia aliquando obtinuisse, ut Aquila cum virginea facie, & Aquilam bicipitem nigram, &c.* De quo Cl. Auctoris assertis quid habendum, ex dicendis patebit.

e) E quibus Aquila simplex in cera flavida, seu lutea, Sigillum judicii habetur; quæ tamen haud raro in monumentis publicis biceps etiam exprimitur; dimidiata cum tribus fluviis limitaneis Contrasigilli vicem potissimum subeunte. Qua de re pulcre non nemo: Wegen des Nürnbergischen Wappens ist zu gedencken / daß das allerälteste der Adler, mit der gecrönten Jungfrau Haupt sene; welcher auf rothen Wachs an einem Diplomate schon A. 1243. gefunden wird, mit der Umschrift: *Sigillum Universitatis Civium de Nuremberg.* Der einfache Adler auf gelben Wachs, war das Sigillum judicii. Das mit den halben Adler, und denen 3. Gränk-
Wassern, als der Pegnitz, Schwarzbach und Schwabach (dann die Pegnitz, welche fast zwischen solchen fließet / und in den alten Documentis *Paganicia* genennet wird, dazzu nicht gehöret) ist um das Contrasigillum von den ersten. Welche 3. Wappen, ausser, daß nach der Hand öftters in den monumentis, statt des einfachen / ein doppelter Adler gemacht worden, in Gebrauch sind.

Et illa Artificis manus, cui, qui haud ita pridem prodiit, *Conspēctum Illuminationis*, qua *Ædificium* urbis publicum, die *Schau*, vulgo dictum, in honorem Sereniss. Archiducis Austriae, Belgium cum peteret, collustratum, atque Emblematicis & Inscriptionibus ornatum fuit, debemus, testatur, adscripto lemmate: *& tales Aquilas Noris veneratur & ornat.* Sed differre, ais, quam numus noster & laudatus exhibet Conspectus, Aquilam. Elegancia, cujus studiosius multo nostrum, quam superius ævum, non re ipsa, si penitus rem inspexeris à nostra differt antiquiori minus contra, elegantior illa nova Corporis proportionem, membrorumque inter se partium, non observavit rudis in arte sculpendi & inculta Antiquitas. Hinc ex collo alas, ex pectore pedes, prodire videas, pinnas vero à cauda nullas, aut perquam exiguas. Causam vero nosse si cupis faciei virginæ, & *δυομορφίας* formæ rationem, reperire adhuc se nequivisse confitetur *Hæpingus*. f) Ast reperit ludente *Heidfeldio*, g) cum *ἰσορικωτάτω* *Wagenseilio* suo Perillustr. *Ebnerus*, h) scite, & ita quidem hac de re scribens: i) *In Monte, qui Urbi Noribergensi imminet, Arx est munitissima, - - . Hæc Arx Henrici V. vim elusit, nec ab eo, cum reliqua urbe, in potestatem redigi potuit. Quia igitur intemerata & inviolata tum manserat, (sed nec postea vitium quis ei intulit) concessum ab Imperatoribus privilegium, ut inter Insignia etiam Aquilam explicatam Virginis formosæ corona aurea redimito capite decoram, ostentare posset. Hæc enim vera & genuina Insignium illorum est ratio: & apage ineptum putidumque Johannis Heidfeldii in Sphinge commentum, quo vigilans somniavit Imperatorem quendam Aquilam virgineo deformatam capite Urbi*
No-

f) l. c. n. 1056.

g) In Sphing. Theol. Phil. c. XVII. p. 532.

h) In laud. Thesib. Miscell. n. LXXII.

i) l. c.

Norimbergensi in signum & monumentum dedisse, quia foeminae maritis essent imperiosae & andromachae; viri autem uxoriae potestati parerent. Quo & spectat, quod laudatus *Hæpingus* k) ineptiis Heidfeldii opponit, *quod si ita esset, commentans, idem de utraque Roma, mundi capitibus, citra tamen verum, dicendum foret, quod caput mulieris galeatum cum sceptro, vel hasta praeferant. &c.* Nec silentio hic prætereundum, Principes etiam Frisiae Orientalis Aquilam ostentare in Insignibus, Norimbergensi in facie foeminea quam simillimam. l) Finio verbis Dn. de Ludevvig, generatim de multifaria Aquilae in Insignibus μεταμορφώσεις, seu figura, non in scite differentis. Viele inquit ille, m) haben ein sonderliches Vergnügen in dem Adler gesucht; welchen dann die Kayser ihnen gar gerne zugetheilet haben: weil sie ihnen durch solches Zeichen ein immerwährendes Denckmahl ihrer Schuldigkeit gegen sie beylegen wollen. Dahero pergic ille, n) man sich nicht wundern darff, warum man mit Verleihung des Adlers bey den Städten, die hierunter eine Ehre gesucht, so freygebig, und fast verschwenderisch damit umgegangen ist. Da hingegen das Römische und Griechische Reich solches Zeichen niemand, als den Residenz-Städten zulegen wollen. Weilen aber gleichwol jede Stadt ihren Adler von der andern seinen unterscheiden wollen: So sind so viele abentheurliche Stellungen, Bildungen, Abtheilungen, Zerstückungen und Farben der Adler aufgekomen, daß man wohl von dieses Thieres Metamorphosi Heraldica ganze grosse Bücher zusammen bringen könnte. u. s. w. o)

§. LXII.

k) l. c. Conf. *Pancirollus*, Lib. I. var. Lection. c. 18.l) Vid. præter *Hæpingum*, General. Herald. Staats-Calender, A. 1720. Contin. p. m. 36.

m) Introd. in rem numar. Germ. med. ævi, p. 133.

n) In Not. ad lit. a.

o) Conf. *Aldrovandus*, l. c. *Bœckler*, l. c. p. 117. sqq. & imprimis *Hæpingus*, l. c. C. VI. P. II. n. 93. sqq.

§. LXII.

Et hæc quidem de Numis nostris, uno, eoque solitario, & regno vegetabilium æque ac animalium brutorum, nec non rerum artificialium petito ac numis imprimi solito, & una quidem maximam partem latere, notatis signo. Reliqui vero tantum non omnes Personas exhibent, quibus & ipsis sua Insignia & varii Generis ornamenta, è classe partim rerum artificialium, earumque cum primis sacrarum, vegetabilium etiam & animalium, adjecta sunt & adscripta. Ut vero Bracteales omnes, ratione causæ efficientis principalis, non in scite distinguit Excellentissimus Dn. de Ludevwig a) in Numos Imperatorios, Ducales, Episcopales, Principum, Comitum, Abbatum atque Abbatissarum, & denique Monasteriorum atque Civitatum, & earum quidem cum Imperialium, tum Provincialium & municipalium; Ita in nostris vulgarem attendere juverit distinctionem, qua eos distinguimus & dispescimus in Numos sacros & seculares; quorum illos Personis tribuimus sacris, i. e. Episcopis, Abbatibus, Monasteriis, &c. hos vero Secularibus, Imperatoribus, Ducibus, Principibus & Civitatibus; &c. b)

R

§. LXIII.

a) Præfat. ad Tom. III. Reliq. MSS. §. 5. p. 13. Conf. Ej. Einleitung in das Münz-Wesen mittlerer Zeiten, C. ult. von den Hallschen Bracteatis, §. 1. p. 258. ubi celeberr. Auctor numos omnes distinguit in Kaiserl. Chur-oder Alt-Fürstlich, Neu-Fürstlich, Erz-Bischöflich/ Bischöflich, Abthienlich, Gräfllich, Reichs- Städtische und Lands-Städtische.

b) Conf. Olearii Specimen universæ rei Nummariae, Sect. II. §. 4. §. 7. Isagog. in Numophyl. Bract. C. III. Sect. III. §. sqq. p. 18. sq. & C. IV. Sect. I. §. 1. sq. p. 22. sq.

§. LXIII.

De Numis
sacris, seu
Personarum
Ecclesiasti-
carum;
quos inter
locum pri-
mum mere-
tur Episco-
palis.
Fig. III.

Sacer adeo numus est & inprimis conspicuus, quem Fig. III. nobis exhibet. Argenti puritate & eleganti cavitae ple-
risque antecellit aliis. At figura impressa ea est, ut monstrum
verius hominis, quam hominem adpelles. Crura, seu pedes, ex
thorace potius, quam ex sulto corporis loco prodeunt. Si-
tus corporis sedentis magis est, quam stantis; cumque caput
alteram fere lateris signati partem occupet, qui aliter fieri potest,
cum totum corpus humanum in scenam producere voluerit in-
felix artifex, quam ut reliquis corporis partibus, ob spatii an-
gustiam omnis adimeretur proportio? Deastrum adeo & Pria-
pum, viso numo, figuram inconditam, quod & alibi dixi-
mus, salutavit vulgus. At vero Episcopi Figuram esse Insignia
in capite, manibusque docent. Caput vittatum est; aut mi-
tram potius, quam & tiaram, cidarimque dicunt, gestat.
Mitra autem ornamentum reverendi capitis est, duo
habens cornua; quæ parva & depressa (qualia & in no-
stris conspiciuntur compluribus) antiquiori visuntur ævo,
sequiori altiora & fastigiata magis, adeoque splendidiora.
a) Quid vero Mitræ Episcopales sibi velint. eleganter do-

Mitra bi-
ceps quid
sibi velit?

- a) Vid. *Schlegel*. de Num. Abbat. Hersfeld. §. IX. p. 14. Add. Ceremon.
Episc. Lib. I. c. 17. Vernacula rem exprimit B. *Leuckfeld*. Antiqu.
Nummar. Halberstad. anfänglich, scribens, waren die Bischoffs-
Mützen noch niedrig und klein, die aber mit der Zeit höher und
splendider worden. Nec deest rei describendæ Dn. *de Ludewig*,
in seiner Einleitung in das Deutsche Münz-Wesen, mittlerer Zeiten.
C. IX. p. 108. commentans: Es sind auch alle Bischöffe auf dem
Haupt bedeckt: Dann die Kahl-Köpfe Petri und Pauli kommen
viel zu bettelhafft vor, als daß sie selbigen hierinnen nachfolgen sol-
len. 1c. Solche Haupt-Decke ist unterschiedlich / die gemeinste
wird einer Schiffs-Mütze, welche sich vielleicht von Petro herschrei-
ben solle, die in die quere stehet, gleich, und gehet oben zwenzinckige
empor.

docent, quæ sequuntur, verba: *Scientiam utriusque Testamenti, novi & veteris, capitis sui ornamentum esse, inde Episcopus agnoscat, & aliquo modo metuendus populo videatur: b) quemadmodum legimus, Moſen acceptis Tabulis, quibus mandata Dei inſcripta erant, viſum ſuis cornutum. c) Sed & gemmis, unionibus ac pretioſis lapidibus ornatas, laminisque aureis, argenteisve diſtinctas inferiori ævo ſæpe conſpicimus mitras. d) Simplicior, adeoque antiquior multo Præſulis in noſtro numo tiara eſt. Eſt & in numis Fig. XV. X. item, & IX. Faſti- Fig. XV.
giatis, ſplendidioribusque accenſenda Fig. XLVI. Circellos duos, Fig. XLV
quos in utroque mitræ cornu numi Fig. III. obſervamus, gem-
mas dicere haud auſim, ſimplicitate pariter & antiquitate nu-
mi motus. Mitram ſive cidarim bicornem faſtigiataſ, Fig. Fig.
XLVI. proprium olim Episcoporum Abbatumque Anglicano- XLVI.
rum ornatum extitiſſe, auctor eſt *Schlegelius*. e) Sed & mox
R 2 quos-*

empor. Andere aber ſpißen ſie oben in ein Horn zu. 2c. Conf. Fig. Fig.
XLIII. Add. *Heineccius*, in Syntagm. de Sigillis, c. XIII. §. 4. XLII.
p. 152.

b) Verba, quibus in Conſecrat. inter alia Reverendis Præſulibus accla-
mabatur, erant: *Imponimus, Domine, Capiti hujus Antistiſtis galeam*
munitionis & ſalutis - quatenus cornibus utriusque testamenti ter-
ribilis appareat veritatis adverſariis. &c. Conf. *Schmeizelius*,
ὁ ἵς πικῶτατ@, Comment. de Coronis, C. IV. p. 203. ſq.

c) Vid. *Car. Paſchal.* Lib. X. Coronar. C. IV. obiter, de Cornibus, cor-
nutisque vultibus, verba dum facio, commemorare liceat, Numo-
rum Alexandri M. κριτήριον eſſe cornua, eaque incurvata; ipſum-
que Alexandrum Arabibus in ipſorum lingua *bicornem* dici Jo-
vis Ammonis Filium agnitum. Conf. Commentatores in Hiſt.
Alex. M.

d) De Ferdinandi Catholici, Hiſpan. Regis Coniuge Iſabella, memo-
riæ prodidit Auctor der curieuſen Eva, XVI. Aſſembl. p. 955.
quod mitras aureas Episcopales fieri juſſerit. Quod vero plerique
aurei numi, Alexandri M. imagine inſigniti, non ipſius ævo cuſi ſint,
ſed

quosdam nobiliores in Germania Abbates, favore Pontificum, hoc Insigni fuisse gavisos constat. *Mitras* quippe *apud Germanos ab initio Abbates habebant omnino nullas; dein parvas depressasque, postmodum vero altiores atque fastigiatas, margaritis auro gemmisque florentes.* Sunt verba nostri *Schlegelii*. f)

§. LXIV.

Numi Bra-
heati Præ-
sulum si-
gnum Cru-
cis in ma-
nibus ipso-
rum ut plu-
rimum ex-
hibent.
Fig. III.

Sed & quæ in manibus gestat Sanctus Numi Fig. III. Præ-
sul, Insignia accuratius inspicienda sunt. Gestat autem dextra
manu Crucem; lituum, seu pedum pastorale, idque incur-
vum, sinistra. Crucem in Armis, inque Insignibus & numis,
gerere, antiquissimis etiam temporibus in usu fuisse, nemo for-
te est inter eruditos, qui nesciat. Et gentiles, Germanos ma-
xime nostros, signo crucis cum primis fuisse usos, antiqua apud
nos marmora docet. a) In Christianismo, profligato gentili-
smo, in sacris æque ac profanis rebus, signum crucis adhibere
passim invaluit. In armis cum primis & signis militaribus fre-
quentissime conspicitur: b) ne videlicet nihil, nisi quod Chri-
stianum, redolerent Christiani. c) Et quid adeo mirum,
quod & mox in summorum Principum non Insignia d) mo-
do

sed plurimi eorum gloriæ ejus æmulo, Imp. Alexandro Severo,
provenerint, è *Lampridio*, præter *Stradam*, Patrem, in *Vitis Impp.*
nos docet cum *Wagenfeilio* Perillustr. *Ebnerus* l. c. LXII. Add,
quæ de Cornibus in Insignibus is ipse observat, n. XXIII.

e) l. c.

f) l. c. p. 14. 31.

a) Vid. *Wagemanni* nostri *Druiden=Fuß* c. V. n. 24.

b) Conf. *Hæping*. de Jure Insign. c. IX. n. 372. seqq.

c) *Forcat* Lib. VI. de Gall. Imp. p. 808. apud *Hæping*.

d) Huc pertinet Crux in pectore Aquilæ Cæsareæ, ut quæ Cæsarem Chri-
stianæ fidei tutorem & Advocatum, arguat. *Hæping*. C. VI. n. 348.
de Numis Caroli M. vid. *Hoffmann*. *Runk=Schlüssel*, P. I. p. 124.
Conf,

do, sed & numos transferri cœperit signum crucis? e) Sacræ vero maxime Personæ eo delectari, mox & distingui, cœperunt, eoque etiam scuta sua adornare gestierunt, ut esset, (quod de Cruce in manibus Abbatissæ Quedlinburgensis, S. Agnesæ scribit celeberrimus *Kettnerus*, f) quo de Salvatore suo crucifixo nullo non tempore & occasione admonerentur. Quod primum, idque adeo perquam laudabile primi ævi institutum fuit. Sequiori ævo *Crux* potius erat consuetudinis, quam devotionis res: (inquit *Schlegelius*, g) in manibus semper Clericorum *Crux*: eam præferebant: ecclesias edificaturi in terram defigebant: eam assuebant: crucem inscribebant, crucem osculandam populo dabant: cruce maximam sibi venerationem conciliabant: crucem per benedictionem semper formabant: crucem in funebus magnatum erigebant, h) &c. Verbo: nihil auspiciatum putabatur, nisi cruce præmissa, aut appicta, aut insculpta. i)

§. LXV.

At vero non eodem semper modo ceu in Insignibus, ita & in numis figura Crucis formata conspicitur & figurata. Mille
 R 3 occur-

Baculi cruciati in Bracteatis ratio.

Conf. Monument. nostrum Slavo - Russicum, s. Slavonisch-Russisches Heiligthum mitten in Deutschland, p. 35. sq.

e) Vid. *Schlegel*. de Num. Abbat. Hersfeld. p. 18. n. c. Primum autem in area numorum insculpi cœpit Christianorum Impp. temporibus. Et Caroli Calvi extat mandatum, ut in denariis novæ monetæ ex una parte nomen ejus habeatur in gyro, & in medio nominis monogramma; ex altera vero parte nomen Civitatis, & in medio *Crux* habeatur. Ex medio dehinc sequiori ævo migravit in initium Inscriptionis.

f) In Histor. Quedlimburg. p. 285. Conf. *Olear.* in Anastasi p. 48. idem Agnesæ, p. 14.

g) l. c. p. 84.

h) En! Originem signi Crucis in sepulcris defunctorum.

i) Id. dissert. de Nummis Isenac. p. 13. sq. Conf. *Cangius*, Glossar. Latin. med. & inf. Tom. I, fol. 1392. sqq.

occurrunt metamorphoses. a) Quæ baculo infixæ, aut formata in baculo, frequentissime in numis conspicitur Episcopilibus. Ut plurimum manu dextra gestant & præferunt Personæ sacræ aut præferri sibi curant. Et hujus quidem formæ Baculus cruciatus est in numo nostro. *Creux Stab* vulgo appellant. b) Ejus generis baculos gestare nulli non Episcoporum promiscue olim licuisse ferunt, ut signum & Insigne officii, quo fungerentur, sacri. Id quod tamen sequiori ævo, non nisi paucis, iisque Archi-Episcopis, Primatibus & Legatis à latere, quibus summus Pontifex favebat, concessum novimus. c) Parum quippe fuerat, hoc insigne in annulis gestare; nec satis, in Insignibus & numis exprimere: in pompa etiam & Processionibus publicis crucem sibi præferri curabant, ac laudi ducebant mitrati isti Patres; idque sibi non minus licere existimabant, ac summis Principibus secularibus sceptræ, gladii, fasces

a) Vid. præter *Hæping. Böckleri Art. Herald. p. 10. Conf. Neue Acerr. Philol. Tom. II. p. 152.*

b) Conf. *Leuckfeld. Antiqu. Nummar. Halberstad. §. XXXV.*

c) Vid. modo laudatus *Cangius. seu du Fresne, l. c. f. 1393. It. Dn. de Ludevwig, l. c. p. 111.* qui ita hac de re scribit: Ferner ist dieses sonderlich zu merken / daß viele Bischöffe entweder mit Weglassung, oder Beybehaltung des Bischoffs-Stabs auch einen Creux-Stab meistens in der rechten Hand halten. Welcher Rüst-Zeug vielen Dingen ein Licht giebt. Denn Anfangs siehet man daraus, daß jedem Bischoff vergönnet gewesen / einen Creux-Stab zu führen, oder sich selbigen, als ein Amts-Zeichen, vortragen zu lassen; biß ihnen die Pabste solche Freyheit genommen, und selbige allein etlichen Bischöffen, Primaten und Gesandten von der Rechten Seiten zugelassen haben. Nachgehends erkennet dardurch ein jeder, daß der Schäfer-Stab und Creux-Stab einerley bedeuten, und einerley Würckung gehabt haben / und von den Bischöffen bald dieses / bald jenes, nach eigenen Gefallen, als Nachfolgern des Erh-Hirten Christi gebraucht worden &c.

fasces, &c. præferuntur, in publicum cum prodeunt. d) Quid? quod ex his medii ævi moribus in nostram quoque Ecclesiam consuetudo devenit, ut in Processionibus publicis, quibus Clerus interest, etiamnum crux præferatur. e) Nec memoratu, *ὡς ἐν παρόδῳ*, quod narro, h. l. indignum, tempore Imp. Friderici I. consuetudinem fuisse, ut ad tribunal Imperatoris in causa justa pergentibus Signum Crucis præferretur. f)

§. LXVI.

Lituos i. e. (Tullio interprete a) incurvos & leviter à summo inflexos bacillos (quos cum vulgo vernacule *Bi-
schoffs-Stäbe* adpellamus,) manibus gestare Augures quon-
dam apud Romanos consuevisse, in propatulo est. b) Au-
guri adeo Insigne olim lituus. c) Tale quidpiam, aut pe-
dum d) potius, in manu sinistra Præsul gerit, numi, quem
*De Litu-
Episcopo-
rum, seu
Baculis pa-
storalibus,
in Bra-
cheatis no-
stris.*
exhi-

d) Dn. de Ludevwig l. c. in not. daß aber iezo die Päbste einen Staat daraus machen, solches bestehet in einer übeln Nachfolge weltlicher Herren; Wie die Römer die Regierungs-Stäbe, die Griechische Stadthalter in Ravenna das Creutz/ die Reichs-Fürsten ein blosses zweyschneidig Schwerdt, zum Zeichen ihrer Gewalt/ wann sie aus-
gegangen, sich vortragen lassen.

e) Id. Wie noch iezo das Creutz in der Protestirenden Leich-Begäng-
nissen vorgetragen wird. &c. Aliter sentit Auctor Acerræ Philo-
log. Novæ, Tom. I. P. I. p. 10. & ad imagines & arma vete-
rum gentilitia in funeribus Nobilium præferri solita ritum istum
refert.

f) Vid. Ill. *Falckensteinii* Prodrom. Chronici Eichstad. Lib. II. C.
XXVI. §. 4.

a) Lib. de Divinat. 17.

b) *Hederich* gelehrtes Lexic. p. 480.

c) Conf. *Fabri* Thes. Erud. Schol. f. 1317.

d) Pedum, ein Hirten-Stab / unde nomen habeat, disquiritur. Sed,
quis

Fig. III.

exhibemus, Fig. III. Instituti vero nostri ratio non est, ut originem Baculi hujus pastoralis prolixè inquiramus, utpote quam pluribus explicatam dedit Cl. *Hæpingus*. e) Nec est, quod dubium moveamus, & quæramus, num Archiepiscopis, aut Episcopis tantum, quod multis Pastoribus & gregibus præsumt, & non æque omnibus Ecclesiæ Antistitibus, Doctoribusve, debeatur Baculus pastoralis? f) Quam Quæstionem *Jo. Goropius* g) urget. h) Rem potius intuemur & figuram. Simplicissimum olim fuisse Baculum, vides, in quo nihil ornamentum, nihil elegantiam, nihil ramorum notes, quodque nec sedentis quidem superat caput; ligneum præterea, & symbolum adeo paupertatis, ceu ex sacris æque, i) ac profanis patet scri-

quis dubitet, à Pedibus dici pecudum, ut qui ejusmodi baculo incurvo comprehendantur, detineantur. Vid. *Hæping*. Lib. cit. C. II. n. 388. sqq.

e) C. II. n. 387.

f) Sunt, qui Baculum pastorem non sacrum modo Scipionem, sed & Virgam (ad imitationem procul dubio virga Moysi & Aaronis,) dicunt pastorem; quam tamen à pedo distinguunt alii, virgam ut Signum castigationis & disciplinæ, baculum vero ut Hieroglyphicam notationem consolationis, auxilii, sustentationis nec non defensionis intuentes. Vid. Cl. *Schlegelius* de Num. Abbat. Hersfeld. §. XI. p. 16. Hinc *Alcuinus* ad Edilhardum Archiepiscopum (apud laudatum *Schlegelium*) *Virgam accepisti pastorem & baculum consolationis fraternæ: illam ad regendum: istum ad consolandum, ut mœrentes consolationem habeant in te & contumaces correctionem sentiant per te.* Conf. B. *Schmidii* Lex. Eccles. P. I. p. 81.

g) Lib. III. Hieroglyph. p. 143.

h) Conf. toties laudatus *Schlegel*. in not. ad lit. yy.

i) Patriarchæ Jacobi pia vox & confessio, *cum baculo se Jordanem transisse*, i. e. pauperem & absque comitatu, huc facit.

scriptis. k) Sed quantum à D. Petri baculo, l) (quo Trevirensis Ecclesia gaudere dicitur, quanquam & Coloniensis Archiepiscopatus m) eum se habere contendit,) modernorum Episcoporum Pedum Pastorale differat, B. Schmidius n) nec non Schlegelius, o) ut & noster de Ludevvig p) scite docent. Antiquitatem vero quod attinet numi nostri Bracteati, quin ex antiquissimis ille sit, nullus dubito. Simplicitas certe, ruditasque fabricæ, nec non argenti puritas luculenter satis rem innuit. Vix enim verius in re nummaria effatum: quo quid simplicius, eo etiam antiquius. At, quis cuderit numum, aut cudi

k) Hoc sensu Germani Baculum egestatis, pro mendicitate, i. e. miserabili mendicantium conditione, usurpant. Vid. Stuckius, Lib. II. Ant. Conviv. c. V. p. 147. & qui hunc allegat, Hæping. l. c. n. 394. Sec. vero IX. Abbates adhuc pedum ligneum gestasse, Annales loquuntur. Papebrochius in de Episc. Mediolan. p. 70. Tom. VII. Act. SS. M. Maji.

l) Θαυμαστόν hoc D. Petri baculo B. Maternum per SS. Valerium & Eutachium, jussu D. Petri à mortuis suscitatum fuisse, Albertus, Abb. Stadenfis in Chron. p. 40. fuse commemorat.

m) Heiligen-Lexicon, p. 101.

n) In Dissert. de Baculo Pastoralis.

o) l. c. p. 16.

p) l. c. C. XI. p. 110. Ita vero ille: Ihren Händen / nemlich der Bischöffe, legen sie allerhand Gezeuge zu. Das gemeinste ist der gekrümmte Schäfer- oder Bischoffs-Stab. Damit sich aber dieses Gleichnus verliehren möchte, so haben sie die Krümme desselben mit allerhand Schnirckeln gezieret, auch mit Edelgesteinen besetzt, daß solchen wohl kein Schäfer-Knecht mehr kennen, oder für seinen Werkzeug halten sollte. Dieses werde ich auch gewahr, daß die Schaafs-Stäbe länger sind / als der Knecht und Hirte selbst: selbige hingegen auf den Hohl-Pfenningen abgefürket, und also heraus kommen, daß man sie ehender vor ein Königlich Scepter, dessen Gleichnus ohne Zweifel angenehmer, als das erste geschienen, ansehen möchte. &c.

cudi jussert ? quæris. *Δίαν μέγα αἶτημα*, cum ἀγραφῶ numus, & Insignia cum aliis numis Episcopalibus fere communia. Quid, si Episcopis Aureatensibus tribuamus dictum numum, meliora dum edoceamur ? Non una certe, id ut adstruam, suppetit ratio. Aureatum Episcopalis Eichstadiensis sedes, in Noricis, adeoque in vicinia est. At, qui, quæso, frequentiores numi, primo cum primis (id quod & supra diximus) Bractealium ævo, quam, quos terra patria, & quæ in confiniis est, peperit ? Viri præterea hujus generis rerum peritissimi non habent, quod objiciant ; suffragantur potius, idemque mecum sentiunt. Signa præterea & κριτήρια frustra quæsiueris, quæ Moguntinos, Herbipolitanos, alios, potius esse, quam Eichstadienses, hujus commatis numos probent. Adde, quod teste Ill. *Falckensteinio* q) Seculo jam tum IX. Erchanboldus, IX. Episcoporum Aureatensium, ab Imp. Ludovico IV. jus cudendi monetam impetrasse dicitur. r)

§. LXVII.

- q) In seinem Entwurff seiner Eichstädtischen Chronic, in vita Erchenboldi.
- r) Episcoporum Aureatensium mentione facta, non possum non (quod ὡς ἐν παρόδῳ commemoro,) confiteri, quod cum legerim de Consecratione D. Willibaldi, primi Episcopi Eystettensis, Auctorum de tempore & loco diversas sententias, *Gretsero* in Commentariis suis de Episcop. Eystettens. C. XII. p. 211. An. Chr. 746. *Herm.* denique *Contracto*, in Chron. A. 746. urgentibus ; in loco autem designando, *Mabillonio*, in Act. SS. Sec. III. p. 390. nescio, quod *Seeburg* fingente, *Casp. Sagittario* in Antiqv. Gentilismi & Christianismi Thuringici, C. XVIII. p. 260. hæsitante, plerisque vero omnibus Salburgum, (quod & Sallpurg, it. Salsberg &c. scribunt,) ad dextram Salæ Thuringicæ ripam (unter der Stadt Hoff hinunter / am rechten Ufer der Thüringischen Saale, uti loquitur Ill. *Eccardus* in seiner gründlichen Nachricht von der Kayserl. und Königlich alten Salsburg, und dem Pallaste Sals in Francken/ p. 21.)

§. LXVII.

Quos Fig. XI. & XII. numos exhibent, haud plane absimi-
 les sunt prioribus: & ipsi quippe Personas exhibent, aut potius
 Personarum capita cum pectore, manibusque; quarum altera
 vero, dextra puta, gladium (illæ) gestant. De Cruce & bacu-
 lo, quod dicamus non est, cum, quæ de iis dici debeant, &
 possint, §. antecedente dicta sint. Diximus autem Episcopo-
 rum Insigne communissimum esse baculum, seu Pedum Pa-
 storale. Id quod & de Cruce diximus, quæ baculo præfer-
 tur; & eam nempe signum esse Præfulum & Antesignanorum
 in sacris. Hinc sane, quod Fig. XI. & XII. numos attinet,
 crucem in baculo si spectes, Præfulis cujusdam dixeris numos:
 at gladium strictum, seu spatam, a) in altera manu, si con-
 spexeris, Principis cujusdam secularis numismata judicaveris:
 Gladium quippe gerere, eundemque in Insignibus & numis
 ostentare, Principum secularium est, ac supremæ potestatis
 temporalis, & juris gladii signum luculentissimum. b) Du-
 bium

De Gladio
 in numis
 Præfulum.
 Fig. XI.
 XII.

S 2

p. 21.) locum Consecrationis statuentibus; non nisi ea mihi pro-
 betur sententia, quæ modo laudato summo Viro *Eccardo*, l. c. pla-
 cuit: annum videlicet Inaugurationis, seu Consecrationis, nullum
 esse alium, quam 741, diem vero 22, Oct. Locum, quod attinet
Salpurg, cum eodem definimus *Salzburg*, (quod & Villam *Sels*
 adpellant) ad Salam Francorum (der Fränkischen Saale) situm.
 Qui tractus quin & ipse circa id temporis ad Thuringiam relatus
 fuerit, nullus dubitat celeberrimus Auctor. Quid? quod ad Da-
 nubium usque Thuringiam aliquando pertigisse statuit, l. c. §.
 XXIX. p. 53. sq.

- a) De Spata, seu gladio, ex utraque parte acuto, Vid. *Schlegelius* in de
 Nummis Abb. *Hersfeld*. §. XXX. p. 31.
- b) Gladius strictus signum est majestatis & datæ à Deo summæ in
 terra tum oppressos tuendi, tum noxios plectendi, potestatis. Ita
 modo dictus *Schlegel*, l. c. p. 52.

bium adeo Ecclesiasticæ ne, an seculari Personæ ac Principi tribuamus dictos numulos nostros. Equidem Monasterienses Episcopos in Insignibus suis gladium olim gessisse non ignoreo. Ludgerus certe Frisius, *Wolfio* c) teste, *sorte sua non contentus, voluit etiam haud minore potentia Respublicas hoc in mundo gubernare; idque ut omnino lippis & tonsoribus innotesceret, in Insignibus suis juxta pastorale pedum ancipitem enssem appingi curavit.* Quid? quod & inter Abbates fuere, qui cum Clavibus enssem in Insignibus gesserunt. Quibus tamen armis quin nonnulli memoriam D. Apostolorum Petri & Pauli, quibus Monasteria sua dicata norant, recolere, iisque in sigillis publicis, ex arbitrio suo (ecquis enim olim nisi ex arbitrio arma sibi & Insignia elegit?) uti voluerint, nullus certe dubito. Et quoruscunque est, qui nesciat, Episcopum Herbipolensem, quoties ille ad aram stans (verba sunt *Bruschii* d) *sub infula & aliis pontificalibus sacra facit, semper nudum & evaginatum enssem ad eandem aram prope se collocatum habere? &c.* Hinc natus ille *vetus versiculus, quem seculari suo sigillo habet Episcopus incisum:*

Herbipolis sola judicat ense, stola. e)

Qua vero de causa ordinaria Episcoporum Herbipolensium signa & Insignia ense compareant aucta, idem ille, quem modo laudavi *Bruschius*, f) sequentibus verbis explicat: *Erlangus, qui & Erlongus & Ehrlingus quibusdam audit, Episcopus Herbipolensis XXIV. cum A. Chr. 1104. ob Henrici V. Imperatoris, quem*

c) *Lectio. Memorabil. Centenar. VIII. Tom. I. f. 204.*

d) *Magni operis de omnibus Germaniæ Episcopatibus Epitom. Tom. I. p. 153. it. p. 161. sq.*

e) *Conf. Merian. Topogr. Francon. f. 114. Sed & Abbati Campodunensi gladius tribuitur, versiculusque. Id. f. 106.*

f) *l. c. p. 161.*

quem Pontifex Romanus excommunicaverat, cuique dictus Erlangus multas ob causas (quas Münsterus d. l. recenset,) adhæserat, amicitia & consuetudine tandem abhorreret, Imperator Franciæ Ducatum involare, ac ut feudum Imperii ad se devolutum Duci Suevorum Conrado, suo ex sorore nepoti, conferre attentavit. Ibi vero Erlangus, Imperatori acerrime se opponens, Ducatum suum strenue defendit & fortiter retinuit; curans etiam, mandansque, ut posthac minister se antecedens nudum ac evaginatum gladium præferret. Primus adeo Episcopus hic fuit, qui unacum pedo pastoralis g) gereret in Insignibus coruscantem Ensem, exemplum successoribus imitandum præbens. Id quod & scite exprimit Autor Chronici omnium Episcoporum Moguntinorum &c. h) Leklich, scribing, setzte sich Erlang wider den Kayser. Der Kayser erzürnet : : : und zum Cruz dem Kayser ließ er sich durch einen Diener, wo er hin zog, oder gieng, ein entblößtes Schwerdt vorführen, seinem, und des Bisthums Wapen zum Bischoffs Stab ein gezuckt Schwerdt zumahlen. Welches seine Nachfahre ihm noch heut nachzuthun pflegen. i) In sigillis præterea Episcoporum Herbipolensium Sec. XV. Episcopum cernimus dextra gladium & sinistra lituum gestantem. Quor-

S 3

sum

g) Promiscue usos fuisse nobiliores Præsules & Pædo incurvo & Baculo cum præfixa cruce, supra commemoravimus. Ita quippe Dn. de Ludevwig, Lib. cit. p. 111. Ferner ist dieses sonderlich zu merken, daß viele Bischöffe, entweder mit Weglassung oder Benbehaltung des Bischoffs Stabs, auch einen Kreuz Stab meistens in der rechten Hand halten.

h) Rubrica huius Chronici est: Chronic, oder kurz Geschicht Buch aller Erzbischöffen zu Mainz, auch der XII. Bisthumen, welche dem Bisthum Mainz / als Suffraganten zugethan; ed. Francof. 1551.

i) Fol. 84. Conf. Münsterus Cosmogr. Lib. III. c. 394. Mich. Praun, in seiner Beschreibung der Adlichen und Erbarn Geschlechter in den vornehmsten Reichs-Städten, p. 154.

sum hæc? ut pateat, non esse, quod nos impediatur, quo minus numulos illos nostros, de quibus nobis sermo est, sacros asseramus; nec deesse argumenta, quibus Præsulibus Herbipolitanis vindicemus. Quid? quod non improbabile plane est, quia ipse Erlongus ille, de quo paulo ante, mox sub initium Seculi XII. ad auctoritatem suam stabiliendam & amplificandam, hujus generis Bracteales excudi curavit; incluti vero Successores ejus in usurpando & vindicando jure suo quovis modo strenue ipsum imitati fuerint. Et ne, quod asserere videor, sine omni teste adstruam, viri in re numaria antiqua pariter ac nova peritissimi utor suffragio. Ita vero ille: *Si quid conjecturis dandum, numisma hoc bracteatum* (Fig. XI.) *refert iconem Erlangi, Episcopi Herbipolensis, qui Episcopatum tenuit ab A. C. 1106. ad 1122. cumque Imp. Henricus Ducis Franconia titulum ipsi denegaturus esset, ipse primus ensẽ strictum non ante se portare tantum, sed insignibus quoque Herbipolit. inseri præcepit.*

§. LXVIII.

Disceptatio
de numo
Fig. XI. XII

Et hæc quidem argumenta pro adstruendis Bracteatis Herbipolitanis satis idonea mihi cum viderentur, ecce! mihi literæ à Viro summo, Dn. J. G. ab E. cui ostenderam prædictos numos, in quibus Imp. Friderico II. eos transcribit Polyhistor inclytus. Nullus certe dubito, quin, quam in sinistra manu notavimus crucem, seu baculum cruciatum Vir judiciosissimus Pomum Imperiale putarit. a) Quod si ita est, quin rectissime judicavit Vir ἀγχιθέσας, nullum mihi sedet dubium. Quamvis nec hoc inficiandum, sæpe numero & ipsos Principes seculares cum signo Crucis in numis comparere;

- a) Quæ de Pomo Imperiali pluribus hoc loco dici possint, debeantve, quam accuratissime persequuntur Ill. Dn. de Ludevwig in Norimberga Insignium Imperial. tutelari C. IV. p. 84. Wagenfeil, in Comment. de Civit. Noriberg. C. XXVI. alii.

rere; & Rudolphi I. Imaginem cum Cruce in altera manu extare testis est ὁ πάλιν *Ludewvigi*. b) Dextra vero gladium præferre Imp. Fridericum II. quam sæpissime in numis conspicimus. c) Accedit, quod capitis ornamentum coronæ quam mitræ bicorni similis est. d) In quo sententiarum divortio utri sententiæ suffragetur benevolus Spectator, penes ipsum est. Quod si vero Imp. Friderico II. tribuere numulum nostrum lubuerit, de ætate, qua cusus fuerit, res in apri-co erit. Globulos denique quod attinet, quibus numi limbus, & Præfulis, aut, si mavis Imperatoris, pectus distinctum est, ornatus potius gratia, quam ut aliud quidpiam denotent, ab artifice adjectos arbitror. Et quidni arbitrer, cum complures ejus generis Bracteales, eodem videlicet limbo conspicuos, præter *Schlegelium* e) *Heineccium*, f) *Leuckfeldium*, g) nobis exhibeat idem mecum sentiens & faciens celeberrimus *Lieb knechtius*? h) Quod vero numus Fig. XI. à numo Fig. XI. XII. XII.

b) l. c. p. 90.

c) Vid. B. *Schlegel*. de Num. Abb. Hersfeld. §. XXXV. p. 85. ubi altera, eaque sinistra, manu Imp. Sceptrum liliatum, baculo cruciato non absimile gestat.

d) De Coronarum figuris, formisque, mediæ ævi, alio dicetur loco. Id unum h. l. commemorasse suffecerit, & numos extare Episcopales Bracteatos, eosque Moguntinos. Archiepiscopi Sec. X. *Wilhelmi*, Coronis conspicuos, nec non pomo imperiali. Testis est *Hoffmannus* l. c. p. 127. Fig. exhibetur ad p. 135. n. 11.

e) Ita vero ille: Spatii tantum in nummis explendi, aut aliqualis ornamentum gratia, à Sculptoribus adjectos hos circulos plus satis jam ostendi; &c. l. c. p. 40. ad lit. X.

f) In de Sigillis Syntagm. p. 105.

g) In Antiqv. Numar. Halberstad.

h) l. c. §. XV. & sqq. Quo pertinent illa Dn. *de Ludewvig*. Ehe ich noch weiter gehe, inquit ille, so muß ich mit dieser Gelegenheit erinnern/ daß die Alte nicht wohl zugegeben, daß auf den Münzen fast

XII. duobus ad utramque manum positis circulis differat, vel Auctorum, vel temporum hoc signo distinguendorum, diversitati tribuo. Sunt & alii hujus generis inter nostros numi, qui & magnitudine & pondere iis, quos describimus, inferiores sunt, iisdem Auctoribus vindicandi.

§. LXIX.

Bracteatus
exigaxl®.
Fig. IX.

Eodem capitis ornatu (qui tamen coronæ, id quod & paulo ante dixi, quam mitræ Episcoporum bicorni, similior est,) cum recensitis modo numis gaudet, quem Fig. IX. ob oculos nobis ponit. Habet numus & duos circulos, ad utramque capitis regionem. Sed nec gladium exhibet Persona dimidiata, nec crucem. Manum potius utramque pectori admotam habet haud obscure expressam. Rari istius generis numi omni, quo distinguantur & dignoscantur, caractere destituti. Sacris vix ausim accensere, cum Episcopus, & quotquot Ecclesiæ operam dant, ne hodienum quidem, in publico absque dignitatis suæ characteribus, ne debita defraudentur veneratione, facile compareant. Principi adeo Seculari rectius tribui numum persuasus sum. Quid, si paulo ante laudato Imperatori Friderico II. cui multo plures, quam Imperatoribus aliis, Bracteatos debemus, & eundem adscribamus? Toto sane cœlo id facientes haud arbitror, aberraverimus.

§. LXX.

Bracteatus
cum binis
turribus,
binisque li-
tuis.
Fig. X.

At qui Fig. X. exhibetur Bracteatus quin facer sit, & Personæ

fast nur das geringste Raumlein ledig geblieben. 2c. Dahero siehe man auſſer der Bildung auf den Münzen, Creuze, Vierecke/ Ringlein, Köſſlein, Lilien, Blätter, u. ſ. w. wie etwan dieſes oder jenes zur Beſchaffenheit des Bildes ſich am beſten geſügt hat. l. c. C. XI, §. 8. p. 104.

sonæ cuidam primæ Hierarchiæ adscribendus, nullum sane dubium. Verum enim vero Præsul, qui utraque manu pedum pastorale incurvum, seu lituum, gestat, vix alibi obvius; rarus certe, cujusve parem in nostris haud conspicamur. Crucem & pedum, aut alterius loco, librum, palmam, item & lilium, qui gerunt, ubivis obvii. Sed vero utrique pedo in nostro Turres innituntur duæ. Spectant adeo & huc, quæ supra a) de turribus in nummis, adeoque Burgis dicta sunt, & iis quidem citra adjectam certæ personæ figuram. Turritos diximus illos numos; rariores isti: frequentiores longe, imo frequentissimi, in quibus, referente Cl. Schlegelio, b) inter duas turres Præsules sedent, potestatem Ecclesiasticam in Templis, quæ vix sine turribus visuntur, nec non dominium seculare in oppida, quæ turribus itidem superbiunt, hoc signo denotantes. Hinc & summe quondam Reverendus Abbas Schmidius, c) in nummis, scribit, bracteatis nihil frequentius, quam ut personæ Ecclesiasticæ insideant vel sella, vel arcui, seu ponti, inter duas turres posito, ad indicandam majestatem, Dominium & potentiam, quam in quibusdam regionibus, quarum characteres sunt turres, habuere. Nec, ab istorum rei numariæ peritissimorum virorum isophrævois abludit Cl. Leuckfeldius; d) figuram vero numi, nostro non absimilem, in scenam producitur celeberrimus Sperlingius, e) suoque more, id est breviter & scite, explicat. f) De cetero mitra nostri Præfulis citra omnem ornatum est, bicornis.

T

par-

a) §. LVI.

b) De Numm. Abbat. Hersfeld. §. XI. p. 14. sq.

c) In Program. de Nummis Cathedral. edit. Jen. 1692. p. 5.

d) Antiqu. Nummar. Magdeburg. c. 16. p. 177. Conf. ejusd. Bracteate. Quedlinburg. Tab. II. n. 20. 21. 29.

e) Epistol. de Orig. & Progress. Numm. Bracteate. & Cav. Figur. XLVI.

f) p. 46.

parva & depressa, adeoque ad priora medii ævi secula simplicitatis studiosa referenda. g) Quo nomine ipsi etiam numo inter antiquissimos Bracteatos haud immerito locum tribuimus. At cujas, inquis, iste? Babenbergensem forte dicat, qui ab Herbipolitanis, Aureatensibus, aliis, eum distinxerit. Ego vero nihil hic audeo.

§. LXXI.

Bracteati
& numi sa-
cri Vexilla
lituorumq;
involuta
exhibentes;
Præsules
item seden-
tes.

Et pedum pastorale, idque incurvum, dextra manu gestat, qui numi Fig. XV. sistitur, quisquis etiam ille sit. Certum sane argumentum, quod sacris sit accensendus. Quid quod & mitra bicornis, parva quidem & demissa, id ipsum sibi velit, notetque. Duo, qui mitram ornant, & utrumque cornu distinguunt, circuli, seu punctula, quin uniones sint, aut potius significant, haud sane dubium. Numus perantiquus est, & Episcopum sistit, aut Abbatem. *Fabricius* a) certe, ex peculiari Pontificis concessione, non Hersfeldensibus solum Abbatibus, sed & Fuldensibus, & qui dignitate æquales, uniones & margaritas in mitris tribuit. Sinistra quid vir sanctus gerat, dubium. Vexillum haud ausim dicere, quanquam & id Præfulum Insignibus tribui, haud nesciam. Illustris sane de *Ludewig* idem habet & numerat in Insignibus Bractealium Episcopaliū, b) scite scribens: Vielmehr zeigen diese Fahnen ein Kirchen- Zeichen an, welches in Geistlichen Gebräuchen die Bedeutung haben solle, daß die Christen-Pflicht erfordere, wider das Böse wachsam zu Feld zu liegen, und den Sieg Christi wider selbige davon zu tragen. At vero neutiquam adversor, si quis fasciam

g) Vid. quæ supra de Mitrarum Episcoporum & Abbatum differentia sumus commentati, §. LXIII.

a) In Gloria Fuldæ p. 156. Conf. *Schlegel*. de Numm. Abb. Hersfeld. p. 14.

b) In seiner Einleitung zu den Münz-Wesen mittlerer Zeit. p. 115.

fasciam, seu involucrum litui pastoralis dicere malit, quod vulgo die Binde, oder vielmehr Decke und Sacke, in welchen man das Heft des Hirten-Stabs rein zu halten gesucht, adpellant. Pluribus de fascia hac, seu involucrio, quem modo laudavi differit Dn. de Ludevvig. c) Denique sedentis potius, quam stantis, habitus est Præfulis in numo nostro. d)

§. LXXII.

Est tamen, isque unus, & recentioris quidem, quod elegantia docet, ævi numus Fig. XLVI. expressus, qui stantem nobis exhibet Præsulem, eundemque longe altiore & fastigiata, adeoque splendidior, conspicuum mitra. Altera eaque sinistra, gestat scipionem pastorem, lituis veterum Episcoporum non longiorem modo, sed & elegantior. Sinistra gerit librum, eundemque clausum. Qui, quin Evangeliorum sit, tanto minus dubitamus, quanto magis in eo designando Auctores & interpretes Antiquitatum conveniunt. At vero gestant

Episcopus in numo bini laterali mitra fastigiata & libro conspicuus.

Fig. XLVI.

T 2

c) l. b C. IX. p. 115.

d) Id. l. c. p. 107. Ubi pro more suo παρρησιαζόμενος hac de re ita scribit: Anfangs haben sie sich eine sitzende Stelle genommen, damit sie ja dem Kayser nichts nachgaben. Dann ob man gleich solches bey den Bischöffen mit dem Lehr-Stuhl entschuldigen wollte; so konnten sich doch dieses Grundes die Aelte und Aeltesten nicht bedienen, welche meistens auch sitzend auf den Hohl-Pfenningen angetroffen werden. Und es ist ihnen um das Sitzen so viel zu thun gewesen, daß sich eher die Stempel-Schneider in Pfennigen, da der Raum klein ist / martern und die Füße von Nabel heraus leiten müssen, (Vid. Fig. III) ehe man die sitzende Stellung aufheben sollen. Ja der Lehr-Stuhl mußte eben, i. e. Ex cathedra vero Petri nata est sedes Cathedralis, Ecclesia Cathedralis. Und, pergit ille, hat es der Pabst sehr gut gemeynet, daß er die Benennung vom Stuhl oder Thron genommen. Dahero sagt man der Römische Stuhl der Päpstliche Stuhl, u. s. w.

stant in manibus commemoratum sacrum librum, eundemque ut plurimum aureo involucro & gemmis pretiosis ornatum, a) non Ecclesiarum modo Episcopi & Præsules, utpote *ex quo legebant, & in quem etiam jurare tenebantur, perinde ac populum ex eo instruere*: b) Sed & Imperatores, iique Christiani, veteres; argumento quod est gravissimo, firmissimoque, ipsorum ævo sacras Pandectas non clericis modo, sed & laicis patuisse. c) Patuisse autem, & patere omnino debuisse, ex eo præterea patet, quod in librum Evangeliorum jurare Præsulibus tenebantur summi Principes, ducesque. d) Vestem porro in nostro si intueamur, pretiosa est, & Dalmatica, quod ajunt. Stellæ præterea ornant reverendi nostri Præsulis imaginem; utpote, *quas non solum sanctis, verum etiam Episcopis in sigillis offendimus adjectas,*

-
- a) Christi Evangelia pretiosissimis gemmis redimire primam fuisse & primariam curam Imperatricis Adelheidis, Ottonis I. Conjugis, foeminæ religiosissimæ, memoriæ prodidit *Odilo*, apud *Canisium*, Lect. antiqv. p. 405.
 - b) Vid. *Schlegelius*, l. c. §. XI. p. 16.
 - c) Ita super hanc rem commentatur Ill. Dn. *de Ludevigg*, l. c. p. 90.
 - d) Pluribus ex *Guilelmi Appuli* Histor. Poëmate de rebus Normann. & *Sangallensi Monacho* de gestis Caroli M. hæc persequitur *Schlegel*. l. c. p. 17.
 - e) De Veste Præsulum Dalmatica, id. l. c. p. 13. Prolixus, quod obiter commemoro, in re vestiaria sacerdotali est Dn. *de Ludevigg*, l. c. C. XI. §. IX. Invehitur ille graviter in nimium vestium sacrarum luxum, eundemque neutiquam cum habitu veteris Ecclesiæ Antistitum convenire docet. Quæstionem denique movet, an, & quo jure Princeps in ditione sua cleri habitum castigare, mutare & ad piam veterum simplicitatem reducere possit, debeatve? damit die Geistlichen, ut verba ejus habent, sich mehr durch Lehr und Leben, als Priester-Cappe / von ihren Zuhörern sich unterscheiden möchten. At litem hanc nec meam facio, nec probo.

etas, teste celeberrimo *Heineccio*. f) Nec inepte, rationem rei addens, ait *Cl. Olearius*, g) *stellas vel radios luminis Sanctorum imaginibus appingi, juxta illud Prophetæ: Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* At, quisnam, ais, ille, qui in aversa numi parte nudo, eoque venerabili capite, vultuque, in scenam productus est, stellis conspicuus, & gladio armatus? E numero sane sanctorum est, & ante se quam habet ædem sacram, templum aut monasterium, quod Sancto illi dicatum & consecratum. Mirum ni Divus ille Apostolus *Paulus*, cui gladium, ut *D. Petro* claves, Insignium loco adjudicavit pia Antiquitas. h) Et certe profecto est. Sed, quî fit, dices, quod cum Præsul ille in altero numi latere pretiosa mitra tectus compareat, *D. Apostolus* nudo capite oculis se sistat nostris? Tempori & Seculorum moribus id tribuendum. Παρρησιάζεται, qui mos viri est, de sacris Personis cujusvis religionis verba cum facit, Halensis ille Cancellarius, es sind inquiring, i) alle Bischöffe auf den Haupt bedeckt: Denn die Kahl-Köpffe Petri und Pauli kommen ihnen viel zu bettelhaft vor, als daß sie selbigen hierinnen nachleben sollten. Sed &, cui denique Præsulum, & cui ætati tribuendus sit numus, dispiendum est. Apostolum Paulum in Insignibus suis devenerari Episcopum Monasteriensem, nemo forte est, qui nesciat. Cum gladio autem se sistit ille in laudatis Insignibus: neutiquam adeo dubitandum existimo, quin numus iste noster Fig. XLVI.

T 3

recte

f) Syntagm. de Sigill. Veter. P. I. p. 164. Conf. *Lenckfeld.* de antiq. Num. Halberstad. p. 72. ad n. o.

g) In Spicil. Antiq. III. p. 5. *Anastaf. Agnesæ*, p. 14. Conf. *Molanus* Histor. Imag. L. 4. c. 30.

h) *V. Hæping.* de Jure Insignium, C. II. n. 292.

i) l. c. p. 109. Conf. *Moserus* in s. Anmerkungen p. 48. iniquum plus justo in Clerum esse Dn. de *Ludewig* judicans.

recte tribuatur Præsulibus Monasteriensibus. Utinam ævi dentibus erosas & tantum non exesas paucas in marginibus superstites literas dignoscere esset integrum! haberemus certe, quo assertum firmare possemus. Ætatem quod attinet, seculum XV. minime superare existimaverim. Asserti ratio numi elegantia non minus, quam Præsulis ornatu comtiori nititur. Suffragatur sententiæ Vir summus & in arte nummaria Princeps, Ill. J. G. ab E. quem & supra hoc nomine laudavimus.

§. LXXII.

Persona
due in Bra-
steati late-
re uno.

Fig. I. II.

Et hætenus quidem soli atque solitarii, & sine socio, in numulis nostris comparuerunt Præfules. Nunc & eos in scenam producemus, qui in uno eodemque latere bini prodeunt. Prodeunt autem in Societate, in numis Fig. I. & II. Adeo vero detritæ sunt & situ consumptæ, plicatæque, quibus exhibentur, lamellæ tenuissimæ, ut oculo armato vix dignoscas figuras, tantum abest, ut certi aliquid, quod dicamus, suppetat. Id solum certum, utrumque numum unas, easdemque Figuras, uno etiam absque omni dubio formatas iconio, exhibere. Alter numorum, isque minor, id damni passus est, ut omni suo margine, eoque satis quondam, quod prior innuit, spatiofo, manu avara multatus fuerit, adeoque idem passus incommodum, quod haud pauci numorum, aureorum pariter & argenteorum solidorum, perditissimo nostro seculo, toto die, perpetiuntur, ad posteros etiam technis & fraudibus veterum seculorum proh dolor! derivatis. De binis autem Personis in uno eodemque numi latere expressis generatim & scite noster *de Ludevvig*: a) *Manchesmal, wiewol, selten, finden sich zwei und*

a) Lib. laudat. c. XI. §. 10. p. 123. sq. Conf. *Schlegel*. l.c. §. XVII. *Nunc pergemus*, inquit iste, in argumento simili, ad numos eos, qui duas Per-

und mehr Bildungen auf einen Bracteato. Deren Ursach dann unterschiedlich sind: Dann bisweilen stehen 2. Patronen auf einem Pfennig, wie man in den Gößlarischen an Simon und Juda siehet, öftters haben sich der Bischoff und Kayser, oder Landes-Herz zusammen setzen lassen. Patronum quoque Ecclesiæ, & Episcopum, numi Auctorem, unum idemque sæpe latus in Bractealibus simul exhibere, quamplurimi numi apud *Leuckfeldium* b) & *Schlegelium*, c) testes sunt. In nostris se sistunt Patronus, s. quod malim, Conditor, nec non Præsulum aliquis cujusdam Ecclesiæ: id quod in utroque eadem mitra, nec non pedum pastorale in alterius sinistra, docent. Mitra, quod cernis, bicornis est, & ejus quidem generis, quale in nostris nullum conspicias. Anglicanam adpellat *Sperlingius*, d) & Abbatibus prisci ævi asserit, utpote quorum mitræ Episcopalibus dissimiles quondam fuerint. Si *Abbati* cuidam *Fuldensi* tribueris numum, quam ad dextram conspicias Personam sacram, D. *Bonifacium* haud male dixeris; D. vero *Willibaldum*, si Episcopis Aureatensibus numum vindicare malueris. Erponem & Eberhardum, Præsules Moguntinos, præsentare numos, forte non negaverit Cl. *Olearius*. e) Statem denique numi, quod attinet, inter antiquissimos Bracteales locum ipsi minime disputaverim. f)

§. LXXIV.

Personas simul visui offerunt, & qui majorem crucem intuentibus, interpretantibusque figunt.

b) Conf. Figuræ æri incisæ in ejus antiq. Nummar. Halberstad. & Magdeburg.

c) In Apotelesm. de Num. Abb. Hersfeld.

d) In Epistol. de Num. Bract. & Cavor. Orig. & Progressu, p. 74.

e) Conjectura est. De lite Olearii & Sperlingii Erponis & Eberhardi numum concernente, vid. laudatus modo *Sperling*. l. c. p. 10. sqq.

f) At nimbium non habet dextram in numis nostris qui occupat Sanctus,

§. LXXIV.

De Numis
medii ævi
Imagine
Christi, &
S. Deipara
Maria, no-
tatis.

Fig. LIV.

Quem Fig. LIV. exhibet numum, κατ' ἐξοχήν sacrum a) uti dicam, Imago Salvatoris una, & S. Deipara altera facie impressa jubet. Addo vero eum Bracteatis nostris, non quod & ipse Bracteatus sit, (solidus quippe & bilateralis est.) sed quod eodem fere tempore in ruderibus ædium sacrarum cum consimilibus pluribus fuit repertus; & cum inter nostrates nemo forte existat, qui antehac ejus similem viderit, & quid de eo habendum sit noverit, de eo quid sentiam, heic loci effari ἀποσδιόνυσον haud forte fuerit. Numus, materiam si spectes, aurum mentitur. Aurichalceus vero est. Formam quod attinget, affabre satis factum dixeris. Seculo adeo XV. tribuo. Et quanquam inscriptione non gaudeat, imagines tamen adeo luculentæ sunt & claræ, ut, qui imaginem Christi, ejusque D. Matris, pictam aut sculptam viderit, simul & ad nimbos in capitibus animum attenderit, mihi non possit non suffragari. Sacer autem numus est, non ob imagines solum, sed & usus sacri ergo. Confitentibus olim in Ecclesia tessera loco erat, à Confessario datus, ut eo ad sacram Synaxin accessuri confessionem pariter & absolutionem probarent. Et hodiernum in Ecclesiis quibusdam mos est, ut Schedulis à Confessariis traditis absolutionem probent, & sacram communionem in hac vel illa Ecclesia rite factam, ad alius loci aliam digressi. Quarum adeo Schedulingularum locum numi, de quibus dixi, explebant Symbolici, vicemque sustinebant. Quo in usu maxime forte imagines

Etus, quisquis etiam ille sit? Non omnibus æque sanctis in numis nimbos tribui vel ex numo Fig. XLV. dispalescit. De cetero nostris non absimilem numum exhibet inter suos Hersfeldenses Schlegelius Tab. V. Fig. V.

a) Ita sacra olim dixere numismata Agne Dei notata. Conf. B. Schmidius Lex. Ant. Eccl. p. 28.

gines sanctissimi Salvatoris, divæque Deiparæ, improbaverit Ill. Dn. de Ludewig, in numis usualibus, ipsius quidem iudicio, minime alias ferendas. Ita enim ille: Wer bedenket, was mit dem Gold vor Sünde getrieben, und mit Darreichung desselben Huren und Schelmen erkauft und bezahlet werden: Der wird nicht allein leichtlich begreifen, daß sich Christus und Belial nicht zusammen reimen; sondern auch wohl die Ursachen des Gesetzes Alexandri M. erkennen, daß bey Lebens Straff den König niemand bilden und schnitzen solle, der solches zu thun nicht Erlaubnus erhalten hätte. b) Quæ tamen viri celeberrimi religio improbatur nobilissimo Mosero nostro, c) argumentum invertenti: Eben deswegen weil mit dem Geld so viel Sünde getrieben wird, so sollte man Christi Bild darauf setzen, damit doch ein und anderer in sich gehen, und was er mit diesem Geld anzufangen gesonnen seye, bedencken möchte. Litem non facio meam: digna tamen lectu reputo, quæ ille de Imagine Christi in Numis Imperatorum Græcorum, d) deque rei causis; de Imperatore Isaaco Comneno, qui imaginem Christi è numis sustulit, à more Gentilium, quibus solenne erat, Deorum æque ac Imperatorum Imagines in numis conjungere, abhorrens; deque Zonara, ea de causa graviter in dictum Imp.

U Comne-

b) Lib. cit. C. XI. §. 3. p. 82. Conf. quæ supra §. XXXVI. de Sacris & æternalibus Principum Rom. vultibus, oreque in numis divino, commemoravimus.

c) l. c. p. 40.

d) Quidam, Damasceno auctore, Imperatori Constantino M. tribuunt, quod primus effigiem Christi insculpi curaverit Numis. Vid. Tentzel. monatliche Unterredung. ad A. 1689. p. 885. sqq. Conf. du Fresne, dissert. de Infer. ævi Numismat. §. 26. sqq. f. 29. Justiniano Rhinotmeto rectius tribuunt alii. Id. l. c. §. eod. Seylitzes apud eundem d. l. Joannis Zimisæ hac in re pietatem laudat. De Germania Græciæ æmula Vid. Hoffmanni Münz-Schlüssel, P. I. p. 206. De Numis Mariæ quondam sacris, conf. Per-III. Ebneri laudatæ Theses Miscell. n. XVIII.

Comnenum invecito commemorat. &c. Quod v. nec optimi Servatoris nostri, neque sanctissimæ Deiparæ imagines, in numis conspiciantur bractealibus, causas prætendunt: Weil man in denselben nur eine Seite gehabt, und die Münz-Herren wohl begriffen, daß sich ihre Gesellschaft zu jenen Bildnissen sich nicht wohl schicketen; gleichwohl aber auch nicht über ihr Herz bringen können, daß sie ihre eigene Bildungen auf den Münzen auslassen sollten.

§. LXXV.

Bracteales
Coronis
conspicui.
Fig. XVI.

Fig.
XVIII.
Fig. IV.
V. VI.
VII. VIII.
XIII.
XIV.
XXIV.

Quid de Numo, quem Fig. XVI. exprimit, sit habendum, altioris indaginis res est. Caput duabus turribus inclusum, eodem fere modo, quo numus Fig. X. exhibet. At vero cum nullum præterea characterem dignitatis ecclesiasticæ præ se ferat, ornatus etiam capitis coronam potius, quam mitram bicornem, ob oculos ponat, non numum modo plane diversum, sed & Auctorem diversissimum judico. Corona ejusdem fere fabricæ est cum ea, quam aquila facie virginea numi Fig. XVIII. in capite gerit, & Fig. IV. V. VI. VII. VIII. XIII. XIV. & XXIV. visui offerunt. a) Regios adeo, inquis, & Imperatorios hunc nostrum, & quos inter nostros commemoratæ figuræ nobis sistunt, dicamus oportet & statuamus. Rari certe numi Bracteales Imperatorii, b) haud tamen, in nostris cum primis ter-

ris,

a) Conf. Numos Bracteales Dn. de Ludevigg, in Introd. in rem numar. med. ævi, p. 106. Bracteatum item Excell. Dn. Liebknechtii, in Epist. de Br. Nummis Hassiacis, n. XX, p. 45. ubi & Coronas ex tribus prominentiis sive globis (nach der Gothischen Art von drey kolbichten Zincken &c.) describit. Cujus generis & nostrorum coronæ sunt.

b) Id, quod supra, Duce Dn. de Ludevigg, l. c. C. VI. §. I. p. 39. it. C. VII. §. 5. p. 48, assertum ivimus. Conf. Moseri, Animadvers. XIV. p. 15. sq.

ris, omnino nulli. c) At vero perperam omnes capite coronato insignes Imperatorios dixeris, aut regios: Siquidem, teste Nostro, d) & Ducum Principumque Imperii primi Ordinis capita coronis insignita conspicamur. Id quod pluribus etiam Ill. *Eccardus* nos docet: e) Es trugen, inquit, die alten Könige und Herzoge Cronen von gleicher Gestalt. f) Es war diese ein blosser güldener, oder mit Perlen und andern Edelgesteinen besetzter Band, Cirkel, oder Diadema, welcher hernach mit schlechten (wie etwan in der alten Corona radiata,) oder auch mit ausgeschweifften, theils Lilien, theils Blat-förmigen Spitzen, oder Cirkeln gezieret wurden. Et paulo post ante, g) in Deutschland wurden in den XII. und folgenden Jahrhunderten den Herzoglichen Personen zugeeignet, oder auch ausgeschweiffte Cronen - - zugeeignet. Und daß Herzoge dergleichen Cronen getragen, haben wir oben aus Herzogs Bernhards Münze ersehen. Quid? quod & numi suppetant bracteales Archiepiscopi Moguntini, *Wilhelmi*; qui quod & supra commemoravimus, in sacro vultu coronam ostendant. Auctis deinde Coronis novis ornamentis, mox & distinctio nata est inter coronas Imperatorias & regias, ducalesque. Continuatur sane *Aimonii* h) de Carolo Calvo, Imp. memoriae prodit: *Romam exiens Papiam venit, ubi & placitum suum habuit, & Bosone, Uxoris suae fratre Duce ipsius terrae constituto &*

U 2

Coro-

- c) *Moserus*, l. c. Idem & experientia probat. Probant & numi *Schlegelii* Hersfeldenses, *Liebknechtii* Hassiaci, &c.
- d) *Libr. dict. C. XI. §. VII. p. 85. 96.* Jedoch hat man auch Pfennige, da die Reichs-Fürsten mit einer Crone, 2c. vorgestellt werden. *Conf. Schlegel. de Num. Gothanis p. 36. sq.*
- e) In s. Erklärung des Ebnerischen Kleinodien-Kästleins, §. IV. p. 3. sqq. it. p. 49.
- f) Differre inter se videntur illustres Viri de *Ludewig* & *Eccardus*. *Conf. illius lib. cit. C. XI.*
- g) §. III. p. 2.
- h) C. XXXII.

Corona Ducali ornato, ad Monasterium S. Dionysii pervenit. &c. Ex quibus patet, Ducibus & Principibus Imperii primariis & Coronas in Insignibus gerere, & in numis gestare, non fuisse inusitum & infrequens: idque non ob potentiam modo, qua in ditione sua quisque pollebat, sed & majorum, adeoque gentis suæ regiae, veterem splendorem. Accedebat, quod nonnullorum eorum provinciæ regnorum quondam axioma fuerint condecorata. Cumque adeo constet, Duces Franciæ Orientalis, s. Franconiæ, Duces item Alemanniæ s. Sueviæ, nec non Bojoariæ, s. Baviaræ, &c. ad primam Germaniæ Procerum classem, Seculo cum primis illo, quo Braſteaſes numi in usu maxime fuere, relatos fuisse, minime certe à vero nos aberrare autumamus, si numorum plerosque omnes, quos Coronas in Personarum, quas illi sistunt, capitibus gerere in nostris cernimus, Ducales dixerimus, Ducum videlicet Franconiæ, Sueviæ, &c. quamvis deficientibus Inscriptionibus & propriis cujuslibet Insignibus adstruere non audeamus & adfirmare, cujus forte Ducis, Principisve hic vel ille dicendus sit numus; de ævo alioquin, seu ætate illorum, ex *κρίτησις* supra traditis haud omnino incerti. At vero inter duas, ais, turres sedet, quem numus noster sistit; id quod axioma Episcopale paulo antediximus? Et secularium Principum hoc Insigne esse, dominiumque ipsorum seculare summum indicare, teste *Schlegelio*, i) diximus. Nec summos Principes hac in re Episcopos, sed Episcopos & Præsules Principes esse imitatos, turribus, Civitatum & Cathedralium Ecclesiarum symbolis, potestatem suam in oppida, quæ regebant, denotasse, constat. k)

§. LXXVI.

i) l. c. p. 79. Ubi Carolum M. in numo exhibet ὁ ἰσοπικῶτατος, uti ipsum cingunt turres excelsæ ab utraque parte, dominii summi argumentum.

k) Id. l. c. p. 26. ad lit. y. Turribus in numis usi sunt Episcopi olim, ut

§. LXXVI.

Ducalem adeo à Corona Ducali numum nostrum bractealem dicimus non Fig. XVI. modo, sed & Fig. VI. ad sinistram turri, eaque præalta, munitum, & dextra sceptrum, & id quidem liliatum, quod dicunt, formam crucis exprimens, tenentem. Gessisse vero & Duces, Principesque Imperii Sceptra liliata pariter & laureata, in Numis suis Brandenburgicis pluribus ostendit celeberrimus *de Ludevigg*, a) non tam majestatis, quam potestatis signa & *κρίσηρα*: quippe non alio modo Provincias suas rexisse constat Duces veteres, ac ipsi Reges summa rerum potiti. b) Sex maxime magnis Germaniæ Ducibus suis, nullis legibus definitam potestatem, in re cumprimis numaria, tribuit *Ill. Ludevicus*. c) Quid adeo mirum, quod in Insignibus suis nulla non summæ potestatis arma adsciverint? Quæ sane ratio est, quod Ducibus magis illis potentioribus, quam Imperatoribus hos, illosve numos, adscribere audeam. Maxime quippe raros, quod plus simplice vice dixi, Bracteatos Imperatorios imaginantur quidam, ut etiam nullos vere tales existere sibi & aliis persuadere velint, & si qui forte illorum imagines gerant, non magis tamen Imperatoribus adscribant, ac qui hodie extant, altera sua facie, in honorem summi Principis, ejus imaginem, Imperii saltem Insignia, exhiben

De Bracteatis
Coronæ,
eaque Ducali,
insignibus.
Fig. XVI.
VI.

U 3

Imperatores imitarentur, & jura summa sua in eadem monasterii, ac reliqua templa, perinde ac dominium seculare in oppida sibi subjecta, quæ utraque turribus ornari solent, demonstrarent.

a) Tom. VII. Reliqv. MSS. Diplom. Conf. Nummor. Brandenb. Tab. V. n. 113.

b) Conf. Phil. Theod. Verpoorteni Comment. Histor. de Ducatib. in Vet. Germ. Regno Hereditar. ex Edit. Jo. Ehrenfr. Zschack-vviti.

c) Idque plus simplici vice in laudata Introd. in rem Nummar. Germ. mediæ ævi, C. VII. p. 46. it. p. 54.

hibentes. In quam classem tamen minime referendum putamus numum Fig. XL. quem vel eo nomine regium, aut imperialem, dixerim, quod coronam, quam oculis nostris exhibet, diversam plane ab aliis videamus, & recentioribus Seculis aptiorem. Seculi autem XV. numum judicamus, istius ævis literas quasdam, quas tamen interpretari non audeo, gerentem. Quod si tamen conjecturæ locus est, Imperatori cuidam aut Regi, ex gente Regum Bohemorum Luxenburgica tribuerim. d)

§. LXXVIII.

Bracteati
Sceptris &
Baculis liliatis
conspicui.
Fig. IV.

Supposito adeo, Ducibus etiam superioribus seculis Coronas fuisse tributas, & numum Fig. IV. in Ducalium referre classem minime vereor. Sed & utraque manu Princeps in eo Sceptrum gerit in forma crucis liliatum. a) Solis alioquin Regibus, nec non Imperatoribus sceptrum tribuuntur. b) At vero & principibus adscripta novimus. Nec tamen, si forte alii volentifuerit, assignare numum imperatoriis, morosè adverbabor: c) haud enim in re tantilla, tanquam pro aris & focis

d) Non obstat asserto, quod paulo ante perquam raros diximus Bracteatos Imperatorios. Sint rari, non sunt tamen plane nulli.

a) Rariores aliis hujus generis Bracteales. Habet tamen similes Cl. Schlegelius Tab V, & VI. libri sæpius laudati. Habent & alii. Ita sunt, qui in utraque manu baculos cruciatis gestant, gladios. &c. Vid. Tab. III. Num. Bracteati. in Ill. Eccardi Kleinodien-Kästlein, ad p. 44. it. p. 47. 32. 33. Conf. Leyser. Comment. de Contrastigillis. p. 19.

b) Huc faciunt illa Dn. de Ludevwig: In der andern und rechten Hand sind die Zeichen der Kayser unterschiedlich. Meistens bestehen sie in einen Scepter, der in der Spitze / Römischer Weise nach, sich in einen Adler endigen sollte. Es haben aber die Stempel-Schneider solchen nicht heraus bringen können. Daher sie dafür eine Rose, Klee/ oder Lilien hingesezt. l. c. p. 88.

focis, quod ajunt, depugno. At vero in admittendis baculis cruciatis in hac ipsa fere figura haud æque facilis fuerim. In formam quippe lilii desinere sceptrum non minus ac Crucem haud infrequens. d) Huc & numus spectat Fig. XIX. qui & Fig. XIX. ipse in utraque manu Personæ Principis Lilia exhibet. At gladium in dextra, & Sceptrum liligerum in sinistra præfert haud exiguae auctoritatis Princeps, quem numus bilateralis Fig. XLI. Fig. XLI. in scenam producit. In altero numi latere, conspectis duabus transversim sibi junctis clavibus, quæ Ratisbonensium Insigne sunt, vix potui mihi temperare, quin illi Ill. Reipublicæ numum addicerem, quem latere primario Imago Imperatoris Friderici II. ornaret, & gladio & sceptro liligero inclyti; præsertim, cum auctore non incerto constaret, in agro Passavien- si repertum fuisse numum. Invitus tamen mutavi sententiam, cum forte fortuna in doctissimas Ill. Eccardi schedas, quarum rubrica: *Erklärung eines alten Kleinodien-Kästleins*, e) &c. inciderem. Ita vero de hoc numo, quem & ipsum Tab. III. Fig. XXVI. luculentissime exprimit, Vir celeberrimus: *Noch eine Münze, so mit voriger einer Art ist, was den Stempel-Schnitt betrifft, stellet den Pfaltz-Grafen (Heinrich, f) Herzogen von Sachsen und Pfaltz-Grafen bey Rhein) mit einer Herzogs-Münze, einen Schwerdt in der Rechten, als Vogt/ g) und den Scepter*

c) Ottonis quippe III. Conradi II. Henrici III. Henrici V. Conradi III. & Conradi IV. Sigillis & numis sceptrum liliatum tribui novimus. Confer. *Schlegel*. l. c. §. XVIII. p. 37.

d) Vide sis Tabellas numorum Bractealium Auctorum toties laudatorum.

e) p. 45.

f) Henrici Leonis, Sax. & Bavar. Ducis Filium natu maximum, & Ottonis IV. Imp. Fratrem, connubii Jure Comitem Palatinum ad Rhenum, An. 1227. denatum. Vid. *Hübneri*, Tabb. Genealog. CLI.

g) Advocatus autem fuerat Ecclesiæ Bremensis.

Scepter in der Linken bis auf die Brust vor. Auf der andern Seiten aber ist das Bremische Wappen, nemlich zwey ins Creuz gelegte Schlüssel. Denn es war in selbigen Zeiten Manier, daß die Lehensleute ihrer Geistl. Lehens-Herren Nahmen oder Wappen, mit den ihrigen zugleich auf ihre Münze setzten, welches mit verschiedenen Exempeln beweisen könnte, wenn es hier der Ort litte. h) Nach des Pfaltz-Grafen i) Zeit hat gewiß kein Bremischer Advocat, oder Vogt, den Scepter führen können. De gladio, quem in altera Henrici nostri manu conspicimus, idem ille; Das Schwerdt ist ein Zeichen der Vogtey, die nach den Pfaltz-Grafen niemand aus dem Haus Braunschweig gehabt hat. ꝛ. ꝛ. Ex quibus Cidaris non minus, seu ornatus capitis, ac reliquorum armorum cum primis sceptri, in Ducibus quoque conspiciendi, ratio, imo & ipsa numi ætas, initium videlicet Sec. XIII. luculenter satis dispalescit.

§. LXXVIII.

Numus
Duc. Brun-
svicensis,
Henrici Pa-
latini, gla-
dio & ve-
xillo insi-
gnis.
Fig. XLV

At vero & numus suppetit inter nostros, eosque bilaterales, qui eundem *Ducem Brunsvicensem Henricum* in eodem habitu oculis nostris sistit. In eo tantum ab illo differt, quod loco sceptri manu sinistra vexillum gerit, ceu Fig. XLV. rem prodit. Eundem numum & Ill. *Eccardus* a) nobis exhibet, minus tamen, quod collatio docebit, distincte & accurate expressum. De eo sequentia commentatur ὁ πάλιν: In dem Ebnerischen Cabinet ist eine Münze, auf welcher ein fast gleiches Ge-

h) Feudatarium Archiepiscopi Bremensis adeo fuisse Ducem Henricum, hocque ipso numo Vasallum Præsulis se declarasse, ex dictis dispalescit.

i) Qui ἀναις, i. e. sine hærede masculino, fato functus est.

k) l. c.

a) Erklärung des Ebnerischen Kleinodien-Kästleins, Tab. III. Fig. XXVII.

Gepräge den Pfalz-Grafen mit der Münze vorstellet, so, daß er in der Rechten das Schwerdt, und in der Linken, wie es scheint, eine Fahne halte: Die andere Seite ist mit voriger einerley. Pfalz-Grav Heinrich war ein Better Herzogs Ottens von Lüneburg, der insgemein das Kind genannt wird, b) und Wilhelmen / des Pfalz-Grafen jüngsten Bruder zum Vatter hatte. Er war neben ihm der einzige von Heinrich des Löwen Stamme / und zukünftiger Erbe von allen dessen Verlassenschaften, und konnte ohne seine Einwilligung ein so grosses Theil derselben, als die Grafschaft Stade und andere Herrlichkeiten waren, nicht wohl veräußert werden. Es sagen auch die Scribenten, er seye mit des Pfalz-Grafen Freugebigkeit gegen das Stifft Bremen gar übel zu frieden gewesen, habe vielfältig sich bemühet, besagte Grafschaft wieder zu haben, und sie beständig präcendiret. Allein er war im Jahr 1219. wie die Ubergab dieser Grafschaft geschahe, noch minderjährig, und der Pfalz-Grav sein Vormund &c. *Quod vero loco Sceptri vexillum supponi curarit in his suis Insignibus Princeps Virtute nobilis, forma speciosus, corpore validus, fama clarus,* c) nullam subjicit rationem Vir Celeberrimus. Et quæ, (minima certe) circumstantia arma non mutat & Insignia Principum? *Vexillorum festiva exhibitione, seu donatione regii vexilli, Principes seculares infeudare apud Cæsaream Majestatem moris olim,* d) Imperator confert *cum Sceptro Spiritualibus, & cum vexillis secularibus* feuda omnia illustris dignitatis. e) In cujus rei memoriam Principes sæpe Vexillum, ceu Characterem Feudi à Cæsare collati, Insignibus inseri & numis exprimi curasse, nullum

X

lum

b) Conf. Hübneri Tab. Geneal. CLXXXIII.

c) Sunt verba El. Reusneri, Oper. Geneal. Cathol. P. I. f. 408. in stirpe Guelfica.

d) Cum Martino ait Schlegel. d. I. §. XLVIII. p. 100. Vernacule dicimus Jansehen, Jan Lehen.

e) Ita Specul. Saxon. L. III. art. 60. §. 2.

lum forte dubium. De Henrico sane nostro cum Imperatore Philippo reconciliato f) quin idem asseramus, nihil est, quod prohibeat. Sed & numum hunc, quem illustramus, priori antiquiorem esse, eadem ratione adstruimus,

§. LXXIX.

Obiectio,
prædicti
numi Au-
storem con-
cernens.

Sed & Imperatores in numis præferre, ais, vexillum, quasi Imperiale, teste *Schlegelio*, a) idemque in læva Caroli M. conspicimus in numis Abbatum Hersfeldensium. b) Id quod argumento certissimo est, *vexilla quoque in manibus Imperatorum herere* (utpote, quibus infeudandi Principes seculares summum suum Jus declararent,) & non tantum in Principum dextris. c) Accedere, urges, Civitatis Imperialis Ratisbonæ Insigne binas Claves, nec nullum plane argumentum esse, viciniae potius & Nordgaviae collimitiis deberi hujus generis numos, quam remotissimis à terris nostris Brunsvicensium & Bremensium Civitatibus, locum, ubi reperti nuper sunt; de quo paulo ante. Non nego fortiter depugnare hæc argumenta pro Numis Ratisbonensibus, cum Imagine Imperatoris. Sed ducem malim sequi itineris apprime gnarum, satisque peritum,

f) Ill. *Eccardus* l. c. p. 34.

a) In Apotelesm. sæpe laudato de Nummis Abbat. Hersfeld. §. XLVIII p. 99.

b) Apud eundem Tab. II.

c) Sed in nostro numulo vexillum conspicitur in læva. Quid? quod & in sinistra vexillum gerit Fig. XVII. numus; itemque Fig. XX. in dextra id ipsum vibrante, qui in numo Fig. XXXVI. Itans exhibetur, Principe. Conf. Tab. II. Num. Bract. apud Ill. *Eccardum*, l. c. p. 35. Quod indicio est, non Imperatores modo, sed & Principes in sinistris ut plurimum gestare vexilla; & illos quidem, quod vexillo conferant summas in Imperio dignitates, hos vero, ut Imperatoriam largitionem testatorem reddant.

ritum, quem paulo ante laudavimus, ejusque vestigia premere, quam haerere in dubio, & lubrico insistere. Obiter hic, de vexillis Imperatorum & Principum verba faciens, commemoro, *vexillorum erectionem in turri*, supremi Domini Signum esse. conf. Fig. XXXIII. numorum nostrorum, d)

Fig.
XXXIII.

§. LXXX.

Ad illustrationem Numi, quem Fig. XLIV. oculis nostris sistit, apprime faciunt, quæ §. antecedente LXXVIII. fusius, *NumiBrunsvicensis* *lit. H. & O.* *notati.* prolixiusve, quam ad institutum pertinebat; sed minime perperam, aut frustra, ex Ill. *Eccardo*, a) excerpta dedimus. Cognationem videlicet arctissimam Ducum Brunsvicensium Henrici (quem & Palatinum diximus,) & Ottonis, quem vulgo Puerum dicunt, Henrici ex Fratre natu minimo Wilhelmo Nepotem, enarravimus. Eisdem & omnium terrarum, quas ab Henrico superbo, itemque Henrico Leone, Patre & avo, defuncto fratre Ottone Imp. superstites habebant, solos heredes diximus. Henricumque Ottonis Pueri non Patrum modo, sed & Tutorem. Et hæc ipsa sunt inclyta nomina, quæ in numo nostro literæ majusculæ H. & O. exprimunt, & posterius notanda & commemoranda suggerunt. Ratio conjunctionis, non nominum modo, sed & animorum hoc in numo, cognatio est, cum primis tamen consensus Ducis utriusque, universo orbi hoc numismate declarandus, in traditione & cessione jurium, quæ habebant in Comitatum non minus Stadensem, quam Ecclesiam Bremensem. b) Qua de re sequen-

Fig.
XLIV.

X 2

d) Add. *Schlegel*. l. c. not. d.

a) l. c.

b) Es hatte/ hac de re scribit *Eccardus*, l. c. p. 41. der Pfalz Graf (Heinrich) bißher viel Wunder wegen der Grafschaft Stade und der Schutz, Gerechtigkeit über Bremen gehabt; &c.

quentia tradit ὁ πάλιν *Eccardus*: c) Um nur zur Ruhe endlich zu gelangen, so verglich sich der Pfalz-Gräf (Heinrich) mit Erzbischoff Gerharden II. trat ihm seine Erb-Güter in der Graffschafft Stade, die Probstei Wildeshausen, ingleichen seine Rechte auf den Zoll, die Münze, und die Bremische Vogten ab: Hergegen sprach ihn der Erzbischoff vom Banne loß, belehnte ihn mit derselben Graffschafft und der Advocatie, Münz-Gerechtigkeit und andern Herzlichkeiten auf Lebenslang, und söhnte sich völlig mit ihm aus. d) Et concludit denique: Beyder Herren Namen zeigen ihrer beyden prætendirte Einwilligung in die Schenkung an. e) Sed, quænam, inquis, imago in altera numi facie, s. latere? Nec Henrici est, neque Ottonis Pueri. D. potius Petri est, Patroni Ecclesiæ Bremensis. Ornatus Capitis, quem clarius exprimit numus *Eccardinus*, f) corona radians g) est, in sanctorum capitibus non infrequens cum nimbis ornamentum. Quod infra caput, pectusque conspicis, navicula est in undis maris, qua vehitur D. Apostolus. In averfa numi parte, quæ dentibus ævi valde erosa, duos conspicimus vultus, seu capita, quorum alterum, quod dextram occupat, cidari satis præ altera fastigiata ornatum Archiepiscopum *Gerhardum*, alterum vero *Henricum* nostrum, inito pacto reconciliatos, haud obscure innuit. Differt hac parte averfa ab *Eccardino* numus noster, quod ex αὐτοψία patebit. Ætatem numi si spectes, ad A. 1219. quo

c) l. c.

d) l. c. §. XV. p. 48.

e) Plura hac de re *Wolterus* in *Chronic. Bremens.* ad A. 1215. sqq. Conf. *Lunigii Reichs-Archiv.* Part. Spec. Cont. II. p. 440. sq.

f) In *Tabb. III. d. l.* numus est XXXIV.

g) Ein H. Schein, wodurch bey allen heilig geachteten Personen, oder Martyrern ihre unter den Schutze Gottes in Leiden erhaltene Ehre angedeutet werden solle. V. *Leuckfeld.* l. c. p. 63. It. *Joh. Molanus* in *Histor. SS. Imag. & Pict. Lib. IV. c. 26.* B. *Schmidius, Lex. Eccles. P. I. p. 139.*

quo compositio , de qua paulo ante , inita , haud perperam referas.

§. LXXXI.

Ex his, quæ diximus, clara lux affulget numis Fig. XLII. & XLIII. Sistit quippe prior mitra archiepiscopali, altiori atque fastigiata, nec non gemmis & margaritis, uti videtur, distincta, egregie ornatum Præfulem Bremensem, & eum quidem, nisi me omnia fallunt, Gerhardum II. quo cum post lites *de jure proprietatis in Comitatu Stadenſi, tam in Ministerialibus, quam prædiis & mancipiis, nec non de Præpositura Wildehusensi, Ecclesiæ Bremensi concedenda* a) gravissimas, A. 1219. reconciliatus fuit Dux Henricus, idemque Comes Palatinus Rheni, dictæ Ecclesiæ Bremensis Advocatus, in compensationem largissimæ donationis constitutus. b) Caput Archiepiscopi (de re bene gesta, impetrata videlicet collatione Palatini Comitatus hæreditatis, quam ille ante possederat jure proprietatis, ceu diximus in Comitatu Stadenſi, nec non de concessa Ecclesiæ Bremensi Præpositura, maximo opere læti & triumphantis) cinctum est & munitum (quod alibi non conspicaris, aut raro saltem,) Peristyllo, &c. In averſa numi bilateralis parte duo comparent capita, quorum alterum altero majus; quod, cum dextrum occupat locum, eandemque mitram, qua paulo ante dictus Præsul conspicuus est, gerit, nullum certe dubium est, quin idem ille Archiepiscopus Gerhardus sit. Pileo ornatum caput alterum, idque minus, Ducis Henrici, quem plus simplici vice laudavimus, est, Principis certe profecto benignissimi pariter ac indulgentissimi, qui pietate potius & donationibus, quam vi ab excommunicatione liberari voluit, & quoquo modo humiliari. In cujus

Numus bi-
lateralis
donationem
Henrici Ar-
chiepisco-
Bremensi
factam, si-
gnificans.
Fig. XLII.
XLIII.

X 3

rei

a) It habet Diploma ex *Lunigio* paulo ante allegatum.

b) Vid. §. anteced.

rei memoriam quin numus iste circa A. 1220. cusus fuerit, & in publicam compositionis & Vasallagii declarationem distributus, distractusque, nullum mihi sedet dubium. Quod utrumque caput distinguit, tropæi instar est, in aliis numis haud facile conspiciendi. Brevissime omnem rem verbis explico Ill. *Eccardi*: c) Ich ziehe auch hieher wegen gleiches Schlages eine Münze, auf welcher das Brust-Bild eines Erz-Bischoffes, auf den Revers aber unter zwey gespitzten Bögen erstlich ein Erz-Bischofflich und hernach ein Herzoglich Haupt stehen, und dieses mit einem Hute, bedeckt ist. Daß also der Lehens-Herr d) und Lehens-Empfänger e) neben einander erscheinen.

§. LXXXII.

*Ejusd. com-
matis nu-
mus, in re-
conciliatio-
nem Archi-
episcopi Br.
Ducisque
Henrici.*

Fig.
XLIII.

Cujus §. antecedente mentionem fecimus, numum Fig. XLIII. utrum Brunsvicensibus cum superioribus annumeremus, an potius Bremensibus? hæreo. Brunsvicensibus sane accenset numum in antica nostro simillimum celeberrimus *Eccardus*: a) Bremensibus tamen accensere malim: gerit enim ipsissimam Præsulis Bremensium imaginem, quam & in præcedentibus numis contemplati sumus; gerit & in postica, seu altero latere, quod & partem averfam dicunt, Bremensium Insignia, Claves. Altera manu, eaque sinistra, consuetum Episcopale Insigne gestat Archiepiscopus, pedum pastorale incurvum, seu baculum, sive scipionem sacrum; altera, & quidem dextra elata, depressis duobus posterioribus digitis, benedicit pontificali habitu ornatus. A nostro vero Eccardinus dif-

c) l. c. p. 45.

d) Archiepiscopus, qui Henricum ducem hinviederum mit der Grafschafft Stade (sunt verba laudati Eccardi d. l.) und der Advocatie, Münz-Berechtigkeit / etc. belehnete.

e) Dux & Comes Palat. Rheni, Feudatarius Archiepiscopi.

a) In der Erklärung des Ebnerischen Kleinodien-Kästleins, p. 34.

differt, quod iste in averſa Leonem, Inſigne Brunſuicenſium, noſter vero Bremeniſium Inſigne, Claves exhibet. Numum cuſum vult *Eccardus* b) in reconciliationem Præſulis, Ducis-que, de qua paulo ante. Quod ſi ita, ejusdemque commatis altero ſaltem latere, noſter cum illo, uti ſane videtur, quo minus numi auctorem dicamus Archiepiſcopum Gerhardum II. nihil ſane impedit. Ita vero ille de numo ſuo: Noch mehrere Münzen auf die Verſöhnung des Pfalz-Grafen, mit dem Erzbischoffe von Bremen, und auf die Lehen-Empfängniß der Graſſchafft Stade, habe ich von Nürnberg bekommen. Auf einer (Fig. XIX.) ſtehet der Erzbischoff, und ſegnet mit der Rechten, in der Linken hält er ſeinen Stab, &c. De cetero inficias ire nequeo, quod & hoc viſo primum numo, non ob claves modo, quæ & ipſæ Ratisbonenſium Inſigne, ſed & locum agris Ratisbonenſibus vicinum, ubi in magna copia reperti numi fuere, Præſuli Ratisbonenſium & ipſum noſtrum tribuerim, non niſi eo loco, quo cuſi ſint numi, frequentiſſimos eos conſpici ratus. At vero, cum conſidero, Henricum Ducem Palatinatum etiam rexiffe, multaque bella Ottonem Imp. ejusque Patrem & Avum, Baviaræ pariter & Saxoniarum Duces, geſſiſſe, & magnam pecuniæ Brunſuiceniſis vim hac occaſione in terras etiam noſtras illatam fuiſſe, haud ſane eſt, quod dubitem, negemve: Ubi enim Rex, aut Princeps, eorumque exercitus & caſtra, ibi etiam Regis & Principis æraria & pecuniæ.

§. LXXXIII.

Sed è diverticulo ad numos revertor Bracteales, eosque coronis conſpicuos. Quos inter loco certe non poſtremo ponem- *Falcones in
Bracteatis
haurari.*

b) l. c. Conf. Tab. III, Fig. XIX.

c) l. c.

Fig. V.

ponendus est, quem Fig. V. oculis nostris sistit, numus profecto elegantissimus pariter ac rarissimus, in majori, minorique modulo in nostris conspiciendus. Prisci ævi coronam in capite exhibet, *tribus*, quod & supra diximus, *prominentiis*, sive *globis*, a) nach der Gothischen Art, mit drey folbigten Zincken, ornata, quæ in numo representatur, persona illustris; crucem vero in pectore gerit, cruci, quam Ordinis Teutonici Magistri non minus, quam Equites, in Insignibus gerunt, non absimilem. Singulare in numo est, quod, uti Figuræ IV. numus utraque manum sceptrum, quod dicunt, liliatum; ita hic noster utraque avem gestat. At quam avem? Optandum foret, ut artificis & sculptoris manus scite satis expressisset imaginem, distinguere ut posset, aquila num esset, an falco, seu accipiter? Multi quippe suppetunt Bracteati, qui, quod ex dictis patet, aquilam exhibent; multi etiam, qui accipitrem, aut, si mavis, (species enim accipitrum est,) *Falconem* b) sistunt; bellicosi, robusti nec non prudentis hominis, rei item venaticæ studiosi, signum & symbolum. Sed aquilam quo minus dicamus avem in utraque nostri manu, vel unica sufficit ratio, quod aquilam, & utraque quidem manu, gestare, avis si proceritatem molemque corporis spectes, tantum non omnino maximæ, adeoque gravitate longe ponderosissimæ, *ἄνθρωπος* immanitas prohibet: at falcones in rem venaticam alere, gesta.

a) Ita Coronam nostræ similem in numo quodam suo Hassiano describit Excell. *Liebknechtius*, in Diss. Epist. de Bract. Hass. §. XX.

b) Ab aucupio, seu capiendis avibus, ita dictus accipiter, quod *semper vivit in armis*, Hieroglyphicon est hominis bellicosi, nec non robusti prudentisque, teste *Hæpingo*, de Jure Insign. C. IX. §. 239. sq. Sublimitatem victoriam, imo & Deum ipsum denotaturos Ægyptios accipitrem pinxisse, asserit *Horapollo* in Hieroglyph. p. 8. it. 75. edit. *Hoeschel*. De Falconibus speciatim vid. *Fungerus* Etymol. Lat. Gr. p. 352. & *Cangius*. Glossar. T. II. P. I. f. 367. *Schlegel*. l. c. p. 71. sqq.

gestare, eosque manibus emittere, & quibus cum conflictentur, avibus immittere, res sane usu vulgata pariter & jucundissima, nec non antiquissima. c) Viso adeo hujus generis nummo, non dubitant viri rei numariæ peritissimi perquam multi Imp. Henrico Aucupi illum tribuere, pensi certe parum habentes, an illo jam tempore numi Bracteati in usu jam fuerint, (quod admittere multi nolunt, d) nec ne? Nobilissimus certe *Rühlmannus* e) in numum cum incideret, cujus effigies coronata dextra manu falconem gestabat, scribere non dubitavit: Ob ich gleich der alten Blech Münzen halben, wie sie voran auf den Titul erscheinet, in den Gedanken stehe, als wäre selbige unter Kayser Carl des Grossen oder Ersten dieses Namens, Regierung geschlagen worden: So läßt doch sich auch die Meynung einiger Gelehrten hören, welche dafür halten, daß sie König Heinrich den I. als einen Bogler, Finkler, oder vielmehr Falken-Meister abbildete. Et hercle, cum Falcone Imperatorem Henricum I. equo insidentem scite admodum nobis sistit *ισοκράτης* *Merianus*, fortissimum illius ævi Equitem, Jo. Dollingerum, cum barbaro decertantem & egregie vincentem, in scenam producens. f) Sed ad Seculum X. usque, & multo adeo minus Caroli M. ævum, adscendere non vult *Schlegelius*, g) & quos exhibet Fig. XI. XII. & XIV. Tab. III. accipitre, s. falcone conspicuos

c) Usus Falconum in re venatica antiquissimus vel ex Capitul. Caroli M. A. 769. c. 2. patet. Ita v. Imperator: *Omnibus servis Dei venationes & silvaticas vagationes cum canibus, & ut accipitres & falcones non habeant, interdiciamus.* Conf. *Schlegel*. l. c. p. 71. lit o. & §. XXX.

d) Conf. quæ supra de Origine Numorum Bracteatorum commentati sumus. Adde *Schlegel*. l. c. p. 78. ad lit. d.

e) In Præf. subjectiss. Indic. Archiv officii Imperii pro Elect. IX.

f) In Topogr. Baviaræ, f. 82.

g) p. 78. lit. d.

spicuos numos Caroli quidem M. Fundatoris Abbatiae Hersfeldensis imaginem, sed non æque ævum, gerere contendit. Ita vero ille: *dextra tenet* (in numo) Imperator *spatum, sive gladium strictum latiore, quasi orbem Germanum iustitia iudicaturus; sinistra sustinet avem, falconem, quod admodum familiare est Regibus Francicis: quanquam nec his deliciis sacro ordini addictos abstinuisse, sciamus.* h) At quem tandem, inquis, Auctorem statuemus numi huius nostri? Sacrum non esse, s. Personæ Ecclesiasticæ, numum, quanquam in pectore crucem gerat, & neminem forte fugiat, in deliciis quoque falcones nullo non tempore clero fuisse, i) vel corona in capite ejus, qui falcones gestat, indicio est. Principem adeo nobilissimi stemmatis in terris nostris, iisque vicinis, dicere haud vereor auctorem: nec tamen Henrico Aucupi vindicare si quis sustinuerit *πυξὴ καὶ λαξ*, quod ajunt, repugnvero. *Ἀγραφεὶ καὶ αὐτομφολεῖ* numus est, adeoque dubius. k)

§. LXXXIV.

*Bracteati
Aquilam
exhibentes.
Fig. VII.
VIII.*

Sic, aut Imperatoris esse, aut Ducis cujusdam, stirpis, vel saltem potentiae, regiae, numos. Fig. VII. & VIII. coronæ indicant, quibus Personæ in numis expressæ superbiunt. Avem ille prior ad sinistram coronati capitis habet, quam aquilam esse magnitudo pariter ac rostrum ostendit. Forte & ipsa Marchionum Brandenburgicorum est, quos in memoriam antiqui Slavorum regni Insignia regis gerere, & alibi diximus. Est

h) *Schlegel. d. l. §. XXIX p. 71.*

i) *Id. l. c. add. §. XXX.*

k) Cum Principes *regentes* æque, ac Principum *Filii*, falcones manu gestent, *istos* ave non à plebejis modo, sed & ab *illis*, utpote, qui plerumque cum gladio, scuto, vel vexillo in manibus, in sigillis & numis, comparent, distingui haud raro, sunt qui observant. *Id. l. c.*

Est & Historiæ Brunsvicensis, nec non rei numariæ antiquæ vir peritissimus, qui Imperatori Ottoni IV. Brunsvicensi, numum assignare parum dubitat. a) Judicium esto penes lectorem. De cetero numus perantiquus est, quod fabrica partim, partim & argenti puritas arguit. Alter, quem commemoravi, numus ejusdem fere commatis est, nisi quod crucem in globulo coronæ medio gerit, caput V. maximam partem insignis magnitudinis lacerta seu Crocodilus, isque coronatus, ambit. Rarus profecto numus, qualem forte pauci inter bracteatos viderint, pauciores in scriptis & monumentis publicis notarint. Qui vero Crocodilum in Insignibus suis gerant, jam non subit, nec, qua de causa? Esse tamen, qui, nescio quam in animali isto perditissimo virtutem pensi habentes, in Insignibus suis ament, numus testatur: nisi forte ex animalis in numo rudi sculptura jaculum, s. Dracorem, quem cum vulgo einen *Windwurm* appellitamus, fingere tibi velis aut aliud quoddam judicio tuo conveniens animal. Quid? quod ex contemplatoribus non nemo vulpeculam sibi finxit, formavitque; lupum alius, isque Vir longe clarissimus, qui ex lupo, quem hoc in numo sibi fingit, *Welforum*, b) seu Ducum Brunsvicensium, numum sibi concipit, eundem- Fig. VIII.
it emque La-
que ^{puta.}

Y 2

a) Numum bractealem Brunsvicensem altero latere aquilam exhibentem inter numos Henrici, Duc. Brunsv. & Comit. ad Rhenum Palatini oculis sistit Ill. *Eccardus*, l. c. pag. 39. 40. & Tab. II. Fig. XIV.

b) De Isenbardi, Altdorfi in Alemannia Dynastæ, & Conjugis Irmen-trudis duodecim uno partu editis filiis, quorum unus (qui solus, reliquis omnibus à matre expositis, miro tamen fato servatis, vitæ fuerat destinatus) à lupo *Welf* nomen sortitus est, vid. *Bucelinus* in Histor. Agilofingica; Collectores Lex. Univ. Histor. Basil. Tom. II. Fig. 991. it. 604. ad voc. *Welfphen*. *Hübner*. Tab. Geneal. CLI. Auctor. Acerr. Philol. Cent. III. n. 40. p. m. 470.

que antiquissimum. Cui sententiæ, dummodo de lupi in numo effigie certior factus fuero, tantum abest, ut refrager, ut potius ambabus, quod ajunt, arripiam.

§. LXXXV.

Coronis insignes Bra-
teati com-
plures.
Fig XIII.
XIV.
XXIX.

Sed & plures hujus generis numi, ἀσπόμετρα, quos dixeris, quia ἀγροφοί, in nostris comparent, iique coronati. Et isti quidem sunt, quos Fig. XIII. XIV. & XXIX. visui offerunt. Omnes exhibent Virorum Illustrum ora, seu capita, coronis, quod dixi, Gothicis redimita, & capillis prolixis conspicua. Fig. XIV. effigiem bini ambiunt pisciculi, Insigne quod judicaveris numi Auctoris. Lupi num illi sint pisces, quod videtur, haud disputo. Vigilantiæ & taciturnitatis Hieroglyphicon à piscibus peti omnes sciunt. a) Et quis ignorat, Duces Sueviæ, seu Wirtembergiæ, pisciculos gerere in Insignibus æque ac in numis? b) At piscis Comitibus Honsteinensibus, c) Ducum quondam Brunsvicensium Feudatariis, d) tribuere malim numum, Viri summi Ill. *Eccardi*, auctoritate motus, qui

a) Vid. *Hæping*. Tr. de Jure Insign. c. VI. n. 770. sqq.

b) Conf. *Bæckleri* Herald. p. 123.

c) Hohenstein alii, iique recentiores, scribere malunt. Honstein, scribit *Zeillernus* in f. Reichs-Geograph. und Geneal. Edit. Dicelianiæ, p. 1404. sq. ein Berg-Schloß und Gräflicher Sitz der uralten Grafen zu Honstein in Fürstenthum Braunschweig, Calenbergischen Theils, eine Meil von der Reichs-Stadt Nordhausen, zedazu ein Amt und anders mehr gehörig ist / so die Grafen von Honstein von den Herzogen zu Braunschweig, Calenbergischen Theils, allemal zu Lehen empfangen / 2c. 2c.

d) Feudatariis competere, ut in numis Feudi Domini Imaginem, arma, &c. exprimant, alibi dictum est. Ducis adeo potius Brunsvicensis, quam comitis Honsteinensis, coronatum caput in numo exhiberi, persuasus sum.

qui hunc ipsum Brunsvicensibus accenset; quicquid etiam vulgo objiciant: *numos illa maxime loca respicere, ibidemque fuisse cufos, ubi inveniantur.* e) Nam quis est, qui nesciat, Ducibus Brunsvicensibus, quod & paulo ante diximus, medii potissimum ævi temporibus, frequentissima fuisse, non cum Bavaria modo & Palatinatu, sed & cum universo imperio, commercia? Ceteros quod attinet numulos, Fig. puta XIII. & XXIX. omnia plane cum desint *χρῆματα* characteristic, cos suis vindicare dominis & auctoribus omnino non ausim. Spes tamen est, fore, ut ex notioribus aliquando minus notos dijudicare liceat & dignoscere. Globulos illos duos, seu puncta, sub utraque menti parte, ad ornandas imagines & implendum vacuum potius, quam, ut certi quidpiam significant, à Sculptoribus adjecta arbitror. De mento vero dum loquor, haud sane *ἀπρὸς δεινύτων*, subit, qui fiat, quod facies in Bractealibus plerisque omnibus occurrant *imberbes*, adeoque juvenes potius, quam viri ac senes, sive sacræ personæ illæ sint, sive seculares ac profanæ, compareant? Mira sane res; imprimis cum constet, Germanos veteres, f) æque ac gentes septentrionales plerasque omnes, maximopere coluisse barbam, sapientiæ prudentiæque Hieroglyphicum, & amasse. g) Miratur &

Fig. XIII.
XXIX.Imberbes
ut plurimum in
Bracteis
occurrunt
Principes,
Præsulesque.

Y 3

Excel-

e) Verba sunt supra laudati *Liebknechti*, l. c. §. XXXIV. p. 76.

f) De Barbis Veterum Germanorum, Longobardorum cum primis, vid. Cl. *Vetterus*, in Tac. p. 260. n. 8. *Cluverius* Germ. Antiqu. Lib. I. c. XVI. §. II. *Dilherrus*, Comment. de Histor. Antiq. Germ. C. IV. §. II. III. *Eccardi* monatl. Auszug, ad A. 1702. M. Sept. p. 9. 10.

g) De cultu Barbarum septentrionalium æque ac Orientalium Gentium eleganter admodum differit *Permoserus*, in dem ohne Ursach verworffenen / und daher von Rechts wegen auf den Thron der Ehren wiederum erhabenen Barth. Ita Isidem Ægyptii, & quæ eam colere, gentes, barbatam sculpservunt. Vid. Cl. *Tentzelii* Dial.

Cujus rei
ratio red-
ditur.

Excellentissimus Dn. de Ludevvig, h) die Bärte, scribens, sind sonst auch einige Hülffe zur Kännntniß, welche sich aber auf keinen Blech Münzen finden. Ob damals unser Vaterland eine Bartlose Zeit gehabt, wie wir jetzt haben, da diese Zierrath allein den Soldaten und Priestern (welche letztere ihre doch gleichfalls meistens abgelegt haben) überlassen wird / solches stehet dahin. Nobilissimus Sperlingius i) *nullam aliam rei causam reperire se posse ait, quam Monetariorum moribus in Anglia, ex qua primos suos Dani habuisse videntur, hoc factum. Illi enim, pergit, plerumque sine barba Reges suos in nummis expresserunt, praesertim in cavis, in quibus barbato non amabant: nec decorum esse, nec moris inter elegantias nummorum recepti credebant. Eadem ratione, finit denique, in nummis Germanicis reperiuntur sculpti varissime cum barba, ut ut majores nostri illam amarent & colerent, ut ex variis exemplis & historiis manifestum reddere possemus, si hoc nunc agere liceret.* Propius ad rem & rei rationem digreditur noster Schlegelius, *barbam coluisse, scribens, k) Reges Merovingicos prolixam, non vero Carolum M. l) Quod si ita est, in Numis, Bracteatis cum primis, Carolum sequutos esse in Imperio successores, Imperiique Proceres, hos vero Praesules, non Principum modo auctoritatis, sed & morum aemulos, admodum probabile est & verisimile. Ubi tamen minime iverim inficias, ad barbas in Bracteatis formandas artificum nummariorum antiquorum*

Dial. Menstr. A. 1690. M. Mart. It. Francif. Act. Erudit. VIII. Sammlung, 676. sq. Conf. Monumentum nostrum Slavo-Russicum, p. 39.

h) Lib. cit.

i) l. c. p. 31.

k) In Indice laudat. Apotelesm. in voc. Barba.

l) In Caroli M. Barba definienda efflictim inter se digladiantur scriptores, pro aris tanquam ac focis, quod ajunt. Vid. Tentzel. Dial. Menstr. A. 1690. p. 984. Heineccius Syntegm. de Sigill. Veter. alii Conf. Ringmacher. Tr. de Numis, p. 61. sqq.

rum solertiam aut non suffecisse, aut parcendorum sumtuum ergo non expeditam fuisse: quem morem postea & sequior ætas servasse videtur.

§. LXXXVI.

Paulo ante diximus, haud parum ad Numismatognosiam barbam, si qua adsit, facere posse. Et quidne faciat, cum ex mento imberbi nec ætatem, nec sexum distinguere, aut dignoscere possis? Nova adeo dijudicandis Bracteatis & auctoribus suis vindicandis ex neglectu barbæ adnascitur difficultas. Quotusquisque quæso est, qui numum Figuræ XXXIV. sequioris sexus Personæ non tribuat, vindicetque accedentibus cumprimis globulis, seu unionibus, caput distingventibus, adornantibusque. Abbatissam dicat aliquis, Monasterio suo, seu Ecclesiæ Cathedrali, quæ turribus ut plurimum in sigillis & numis innuitur, a) præidentem; id quod aversa, seu altera numi facies, turribus suis nescio cui ponti, aut arcui b) superstructis, conspicua testatum reddit. At nolim Abbatissam facere, quam sola, eaque imberbis, facies, arguit. Nec enim ea capite gestat vittam, seu velamen sacrum, necessarium capitis, earum, quæ Deo se devoverunt, tegumentum, & quo ad Dei officium consecrari debent. c) Quid? quod nec manuum altera, eaque dextra, gerit

Barbæ ab-
sentia in
vultibus
Ill. Perso-
narum Nu-
mismato-
gnosiam
reddit diffi-
ciliorem.
Fig.
XXXIV.

a) Conf. quæ supra §. LVI. de Numis turritis commentati sumus.

b) Dubium est, quid in sigillis & numis fornices illi, quibus ut plurimum insident Præsules &c. sibi velint. Et ipse Dn. de Ludevwig l. c. C. XI. p. 102. hæret, cum inquit: der Lehr-Stuhl der Bischöffe, musste eben, als des Kaisers sein Thron, eingerichtet seyn. Daher ro man sie auch auf der Welt-Kugel, dem Mond, zwischen zweyen und mehrern Thürmen, auf Thoren oder Brücken / finden findet.

c) Vid. Auctor Chronici Wormatiensis apud Schlegel. l. c. p. 102.

gerit liliū, d) quo Doctrinæ, vitæque integritas & innocentia innui solet; nec in sinistra librum, e) Abbatissarum & Monialium Insigne peculiare, in numo nostro conspiciamus: quod argumentum certissimum, viri potius, ejusdemque illustris, quam foeminæ, imaginem illam esse. f) Personam vero sacram arguit ad pietatem composita & elevata sinistra, nec non, quam dextra præfert, crux, quæque sub ponte, aut, si mavis, arcu, cui turrets, ceu diximus, in averfa superædificatæ sunt, aut in porta potius g) ædis sacræ, sive templi, conspicitur, stellula.

§. LXXXVII.

Bracteati
nuda Ca-
pita exhi-
bentes,

Fig.
XXIII.

Quæ nudo & aperto capite in numis bractealibus comparent, Personæ illustres, raræ sunt; rari adeo & numi ejus generis, qualemque Fig. XXIII. ob oculos ponit, me vidisse alibi haud memini. Nullus certe, quos laudavi passim, Scriptorum, ejusdem fabricæ, in scenam produxit. Capillus prolixus haud parum vultum condecorat, multumque gravitatis venerabili capiti conciliat. Merovingicos olim promissis incedere capillis fuisse solitos, Regum Francicorum Historia docet. Sed

d) Vid. *Olearius*, in anastasi Agnesæ, p. 15. ejusque super Liliū Commentar.

e) Non Biblia, aut Evangelium, sed Psalterium, gestare Abbatissas, monialesque, auctor est, quem paulo ante laudavimus, Chronici Wormatiensis Concinnator, pag. 57. Inde Proverbium. *Wie die Nonnen den Psalter*. Conf. *Leuckfeldii Historische Nachrichten etlicher Quedlinburg. Abbatissinen*, §. IX. sqq. Breviarium, Brevier, idem auctor interpretatur. Conf. *Hübneri Reales Staats- und Zeitungs-Lexic.* p. m. 281.

f) Quales in sigillis & numis Abbatissæ se repræsentent, videre est apud *Leuckfeld.* l. c. Tab. I. & II.

g) Vid. quæ paulo ante ad lit. b) commemoravimus.

Sed Carolum M. ejusque posteros decurtatis fuisse gavisos, eadem testatur. a) Utrisque recentior noster est numus, secum *Principibus* adeo nostris propioribus vindicandus, & Personæ Principi *potius* ætatis sequioris. At nec Principes inquis, absque Insignibus *quam Personis Ecclesiasticis sunt* & armis comparent in numis suis? Comparent utique, quod *adscribendi.* cernis, sed rariuscule. Adde, quod capiti, quod omne numi spatium adimplet solum, arma tribui commode nequeant. Utinam vero suppeteret Inscriptio, aut probabilis aliquis character, seu *χρῆμα*, ut esset, quo dignosceretur numus haud male cusus; qui, & nullum alium è nostris sibi habet similem. Quod vero Personis sacris attribuere nolim numum, vel unicuique sufficere arbitror argumentum, quod sacro habitu & Insignibus, sine quibus comparere in publico, ne debito (ceui dixi) fraudentur honore, illæ nolunt, & turpe sibi ducunt, destituuntur; Utpote quæ, secundum illud Poëtæ:

αὐτὸν ἀριστεύειν, καὶ ὑπεύροχοι ἔμμεναι ἄλλων.

admodum quam gestiunt.

§. LXXXVIII.

At vero nudo & aperto capite, simul & toto corpore, *Numi Ger- manorum* conspicui, visuntur, quos Fig. XVII. XIX. & XX. exhibent. *Clypeis, scu- tis & vexil- lis conspi- cui.* Capillus minus prolixus, ac in numo vidimus antecedenti. Stantes *πομπέουσι* Principes, (Principes enim sunt,) in primo æque ac tertio numo. Medius inter duas turres (quæ domi- *Fig. XVII XIX. XX* nii & potestatis in oppida, quæ turribus ut plurimum super- biunt, signa sunt & Insignia) arcui insidet, lilio, aut potius sceptro liligero, seu liliato, in utraque manu perillustri. Hu- jus fere commatis Bracteatum nobis exhibet Cl. *Leuckfeld.* aa) *Z* inter

a) *Schlegel*. Apotelesm. de Num. Abb. Hersfeld. p. 79.

aa) Tab. I. n. 13. adde & Tab. II. n. 26.

inter Quedlinburgenses suos. Exhibet & B. *Schlegelius* b) in Hersfeldensibus. Primus & ultimus Clypeum, sive scutum, & ille quidem dextra, sinistra alter præfert. Vexillum uterque gestat. Scutum quod attinet, Insigne illud Ducum & Principum. Mosque hic à primis Veterum Germanorum moribus est deducendus: & sicuti illi olim in judiciis & locis illustrioribus non nisi armati comparebant: ita & in numis non aliter, ac in armis, repræsentari voluerunt. c) Neque alio modo *Salici* *proceres* pro tribunali sedebant, nisi cum scutis. d) At, cum nostro ævo, cum usu telorum usus etiam clypeorum, quibus exceperant veteres hostium tela, & adversus ea corpus suum munierant, desierit, rarus hodie in sigillis æque ac numis scutorum usus, non tamen, quod pluribus docet celeberrimus *Hæpingus*, e) plane nullus. f) Non unius vero, quæ in utroque numo scuta conspicias, generis sunt. Trigonum, seu triangulare, quod & anceps dicunt, g) & Francis veteribus tribuunt, h) numi est Fig. XX. Alius generis numi XXXVI. nisi forte fasciam, seu involucrum, die Binde, oder Decke und Sack, in welchen man den Fahnen rein zu halten gesuchet, i) dicere velis. Equidem & palmam in sinistra sæpe manu Personarum Illustrium conspexeris. Idque splendidum victo-

b) l. c. Tab. V. n. 3.

c) Conf. *Schlegelius*, l. c. §. XLVII. ad lit. b

d) Teste pacto Legis Salicæ, Tit. 47. & 49. Conf. *Tacitus*, de situ, morib. & popul. Germ. C. XI. & Cl. *Vetterus* in cap. VI. Tacit. p. 36. it. C. XI. p. 64.

e) Tr. de Jure Insign. C. IX. n. 7. sqq.

f) Conf. Ill. Dn. *de Ludevig*, Introd. in rem nummar. Germ. med. ævi c. XI. p. 100.

g) Vid. Capitul. Caroli M. I. III. c. 89.

h) *Cangius*, in not. ad *Alexiadem*.

i) Conf. §. LXIX.

victoriæ & triumphi signum & Præsules, k) & Principes seculares gestasse, in aprico est; & illos quidem, ut victoriam in rebus tam spiritualibus, quam secularibus, contra hostes quosvis; l) hos vero, ut armis partam, parandamque gloriam redant quam testatissimam. m) At palmam, me quidem iudice, frustra heic quæsiveris. Ad vexilla adeo redimus, quæ in dextris Principum numorum nostrorum conspicati sumus. Ac vero & Præsules, Principum etiam summorum æmulos, in Insignibus æque suis ac numis vexilla gestare, supra diximus. n) Principum tamen & medii ac recentioris ævi signum peculiare adserere haud vereor. In *τεμπλίων* collati ab Imperatore illustris dignitatis feudi, vexillum quondam gessisse Principes etiam supra tribus commemoravimus verbis. Sed & hac occasione liceat, altius quidem, cum Ill. Dn. de Ludewvig o) rem repetere. Ita vero ille: In die Fahne, welche die Bildungen der Fürsten öftters an statt des Schwerdts, oder auch neben demselben, in einer andern Hand, und zwar bald der Rechten, bald der Linken führen, dann sich beydes findet, wissen sich die wenigsten zu schicken. Die Sache verhält sich also: Die Alten haben vor dem, jedem besondern Volck, wann die Armee aus vielerley Nationen

3 2

Nationen

- k) Vid. Nummorum Hersfeldens. Fig. II. Tab. II. apud Schlegel. l. c.
 l) Id. l. c. §. XIV. p. 27. Conf. Heineccius. Syntagm. de Sigill. Veter. p. 162. Si religiosi viri, inquiens, aut fœmina, hoc gestamine incedere videbuntur, signum id erit, triumphati Diaboli & mundi, quem religiosos & sacros homines diu nocturne oppugnare decet, &c.
 m) Alium palmarum in manibus, cum primis Personarum sacrarum, finem Kettnerus in Histor. Quedlinburg. p. 285. tradit, die Palmen, inquiens, bedeuten, daß der Gerechte blühe, wie ein Palm-Baum. Et paulo post: Die Palm-Münz ist vielleicht ein Begräbnis-Münz, so von ihren Sieg im Himmel handelt. Conf. Olear. in Specim. p. 15. & Spicileg. antiq. I. p. 16.
 n) Conf. Leuckfeldii nummi Magdeburgenses. Tab. I. II.
 o) l. c. C. IX. p. 97. Conf. du Fresne ad voc. Fahnlehen, f. 382.

Nationen bestanden, eine gewisse Haupt-Fahne gegeben. So findet man, daß in den Zügen nach dem gelobten Land, wann die Christliche Armee aus Französisch, Englisch, Spanisch, Teutschen und mehreren Völkern bestanden, jede davon ihre National-Fahne gehabt, und sich zu derselben gehalten haben. Gleiches ist nun in Deutschland bey der Reichs-Armee, auch sonst bey Reichs-Zügen, geschehen: Dann in beyden Gelegenheiten hatte man vornehmlich keine andere Abtheilung, als nach denen sechserley Völkern, Grafen, Herzogthümern und Landen in Deutschland; deren jedes davon mit seinen einzigen Lands-Herrn, oder Herzogen, und dieser mit einer Haupt oder National-Fahnen versehen war, zu welcher sich alle seine Vasallen und Unterthanen, Grafen, Herren und Knechte halten mußten. Und dieses ist die Ursache, warum der Kayser diese sechs Lands-Herren mit einer Fahne, das ist, dem gesammten Volck, eines solchen Landes belehnet, und deswegen von diesen Fahnen Fahnlehen genannt haben. Welches dann diese Landes-Fürsten auch in den Bildungen auf ihren Münzen vorstellen, und damit zeigen wollen, daß sie ihr eigen Gebiet hätten, und keinem andern Hauffen oder Herrschafft unterworfen wären. 2c. Quo & illa Hæpingi p) de usu vexillorum faciunt: erat quoque, inquit ille, *vexillorum usus ad jurisdictionem probandam. Quando enim vexillum justitiæ in illum locum, ubi nundina celebranda erant, deferabatur, jurisdictionis arguebat possessionem.* q) Ex quibus luculenter satis patere arbitror, commemoratos numos nostros Fig. XX. & XXXVI. vexillis conspicuos nobilioribus Imperii Principibus, Ducibusve vel maxime deberi, adeoque haud perperam adscribi. *Leuckfeldii quidem Tabulas*

p) Tract. de Jure Insignium. C. XVII. n. 438.

q) Hinc & illa apud nos, quæ hodiernum obtinet, consuetudo, ut in Nundinis tam annuis, quam hebdomadalibus, è curiæ fenestris vexilla exserantur, suspendanturque.

las Bracteatorum Magdeburgensium r) qui inspexerit, numosque ibi nostris quam simillimos repererit, (reperit autem tales n. 28. 29. alios,) Magdeburgenses & ipsos dixerit, imprimis cum & Burgum in bilateralis Fig. XXXVI. contemplatus fuerit, Personam vero illustrem, quam numi exserunt, Thebææ Legionis Præfectum, D. Mauricium, Martyrem s) salutaverit. At cum nimbus non appareat in nostris, in illis qui conspiciuntur: nolim sane Mauritiensis monetæ t) compellare titulo. Marchio potius Austriae est, quem Fig. exhibet XX. cujus generis Bracteales sola suppeditat Austria. Testem invoco rei numariae æque ac universae Historiæ mediæ ævi condum, quod ajunt, promum, Ill. *Eccardum*, idem qui mecum sentit, idemque statuit. Seculum numo tribuo XIII. & fabrica & argenti puritate motus. Quem auctorem dicam, non habeo. Ex Bavaris vero est, quisque ille sit, & è Leopoldorum forte numero. u) Et quid obstat, quo minus in eandem etiam classem, meliora donec edoceamur, numum referamus Fig. XXXVI. nisi forte Marchionibus Brandenburgicis asserere eum velis. Cæterum & *Bracca*, eaque succinctæ, quibus femora teguntur Personæ hoc in numo illustris, ut intentis specten-

Z 3

r) Antiq. Numar. Halberstad. ad p. 171. sq.

s) De S. *Mauricio*, Legionis Thebææ Præfecto & Martyre vid. laudatus *Leuckfeld.* l. c. p. 160. sq. *Heiligen-Lexic.* p. 1438. *Bollandus* in act. Sanct. ad d. 21. Febr. f. 248. *Surius* in Vit. Sanct. ad 22. Sept. *Mart. Zeilleri Historischer Anzeiger vieler Heiliger*, &c. Leutelp. 405. sqq. alii.

t) Monetæ Mauritiensis mentionem facit *du Fresne*, Glossar. Lat. Tom. II. f. 543.

u) Conf. *Hübneri* Tabb. Geneal. CXXIII. Ad tempora Ernestorum, qui & Alemanniam sub initium Sec. XI. rexerunt, & quos inter alter hujus nominis Weissenburgum Imp. *Conrado Salico* A. 1029. tradidit. (vid. Ill. *Eccardi* corpus Histor. mediæ ævi. f. 110. sq.) vix ausim referre numum.

Etentur oculis dignæ mihi videntur. *Barbarum tegmen* Tacitus vocat x) quod barbarorum proprium esset, earumque gentium, quæ in frigidioribus, Arctoisque regionibus habitabant, ut Gætæ, Sarmatæ, itemque Germani ac Galli: y) dignus etiam pileus, qui in capite spectetur, libertatis Insigne. z)

§. LXXXIX.

Vexillis
simul & tur-
ribus con-
spicui nu-
mi.

Fig.
XXXIII.

Et numis vexillis insignibus, simul & Burgis, seu propugnaculis & turribus, cujus generis & supra exhibuimus, accensendus mihi videtur, quem Fig. XXXIII. nobis sistit. Bina quippe vexilla sunt, quæ utrumque latus turris munitæ stipant. Aversa numi pars, cum eadem in Fig. XXXII. parmas ob oculos ponit Brandenburgicas, quas supra §. LX. cum Aquilis priscorum Venedorum in scenam produximus. Quid adeo nos impediât, quo minus hunc numum annumeremus antiquis Brandenburgicis, iisque bilateralibus? Est equidem, qui viso hoc in charta delineato numo, *numus Weissenburgicus*, adscripsit: quod nam vero Weissenburgum sibi velit, utrumque enim castrum, sive Burgum, in Insignibus suis tuetur, minime exprefsit. Malim adeo, quod tamen cum pace Viri in re numaria apprime gnari adeoque minime spernendi, dixerim, Marchionibus, quos paulo ante laudavi, Brandenburgicis asserere, idque quod dixi, ob similitudinem, quam altero fui latere cum Fig. XXXI. & XXXII. refert.

LXXXX.

x) Histor. 2. 20. 2.

y) Ita habet *Faber*, in Thes. Eloqv. Lat. ad voc. Bracca. Conf. *Cluveri* Germ. Ant. Lib. I. c. XVI. §. IX.

z) V. *Hœpingus*, l. c. c. II. n. 200. sqq.

§. LXXX.

Burgum etiam, seu castrum, aut potius Monasterium, seu ^{Cruce & turribus,} templum, quod ex cruce turri mediæ infixæ colligas, fornici, ^{f. Burgo, notati Bilaterales.} seu arcui, sive ponti, superstructum numus exhibet Fig. XXXV. ^{Fig. XXXV.} bilateralis: ex arcu, seu fornice, caput prospicit humanum. Altero sui latere crucem satis magnam, spissamque, quatuor suis spatiis, seu intervallis amplioribus, totidem stellis distinctam, ornatamque visendam præbet. Civitatis cujusdam nobilioris videtur numus; cujus generis Cruciatos, & supra a) non Civitati Halensi in Suevia modo, sed & Norimbergæ, Augustæ Vindelicorum & Ulmæ tribuimus, Cruciatis modernis nostris proludentes, imo & originem nomenque comparantes. Quamvis, hoc dum sentio, dicam scribere nolim. qui sacris hunc nostrum, & cruce, & sacro ædificio persuasi, accensere malint. Difficile est, de auctore numismatis judicare, ubi nec inscriptioni, nec peculiaribus characteribus & ^{χρῆματι} Insignibusve, locus relinquitur. Quo in casu probabilitati, & verisimilitudini acquiescendum, certiora dum edoceamur. Certiora autem suppetunt, quæ dicamus de numo ^{Numus Landsbergensis.} Fig. XLVII. paulo tardius, & hæc quidem dum scribimus, oblato. Bracteatus est argenti purissimi: & lamellæ tenuissimæ. ^{Fig. XLVII.} Scutum non modo *Landsbergense* duobus palis, sive trabibus, secundum longitudinem collocatis, constans, sed & quatuor, quæ in limbo numi visuntur literæ LAND, ut Marchionibus Misniæ Orientalis, quos & Marchiones de *Landsberg* adpellatos novimus, tribuamus Bracteatum, persuasissimos nos reddunt certissimosque. Hodie in quarta serie Electoral. Insignium, tertia teste *Schlegelio*, b) est parmula, de quo verba faci-

a) §. LI.

b) Tract. de Nummis Gothanis, p. m, 114.

facimus, scutum. At vero cui Marchionum numus assignandus sit noster, haud sane facile divinaveris. Si Weckio c) fides habenda ad *Ottonis Divitis*, cujus auspicio Pons Dresdensis altera vice sub finem Sec. XII. ex fundamento excitatus est, & *Henrici Illustris*, tempora referendus erit. Ita enim ille: Die Münze oder Pfennige (Landsberger Pfennige) aber, so damals, wie erwähnt, zu Lohn gegeben worden, und allhier noch fürgezeigt, auch die Brücken-Pfennige genennet werden, haben zum Theil im Gepräge das Landsbergische Wappen / und sind am Halte von guten Silber, ohne einigen Zusatz, und ganz dünne, als ein starcker Lohn; &c. Sed aliter sentit Cl. Schlegelius: *Numos, quod concernit, (de quibus sermo est,) inquit d) minimi illi sunt moduli, vel sine literis, vel cum his LAND, huiusque formæ. Sed cui Marchioni assignandi, hoc forte non facile divinaveris. Si denominationem attendas, nemini forte rectius, quam Theodorico V. seu Pingui, Henrici Illustris filio, quippe, qui ultimus hoc axioma, ex Patris indulgentia usus est; & exinde in sigillo hanc etiam præfert perigraphen: S. Friderici Dei Gracia Marchionis de Landsberg. Et paulo post: Si dicendum, quod res est, illi, (numi Landsberg,) meo iudicio, longe sunt recentiores, cuiusque Friderici Simplicis, Balthasaris Filii, ævo, qui A. 1440. ad plures abiit. &c. At displicet hac in re Schlegelii sententia: quis enim est, qui nesciat, medium Sec. XV. fatale fuisse numis Bracteatis, ea cum primis λεπτότητι, qua noster, fabricatis, addo, & ea argenti puritate. Weckio potius assentior, & superioribus ætatis Bractealium seculis numum adscribo.*

§. XCI.

c) In chron. Dresdens.

d) l. c.

e) Conf. Auctor. der Nachricht von den Sächsischen Groschen, p. 127. it. 133. sq.

§. XCI.

Pauci, qui nobis supersunt, numi bracteales minimi partim moduli sunt & quantitatis, partim & cuprei: plerique omnes vero suppletorii, minus adeo digni, ut in iis describendis & explicandis prolixus simus & verbosi. Quem Fig. XXX. exhibet, numulus ævi dentibus erosus adeo est, & exesus, ut parum certe quod de eo dicas, suppetat. Hominem in eo videas, nescio quid manibus ante se ferentem. Adscripti characteres literis S. & G. haud absimiles sunt: quæ, quin S. Gallum, Apostolum & Eremitam Helvetiorum, Monasterii Sangallensis Patronum, a) referat, haud omnino dubium est. Nec fabrica repugnat asserto. Haud adeo perperam Abbatum Sangallensium numulum, quod & supra *ὡς ἐν παρό-* *δῳ* asseruimus, dixeris. Numus, quem Fig. LI. ob oculos ponit, is ipse est, qui apud celeberrimum *Liebknechtium*. b) locum occupat postremum, alio vix dignus. Crux ejus liliis undiquaque condecorata, ut sacris annumerem, jubet, aut certe svadet. Ejusdem census est numus Fig. L. Eundem & Helvetiis tribuo. Tribuo & numos Fig. XLVIII, & XLIX. quibus inter numos antiquos quadratos, cujus generis & figuræ bracteales ad A. usque 1400. Tigurinos cudisse *Stumpfius* apud *Moserum* c) auctor est, locum debemus. Auctores inscriptæ literæ produnt. Totus cupreus, adeoque non nisi suppletorius numus Fig. LII. Facies, quam exprimit, corvi de Auctore haud plane dubios nos relinquit.

*Bracteati
suppletorii
Helvetiis
maximam
partem ac-
colisque cre-
buerunt.*

Fig.
XXX.

Fig. LI.

Fig. L.

Fig.
XLVIII.
XLIX.

Fig. LII.

A a

§. XCII.

a) De S. Gallo, ejusque vita, miraculis & morte, quam A. 640. æt. 95. oppetiisse perhibetur consulatur *Zeillernus*, in *f. Anzeiger vieler Heil. Leute*/rc. p. 236. it. *Heiligen-Lexic.* p. 76.

b) *Epistol. de Bracteate. Nummis Hassiacis*, p. 82.

c) In *f. Anmerkungen über Herrn von Ludewig Einleit. zu den Deutschen Münz-Wesen mittlerer Zeit*, p. 39.

§. XCII.

Conatus
suos in ex-
plicandis
numis suis
excusat Au-
ctor.

Et hæc quidem de forma Numorum Bracteatorum in genere; & in specie quidem de numis nostris Nordgaviensibus, seu iis, qui haud ita pridem apud nos reperti fuere, innotueruntque, dicta sunt. Quæ si minus satisfecerint Νομισματοφίλων curiosorum expectationi, salivam saltem, quod ajunt, movebunt, simul & ansam præbebunt, studiosius æque ac accuratius rem inspiciendi & considerandi, additamentisque novis (facilius quippe inventis aliquid addere, quam invenire) adaugendi. Cumque omnino nullus sit, quod sciam, qui Numos Bracteatos nostrarum adfiniumque terrarum ad hoc usque tempus pensi habuerit, scriptoque publico collustrarit, glaciem fregisse haud sane abs re fuerit. Quid? quod hac ipsa nostra cura & solertia, excitati sunt nonnulli, iique Viri nobilissimi, & moti, ut, quos olim flocci habuerunt antiquos Germanorum numulos, pluris facere, colligere & penitus inspicere, & qui de iis fiunt, sermones, attentis auribus captare & percipere jam nunc demum incipiant.

§. LXXXIV.

Finis Nu-
morum Bra-
cteatorum.

Sed ante Colophonem quam addamus commentationi nostræ de, *FINE* quoque Bractealium, non nostrorum magis, quam generatim spectatorum, pauca dicenda sunt; sed non nisi ὡς διὰ βραχείων: plurima enim, quæ heic dici merentur, dicta arbitror. Non unum eundemque numorum Bracteatorum omnibus temporibus fuisse finem & usum, repetimus magis, quam asserimus hoc loco. Constantinopolitanos in Oriente Imperatores Bracteatos (καυκίαις s. Caucios, supra diximus,) olim cudisse, & Consulibus in ludis publicis spargendi potestatem concessisse, ne videlicet sumptibus in solidis nummis spargendis exhaurirentur, Auctor est Nobilissimus Sperlingius.

a) Par-

a) Parsimoniam adeo *finem* ita uisse antiquissimis temporibus ^{Parsimoniam} Bractealibus suis, seu *Cauciis*, orientis Imperatores, eosque ^{partim,} Consules, favorem populi ut demererentur, in ludis publicis, sparsionibusque numariis, adhibuisse, ex iis, quæ modo diximus, dispalescit.

§. XCIV.

Germanos, quorum rem numariam potissimum respicimus, ad hoc genus monetæ fabricandum, & prima quidem ^{partim, &} Bractealiam ætate, probitatem impulisse & fidem, quam nullo ^{apud Ger-} non tempore adversus pecuniæ adulteratores ac impostorum ^{manos qui-} fraudes fartam servare tectamque studuisse perhibentur, à ^{dem Probi-} technis fraudibusque improborum, falsariorumque, alienissi- ^{tas & fides} mi, & supra quoque diximus & auctoritate Cl. Olearii aa) ^{jactantur.} assertum ivimus. Ipsa auctoris & testis luculentissimi elegancia, quæ h. l. repetere liceat, verba sunt: Der Römer falsches Geld gab hierzu (ad numos puta Bracteatos) Ursache; als welches zum Theil aussenher gut Silber, inwendig aber mit Erz oder Eisen unterleget war: Dahero sie subæraci, oder subferrati genennet wurden. Weil aber die alten Deutschen solchen Betrug unter sich nicht leiden konnten; so machten sie ihr besonders eigenes Geld, und deswegen so gar dünne, daß kein Betrug darunter seyn kunte. bb)

A a 2

§. XCV.

a) Epistol. de Numm. Bracteate. & Cavor. Origine & progressu, p. 15. Conf. du Fresne Diss. de Infer. ævi Numismat. §. XCVIII. Sed & hujus generis sparsiones ἐν μιλιαρησίοις τε καὶ μήλοισι, καὶ τετραγώνοις συμμέτροις factas Novella Justiniani, 105. c. 2. §. 3. testatur.

aa) Curieuse Münz-Wissenschaft, p. 75.

bb) Conf. §. XXXIV. Ubi & aliter sentientium dubia commemorantur. Eandem in re numaria probitatem & fidem Anglis tribuit Simeon Dunelmensis, Histor. Angl. p. 231. Quoniam, scribens, ^{sapif-}

§. XCV.

Quo & nu-
morum sup-
pletorio-
rum, ceu
audiunt,
ratio.

Sed de Fine Bracteatorum omnia non diximus, de probi-
tate & fide Majorum nostrorum verba dum fecimus, eorum-
que mores laudavimus. Alius, isque potior & propior, in-
quirendus est. Pecuniam in universum *Hachenbergius* a)
definit *Clarissimum societatis vinculum, commodissimum miscendis
inter populos ac nationes commerciis instrumentum & negotiatio-
nis nervum.* Et celeberrimus *Conringius* b) finem numi sta-
tuit, *ut cedere possit in commercia ac omnia valere.* Bracteato-
rum adeo, qua numi sunt, idem cum aliis numis Finis est.
Uti vero, quo commode utamur numo, commerciis, ceu di-
ximus, instrumento utilissimo, non aurei tantum varii generis,
non Coronati solum & Vallenses seu Thaleri; Sed & minoris
monetae genus, quod diximus suppletorios, vulgo *Scheide-
Münze*, opus sunt, *ut promptam videlicet habeant Cives minu-
tatim emendi & vendendi facultatem:* c) ita, si numulos, no-
stros cum primis Bracteales, qua tales, in tenuissima sua λεπτό-
τητι consideres, aliosque aliis & majores & minores perspexeris,
ad utilitatem æque ac commoditatem in commerciis pleros-
que omnes eorum factos si dixeris, haud sane male judicave-
ris:

*sepiissime denarii eligebantur, flectebantur, rumpebantur, Rex (A.
1108.) statuit, ut nullus denarius vel obolus, quos & rotundos esse
instituit, aut etiam quadrans, integer esset. Conf. Spelmanni vi-
ta apud Tentzelium; ubi amplissimus Auctor id velle cum Danel-
mensi Spelmannum docet, tenues & fere Bracteatos fuisse illos no-
vos numos, utpote falsariis minime obnoxios. Vid. Schlegel. de
Numis Isenacens. p. 174.*

a) Germ. med. Diss. X. §. 1. p. m. 354.

b) Disp. Polit. de re nummaria in Rep. quavis recte constituenda,
§. IX.

c) Verba sunt nobilissimi *Sperlingii*, Epist. laudat. p. 46.

ris : quippe quibus in minutis ac quotidianis rebus commercandis aut distrahendis Cives separarentur, ne ad Collybistas prius itare necessum haberent. d) Qua ratione ex *Sim. Dunelmensis Histor. Anglicana* paulo ante laudata e) constat, Denarios Anglorum flexos ruptosque fuisse, h. e. interprete *Tentzelio* f) in binas, vel quatuor partes scissas & diffractas, quoties obolum, vel quadrantem dare vellent. g) Ex quibus disruptorum denariorum partibus postea Rex *Henricus* obolos primum & quadrantes i. e. *Sperlingio* h) interprete, Bracteatos & quidem rotundos, primus fecerit. Quem morem postmodum ab Anglis ad Germanos transiisse autumat laudatus modo *Sperlingius*. i) *Cl. Schlegelio* contra à Germanis Anglos rem didicisse contendente. k)

§. XCVI.

Ex solidis quippe numis, iisque, cum Romanorum, aliarumque exterarum nationum, tum propriis, in summa auri argentique inopia, numulos suos Bracteales factitasse primum Majores nostros, nemo forte rei numariæ Germanorum Veterum

et Argentum
inopia spectant.

Aa 3

rum

d) Laudatus modo *Sperlingius*, p. cit.

e) Conf. quæ dicta sunt ad §. anteced. lit. b.)

f) l. c.

g) De numis, s. denariis istis *Sperlingius*, Epistol. laudat. p. 80. Quoniam cruce signati erant, ea crux tam profunde sulcabat denarios, ut facile, quando opus erat, dimidiam ejus partem, vel quadrantem, diffringere ab eo possent & solvere.

h) l. c. p. 80.

i) Id. l. c.

k) De nummis *Isenac*. p. 174. Et huc denique spectant verba *Moseri*, l. c. p. 9. Bey den alten Deutschen ist das Tauschen starck im Schwang gegangen, und das Geld zur Vergleichung des Uberschusses bengelegt worden / da man dann eher kleine / als grosse Stuck nöthig gehabt.

rum peritus traxerit in dubium; idque, quo & commodius & parcius in commerciis, rerumque pretiis statuendis, solvendisque, opibus suis consulerent. Loquuntur hac de re annales temporum; sed & hoc loquuntur, non omnibus æque cordi fuisse laudabile institutum. Testis *Lambecius*, a) qui memorie prodit: (id quod & supra obiter commemoratum.) *Circa A. 1336. Hamburgensis Civitas cudere cæpit suos Bracteatos, & ex solido quidem denario quatuor Bracteatos, quos & eo nomine Veerlinge adpellant. Mox Clerus querebatur, oblationes solitas, quarta parte jam sibi diminui his nummis, qui antea solidum offerre solerent, nunc non nisi Veerlingum talem tribuerent; Civibus gaudentibus, pauperculis cumprimis, onus illud sic imminutum. Archiepiscopus precipit, ut hortarentur Clerici populum, ne ejusmodi Veerlingos offerrent: strenue rem agit Clerus, ac diras & imprecationes ex cathedris addit contra eos, qui Veerlingos offerebant. Res prope tumultum erat. Intercessit tandem Senatus, statuitque: nullus inducetur, nec prohibebitur ad offerendum Veerlingos, sed quilibet secundum voluntatem suam & gratiam sibi à Deo datam offeret quod sibi placeret. Eadem fere de Stralsundensibus refert *Huitfeldus*: b) *Ex solidis*, scribens, Civos fieri curabat Civitas. Clerus cum ad quadrantes res suas redire videret, insurgit contra Senatum, & sumtis armis, armenta & pecora abigit, villas in cendit, & Cives palantes extra portas captos abducit. Plebs commota omnes Sacerdotes & Clericos ad centum in Urbe una domo clausos jam flammis destinavit, &c. Pluribus rem enarrat *Sperlingius*. c) Quo facit, de Erfurtensibus quod commemorat *Celeberr. Dn. de Ludewig*. d)*

§. XCVII.

a) Lib. II. Rerum Hamburg. p. 299.

b) In Chron. Pomeran. ad A. 1407.

c) l. c. p. 46. sq.

d) l. c. C. V. §. 5. Conf. p. 73.

§. XCVII.

In qua tamen paupertate & inopia sua (liceat paulisper ab instituto digredi,) non infeliciores illi reputandi sunt, ipsis, qui seculis sequioribus pecuniosis auro luxuriare didicere, argentoque, posteris suis. *πλατὺς* quippe *κακία μάλλον, ἢ καλοκαγαθίας ὑπερέτης.* a) Crescunt cum opibus vitia, & malorum irritamenta sunt numi. Adeoque scite olim Tacitus: b) *argentum & aurum propitii, an irati Dii Germanis negaverint, dubito.* c) Qua enim re meliores facti Germani repertis apertisque, in Saxonia æris, argentique, venis? à pristina certe defecerunt morum probitate, continentia, fide, aliisque, quæ Germanos gentibus Europæ plerisque omnibus, ipsisque eorum hostibus, fecere commendatissimos virtutibus. Quantæ, quæso, ex novo orbe novissimis nostris Seculis in Europam, mox & in Germaniam, importatæ sunt divitiæ? quantæ opes & thesauri? ecqua vero in re tantis aucta thesauris felicior reddita est & melior Gens nostra? Melior scilicet facta est, ut Roma spoliis aucta & opibus Asiaticis. Quæstio adeo non ab re nata: *Num opes Americana, ipsaque adeo novi orbis inventio, è re fuerint gentium Europæarum?* d) Damna certe haud mediocria pecunioso, perditissimoque ævo nostro, quo rerum pretia immane quantum crescunt, patiuntur, qui ære ac Salario in summa

In qua v. inopia beatiora Secula superiora, quam in divitiis suis nostra.

vere-

a) Ita vere sentit & scribit Attica illa Svadæ medulla *Isocrates Orat. I. ad Dæmonicum, c. II. n. 5.*

b) Libell. de Situ, moribus & populis German. C. V. p. 29. Edit. Cl. *Ditmari.*

c) Huc facit Mela, C. II. *Sarmata* (quos inter & Germanos ponit,) in-
quiens, *auri & argenti, maximarum pestium, ignari, vice, rerum
commercia exercent.*

d) Consulatur hac de Quæst. *Zennerus* in *f. neuen Europa*, C. IV. p. 58. sqq. Conf. quæ & obiter supra §. XXXV. hac de re diximus.

veterum paupertate constituto merent, Reip. deserviunt. Quæ vel uno olim, minoris etiam magnitudinis & moduli, Panningo, (Pfennige,) seu Bracteato, qui grosso nostro respondisse perhibetur, vendebantur pristino ævo, vix decem nostro redimuntur. Vere proinde de hac remporum nostrorum infelicitate ο πένυ de Ludewig: e) Wenn man die alte Bau-Rechnungen ansiehet, so hat jeder Handwercks-Mann des Tags einen Pfennig, oder heutigen Groschen bekommen; da man jetzt kaum mit 8. oder 9. Groschen bey demselben auskommen kan. Wenn der Cymmer Wein am Rhein Strohm in den alten Zeiten etwa ein Loth Silbers (oder 16. bis 20. Bracteaten,) gegolten: so hat man solches, als theure Zeiten gerechnet. Die Bestallungen in den uralten Reichs-Städten sind deswegen/ wo man selbige nicht erhöht/ noch jetzt so schlecht/ daß eines manchen Mannes seine volle Jahrs-Besoldung von 10. oder 20. Reichs Gulden bestehet/ damit man jetzt kaum eine Wochen haussen kan/ u. s. w. Und bald hernach: Wegen dann die Billigkeit der Sachen erfordert, daß man allenthalben etwas zugesetzt, und die Summen um ein ziemliches, auch den Werth des Geldes, bey jetzigen Zeiten erhöht hat. Affinia sunt, quæ Cl. Leuckfeldius f) eadem de re commentatur & queritur: Man findet, scribit ille, zum öfftern in den alten Chronicken, daß ein jeder Arbeiter vor seine Arbeit den Tag einen Panningum, oder Pfennig, das ist, einen Bracteaten, bekommen. Nachdem aber eines jeden Arbeit beschaffen war, nach solcher ist auch der Bracteate, oder Blech-Pfennig, groß und klein gewesen. Er konnte aber damals mit einem kleinen, weiln die Waaren sehr wohlfeil, und das Silber in einen erhöhten Preis waren, mehr ausrichten, als jetzt mit vielen Groschen. Welches diejenigen
noch

e) In f. Einleit. in das Deutsche Münz- Wesen mittlerer Zeiten, pag. 221. sq.

f) Antiquit. Nummar. Halberstad. p. 38. ad lit. dd.

noch am meisten empfinden, deren Vorfahren Deputat und Besoldung nur noch vor 200. Jahren gesetzt, und zu Geld angeschlagen ist. Daben man aber in alten Schrifften bisweilen aufgezeichnet findet, daß damals ein Pfund Fleisch einen Pfennig, und ein paar Schuh 3. bis 4. Groschen gegolten, welches mit jetzigen Zeiten nicht überein kommt. Dahero es auch billig wäre, daß die Besoldungen, besonders vor arme Kirch- und Schul-Bediente, nach jetzigen Preiß eingerichtet würden. Sed hæc inter pia desideria.

§. XCVIII.

Ad institutum è diverticulo redeo. Purissimi argenti numi, iique tam solidi, quam bracteati, non nisi ad usum Reip. in summa melioris, seu nobilioris, æris prodire inopia. At vero quo plures repertæ, apertæque venæ, & largior suppetebat argenti copia, eo etiam, quod mireris, deterioris æris protrudi cœperunt numi; nec ad usum tantum vitæ necessarium, qui primus & proprius numorum finis, sed ad pompam etiam & ostentationem cusa moneta. Hinc tot numi mnemonici, memoriales, inaugurales, *pieces de plaisir*, ut Galli salutant. a) Monasteriorum, templorum, Episcoporum, Abbatum consecrationes, inaugurations, &c. numis, ut æternitati rem traderent, committebantur: dignitates quoque, prærogativæ, opes, &c. præfulum & magnatum, ad posteros ut

Et verum
memoriam
finem Bra-
ctearum
sunt, qui as-
serunt.

B b

defer-

- a) Num & numos memoriales cudi curarint Romani, sunt qui dubitant. Non affirmat solum *Svaresius*, Dissert. de Numismat. C. VII. VIII. Sed & complures eorum exhibet. Conf. Cl. *Olearius*, in s. curiosen Münz = Wissenschaft, p. 54. An in ære potius, quam in auro & argento, fabricandi sint, disceptant Viri nobilissimi Dn. de *Ludewig* & *Moserus*; ille l. c. p. 63. hic in *Animadv. sæpe laudatis*, p. 33. Conf. *Negelini Thesaur. Numism. hodiernorum* in præfat. anni 1704.

deferrent, commendabantur numis. Quid? quod non desint Scriptores, qui numos Bracteatos omnes in hunc censum referant. Cl. sane *Spangenbergius* b) haud veretur scribere: Die dünnen und zum Theil gar breite Pfennige, sind anders nichts, denn Gedächtnus gestifteter oder neu-erbauter Kirchen, Capellen und Clausen: Dar um auch mehrentheils Bischöfliche, Prälatische, oder Heiligen, stehende, sitzende, oder reitende Bildnüsse darauf geprägt. Selten findet man, wo ihrer viel bey einander, eines Kayfers, Königes, oder Fürsten Bild und Nahmen darauf. Drum sind es meines Erachtens nur Gottes-Pfennige gewesen, die man beneben zugesagten und vertrösteten Ablass denen mittheilet, die etwas zu solchen Gebäuden gesteuert. c) Idem sensisse olim B. *Tentzelium* perhibet Cl. *Schlegelius*, d) *Olearium* e) item, & alios, Dissertatione de Nummis *Mühlhusinis* f) impugnatos, cum Ill. Viro, Dn. *de Ludewig* faciens, hoc de negotio scite scribente: g) Was nun die Hohl-Münzen an sich betrifft, so machen zwar einige nur blosser Gedächtnus-Münzen aus demselben. Allein es ist solches in der That falsch, und aus der Menge, welche obgedachter Bauer allein zu Göritz von einem Schlag ausgegraben; wie auch daraus, weil die wenigsten solcher Münzen die Gedächtnuß einer Sache vorstellen, genugsam zu ersehen, daß die Hohl-Pfennige ein gangbares Geld gewesen, dessen man sich in Handel und Wandel bedienet. Inter quæ sententiarum divortia si, quid ego sentiam, dicendum; inter Bracteatos maiores, minoresque;

b) Tr. von dem Gebrauch und Mißbrauch der Münzen, p. 220.

c) Conf. Excell. *Liebkecht*, Dissert. Epistol. de Num. Bract. Hassiacis p. 43. sq.

d) Apotelesm. de Numm. Abb. Hersfeld. §. XIII. p. 25.

e) Et id quidem Isagog. ad Numophyl. Br. p. 26. inde nomen Heiligen-Pfennige/ sortitos fuisse Bracteatos autumat.

f) p. 167. sq.

g) l. c. p. 64.

resque ; inter ἐγγράφαι, & ἀγράφαι Iconibusque nobilioribus insignitos, iisque destitutos ; & denique majori cultiorique, & vulgari rudiorique stilo fabricatos, distinguendum arbitror. Prioris ordinis plerosque omnes *mnemonicos* seu *memoriales*, h. c. in rei cujusdam notabilioris, aut Personæ illustris, memoriam factos, quamplurimos etiam quod eodem redit, *inaugurales*, mecum si statueris, dixerisque, à Spangenbergio quidem, & qui cum eo faciunt, multum ; à Tentzelio, Olearioque parum, à Schlegelio denique, & quem iste suffragantem sibi laudat, Excellentissimo Dn. de Ludevigg, minime discesse-
ris. Facit & nobiscum Nobilissimus Sperlingius, Episcopos maxime Germaniæ majoribus bracteis suis πομπέειν consuesse asserens. h) Nec alienus à nobis Leuckfeldius, ὁ μακαρίτης, inter *memoriales* & *usuales* Bracteatos caute distinguens. i) E nostris memoriales paucissimos, & mere quidem tales dixerim, usuales plerosque omnes. Quod argumentum, singulos numos quoad ejus fieri potuit, explicando & illustrando, pluribus supra prosequuti sumus.

Idque non
perperam
statuunt.

§. XCIX.

Omniū adeo Bracteatorum, quos è Classe numorum Usualium, quorum maxima pars est, eximimus, finis quin sit primarius memoria rei, aut facti cujusdam memoratu digni, vel etiam personæ, cujus perpetuæ ἀναμνήσει apud posteros dicabatur numus, nullum sane dubium. Ubi tamen & hoc non negandum, memorialium perquam multos in classem etiam usualium certo modo referri, id quod & hodiernum fit, a)

Complures
adeo Bræ-
cteatorum
in censum
numorum
memoria-
lium sunt
referendi.

B b 2

& pos-

h) l. c. p. 76.

i) l. c. p. 38.

a) Ecquis enim nescit, numorum memorialium plerosque omnes (*pieces de plaisir* supra diximus,) in commerciis locum etiam Usualium obtinere ?

& posse & debere. b) In universum vero Pompam de qua diximus, & ostentationem, nec non æmulationem, Præsulum cumprimis, qui summis Imperii Principibus & Proceribus nec dignitate, nec privilegiis & prærogativis, inferiores esse volebant, ab ipsis sæpe summis Orbis Principibus iis ultro mactati & condecorati, c) ut ipsorum sæpe numerum generatim, ita tantum non omnium bracteatorum finem fuisse palmarium, haud postremum saltem, est, quod vel maxime assevero: ut prostaret scilicet, & ipsorum in re publica imago, quam cives pariter & subditi, nec non exteri & alieni, suspicerent, colerent, ac devenerarentur. Qua de re multa habet, quæ, non æque tamen approbantibus omnibus, νομισματοφίλος docet, & passim tradit, Dn. de Ludevvig, d)

§. C.

Αιχρονε-
διαι etiam
Bracteato-
rum Aucto-
ribus, sunt
qui obijci-
unt.

Sunt denique, qui in tenuissima Bracteatorum quamplurimorum, Sacrorum cumprimis, λεπτότητι, & figuris, imaginibusque, citra omnem solertiam & ἀκριβείας studium factis, Φιλαργυρίας & αἰσχρονεργίας accusare audent & incusare eorum auctores. Die Bracteaten, hac de re scribit noster Moserus, sapissime honoris ergo in scenam productus, wurden gemeiniglich in kurzer Zeit wieder umgeschmolzt, und ungültig gemacht. Wo nun die Münz-Herren geizig waren, oder das Geld um Handels und Wandels willen, und nicht reputation halben, schlagen lassen, so waren sie zufrieden, wann man nur wuste, von wem die Münze wäre, und achteten, es trüge der Kosten und Mühe nicht aus, deswegen Wercke und Meister zu bilateralibus, welche ohne Zweifel

b) Conf. Moserus, l. c. p. 34. sq. nec non Liebknecht, l. c. §. XIX. Add. Olear. Spicileg. Antiq. p. 15.

c) Vid. Ill. Baronis de Falckenstein Prodromi Chronici Aureatensis Præfat.

d) Lib. laudato.

Zweiffel höher zu stehen kamen, und resp. schwerer zu bekommen waren, verfertigen und beschreiben zu lassen. a) Et alibi: b) Geizige Münz-Herren ließen das gute Geld aufwechseln, und schlechtes daraus schlagen; welches sie wohl thun konnten, weil sie versichert waren, daß es ihre Unterthanen nehmen müßten &c. Quoties etiam Præsul novus, aut Princeps, defuncto, aut officio moto antecessore, rerum potiebatur, omnes ab illo cusi & fabricati numi valore suo privabantur, prohibebantur, inque officinas monetarias eos deferre, novi Domini auspiciis, insignibusque ornandos, aut moneta nova, quæ sola valebat, c) cum cambio commutandos, cives & subditi jubebantur. Nec omni culpa vacat, sacra potius auri fames est salutanda, illorum Præfulum antiquorum pia, ut videri voluit, liberalitas, qua viris potentibus, divitibus & pietate conspicuis, Patronis item & benefactoribus, (id quod paulo ante ex ore *Spangenbergii* commemoravimus,) numos novos suos Sanctorum imaginibus & Sacris sæpe ædificiis ornatos, adeoque sacros, cum primis mnemonicos, in tesseram favoris & amoris, & quæ præterea ad superstitionem alendam facere possent, distribuebant, in retributionem ac remunerationem opima munera, ex felici quasi messe, ad Monasteriorum suorum commodum, vicissim sibi pollicentes, repetentesque. *Haud enim istius ævis erat*, inquit noster *Schlegelius* d) *Laicis dare; sed lucrum potius ab iisdem accipere.*

Bb 3

§. Cl.

a) l. c. p. 10.

b) l. c. p. 14.

c) Quia adeo novitas numorum non gratiam modo, sed & valorem illis conciliabat, nata consuetudo est, ut numus etiam inferiorum Seculorum inscriberetur: NOVA MONETA, ut quæ veteri abolita.

d) Apotelesm. de Numm. Abb. Hersfeld.

§. CI.

*Eum etiam
in finem
Bracteatos
excudisse
Præsules
perhibentur
ut haberent,
quo adificia
sacra in-
staurarent,
reficerent-
que.*

Huc denique pertinet, quod ab Episcopis, Abbatibus, quique præter eos Præsulum nomine veniebant, in eum quoque finem fabricati sæpe sint & cusi numi Bracteati, ut suppetere, quo operas laboresque Architectorum, Artificum, Opificum, eorumque administrorum & operariorum, in monasteriis & templis, & sacris præterea ædificiis, vel extruendis, vel amplificandis, vel reficiendis & restaurandis, compensarent, Quorum sumtuum intuitu haud raro ab Imperatoribus æque ac Principibus eximia jura, privilegia, immunitates, telonia, &c. consequuti sunt; numi vero, qualescunque etiam fuerint, præter supra commemorata nomina, Heiligen-Pfennige, Pfaffen-Pfennige, &c. præ ceteris dignitatem, valorem & applausum: ut & de aliis, quæ ad superstitionem, cui ævum istud addictissimum erat, alendam, promovendamque usui erant, spectabantque, taceam.

§. CII.

*De Inscriptio-
nibus
Bracteato-
rum;*

Et hæc quidem maximam partem, pluraque alia, quæ ad antiquitatis notitiam longe accuratorem faciant, & scitu adeo sunt dignissima, clarius multo, ex, *mnemonicis* cumprimis, Bractealibus, disceremus, si plerique eorum, (quod de nostris plus simplici vice conquesti sumus,) non destituerentur Inscriptio- bus, auctorem, pretium, annumque æræ Christianæ numismatophilos edocentibus. Hinc adeo fit, quod in multis dubii parum consulere vel propriæ, vel aliorum notitiæ sufficiamus, sustineamusque, ad probabilitatem sæpenumero descendere coacti. At vero causam si quæsieris, quod in plerisque, minoris cumprimis moduli, Bracteatis, nulla habeatur, Epigraphe,

phe, a) non in ἀμελείᾳ modo in quam multoties invec-
 ti sumus, inficeti ævi, & sculptorum artificumque, quorum haud
 pauci vel ipsas litteras ignorabant non nisi Monachis excolen-
 das, inscitia, aut sordida Seculi parsimonia, qualescunque im-
 pensas recusante; sed & in ipsorum sæpe numero numorum,
 seu lamellarum, λεπτότητι, profunde imprimendas litteras non
 admittente, omnino eam repereris. Sicubi vero in Bractea-
 tis, iisque cumprimis memorialibus, reperiatur Inscriptio mi-
 rum sane, quod Latinis potius, quam vernaculis, ea conce-
 pta est literis vocibusque. At minime mirum, ævi illius ge-
 nium si spectemus, & morem. Jure quasi monopolii Mona-
 chi vindicabant sibi & venditabant litteras & artes, ac nihil
 non lingua Latina tradere, aut tegere potius, studebant.
 Quid? quod & sacra, Ægyptiorum more, qui Hieroglyphi-
 cis & symbolis docebant, ut plurimum linguam Germa-
 nicam ipsi ignorantes ex Italia acciti, & turmatim advolantes
 nonnisi eruditorum lingua populo tradenda curarint. Quæ
 forte & causa est, quod & seculis sequioribus Latina lingua non
 in sacris modo, sed & in curiis Imperatorum & principum in
 usu & quasi-possessione permanserit, b) & Clerici in Cancellariis,

quæ, si ad
 sint, non
 nisi Latine
 sunt.
 Cujus rei
 ratio red-
 ditur.

a) Alius Turcorum mos. Imagines in numis illi respuunt: Inscriptio-
 nes & litteras amant. Sed quare? respondet Celeberr. de Ludev-
 vigg, CXII. p. 152. Die Türken machen auf das Ausgab-Geld
 keine Bildungen, sondern blosse Schrifften: weil sie das Angesicht
 ihres Souverainen viel zu heilig halten, als daß man selbiges bey
 jeder schmutzigen Handlung, durch die Hände gehen lassen solle.
 An statt dessen haben sie auf ihren Gelde allerhand geistliche Sprü-
 che. De Dictis vero S. Scripturæ in Numis quid sit habendum,
 Disputat Dn. de Ludevigg, l. c. C. IX. §. 15. n. m. p. 88. ea que,
 (die Biblische Sprüche, scribens, kommen von den Pfaffen her,
 welche noch darzu einen garstigen Mißbrauch haben, &c.) ut ipsas
 imagines sacras, improbat. Conf. Moserus, l. c. p. 75.

b) In Concilio Moguntinensi A. 1235. primus vernacula lingua Impe-
 riis

riis, consiliisque sanctioribus, locum haud postremum obtinuerint. c)

§. CIII.

Cur in Bra-
cteatis non
aeque ac in
Solidis li-
tera com-
pareant
monastica?

Sed & aliud est, quod in Inscriptionibus Numorum Bra-
cteatum, maxime quidem Mnemonicorum & Inauguralium
observemus; eorum videlicet plerosque omnes a) literis ma-
jusculis seu Versalibus, & non aequae monasticis, quas vocant,
Mönchs-oder Kloster-Schriften, in quibus exornandis & po-
liendis

rii Recessus, (uti vocant) publicatus dicitur. Vid. *Struvii Reichs-
Historie*, C. XX. §. 10. & sub finem Sec. XIII. A. 87. ab Imp.
Rudolpho Recessum Imperii alterum eadem lingua (literis quidem
Latinis) esse promulgatum, & ex eo demum tempore linguam
Teutonicam in curiis Principum magis magisque usu fuisse receptum,
præter *Aventinum*, Lib. VII. Ann. Boj. C. g. 11. 4. *Crusium*, An-
nal. Suev. Lib. III. Part. III. Cap. I. nec non *Conring.* de Orig. Jur.
Germ. C. CXVII. *Struvium*, l. c. C. XXIII. p. 118. *Lehmannus*
Chron. Spir. Lib. V. Cap. CII. f. 554. pluribus docet. Conf. de
Ludevvig, l. c. C. XII. At vero seculo demum XV. Maximilianî
Imp. auspiciis lingua vernacula passim in Curis scribi & agi coe-
ptum est. Eadem adeo fata & numerum Inscriptiones habue-
re. Quid? quod nec ante Seculum quidem XVI. numum vi-
derim cūsum, qui vernacula nostra insignitus sit Inscriptione.

c) Et quidni obtinuerint? soli quippe fuere, qui literis melioribus tin-
cti Archivis præesse, aliorum literas interpretari, Regum, Princi-
pumque diplomata subscribere, &c. Sufficiebant; digni adeo
præ aliis visi, qui Secretariorum, Cancellariorum Archilogothe-
tarum &c. munere fungerentur. Conf. *Cangius* seu *du Fresne*
Glossar. Tom. I. f. 868. ad voc. *Capellanus*, It. III. *Falcken-
stein.* l. c.

a) Bracteatos nullos literis, quas vocant, monasticis notatos, compa-
rere asserit Dn. de *Ludevvig*, l. c. p. 154. sq. Contrarium tuetur
Moserus, l. c. p. 56. In nostris nullum conspicimus, nisi forte
XL. excipias.

liendis singularibusque ductibus, eisque modo crassioribus, modo tenuioribus; exilioribus modo, modo & pinguioribus, non postrema Monachorum ponebatur eruditio, notatos esse. Ejus generis literis numos seculi cum primis XV. solidos fuisse inscriptos experientia & αὐτοψία, quam optime docet. Vidi & Bullas papales complures superioris ævi, in quibus voces initiales ejusmodi literis ornatae comparent, quæ crucem sæpe figunt minus in hoc scribendi genere exercitatis; in quam τῶν δυσνοήτων Classem & frequentissimas Abbreviaturas referas. Causa vero, quod non æque in numis bracteatis literæ illæ, quas diximus, monasticæ exaratae conspiciantur, non operosior modo, adeoque majori pretio compensanda, earum scriptio & sculptura est; sed & bractea tenuissimæ λεπτότης, quæ ejus generis literas difficulter admodum, aut plane non, admittebat.

§. CIV.

Ecquare vero Æræ Christianæ annus nullis, aut si quibusdam, nonnisi paucissimis, inscriptus sit? quæris. In nostris certe nullum conspicias, quem Epocha Christiana distinguat ab alio. Optandum sane foret, & multis, in re numaria æque ac Historica, dubiis paucularum admodum numerorum, notarum ac Cyphrarum ope & beneficio occursum posset. Nec est, quod Moserus a) objicit, in numis haud magis annorum inscriptionem, ac in vestibis, necessariam esse: numos bonos præstare officium suum ubique gentium, si recipiantur; recipi autem

*Absentia
Æræ Chri-
stianæ in
numis su-
prioris ævæ
ratio red-
ditur.*

Cc

citra

a) l. c. p. 79. Verba Auctoris sunt: Daß die Jahr-Zahlen auf den Münzen ehedessen ausgelassen worden, glaube ich nicht, daß es mit Vorsatz, oder aus besondern Ursachen geschehen seye. Sondern, weil das Geld eine Sache ist, derer wir uns täglich zu unserer Nothdurfft bedienen; - - so fandte man so wenig Ursach / das Geld mit dem Jahr, da es gepräget worden, zu bezeichnen, als man es an ein Kleid, oder dergleichen / sehet, &c.

tantum certe & utilitatis est. Ita sane comperirent, qui teloniis, vectigalibus & colligendis antiquitus constitutis ex variis rebus, cum importandis, cum exportandis, tributis præfunt, scirentque, quantum tum temporis, quo tributa illa constituta sunt, valuerint Panningi (Pfennige) isti nostri bracteales, Panningorum & obolorum Libræ, Marcæ, & vel ipsa Talenta, nec non Fertones, Solidique, quorum mentio in diplomatibus & Præceptis Imperatorum mediæ ævi frequentissima; quæque proportio sit inter eos, qui olim, & qui nunc obtinent, ejusdem adhuc sæpe, ut plurimum tamen diversi, nominis, varii generis numos; a) Dum interea vulgaris illa regula: *Si moneta bonitas (vel in- vel extrinseca mutatur, ex Contractus tempore obligatio debitoris erit judicanda*, lites parit infinitas.

§. CVII.

eoque nomine à Scrip-
toribus
passim com-
mendatus.

Summopere adeo optandum, id quod etiam nullo non tempore optarunt, quibus curæ est & cordi salus publica, ut, ex monumentis & Tabulis publicis æque ac privatis, Viri subacti ingenii & judicii, operæque & studii indefessi, quisque suæ gentis, eruerent rem numariam superiorum ætatum, & ea, qua par est, solertia, cum moderna conferrent. Usus, quod dixi, plane foret egregius, & rei historicæ ac literariæ non minus, quam publicæ præclare consuleretur. Non ex uno vero & altero seculorum, sed ab ipso constituto Reip. Germanorum tempore res foret petenda, & quo in pretio, ad nostrum ævum, nostramque patriam, & p. t. usualement pecuniam respectu habito, quælibet numorum superiorum seculorum species fuerit, examinanda, comparanda. Ætas quippe fuit nulla, quæ aurum argentumve in eadem copia, & eodem

a) v. gr. Panningorum, der Pfennige/ Cruciatorum, seu Cruciferorum, der Kreuzer/ Grossorum, Denariorum, &c.

dem semper pretio habuerit eminenti. Nec ullum etiam seculum post XIII. (quo & antecedentibus numi omnes ex puro cusi creduntur argento, a) est, quod & ejusdem puritatis & bonitatis excudi curaverit numos. Quid? quod seculum nullum est, quo numum rationes & computationes, v. gr. Librarum, Marcarum, Talentorum &c. sibi constituerint. Adde, quod in quaque fere Civitate, quæ jure cudendi gavisa olim fuit, intrinseci valoris numi variarint. Si quis vero alius pia & justa hæc desideria orbi erudito commendavit, plus simplici vice laudatum Giesleri Athenæi illustre Decus, F. G. *Liebknecht*, b) id fecit, quidque sperandum, exposuit. Meditatus est rem pulcerrimam ὁ πάλιν *Schmidius*; c) meditantur & alii. At quirem arduam non aggressus modo fuerit, sed & persequutus prolixè, satisque feliciter, novi sane neminem. Quæ, quem supra sæpe laudavimus, Til. *Frius*, d) nec non Ill. Dn. *de Ludevig*, e) & cum primis Cl. *Schlegelius*, f) hac de re tradiderunt, haud sufficiunt. Potiora forte sunt, aut erunt, quæ ab Excellentissimo Ludevico, harum rerum ante alios insigniter perito, & Diplomatum antiquorum huc facientium copiâ instructissimo, expetimus, expectamusque.

§. CVIII.

Nobis interim, quibus hac in re curta admodum supellex est, ea h. l. dixisse, aut ex antecedentibus, potius maximam

Cc 3

par-

*Bracteato-
rum mino-
ris moduli
valor &
pretium.*

a) Vid. Acta Publica monetaria Thomaniana. It. *Hofmanni Clavis monetaria.*

b) Epist. de Numis Bracteatis Hassiacis, §. III. p. 8.

c) In Epistola laudatæ modo Epistolæ *Liebknechtii* annexa.

d) In Spec. Mon. seu *Münz-Spiegel.*

e) Lib. laudat. C. XII.

f) In Tractat. de Numis Antiq. Gothanis, &c.

citra annorum inscriptionem. Sed rei potius causam, quam *σοφὰ Πάριχα*, sciscitor. Nullam quum obtendamus, potiorrem habemus, aut prægnañtem magis, quam quæ supra non una vice indigitata est. Monetam scilicet non nisi novam, Principe aut domino novo rerum potito, in pretio fuisse Majoribus nostris b) diximus; utque adeo ætas ejus non proderetur, temporis & annorum notationem abesse debuisse, quis non observat? Ad Seculum vero XIV, demum annorum Christi Inscriptionem refert *ἱσορινώτατος* de Ludevvig, c) Schlegelius, d) non meminisse possumus, ait, vidisse nos in bracteatis, aut in solidis numis genuinis mediæ ævi ante 1438, annorum numerum impressum. Quod denique literas in quibusdam bracteatīs inferioris ævi, quandoque inversas & confuse non exartas modo, sed & positas, ut ne literas quidem putes e) & difficulter admodum quicquam inde colligas; voces item abbreviatas, & quæ alia præterea scribendi vitia ævo illo frequentissima attinet, ut quæ singula spectatoribus sæpe nauseam, cupidis vero lectoribus summam creant difficultatem; ea pluribus alii expedita dabunt & illustrata. f)

§. CV.

Inter alia
Bracteato-
rum Ad-
juncta va-
loris potis-
simum ac
pretii ratio
habenda.

Quemadmodum vero (ut & aliorum Bracteatorum Adjunctorum rationem habeamus,) in universa re numaria antiqua nihil forte nobis utilius, magisque conducibile, ad rerum tem-

b) Mores hominum sunt perversi. Novitas pecuniæ olim grata; antiquitas hodie. Conf. hac de re *Olearius*, Isagog. in Numoph. Br. p. 21. *Tentzel*. Coll. Menstr. A. 1691. p. 629. 994. 1042.

c) l. c. p. 200.

d) de Num. Antiq. Isenac. p. 166.

e) *Von Hühnern behaftet*, interpretatur de Ludevvig, l. c. p. 64.

f) Id. C. XII. *Olearius*, Isagog. p. 19. sqq. In Numis Romanis, id. pensum sibi deligit *M. Chr. Fr. Ruhe*, Specimin. Philolog. Numismatiko-Latin.

temporum & seculorum superiorum pretia æstimanda, quam valorem nosse antiquorum numorum: ita nullo non tempore viri omnium gentium, ordinumque eruditissimi omnem, quam potuere, navarunt operam in eruendo & decernendo numorum veterum pretio. Ut taceam, qui in explicandis mensuris ac ponderibus antiquorum laudabiliter desudarunt. Inde illustria *Barbarorum, Budeorum, Alciatorum, Agricolarum, Portiorum, Cænalium, Patorum*, quæ ad astra tollit, & ipse, haud postremo loco ponendus, Cl. *Eisenschmidius*, Nomina. a) At quotusquisque est, qui in explicanda re numaria Patriæ suæ Germaniæ operam collocarit? Dahero nichts confusers, verba sunt celeberrimi *Struvii*, b) als das alte Deutsche Münz-Wesen; und über den Unterscheid und Werth der alten Deutschen Münzen sind noch viel Scrupel übrig, welche bey Zöllen, Gütern und Zinsen, und dergleichen, viel Strittigkeit causiren. Pudendum Hercule! vitium negligere sua, curare aliena. c)

§. CVL

Quantum vero operæ, quæ obicitur, Numorum Germanicorum, adeoque & Bracteatorum, eorum cumprimis, quos Usuales dicimus, cujusvis ævi & seculi pretium designare & cum modernorum nostrorum numorum valore conferre;

Notitia
valoris nu-
morum su-
prioris
ævi usus
insignis

Cc 2

can-

a) In disquisitionis de Ponderibus & mensuris veterum Romanorum, Græcorum, Hebræorum, &c. nec non de Valore Pecuniæ veteris præfatione. Conf. *Matth. Hostus Antiq. Historic. Tom. I. q. 58. 339. locisque pluribus, du Fresne, Glossar. Lat. med. ævi, Tom. II. fol. 57. sq. Tom. III. p. 987. Nova Acerra Philolog. Tom. II. p. 361. Hachenberg. Germ. med. ævi, l. c.*

b) *Histor. und Polit. Archiv. P. I. Art. 8. p. m. 87. Conf. de Ludevwig, l. c. p. 203.*

c) Lectu & jam digna, quæ de hac Civium suorum ἀμελεία, stomachabundus refert Excellentiss. Dn. *de Ludevwig*, l. c. L. I. & II.

partem collegisse & repetiisse suffecerit, quæ ad nostrum cumprimis institutum faciant. Diximus autem, recte si memini, Bracteatos seu Penningos, moduli, seu magnitudinis, quod ajunt, minoris, cujus generis nostrorum plerique omnes sunt, XVIII. numero uni argenti semuncia, s. Lotoni, uti adpellant, einem Loth, oder Halb-Unzen Silbers, respondisse quondam, adeoque, ratione valoris interni, cum Grossis inferioris ævi Misnicis, Sächsische oder Meißnische Groschen, apprime in commerciis convenisse. Et hoc quidem ex Archiepiscopi Magdeburgensis ad A. 1276. Diplomatis cujusdam verbis; *Sicut in novitate sua decem & octo denarii ad Lotonem cuduntur, sic postquam veterascunt, totidem fere solidi pro Lotone consimili cambiuntur*, adstruit celeberrimus Liebknechtius; a) at, quem honoris ergo multoties laudavi, Ill. de Ludevvig b) XVI. Bracteatos Lotoni tribuit, minus forte detritos ponderosioresque aliis in calculum referens; aut puritatis melioris, qua recentioribus multum præstant antiqui; aut denique, quod ex denario, (Romano) qui drachma constitit, quovis quadrini ut plurimum vulgo excusi sunt Bracteales. bb) In quo computo tamen numos mnemonicos & inaugurales, usualibus ut plurimum & majores & splendidiores, minime obtinere locum, ex comparatione cum minoribus, pondereque levioribus, facile dijudicandos, luculenter fane patet. Et hoc quidem pretium Bracteatorum in comparatione cum numis nostris modernis tuto statuere licet. Aliter vero judicandum, eorum pretium seu valor externus, eo si æstimetur, quo nati sunt, factive, seculo. c)

Tan-

a) Epistol. de Numm. Bract. Hassiacis. §. III.

b) l. c. p. 209. Conf. Nobiliss. Moserus, l. c. p. 86.

bb) Vid. §. XCVI.

c) Ita caute distingvendum arbitratur laudatus modo Moserus: Welche Arbeit / inquiring, und wie sich alle alte Deutsche Münz-Sorten gegeneinander selbst / und gegen den heutigen verhalte, eine der Curiosisten, nützlichsten und nöthigsten Arbeit ist, etc.

Tantum vero in illius ævi summa nobiliorum metallorum inopia perhibentur valuisse singuli, quantum nostro ævo, ceu supra, *ὡς ἐν παρόδῳ*, teste locupletissimo, Dn. de Ludevvig d) retulimus, octo, vel novem, & nostri hodie valeant vulgares Grossi, seu Denarii. Id quod vel ex eo patet, quod non nisi unus Bracteatorum pro opere diurno mercedis loco, artificique, (hoc tamen servato discrimine, ut qui aliis solertia antecelleret, majorem reportaret,) solveretur, numis memorialibus, (*κατ' ἐξοχὴν* talibus) primæque magnitudinis, singularis Præfulum favoris, tesseræ loco, non nisi de Ecclesia bene meritis, aut, qui quoquo modo Cœnobio, aut Personis sacris, utiles fuerint, aut futuri essent, distributis.

§. CIX.

Et ex his colligi quodam modo potest, quantum & quot
 numorum Bracteatorum, seu Panningorum, sive Penningorum, (*Ψένninge*) libram (libratenus enim, nach den Pfunden, *DISQVISTIO de Pecunia mediæ ævi Valore, de libris (Ψένningen) Veterum earumque partibus.* uti loquitur *Olearius* noster, a) primæ ætatis suæ temporibus appensi b) fuerunt & computati Penningi,) constituerint.

d) Conf. §. XCVII.

e) Quid? quod decem etiam grossos exigant p. t. apud nos magistri opifices. Quæ sane haud postrema seculi nostri calamitas est, auctis corruptisque numis, indeque & immensum quantum adauctis rerum pretiis adscribenda.

a) Isagog. in Numophylac. Bracteatorum. p. 16.

b) Numos libratenus olim appensos fuisse, haud est, quod dubitemus. Id quod etiamnum in numis aureis fieri videmus. Numis autem librarum singularum ad certum reductis numerum, mutatum est institutum. Weil die Leute scribe *Til. Frisius*, Spec. Monet. p. 140. nicht allezeit Gewichte bey sich haben können, so ist eine genannte Summa *Ψένninge* auf ein Pfund aus langen Gebrauch, als 20. Schillinge (oder 240. *Ψένninge*) gesetzt worden. Welches

*Libra Ro-
mana.
Libra Colo-
niensis.*

Quæ & alia, ad rem monetariam Germanorum medii ævi facientia, & computum maxime ac valorem varii generis nummum concernentia, rectius ut intelligantur, de ipsis *nummum* Libris, Synonymisque vocibus, paucula sunt addenda. *Libra*, quæ nomen à pondo cepit, quod libram, quam vocant, *Trojanam*, c) pendeat, & quam nos vernacule cum vulgo *Pfund*, *Pondt*, appellamus, à Romanis ad Germanos transiit, & constitisse primum perhibetur unciiis XII. seu Semunciis sive Lotonibus, quos dicunt, XXIV. d) ac valuisse denariis, iisque majoribus, quos & sequior ætas Turonenses salutavit, XCVI. Quæ seculis inferioribus XI. & XII. invaluit, inque usu perduravit, libra Coloniensis, VIII, æquipolluit unciiis, & semunciis, seu lotonibus, XVI. in numis vero denariis majoribus LXIV. e) Et quum ante Sec. XIV. quod & supra diximus, numi omnes, sive solidi illi fuerint, sive Bracteati, ex argento puro conflati perhibeantur; (ita enim ex laudatis supra Actis *Thomanianis* f) non nemo, isque Anonymus: In ganz Deutschland ist bey den Münz-Wesen über das ganz feine Korn (nur ein kleinen Abfall, zumal dahin, daß die Nummi des Caroli M. 15¹/₂ löthig gewesen, ausgenommen/) biß in das XIV. Seculum, beständig gehalten worden. Welches so wohl *ipsa nummorum corpora*, als auch tota rei Germanorum nummarie Historia, &c. gründlich

ches eine Libra numaria ist/welcher massen 20. Schillinge eines jeden Land-Münze ein Pfund machen.

c) Vid. *Hachenberg*. Germ. med. diff. X. §. X. It. *Frisius* apud *Schlegel*. c. l. p. 67. Troyische interpretatur L. *W. Hoffmannus*, *Münz-Schlüssel*, Tom. I. p. 69.

d) Æqualis ergo veterum Germanorum libra Romanæ est, quam ex XII. unciiis constitisse *Ge. Agricola* adversus Budæum probatissimis argumentis defendit. Conf. *Hachenberg*. l. c.

e) Conf. *Hoffmann*. l. c. §. 129.

f) C. VII.

lichy erinnern; colligere sane & judicare haud difficile erit, quotquot etiam secula sequiora numorum, utpote ære multo commixtorum pondereque minorum, ex. gr. Penningorum, Halerorum, &c. protruserint, illos non potuisse non, duplo etiam, vel triplo valoris esse minoris; idque cumprimis, tum, ad certum numorum numerum libris reductis, in puritate non minus ac pondere, an Korn und Schrot, ad cujusvis Civitatis arbitrium, decrementum, & id non mediocre, passi sunt & intertrimentum.

§. CX.

Libræ sæpe Synonymum est *Marca*. a) Ideo quod *Markæ* ^{*Marca superiorum, inferiorumque sæculorum.*} nomen & computatio numûm ad *Marcas* in Historia mediæ ævi frequentissime occurrunt. Unde vero etymon sortiatur vox *Marca*, b) non attinet dicere heic loci. Ad rem potius facit, temporibus antiquissimis in usu jam fuisse vocem, idemque, quod *libra* in re denotasse numaria. Frequentior multo facta vox seculis sequioribus; cum numi more antiquo non appendi amplius libra, sed numero suo, quod paulo ante diximus, æstimari cœperunt, cujuscunque etiam bonitatis & ponderis illi fuerint. *) Ut adeo in locum libræ *Marca* successisse

Dd

fisse

a) Numularia puta, non æque ponderalis, ut audit.

b) Germanorum esse, Index vernac. *Fabri* Thesaur. Erud. Schol. docet: & is ipse *libram* reddit *numulariam*. Metallicis vocem tribuit *Frisius*, l. c. & cum eo *Schlegel*. de Numm. Gothan. p. 187.

*) Hinc Cl. *Hachenbergius*, Germ. med. diss. X. §. XVII p. m. 399. Post subversas Carolingorum opes res monetaria multum immutata est, dum qualibet Regna, Regiones, Principatus, Respublicæ suo arbitrio pecuniam signarunt, quæ à loco plerumque nomen sortita pro temporum ratione, populorumque fortuna diversum pretium invenit. Inprimis in usu esse cœpit *MARCARUM* nomen, ut sicut antea per solas libras: ita tunc interdum per libras, frequentius per *Marcas*, omnia computarentur.

sisse videatur. Adstipulatur noster *Frisius*, c) Diweil scribens, die Römische libræ in Abgang gerathen, haben vernünftige, und sonderlich die Bergleute verordnet, an des Pfundes Statt die *Marck*, die immer 16. Loth haben und behalten sollen; ob die Pfunde in fernern Abgang kämen, daß die *Marck* bey den 16. Lothen bliebe, wie solches der Text des *Sachsen-Spiegels* anzeigt, Lib. III. Art. 45. da 20. pfündige *Schilling*, 1. *Marck*, und 20. *Schilling* ein Pfund machen, daß dero Zeit *Marck* und Pfund eines gemessen, 2c. *Distincta autem, non minus ac libra olim, Marca legitur in antiquam, seu Romanam, & novam, seu Coloniensem; quarum XII. illa, hæc VIII. constitit unciis, Florenisque aureis sequioribus seculis valuit totidem.* d) Ufu autem clarissima jam tum Sec. XI. & XII. *Marca fuit Colonienfis, passimque obtinuit.* e) In forma sane *compositionis*, quam vocant, inter *Henricum Imperatorem, & Angliæ Regem Richardum*, Imperator pactus dicitur *centum millia Marcarum puri argenti ad pondus Colonienfe.* f) Sed & frequentes *Marcae Lubecenses, Stockholmienfes, addo Norimbergenses, aliæ.* ff) Quid? quod *Marcarum genera fere tot sunt, quot populorum, ut adeo haud mirum sit, magnos sæpe inter se discrepare in valore earum designando auctores, ait Hachenbergius; g) & quod impeditissimum est, ipsæ sæpe unius loci Marcae par-*
vo tem-

c) l. c. Conf. p. 143. sqq. *B. W. Hoffmanni* alter und neuer Münz-Schlüssel, p. 129. ad Sec. II. It. *Anonymi gründliche Nachricht von Anfunfft der Sächsischen Groschen*, p. 9. *Schlegelius* denique, l. c. p. 187.

d) Conf. *Anonymi* cujusdam Memorial, das Münz-Wesen medii ævi betreffende.

e) *Hachenbergius*, l. c. p. m. 369.

f) *Goldastus*, Tom. III. Constit. Alaman. p. 365.

ff) *Frisius*, apud *Schlegel*. d. l. p. 67.

g) l. c. p. 369.

vo temporis intervallo suas passæ sunt vices. h) Id quod Seculis sequioribus, in puritate pariter ac pondere depravatis numis, adscribendum; quo non potuit non fieri, ut & Marcæ suas paterentur eclipses, & distingui fuerit coeptum inter *Marcas numularias*, Germanicas vulgo dictas, quibus certus numerus, qualescunque etiam illi fuerint, numerus, ex. gr. 20. plurimumque solidorum, &c. definiebatur; & *ponderales*, seu, ponderosas, quæ priorum duas successu temporis, mox & plures continebant: nec non, quod eodem recidit, inter *Marcas signati* argenti, aurique, & *infecti*, quod etiamnum sibi constat. i) Et hæc, ceu & paulo ante dixi, diversis, quas *Cangius*, seu *du Fresne*, k) fuse satis commemorac, Auctorum gravissimorum de Marcis sententiis ansam præbuerunt & disceptandi materiam, dum *Abbas Urspergensis* & *Papias* l) cum laudato sæpius *Frisio* nostro & *Schlegelio*, m) qui nulli non Marcæ n) XX. tribuunt Solidos, seu Schillingos, uni vero solido XII. penningos, seu denarios minores, ipse contra *Cangius*,
D d 2

h) Ita Marcæ Norimbergenfes, quæ A. 1356. Solidis, f. Schillingis, constiterunt 31. & Halensis 4. mox A. 1385. Constitutione Imp. Wenceslai, bonitate mutata & pondere, ad Schillingos 49. & Haleros 4. exsurrexerunt.

i) Conf. D. *Schmidius*, Lex. Eccles. Lib. I. p. 101. sq. Add. quod paulo ante ex *Frisio* commemoratum fuit, cui affine, quod sequitur: Jedoch daß die Marck nach der Wichte, und die Pfund nach den 20. Schilling Pfenninge taxiret worden, und nach Langheit der Zeit die löthige Marck höher worden, als das Pfund, dieweil 20. Schilling eines jeden Land-Münze ein Pfund machen. Conf. quæ ex *Frisio* addit Auctor der Nachrichten von den Sächsischen Groschen/ p. 9. It. *H. Hoffmanni Münz-Schlüssel*/ P. I. p. 129.

k) Glossar. Latinit. medii ævi, Tom. II. f. 485. sq.

l) Apud *Cangium*, l. c.

m) Tractat. de Numm. Gothan. §. VII. p. 5. ad n. 99.

n) Altenburgensi æque ac aliis l. c.

gius, o) cum Cujacio & B. Rhenano p) (quibus & in Chronico Moguntino Baldus q) adstipulatur, *mediam libram* Marcam definiens,) duas Marcæ adsignat libras. Nos h. l. acquiescimus in celeberrimi Gundlingii epicrisi doctissima: Ich bin oft, scite ille r) differit, gefragt worden, wie viel ein Mark Silber, nach unserer heutigen Münz, ausgemachet; und habe endlich gefunden, daß nach dem Unterscheid der Länder und Königreiche der Werth einer Mark auch unterschiedlich gewesen, und sich nicht selten verändert habe. In Deutschland machte zu den Zeiten Heinrich des III. und IV. (Sec. XI.) und so weiter, eine Mark VIII. Unzen, eine Unz einen Reichs- oder Species-Thaler. In den nachfolgenden Zeiten aber, und sonderlich zu den Zeiten Ludwigs des Bayern (Sec. XIV.) und Carl des IV. ist der Werth einer Mark gefallen, und nicht höher, als drey Gulden geschätzt worden. Wie Bangertus in Notis ad Chron. Slav. Helmoldi, p. 62. aus Raimari Kok geschriebener Lubeckischen Chronic; und in den Actis Lindav. Dan. Heider, gezeigt hat. Bes. auch Lambecium Lib. II. Rer. Hamburg. n. 187. die nunmehr bey des Erpold Lindenbrogs Script. Rer. Septentr. gedruckt sind. It. Ant. Matthæi Rer. Ultraj. und dessen gelehrte Anmerkungen ad Anonym. p. 119.

§. CXI.

De Fertoribus veterum quid habendum.

At Marcas, qualescunque etiam seculis fuerunt inferioribus, a) non in Solidos modo, quod diximus; sed & in Fertones, distin-

o) Apud Hachenberg. l. c.

p) Lib. II. Rer. Germ.

q) v. Cangius, l. c.

r) In Otiis, descript. Palatin.

a) Sub initium Sec. XV. Marcæ numulariæ valorem, indignantibus bonis omnibus, multis locis, ad Floreni Rhenani, sive aurei, recidisse pretium, Hoffmannus queritur, alten und neuen Münz-Schlüssel,

p. 140.

distinctas fuisse & divisas, monumenta Veterum docent. Nul-
lum vero dubium, quin *Ferto* (Fartus etiam sunt, qui scribunt, &
Fertum; item *Ferdonum*, *Fierito*, *Firto*, *Firthing*, b) etymon suum
debeat Germanorum *Bierthel*, seu *Bierling*; quam vocem su-
pra dialecto Saxoniae inferioris *Beerlinge*, expressimus. Usus
præter alios voce est in utraque lingua *Carolus IV. dabit*, in-
quiens, c) *Officialibus imperialis, sive regalis Curia, LXVI.*
Marcas cum uno Fertone argenti. Et paulo post: *Decem Marcas*
pro semetipso reservans dabit Cancellario Imperialis, seu regalis Cu-
riae X. Marcas, Magistris, Notariis & Dictatoribus III. Marcas,
& Sigillatori pro cera & pergameno unum FER TONE M. Et in
Germanico Exemplari - - - einen *Fierling*, pro quo alii re-
ctius einen *Bierling*, scribunt. d) Quarta adeoque *Marcæ* pars
Ferto est, pretiumque in aprico, *Marcarum* valor determina-
tus si fuerit, certusque. Huic cum XX. solidi vulgo tribuan-
tur *Marcæ*, haud male quinque *Fertoni* comparat *Lambertus*
Ardensis. e) Quod & *B. Schmidius* non ignoravit, *Ferto*, scri-
bens, f) seu *Ferdonum*, *Ferthing*, quarta pars *Marcæ* est; &
D d 3 ab

p. 140. sq. Quo & assertum Nobilissimi *Moseri*, Animadv. in
Dn. de *Ludevig* Introduct. in rem nummar. Germ. p. 86. spe-
tat. In den letztern Zeiten, ait ille, hielte die *Marck* der *Bracte-*
torum oft nur 4. oder 5. Loth fein Silber.

b) Vid. du *Fresne*, Gloss. Lat. Lib. II. fol. 434.

c) In Aurea Bulla. §. ult.

d) *Hachenberg.* l. c. p. m. 370. conf. Auctor der Nachrichten von
Sächsischen Groschen/ 5. p. 11. ubi ad n. k. legimus: *Marck*
Theilung / in halbe *Marcken* und *Viertdinge*, welches der
vierte Theil einer jeglichen *Marck* ist, von den Alten zu Latein *Ferto*,
oder *Fertinum* genannt. Ist also ein *Biertding* 4. Loth.

e) Apud du *Fresne*, l. c. f. 370.

f) Lex. Eccles. P. II. p. 8.

ab aliis quinque solidis comparatur. g) At vero & Ferto quarta pars denarii est teste *Cangio*; h) & quidem non apud Anglos modo i) sed & Saxones quosdam, qui denarium purioris argenti in *Veerlingos* olim dispartiti dicuntur. k) Quid? quod laudato modo *Cangio* l) auctore, lingua antiqua Norvegica *Fiorthung*, seu *Fiertung*, nec non moderna Danica *Fierding*, quartam cujuslibet rei partem significat. De Fertionibus auri, quæ dici h. l. possent, brevitatis ergo prætereo.

§. CXII.

Talenta
Germano-
rum quæ &
qualia?

Et de valore, pretioque Talentorum apud Germanos mediæ ævi ut paucis disseramus, & quæ ad nostrum institutum faciant, quam potest brevissime, exponamus, operæ pretium erit. Ad Græcos vero ut excurramus veteres, & in vocis Talenti etymon inquiramus, supervacaneum h. l. videtur. Nec de valore antiquæ Græciæ Talentorum hic attinet dicere, cum plures, quam opus sit, hac de re jam prostent scriptores. Et novissime Cl. *Buchnerus*, a) nec non supra plus simplici vice laudatus *Eisenschmidius*, b) Tabulis suis Stathmicis tam distincte, tamque luculenter, universam rem numariam veterum Græcorum & Latinorum, nec non Ebræorum, com-
para-

g) Conf. *Schlegel*. Tractat. de Numm. Gothan. p. 5. & *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, P. I. p. 140.

h) l. c. f. 435.

i) Apud Anglos *Ferthing* & *Farding* in numo argenteo dicitur quarta pars Denarii. Id.

k) Hac de re supra.

l) l. c.

a) Ad finem Corn. Nepol. ab ipso editi.

b) Disquis. de Ponderibus & Mensuris veterum, p. 38. sqq. Conf. πολύ-
πονος & πολυπραγδίαται noster *Hederichius*, Lex. Scholast. p.
2631. seq. Celeberr. it. *Hoffmannus* Münz-Schlüssel/ p. 61.

paratione cum nostra pecunia instituta, illustrarunt, ut nihil supra. Utinam esset, qui pari solertia & felicitate Talenta etiam mediæ ævi apud Germanos (ut de aliis nummum computationibus, de quibus paulo ante diximus & mox dicturi sumus, nil moveam) explicasset, reique adeo ignaros doceret. De novæ Græciæ Talentis, multa scite tradit & docte *Hesychius*: c) tradit & ὁ πάλιν *Cangius*, d) E nova vero Græcia vox Talenti & valor illata sunt in Germaniam. e) Hinc frequentissima in diplomatibus & Præceptis antiquis, quorum quamplurima nobis exhibet Cl. *Schlegelius*, f) multa etiam Ill. Dn. *de Ludevwig*, g) nec non Excellentiss. Dn. *Liebknecht*, h) Talentum mentio. Antiquissimum, quod viderim, Talenta Germanorum, & nostrarum quidem terrarum, exhibens Diploma, Præceptum est Imp. *Conradi Salici*, A. 1029. Kal. Jun. *Tungirde*, aut potius, *Tungidi*, (quæ Villa, teste celeberrimo *Schannato*, i) in Pago *Weringevve*, ad Salam, Franciæ nostræ orientalis fluvium non incelebrem, ubi Mœno ille jungitur, sita, vernacule quondam *Thyngenden*, k) hodie *Thüngen*, unde Nobilissimæ Baronum Genti *Θυωνύμω* nomen est, dicitur, l) divulgatum, & à R. P. Dn. *Bernh. Pezio*, Meliciensis S. Benedicti-

c) Glossar. in voce κοδραίντιον.

d) Dissert. de Infer. ævi Numismat. it. Glossar. Latin. med. ævi. f. 1169.

e) Conf. Lex. Histor. Univ. Basil. Tom. IV. f. 552.

f) Tractat. de Numm. Antiqu. Gothanis &c.

g) In Reliquiis Diplom. MSS. & Introd. in rem nummar. med. ævi, multoties nobis laudata.

h) Epist. de Numm. Bracteatis Hassiacis, §. IV.

i) In Buchonia veteri, p. 418. Conf. ejusd. Tab. Geograph. vet. Buchoniæ; & *Funckerus*, Geogr. med. ævi, P. II. C. V. p. 293. sq.

k) Vid. *Meriani* Topograph. Franconiæ, f. 100.

l) Hanc sedem, palatiumque regium, nescivit celeberrimus *Mabillonius*, Pala-

nedicti Ord. Monasterii Bibliothecario celeberrimo, ex *Udalr. Babenbergensis* Codice Diplomatico - Historico-Epistolari Zwetlensi, (quem Tom. V. Thesauri sui Noviss. Anecd. laudatus *Pezius* inseruit, Ill. vero *Eccardus* Corpori Histor. Med. ævi, Lips. A. 1723. juris publici facto addidit,) quæ viri optimi humanitas est, benevole mecum communicatum, annoque superiori, quod ad Antiquitates Patriæ nostræ apprime facit, eo quippe Augustissimus Imperator *traditionem Ernesti*, m) *Ducis Alemannia*, suscepit, scilicet *Wizenburch* (in Nordgavia; n) pro qua recompensato ipsi honore Ducatum Bavaricum Danubianum o) tradidit, p) Annotationibus à me illustratum: in quo sub finem hæc habentur verba: *Iustitia eorundem Clientum*, (Ministrorum puta Ducis Ernesti, qui fuere *Reginzo de Salebach*, q) *Wizo*

Palatiorum, Curiarumque Imperatoriarum solertissimus alias (Lib. VI. de re Diplom. Indagator. Nesciverunt & alii.

- m) Ernestus II. est, Ernesti I. ex Gisela filius. Vid. *ισορινωτάτης* Dn. *Kæleri* Dissert. de Familia Augusta Franconica; *Hahnii* it. Hist. Germ. Impp. P. II. C. VII. §. 10. Quibus addatur Programma nostrum de hoc Præcepto; ejusque recensio in Actis litterar. Francon. IX. Sammlung/ p. 644. sqq.
- n) Inter alia argumenta, quibus hoc præceptum Weissenburgo in Nordgavia vindicatur, haud postremum est, quod Weissenburgum Sebusiorum ad Rhenum, eo tempore, quo Præceptum divulgatum est, in potestate Abbatis illorum locorum fuit, sub finem denique Sec. XIII. Civitatibus Imperialibus adscribendum. Vid. Lex. Histor. Univ. Basil. Tom. IV. f. 847. & *Münsterum*, Cosmograph. Lib. III. C. CLXIX. f. 654. sq.
- o) Seu Nordgaviensem, quem & Comitatum dicunt.
- p) His ipsis verbis inscribitur Præceptum in *conspectu*, quem Lipsienses Act. Erud. A. 1717. p. 39. sq. exhibent, laudati paulo ante Codicis.
- q) *Salebach*, hodie *Burch-Salach* & *Wimeresheim*, vulgo *Weimersheim*, nobiles in vicinia nostra pagi sunt.

Wizo de Winersheim & Adelger de Curte, r) singulorum est, ut in Italica expeditione accipiant DECEM TALENTA, & ferramenta quinque equorum, pelles Caprarum duas, & bardonem unum oneratum duabus manticis, plenis necessariorum, cum serviente trahente, alio pellente, & uterque Talentum unum & Caballum accipiant. Domino eorum victus post Alpes transcursos de curia datur. Ubique Rex vadat, in expeditione alterius terra dentur Clientibus, quinque Talenta, & caballus absque onere, & ferramenta quinque equorum, & duæ pelles caprarum, &c.

§. CXIII.

Quibus in mediæ ævi scriptis, monumentisque publicis, Præcepto cum primis Imp. Conradi Salici, Talentum sibi quid velit, investigare & explicare vel maxime operæ pretii res est. Cum libris Germanorum, Marcisque antiquis, Talentum comparant scriptores tantum non omnes. Non comprobo sententiam; distinguenda sunt secula, distinguendæ Talentum ætates. Primam earum apud Germanos si spectes, Talentum, *Cangio*, a) quæ dignus est, fides si habenda, centum aliquando fuit librarum. Fuit & pondo octoginta duorum; mox, ut ætas tulit, & copia inopiave, aliæque circumstantiæ suasere, multo pauciorum; donec tandem in eundem cum Libris, Marcisque delapsus est census. Hinc celeberrimus *Schmidius*, ὁ μακρότης: b) A scriptoribus citerioris ævi sæpe sumitur

Talentorum mediæ ævi Valor & pretium.

Ee

tur

r) Quid, si & superiori & nostro ævo inclytæ in terris nostris Genti *Hofenorum à Lobenstein* (Vid. Basileenses Lex. Univ. Histor. Tom. II. f. 803.) Adelgerum hunc adscribamus? Curtis sane & Hoff idem priscis sunt. Conf. *du Fresne*. Glossar. Lat. med. ævi, Tom. I. f. 1354. sqq.

a) Glossar. Lat. med. ævi, in voc. *Talentum*.

b) Lexic. Eccles. P. III. p. 75. conf. Chron. Mont. Sic. 1171. & alibi.

sur (Talentum) pro libra & marca, id est, 20. Solidis, quot scilicet Marca dicitur ponderare. Libris, quod diximus, Marcisque injuria temporum in pondere, æque ac bonitate nummum decrementsa patientibus insignia, Talento diutius suum constitit pretium, digno adeo, ut *Laur. Frisio* c) Libra major, ein groß Pfund, adpellaretur. Nisi forte Libris & Marcis recentioribus Coloniensibus ex VIII. Unciis constantibus, antiquioribus Romano more XII. Unciis æquipollentibus surrogatis, asserere malis, Talenta vel eo nomine Libras majores fuisse salutatas, quod videlicet, diminutis sequioribus seculis Libris & Marcis, ea sola valorem primævum XII. Unciarum retinuerint. Qua sane ratione Talentum circa A. 1172. ex XII. Unciis, seu XXIV. semunciis (Sothen) adhuc constitisse perhibetur. d) Hoc ipsum proinde pretium, Unciarum puta XII. Vallengiumque nostrorum parem numerum, tribuo Talenti Præcepti, quod laudavimus, Imp. Conradi II. idque, quod iterum, iterumque repeto, ea maxime de causa, quod Librarum Marcarumque Coloniensium usus inferioribus demum seculis in nostris invaluit terris. At vero ut mox omnia ruunt in pejus, ita & non longe post in Librarum transiit Marcarumque rationem & computum Talentum; e) & eadem mox, are commixtis, depravatisque numis, fata cum iis passum est & decrementsa. Quid? quod sub finem Sec. XIII. altera sui parte multatum fuit & diminutum Talentum unique Marcæ duo adjudicata, adeoque è septem florenis & parte floreni quarta, quo valore tunc constitit Marca, f) non nisi dimidia pretii pars relicta Talento. Et
duo

c) In Chron. Würzburgensi ad A. 1108. & alibi. conf. Schlegel Tr. de Numm. Gothan. p. m. 184.

d) Id. l. c. p. ead.

e) Ceu paulo ante ex B. Schmidio probatum ivimus. Conf. Schlegel. l. c. p. 137.

f) Teste Frisio, in Spec. Monet. p. 145. Ita v. ille: Die löthige Mark (andere

duo, & semitalentum interna sua bonitate Marcæ puri, aut etiam mixti argenti tunc etiam (Sec. XIII.) respondisse posterioribus maxime annis, ubi, uti Haleri, sic & *Talenta Halerorum* g) indies deteriora sunt facta; Auctor est *Schlegelius* *) Et testis asserti est Auctor Commentationis de Grossis Saxonicis, h) scite hac de re scribens: Es ist aber das Pfund (Libra) mit dem Talent nach der Zeit so sehr gefallen, daß die Marck an 16. Lothen, als ein beständiges Gewicht, erwähnt werden müssen: inmassen das Pfund (Talentum) schon zur Zeit des Sachsen-Spiegels, der Marck gleich geachtet worden, woselbst 20. pfündige Schillinge ein Marck betragen; desgleichen ist das Talent nacher auf 8. Loth, als den halben Theil eines obgedachten Pfundes, und endlich gar 1272. auf den dritten Theil der Marck angeschlagen worden. Haud adeo est, quod mireris & stomacheris apud *Crusium* i) cum legeris, Henricum de Waldhufen à Cœnobio Lorchensi vi contractus inter alia accepisse *duos porcos valentes duo Talenta Halerorum*: siquidem Libras Halensium adtempora illa non nisi floreno constitisse Rhenano, cui aureus tum temporis æquipolluit Ungaricus & in argento Uncialis, constat. Qua de re infra plura. Omnibus adeo mediæ ævi numis tres quam rectissime statuere licuerit periodos, seu ætates: quarum primæ in puritate omnimoda valor maximus, alteri in corrupto metallo nobiliori dimidius, & tertiæ, ultra tertiam etiam partem ære commixto argento, nec primæ quidem Periodi pars valoris primi tertia, quartave constitit.

Ee 2

§. CXIV.

(anderthalb Loth allezeit geringer, als fein Silber) wird taxirt auf 7. Gold-Gulden, und ein Ort Goldes / *cum pura æstimetur* (addit *Schlegelius*, l. c. p. 18. sq.) *communiter octo florenis*.

*) l. c. p. ead.

g) Promiscue usurpata fuisse *Talenta Halerorum* & *Libras Halerorum*, sequiori ævo, notum est; uti Germanorum vocula Pfund. Conf. *Frisius*, l. c. p. 141.

h) p. 13.

§. CXIV.

De Libris
Penningo-
rum, vbi d
Pfenninge/
vulgo di-
ctis.

Ad Talenta adeo nunc, seu, quod idem est, *Libras Ha-*
lerorum, seu numorum Halensium, quas vernacule *Pfund-*
Heller, dicimus, *Librasque Penningorum*, quos vocant, seu de-
nariorum minorum, (Bracteatos supra muncupavimus, vulgus
vocat *Pfund-Pfenninge*) tandem aliquando progredimur, à
posteriori genere ordientes. Penningos, Panningosque, Bra-
cteatos olim adpellatos fuisse, supra, a) & plus simplici qui-
dem vice, diximus, quanquam & Panningorum (der *Pfenninge*)
voce nullos non Germanorum numos olim salutatos fuisse b)
novimus. Trita inde Nomina: *Dencf-Pfenninge*, *Gnaden-*
Pfenninge, *Ehren-Pfenninge*, *Pfenning-Meister* &c. At con-
tra ea usu moderno, ævo nostro vulgari, non nisi levissimi pon-
deris & pretii numuli hoc nomine veniunt. Cum adeo de
valore & pretio Librarum Penningorum, *Pf. Pfenninge*, me-
dii ævi apud Germanos, quid res sit, dicendum, ætates eorum
& tempora distinguenda sunt, quam potest, studiosissime. Se-
culo XI. & quæ illud proxime sequuta sunt, Bracteati, numis
solidis contradistincti, cujuscunque ponderis, quantitatisque,
Penningorum, ceu modo dixi, venerunt nomine. Eorum fede-
cim supra cum Celeberrimo Dn. *de Ludevwig* c) semuncia,
seu Lotoni, tribuimus, valorem, seu pretium eorum, denario
minori æquantes, singulos vero quartam denarii Romani seu
drachmæ, partem constituisse asserentes. Quod si ergo in
prima, seu primæva ipsorum puritate, qua omnes ad Sec. usque
XIV. polluisse dicuntur, XVI. (dictorum penningorum) & in
paulo gravioribus XV. semuncia tribueris, Libræ uni, seu Mar-
cæ, sive

a) §. XXXI.

b) Conf. Auctor der Nachrichten, von Sächsischen Groschen, p. 2. it.
Hoffmannus, l. c. p. 122. sq.

c) Conf. §. CVIII.

cæ, five VIII. Unciis, 240. recte assignaveris, solidisque, quorum XX. singulæ Marcæ continere dicuntur, 12. Quo calculo valorem unius Libræ penningorum VIII. Vallengibus scite comparaveris. Et hoc pretio æstimandi putantur *Penningi Ratisbonenses* in terris quondam nostris usitatissimi. At Sec. XIV. non Ratisbonenses modo, sed & aliarum civitatum, nummi suppletorii, adeoque, Penningi, seu denarii tantum non omnes, dimidium puritatis suæ amiserunt, ære seu cupro nimium quantum adulterati. Quo factum, ut idem quidem suus libræ constaret numerus, at pretium altera parte minueretur, & non nisi quatuor florenis Rhenanis aureis (quorum octo ante Marcam s. Libram constituerunt,) æquipolleret Libra, seu Talentum Penningorum. Quid? quod eodem adhuc seculo, cum ne tertia quidem pars nummi facta servaretur & recta in puritate sua, nec idem nummo constaret pondus vix duobus Uncialibus æstimari cœpit libra penningorum, non obstante decreto Imp. Wenceslai, quo A. 1385. cautum fuit, ne pauciores, quam XXV. penningi, pro semuncia venditarentur. d) Et quid inclinante Sec. XV. factum putes, quo non puritati modo, sed & ponderi tantum non omne, quod supererat, ademptum decus, ademptum pretium? Argentoratensium æque ac Ulmensium numulorum libræ ad duos usque nostrorum recidebant florenorum, 120. cruciatis (cruciferos, crucigerosque alii dicunt, vulgo *Kreuzer*,) æstimandæ. e) Ne de communi dicam in re numaria calamitate, qua f) post annum 1420, (luxuria in vestibus & suppellectile ditiorum regnante,) & sequen-

Ee 3

d) Ita Chron. Norimberg. apud *Schlegel*. d. I. p. 26. XXV. *Pfenninge* sollen auf ein Loth gehen, sonst hat man Macht solche zu zerschneiden. &c.

e) Conf. *Eisenschmid*. de Ponder. & Mensuris Veterum. p.

f) Vid. L. W. Hoffmanni alt- und neuer Münz-Schlüssel, ad A. 1400. p. 142. sqq.

quentibus, omnis, quæ superat, qualiscunque etiam illa, numorum bonitas ad incitas fuit redacta, & quæ ducentos post annos in re monetaria peracta est fabula, ludi cœpit & agi: g) quis nostrum est, qui nesciat, A. 1442. octo libras Penningorum, 8. Pf. Pfenninge, (quibus plaustrum foeni divenditum in Chronicis nostris legimus) tribus florenis, decemque penninis, adeoque tres circiter libras uni ejus temporis æquipolluisse floreno seu Unciali? Adde, quod sub finem ejusdem XV. Seculi plus quam tertia sui parte in pondere etiam & quantitate diminuti numuli ne quartam quidem pristinae bonitatis suae particulam reliquam habuere. Quo factum, ut & ne umbram quidem antiquorum penningorum in vilissimis nostris obolis superstitem videamus, una Penningorum libra ab Avorum jam Patrumque nostrorum ævo, ad 7½. cruciatos redacta, h) unoque floreno octo libras, obolosque duodecim, constituenta.

§. CXV.

De Libra
rum, seu
Talento-
rum numo-
rum Halen-
sium, & ex
Pfunds
Helleri di-
versorum
seculorum
valore &
pretio di-
verso.

Idem etiam fatum perpessa sunt Talenta, seu libræ Halerorum, sive Halensium, quas cum vulgo Pfund-Heller vocitamus; genus numorum, si quod aliud, medio ævo celeberrimum. Nomen suum unde sortiti sint Haleri, seu Numi Halenses,

- g) Auctor der Nachricht/ von den Sächsischen Groschen, p. 137. sequentibus hac de calamitate queritur verbis: Nach dem A. 1420. aufs höchste gestiegenen Verfall der Münze, dergleichen 200. Jahr darnach die Ripp-Zeit A. 1620. 1621. 1622. auch gewesen, indem der Rheinische Gulden oder Species Thaler biß auf 10. fl. durch die geringere Kupffer-Münz gestiegen; &c.
- h) Miratur Hoffmann. lib. cit. p. 279. causamque se ignorare ait, quod apud Norimbergenses 30. Penningi, Pfenninge, libram constituent. Minus mirabitur, qui inter penningos ævi nostri vilissimos, & superiorum seculorum ejusdem nominis numos distinxerit. Id quod & de Haleris sentiendum. Obolos adeo ne tibi finge, denarii ubi locum habent.

ses, pluribus supra a) docuimus, *Schlegeliusque* noster fuisse satis & scite, b) alios ut taceam, explicat. Cave modo, sis, ne cum rei ignaris c) à voce vernacula halb ducas etymon, & cum quibusdam helblinge, halbe Pfennige, (quod de recentioribus quidem Haleris, haud æque de medi ævi numis, asserere licet,) adpelles, aut à cognominibus monetariis, ut quidam somniant, d) derives. Numorum minoris moduli Civitatis Halensium in Suevis id primum proprium nomen, mox ob celebritatem ad omnes nobiliorum in vicinia civitatum numos suppletorios transit, nec penningis quidem bracteatis, contra distinctum. e) Utque denariorum (der Pfennige) quondam certa & definita quædam summa, in libras, uncias, solidos &c. relata legitur: ita & numi Halenses mox ab origine sua non singuli numerari, sed, ubi magna eorum summa in commerciis

a) §. LIV.

b) In de Numis Gothanis, &c. §. XV. sqq. p. m. 13. sqq.

c) *Til. Frisio*, spec. monet. p. 130. & *Melch. Goldasto*, T. I. p. 11. Rer. Alemann p. 294.

d) Quos inter agmen ducit *J. J. Winckelmannus* originem Halensium à Monetariis Francofurtensibus *Haleris* secure satis nomen accersens, descript. Hass. p. m. 47.

e) Scite *Hachenberg*. l. c. p. m. 375. Hallenses ab Hala, Suevorum oppido, nomen hausere, tanto olim in usu, ut omnis fere pecunia inde appellationem traheret. Vulgo enim ante unum ac alterum seculum audias *Libras Hallenses*, *Pfund-Heller*, quibus omnes contractus rerumque pretia expediuntur. Suffragatur Cl. *Hænnius* in *Chron. Coburg.* p. 148. Von der Heller Alterthum/ in-quiens, etwas bezubringen, so ist zu wissen, daß man vor ein und mehr 100. Jahren/ (vor fünffhalb hundert Jahren) bey Kauffen, Verkauffen, und allerley Handel, sich dieser Orten fast nichts anders, als der Heller, oder so genannten Pfund-Heller/ (welche in alten Verschreibungen Talenta, oder libræ Hallensium, indeme man sie erstmals nach dem Pfunde ausgewogen, geheissen worden,) ingleichen der so genannten Schilling-Heller bedienet hatte.

ciis expendi debebat, in libris, unciis, &c. appendi consuevere: uti & nos hodiernum in Vallengibus, Florenis, &c. numos nostros minores computamus. Ætatem quod attinet Halerorum, Sec. XIII. initio eos tribuit solertissimus rei indagator, *Schlegelius*, f) computationisque eorum in libras usum ex monumentis, quæ laudat, publicis ad A. 1228. refert, probatque. g) Quantum vero superioribus, eaque sequentibus, seculis pretium, quantusque valor libræ, & quod idem est, Talenti numum Halensium, modernæ pecuniæ nostræ ratione habita, res explicatu admodum difficilis est, dubiaque multis. Causa difficultatis in eo maxime consistit, quod nec ejusdem bonitatis, nec ejusdem etiam ponderis per omnia subsequenta secula fuere isti numi. Verissima namque illa D. Hoënnii verba: h) Es sind diese Pfund Heller nicht allezeit in einem Werthe geblieben: weilten selbige Anfangs gut / und darauf von Jahren zu Jahren schlechter gemacht worden. Quo & verba faciunt piissimi nostri *Matthesii*: i) Ich muß hier auch unserer Vorfahren gute alte Handels Heller uns Geprächs willen erwähnen: Warlich die Händleins Heller waren gut an Schrot, Korn und Schlag; aber man schlägt ihrer jeko leider! wenig, die recht Schrot und Korn führen. In primæva adeo Halerorum bonitate summum eorum constitisse pretium, nullum sane dubium. Quem modo laudavi, D. *Hænnius* k) binas libras Marcæ tribuens ita suos ponit calculos: Um das Jahr 1200. galten 6. Heller einen Schilling, 180. Heller aber, oder 30. Schilling ein Pfund Heller; und dieses, nach jetziger Münze 3. Gulden, war also ein Heller so viel, als jeko ein guter Kreuzer. Damals rechnete man

f) l. c. p. m. 76. §. XVI.

g) Id. l. c. p. 186. sq.

h) l. c.

i) Sarepta, p. m. 164.

k) l. c.

te man noch auf Marck Silber, deren eine 2. Pfund solcher Heller ausmachete. A. 1290. und etlich Jahr hernach galten 76. Heller 1. Gulden; ein Pfund Heller 2. Thaler nach jetziger Wehrung: im Jahr 1322. machte ein Marck Silber 2 $\frac{1}{2}$. Pfund Heller. Im Jahr 1340. und hernach, 126. Heller einen Gulden, und hat ein Pfund Heller 1. Gulden und 9. Groschen ungefähr gegolten. Im Jahr 1360. und nach dem, galten 135. einen Gulden, und ein Pfund Heller einen Gulden und 5. Bazen. Im Jahr 1400. galten 150. Heller so viel als einen Gulden, ein Pfund aber einen Gulden und 12. Kreuzer. Und das Jahr 1430. galten 180. Heller einen Gulden, und ein Pfund Heller einen Gulden 3. Bazen. Und auf diese Art hat man so wohl in den Francken-Lande, als auch in der Pflege Coburg, bey vorigen Zeiten die Heller und deren Pfund æstimirt. Plane evanida sunt, quæ Auctor Commentar. de Grossis Saxon. 1) de valore librarum Halensium diversis *Seculis* diverso commemorat. Quæ sane non improbo, dummodo Rhenani potius floreni, uncialibus nostris olim comparati, quam qui nostro invaluerunt ævo, intelligantur. Minus exigue exiliterque ad calculos vocant Talenta librarum Halensium, qui solidos XX. tribuunt libræ, singulisque solidis numos, 17. Et sic ad A. 1315. unam libram Halerorum æstimatam fuisse duobus & dimidio florenis ex certis monumentis probat *Schlegelius*. 11) Quem vero computum sequutus sit celeberrimus *Limnaus*, apud *Merianum*, m) 4. admodum

1) p. 127.

11) l. c. p. 189.

m) Topogr. Franc. f. 39. Verba, quæ huc spectant, sunt: A. 1336. haben die Burggrafen von Nürnberg, Johannes und Albertus, Eusmbach, samt der Herrschafft Blassenburg, und dem Closter Himmels Cron, von Graff Otten von Delamund um 7000. Pfund Heller erlaufft/ wie *Limnaus*, Lib. V. de jure publ. c. 7. n. 21. schreibt: welcher auch n. 8. meldet, daß ein Pfund Heller ungefehr vier Gul

dum nostrorum florenorum libræ Halensium ad A. 1336. tribuens, judicatu haud difficile erit. Vix per seculum durarunt in puritate & bonitate sua Halenses numi, & adulterari cœperunt, admixto ære ac corrumpi, quæ ratio, quod 36. Solidos Halenses Marcæ cuilibet uni publico decreto A. 1320. assignavit Imp. Ludovicus Bavarus. u) Quid? quod eadem temporum injuria motus Imperator Carolus IV. publico etiam præcepto A. 1365. 1370. 1372. sancivit, ut libra Halerorum Floreno aureo in commerciis commutaretur, cum ante A. 1356. Marcæ eorundem numorum Solidos 31. & Halerorum 4. tribui jussisset, Solido uni 12. adjudicatis Haleris. o) Ast cum mox in quaque fere civitate, quæ jure cudendi numos tunc temporis gavisa fuit, ratione valoris idem variaret monetæ genus, & quod multo erat perniciosius, ne tertia quidem puritatis pars facta servaretur & tecta, nova opus erat in Halensium libris reformatio. Sanxit proinde A. 1385. Imp. *Wenceslaus*, ut Solidorum, seu Schillingorum 49. & 4. Halerorum summa, Marca veniret Norimbergensis, & floreno aureo Rhenano, seu Ungarico, æstimaretur. Verba Præcepti, quæ ad rem nostram faciant, sunt: daß in 4. Städten, nemlich Augspurg,

Gulden mache. Wie solches nicht aller Orten gleich ist. In einer geschriebenen Nürnbergischen Chronik steht, daß ein Pfund neuer Heller sey 8. mal 30. 12. Quo spectant & illa, quæ ex *Hundii* Bayrischen Stamm-Baum, & *Limnao*, l. c. collecta in litteris refert Amicus: Nordgauische und Bayrische Pfennig sind Wetterauische Heller; deren ein Heller der dritte Theil eines Regenspurgischen Pfennigs war, und ein Pfund Heller waren ebenmäßig 240. Heller. Solche Heller waren auch in Würzburgischen, und in der Nachbarschaft des Burggrafthums Nürnberg gebräuchlich, teste *Limnao*.

n. Conf. *Schlegel*. l. c. p. m. 18.

o) Vid. quod supra laudavimus, *Chron. Norimb.* apud eund. p. 25. conf. p. 18. sq.

spurg, Nürnberg, Ulm und Halle, und sonst nirgends anderswo, sollten gemünzet werden Heller mit Creutz und Händen/ und die sollten in Francken und Schwaben, und in allen darinnen gelegenen Städten, genommen werden, ein Pfund für einen guten Rheinischen und Ungarischen Gulden / p) und soll an Korn halten ein Drittheil löthiges Silbers, und zwey Drittheil Zusatz, und an der Zahl soll gehen 49. Schilling und 4. Heller auf eine Nürnbergsche Marck; &c. q) Et hoc in pretio & valore ad An. usque 1420. quo, & sequentibus annis, magnam calamitatem & tantum non cladem omnimodam perpeffa est medii ævi res Germanorum numaria, quin permanserint libræ Halensium, nescio an recte dubitem? Ex eô maxime tempore Haleri contradistingui cœpere Penningis, & bini illorum tribui singulis; pondere etiam, ut de bonitate, quam tantum non omnem perdidere, nil dicam, altera sui parte cudi minori, ut parum ab Helvetiorum numulis Rapper, r) vulgo dictis mihi

F f 2

Fig. LVI.
LVIII.

p) Vid. quæ paulo infra de Florenis Rhenanis dicentur.

q) Conf. *Frisius*, Spec. Monet. p. 119. Es sind, inquit ille, die Pfandverschreibungen auf Lilien-Gulden gemeiniglich gerichtet, von etlichen kleine Gulden genannt, die um das Jahr 1350. ein Pfund Franckfurter-Heller gegolten. Add. *Schlegel*. l. c. p. 26. sqq.

r) Nomen Rapper/ inquit Cl. *Sperlingius*, Epist. de Num. Bract. Orig. p. 76. num extra Alsatiâ numis detur, nescio: illic vero frequentes sunt, & semper inter minimos. Basileensium noster est. Explicationem Insignium tradunt Per. Ill. *Ebnerus* & *Wagenseil*. l. c. n. XXVI. Verba eorum sunt: Explicatio Insignium Urbis Basileensis mire torsit Autores: nam Galli explicarunt, ac si esset un *Estuy de Crosse*, ein Futter über einen Bischoffs-Stab, Germani ein Fahr-Stachel; alii ein Ding, figura nigra. Anchoram, vel Hamum nos esse statuimus, quia ex *Christian. Urstizio* refert *Petr. de Andlo*, Basileenses Piscatorum Imperii Romani officium habuisse.

differre videantur. s) Et hinc sane mirum non est, quod & valor pristinus ad dimidium Flor. antiqui Rhenan. (quo pretio t) etiamnum in irrogandis pendendisque maxime multis, in agris Bambergensibus, pauloque viliori u) in tractu ad Danubium Vohburgensi, aestimari solent libræ Halensium,) florenisque nostris argenteis in locum aureorum substitutis, ad dimidiam etiam illorum partem x) reciderit, & tandem sub finem Sec. XV. z) (in nostris cum primis terris) alia rei numariae forma & computandi numos ratione adscita, ad 7½. Cruciatorum summulam descenderit. Id quod & celebratissimis olim Germanorum numis *Bracteatis*, penningis vulgo dictis, accidisse paulo ante commemoravimus. aa)

§. CXVI.

De Solidis
denariis
& Halero-
rum, vulgo
Schilling,
Pfennige/
Schilling,
Heller di-
ctis.

Ut ad Libras, Marcas & Talenta, ita & ad *Solidos numorum*, Halensium imprimis, nec non Penningorum computationem fieri,

- s) Nisi forte in Classem Helblingorum, ut adpellant, der Helblinge/ referre eos malis. Vid. *Schlegel*. l. c. p. 20. & 25.
- t) 1¼. floreni, nostræ monetæ. Tenacissimi tamen institutorum Majorum suorum Isnenses in Svevia; qui, quas Consulibus suis quotannis salarii etiam loco debent XII. Halerorum libras, 30. florenis modernæ nostræ monetæ dependunt, 2½. flor. singulas aestimantes libras. Et apud nos certus librarum Halensium numerus lege antiqua Imperatori dependendus, pretio haud ita pridem constituto, libris singulis duobus florenis aestimatis, quotannis exsolvitur.
- u) Floreni, seu 60. Cruciatorum, ejusd. monetæ.
- x) 30. circiter Cruciatorum nostrorum.
- z) Post magnam illam, qua de supra conquesti sumus, in re numaria Germaniæ calamitatem. Ex qua & nova ut temporum, ita & rei monetariæ subnata est Periodus.
- aa) Plura de pretio & valore Librarum Halensium tradit *Wehnerus* Observat. lit. G. Conf. *Struvius* Historisch, Polit. Archiv. P. I.

fieri, ex iis quæ diximus, luculenter satis dispalescit. a) Non minus inde notæ & frequentes voces, *Solidi Halerorum*, *Schilling-Heller*, *solidi* it. *denariorum*, seu *Penningorum*, *Schilling-Pfennige*, ac *libra Halerorum*, *Pfund-Heller*. Dubium certe ex eo natum, an, qui hoc nomine proprio gaudeant, conflavit media Germania numos? b) Nomen verò unde traxerint *solidi* in aprico: quis enim dubitet à *solido*, (dick, dichte,) quod ingrum priscis erat, cuique nihil desit, dictos esse? bb) *Schillingi*, *Schillinge*, unde dicantur, obscurum magis: dum alii vocem, quæ in Glossariis antiquissimis effertur *Silihhun*, *Silihhuno* & *Silihha*, è voce à Romanis in re nummaria usurpata, *siliqua*, quæ quarta *Unciæ* pars est, c) derivant; alii contra cum *Frisio* d) argutantur, das Wort *Schilling*, ist ein recht alt Teutsch Wort, wie man sonst *Pfenning*, *Achtling*, *Sesling*, *Bierling*, *Drenling*, spricht, vielleicht von den Schellen oder Klingen erdacht, als ein flingender harter Pfennig; wird auf Lateinisch *Solidus*, das ist ein ganzer, genannt. Alii denique teste *Janichio*, *) à Cive quodam Thorunensi, *Bernh. Schillingio*, qui primus omnium A. 1335. *Schillingos* fabricasse perhibetur, & maxime quidem probabiliter, vocem deducunt. Prima, ut ad rem ipsam veniamus, solidorum ætas non nisi aureos peperit diverso pretio, & apud Francos quondam quadraginta

Ff 3

æsti-

a) Conf. *Schlegel*. de Numm. Gothanis, p. m. 184. sq.

b) Die *Schillinge* (hanc in sententiam scribit Auct. der Nachricht von den Sächs. Gr. p. 13.) sind gemeiniglich keine in ganzen ausgemünzte, sondern eine aus *Pfennig* und *Hellern* zusammen gerechnete Behrung gewesen.

bb) Vid. *Hachenberg*. l. c. p. m. 364.

c) *Hachenberg*. l. c.

d) l. c. p. 136. Conf. Auctor der Nachrichten von Sächsischen Groschen / p. 11.

*) Meletemat. Thorunens. p. 518.

æstimatos denariis. e) Solidos argenteos Seculum jam VI. protulisse contendit *Frisius*. f) Ita enim ille: In dem VI. Seculo ist angezeigt, daß der Zeit die Leut in Teutschland bey Solidis, das seynd Schillinge, ihre Rechnung gehalten, daß 20. Schilling ein Pfund gethan, und ein Schilling bey den alten Teutschen, Bayern, Francken, 12. Denarios, Pfennige / gemacht; und solches von alten Gebrauch, wie der Lex Tit. 38. sagt: 12. Ex quibus verbis & id discimus, quod & quantum pretium, valorque solidorum olim fuerit. Confecisse videlicet 20. Solidos libram, (qualiscunque etiam illa fuerit,) & in Coloniensi quidem Uncias VIII. & Semuncias, seu Lotones XVI. unum vero solidum Penningos, seu denarios minores XII. qui in nostra pecunia Cruciatis æquipollent XXXVI. Daß also regular ist, und bleibet, addit *Frisius*, g) daß 12. Pfennige einen Schilling thun.

e) de aureis Romanorum solidis, Gold-Gulden, conf: *Hoffmanni* Münz-Schlüssel, P. I. p. 110. sq.

f) p. 136. Specul. Monetar.

g) l.c. p. 136. Conf. p. seq. & p. 121. daß der gemeine Mann in diesem Seculo vor erst mit den Struben-Pfennigen / (Bracteatis) nach Schillingen und Lothen verdingen / und Marcken / auch Pfunden zu 20. Schillingen (Pfundige Schillinge) gehandelt Conf. *Schlegel*. l.c. p. 5. in Not. De cetero, quem regularem hic *Frisius* Solidorum venditat valorem, numerumque eis adjudicatorum Penningorum, variasse sæpe, ex dicendis patebit. Quibus e. gr. addo censum ab A. 1409. Villæ cujusdam apud nos annuum ex 8. Solidis numerum penningorum longorum, (aut oblongorum potius, seu quadratorum,) 12. penningis, totidemque caseolis & Gallina (i. e. 8. Schilling-Pfennigen, der langen, und 12. Pfennigen / nebst 12. Käsen und 1. Fastnacht-Hennen) constantem. Ex quo clarum est, pluribus, quam 12. Penningis tum temporis valuisse Solidum. Comparabatur olim ille census 1. fl. 43. Cruc. florenus autem unciali, qui & ipse 60. efficiebat Cruciatis. Summa adeo totius census in ære nostro complet 3. flor. 26. Cruc. Aqua summula 18. Cruc. pro Caseolis, & 12. Penningis, Gallinæ & pretio, subtractis, solido cuilibet 20. Cruciati nostro pecuniæ erunt adjudicandi.

thun. Und ist hinwiederum zu wissen, daß die Schillinge sich reguliren nach den Pfennigen; gute Pfennige / gute Schillinge; geringe Pfennige / geringe Schillinge. Corruptis adeo Penningis, seu denariis, Halerisque, quod Sec. XIV. & sequentibus magis magisque factum, non potuerunt sane & Marcæ & Libræ, cumque iis Denariorum & Halerorum corrumpi, perdique, solidi. At ne numerus quidem Solidorum vicinarius semper constitit Libris, Marcisque. Paulo ante diximus Imp. Ludovicum Bavarum ad A. 1320. Solidos 36. adjudicasse Marcæ. Carolum IV. vicissim, & A. quidem 1352. Marcæ solidos Halensium 31. & Haleros 4. Ad An. denique 1385. Imp. Wenceslaum Marcæ Norimbergensi Schillingos tribuisse 49. & 4. Haleros docuimus. Circa A. 1428. Imp. Sigismundus Norimbergensibus (quibus præter Florenos Hungaricos & Rhenanos, ut & Haleros, Penningosque (Pfennige) cum Helbingis (Helblinge, Heller, vulgo dictis) nullum aliud numum genus eo tempore in usu fuit,) jus concessit fabricandi Schillingos, quorum 86. Marcam constituerent, *) Ex quo patet, quod in primæva numorum puritate Denariorum, Halerorumque solidi sequiorum seculorum numerum haud æquarint. Quanta denique in valore suo decrementsa passi sint Solidi Sec. XV. & sequenti, ex communi numum decremento colligi potest. Apud Argentoratenses non nisi fenos cruciatis ex illo tempore valere cœpisse, & etiamnum valere, Auctor est paulo ante laudatus *Eisen-schmidius*: h) In Civitatibus aliis in Denarios degenerasse & grossos, tribus nostris æquipollentes cruciatis, constar. Utque

*) An, & quæ sit differentia Solidos inter & Schillingos? ex dictis patet. Patet etiam Solidos æque ac Schillingos peculiare monetæ genus aliquando constituisse.

h) Disquisit. de Pond. & Mensuris Veterum. p. 137.

Utque jam olim apud Gallos & Francos, teste *B. Schmidio*, i) diversum fuit solidorum pretium: ita Gallorum modernorum hujus generis numulos *duodenarios* esse, & nonnisi duobus valere cruciatis, novimus. k)

§. CXVII.

De Denariis veteris Romae medii ævi.

Multoties etiam in re numaria medii ævi *Denariorum* occurrat mentio. Eorum adeo *συνέσις* accuratior locum meretur, eumque haud postremum. Adde, quod solidorum, denariorumque eadem sæpe ratio, idemque valor. *) Utrum à *denis assibus æreis*, quos apud Romanos valuisse quondam dicitur a) an verò à *dando*, quod vult *Isidorus*, b) quia pro nummis decem imputabatur, nomen sortiatur denarius, non attinet fufius h. l. explicare, denariorum Germanorum, eorumque argenteorum, c) ratio dum expedienda est, & exponenda. Notum quippe, ex longo Romanorum numorum usu non invaluisse modo & apud Germanos denarios, sed & pretium stetit ad rationem denarii Romani, qui, juxta *Agricolam* & *Budeum*, d) octava uncia pars, ($\frac{1}{8}$ *Orthḡ Thaler*) fuit diurnumque apud Romanos peditis stipendium, uti apud Græcos *Drachma Attica*,

i) Lex. Eccles. P. I. p. 48. Conf. *Hübneri Staats-Zeitungs-und Conversations-Lexic.* in voc. *Schillinge*, ubi gentium complurium diversus *Schillingorum* valor exponitur.

k) Vid. *Fabri Thesaur. Erudit. Schol.* in voc. *Solidus*. De cetero complura de *Solidis* $\alpha\lambda\iota\sigma\mu\alpha\tau\iota\sigma\iota$ colligit *du Fresne* in *Glossar. med. ævi Latinit.* Colligit & *Hachenberg*. l. c.

*) Conf. *Hachenberg*. Germ. med. diss. X. p. m. 367.

a) Vid. præter *Fabrum*, l. c. ad voc. *Denarius Priscian.* de *Ponderibus*, *Eisenschmid.* l. c. p. 124. & alibi, *Wedelius*, *Centur. II. Exerc. Med. Phil. Dec. I. VII. Tenzel. Bibl. Cur. Rep. III. p. 404. alii.*

b) Apud *Fungernum*, *Lex. Etymol.* p. 282.

c) Et aureos dari denarios, *Hachenberg* probat. l. c.

d) Apud *Hachenberg*. l. c.

Attica; e) plane ut hac ratione *XCVI. denarii libram XII. Unciarum constituent.* f) Quo posito libra & marca Colonienſis *VIII. Unciarum, LXIV. constabit denariis, totidemque drachmis, quas Quintlein, cum vulgo interpretamur.* g) *Et hac numi specie tributum exigī solitum,* notat *Grotius, ad Matth. c. 22. 19.* Erat autem adeo & *denarius Judæorum ad nostram monetam octava pars Joachimici.* h) De cetero cum apud Romanos magna denariorum varietas, ceu pluribus nos docent *Hoffmannus,*

e) Conf. *Tentzelius, l. c. p. 407. it. Hoffmanni Münz-Schlüssel, p. 1. 105.*

f) Verba sunt *Hachenbergii, l. c.*

g) Die meisten (hanc in rem scribit *Wedelius* apud *Tentzelium, l. c.* unter den Römischen Denariis, und sonderlich die Serrati, als die besten, wiegen ein *Quintlein*, und schreibet *Galenus* ausdrücklich: *Drachma est, quod Romani Denarium appellant.* Eben derselbe lehret auch, daß 8. *Drachmæ*, oder *Quintlein*, eine Unze machen. Nach unserer Münze halten viele den *Denarium* vor einen *Schreckenberger*; es ist aber besser numero rotundo zu sagen/ 3. Groschen schweres Geldes, oder einen halben *Ortho-Thaler species.*

h) Verba sunt *Fabri, l. c. f. 680. in voce denarii.* Also wenn *Matth. XX. commentatur Wedelius, l. c.* der Haus-Vatter mit den Arbeitern eines wird um einen Groschen, zum Tag-Lohn, so finds nach unserer Münze drey oder vierthalb Groschen/ wie viel man noch heut zu Tag den Tag-Löhnern zu geben pfleget. Der *Stater Matth. XVII.* wieget eine halbe Unze, einen Ebräischen Seckel, oder nach unserer Münze 12. Groschen. (Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel, P. I. 92.*) Die 300. Groschen *Joh. XII. 5.* betragen 37. und einen halben *Thaler.* Ein Pfund aber bestunde nur auf 12. Unzen, wie noch jezo bey der Medicin, nicht aus 16. wie jezo in bürgerlichen Gebrauch ist. Also betragen die 10000. Pfund *Matth. XVIII. 60.* Tonnen Goldes; und die 50000. Groschen *Akt. 19. 19.* machen 6250. *Thaler.* Conf. *Miri Arithm. sacr. p. 168. 178. & locis pluribus. It. J. H. Biblisch Real-Lexicon. & Bünting. de Monet. Sacr. Script.*

nus, i) Auctor der Nachrichten von den Sächsischen Groschen; k) alii; quid mirum si & Germanorum non ratione modo temporum, sed & gentium, multis varient modis. Sexcenta eorum genera, præter laudatum modo *Hoffmannum*, curiosorum oculis offert laudatus etiam modo Auctor der Nachrichte von den Sächsischen Groschen. Unam hic juverit ex iis, quæ supra dicta sunt, repetere distinctionem, qua in *maiores* dispeſcuntur, de quibus hætenus, & in *minores*, quos penningos plus simplice vice diximus, & bracteatos. In horum Classen referimus cumprimis, quos paulo ante laudavimus, Penningos Ratisbonenses, quosque nostro hoc ævo *Grossos* salutamus Cæsareos, tribus nostris cruciatis valentes. Idem nempe fatum denarii Germanorum experti sunt, quod alia numorum genera sunt perpeſſa, ut in valore & pretio suo nullo non seculo ſequiori defecerint. Ne dicam, quod *Polonorum Grossi* nostro hoc ævo Cruciatu redimuntur. Celebritatem vero maxime nacti sunt, Bracteatis seculo XV, exulare jussis & ex-
termi-

i) Alter und neuer Münz-Schlüssel/ P. I. p. 105. ſq.

k) p. 2.

l) Quos superius ævum denarios vocitavit, inferius *Grossos* dixit, à Latinis petita voce. *Grossi* (ſcribit *Schlegel*. de Nummis Saalfeld. lit. Q. 4. a. fuerunt appellati, respectu Bracteatorum. Originem illi suam ex Italia per Bohemiam traxerunt, ad Silesios, Borussia & Saxones mox deferendi. Unde diese (pergit Auctor der Nachricht von den Sächſiſch. Groschen/ p. 16.) A. 1296. gemünzte Böhmiſche Groschen, nach dem Werth der Schillinge, auf 12. Pfennige geſchlagen, ſind zum Unterschied des vorherigen dünnen und hohlen Geldes *Grossi*, auf Teuſch Groschen/ das iſt groſſe und dicke Pfennige genennet/ und benahmet worden; womit als der größten Münz-Sorten, biß gegen das Jahr 1500. da zuerſt die ganzen, halben und vierthels Thaler aufgekommen, alle Handlung geſchehen.

terminatis, magna copia furrogati. Qua de re pluribus infra. m)

§. CXVIII.

Et *Turonenses* numos, quos vulgo *Turnosen*, it. *Tornes*, *De Numis Turonensibus, Turnosen / vulgo dicitur.* cum *Frisio* salutant, ab urbe *Turono* a) in Gallia, ubi primum circa A. 1300. cusi perhibentur nomen fortitos, Germanos olim adamasse constat. Denariis eos multi accensent. Quid quod *Frisius* b) de iis scribere haud veretur: Die Groschen sind meines Erachtens aus Frankreich (von den Turnosen) entsprossen, da die Mark Silbers in 8. Unzen, die Unze in 8. Groschen, die Groschen in 3. Pfennige, (Bracteatos) daß die Unze in 24. Pfennige getheilet wird, und der Grosch ein Quintlein oder Drachma-Gewichte, wie die Röm. Denarii auch gewogen. Quibus ex verbis & hoc simul patet, primâ Turonensium ætate, eorum pretium respondisse denariorum (majorum) pretio, & octava Joachimici parte (einen halben Orts-Thaler) valuisse. Adstimulatur *Hachenbergius* noster, ante inductum *Dalerorum* nomen, scribens, c) *magnus argenteorum numorum usus per Ger-*

G g 2

mani-

m) Plura de denariis medii ævi & recentioris exhibent præter *Hachenberg*, l. c. *du Fresne* in Glossar. Lat. med. ævi ad voc. Denarius, it. Grossus; & *Hübnerus* in Lexicis, ad voc. Groschen: ubi etiam de valore variarum gentium Grossorum multa occurrunt lectu & memoratu digna. Adde, sis, *Frisium* & *Schlegel*, ll. cc. Affinia sunt lectuque dignissima, quæ celeberr. *Kælerus* de Denario Petri in Anglia scite commemorat, *Histor. Münz-Belustigung*, III. Stück, p. 17. sqq. Conf. Entwurf des Lebens der Könige in England, p. 42. it. p. 78. sq.

a) Vid. *du Fresne*, in Glossar. Lat. med. ævi, ad voc. Moneta. It. *Frisius*, spec. Monet. p. 174.

b) p. 162. Conf. Auct. der Nachricht, von den Sächsischen Groschen, p. 15. It. *Hoffmannus*, l. c. p. 235. sq.

c) l. c. p. 373.

maniam fuit, qui Turonis in Gallia cusi sunt, **TURONENSES** dicti, & in Teloniis Rhenensibus **TOURNES**, quos varie ab interpretibus aestimari scribit Covarruvias, sed in **EXTRAVAG. PRIMA DE CENSIB. INTER COMMUNES §. PORRO**, ita examinari, ut duodecim argentei Turonenses efficiant **FLORENTINUM** aureum. Nec aliter multo sentit Bodinus, d) septem, inquit, denarii Romanorum, perinde ut octo drachmae Atticae uncium constituunt. Nos Grossum appellamus: qualis fuit Majorum nostrorum aetate **GROSSUS TURONENSIS**, argenti optimi regalis, cui tantum vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset. Addo, quod in foedere, quod Bernates cum minoribus pagis Helveticis sancivere, Grosso Turonensi stipendium peditis diurnum aestimatum, veluti Atticae Drachma Graecis, denarius Romanis diurnum peditis stipendium, juxta Pollucem ac Tacitum, fuit. Hinc non male Anonymus quidam, quem & supra laudavi: Wann ein neu Teutsche, oder Cölnische Marck fein Silbers, in 16. Lothen bestehend, und 64. Denarios majores, oder Turonenses, hingegen 160. Denarios minores, oder Regenspurger Pfennig haltend, auf 8. Gold-Gulden kommet, so wirfft ein Gold-Gulden 8. Turonenses aus. Et paulo post: Weil denen Reichs-Münz-Ordnungen nach, ein jeder heut zu Tag 24. Bazen geltend der Reichs-Thaler 2. Loth; it. 8. Turonenses ebenmässig 1. Unciam halten, so thun zwey Stüfftel eines Turonensis - 6. so genannte leichte Kreuzer 2c. Et Hoffmannus e) Und ist ein Stück (der Turnosen) nach den Reichs-Thaler zu 90. Kreuzern gerechnet, werth gewesen 15. Kreuzer, 2. Pfennig. Non amarunt autem solum, quod dixi, superiorum seculorum Germani numos Turonenses, sed & ipsi conflarunt. Testis est Schlegelius, f) qui prolato hanc
in rem

d) Flor. aureum superioribus jam tum seculis æquipolluisse Unciali argenteo, ponderis & bonitatis primariae, alibi dictum.

e) de Republ. Lib. VI. C. III.

f) Tr. de Numm. Gothani p. m. 29. §. XXVIII.

in rem Imp. Sigismundi ad A. 1428. Privilegio Civitati Francofurtensium concessio, ad verba; mögen schlagen und machen lassen silberne Münze auf solche Turnise, &c. commentatur: *Hos à Philippo Pulcro, in Urbe Turono, Galliæ conflatos imitati rursus sunt in Germania Francofurtenses, itemque postea Noribergenses, cujus urbis quippe Turonum aliquando videre mihi licuit. In Franckofurtensibus iisque primis quorum 84. marcæ, singuli verò denariis, seu Grossis nostris 3. equipollebant, passim legas: TURO-NUS FRANCOfurtensis, in area cruce conspicua; circa vero: SIT NOMEN DOMINI DEI NOSTRI BENEDICTVM;* Ab altera parte: *Moe Nova, medium areæ Aquila μονοκεφαλ. imperiali occupante, in circumferentiâ quadam, quam lilia undique circumdant. Hujus generis Turonensem delineatum videas apud laudatum modo Schlegelium. h) De cetero, ut nulla non veterum numorum genera insigne passa sunt inferioribus seculis detrimentum; ita & Turonenses integri non manserunt & incorrupti, sed sensim in valore suo decrecentes non nisi cruciatis nostro valent ævo duobus, denariorum, Grossorumque fata plus nimio experti. i)*

§. CXIX.

Florenorum etiam in Historia mediæ ævi numaria mentio frequentissima; quibus cum numorum suppletiorum minorum comparisonem non hodie magis quam olim, factam fuisse animadvertimus. Ita legimus in Constitutione quadam Imp. Sigismundi ad An. 1385. *Halensium numorum libram* Florenorum veterum, æque ac recentiorum, origo & valor. *(Pfund Heller) floreno æstimari debere ac valere. Sed, quo in-*

Gg 3

quis,

g) l. c. p. 236.

h) l. c. Tab. I. n. 26.

i) Haud adeo male Hoffmannus. l. c. Es ist aber damit gegangen, eben wie mit andern: dann sie dermassen geringert, daß sie kaum die Hälfte ihres ersten Werths mehr haben, Conf. Schlegel. l. c.

quis, jure florenos tribuas mediæ ævi seculis, cum paulo ante dixeris, Sec. XVI. initio adscribendos esse Solidos illos grandiores, Vallenses, seu Joachimicos, florenos, alios? Noli falli, ubi falluntur & fallunt, qui differentiam inter florenos nostros modernos, & Veterum aureos, aut ignorant, aut non curant. Altius juverit rem repetere & expedire. Aureos solidos & Romanos olim cudisse & Francos veteres, supra diximus. a) Cuderunt & Veneti, nec non Genuenses, Sec. XIII. b) à lemmate: *Sit tibi Christe datus, quem tu regis iste DUCATUS*, Ducatos (Ducaten) dictos. c) Utrosque mox imitati sunt Reges Hungariæ, Bohemiæ, Poloniæ, Daniæ, Sueciæ, Angliæ & Hispaniæ? Nec displicuit Institutum. Germaniæ Principibus, Civitatibusque, Sec. XIV. & sqq. Gloriosissimusque Imperator Maximilianus I *Ducatus Carentanus*, suis inscribi jussit aureis. Ut de *Coronatis*, seu *scutatis*, Gallorum numis aureis, & in Germanorum etiam commerciis notis, quique ad similitudinem Veterum Byzantinorum d) cusi, Ducatos pretio superant, e) nil moveam. Ad Italos redeo. Quos
inter

a) Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel* / P. I. p. 109. sqq. & 116. Ubi & valor pretiumque istorum Denariorum aureorum examinatur. Add. *Hachenberg*. l. c. p. 364. sqq.

b) Annum natalem Ducatorum vulgo constituunt 1280. Conf. *Hoffmanni Münz-Schlüssel*, P. I. p. 286. sq.

c) Nugatur *Polydorus Vergilius*, Lib. II. de Invent. Rer. C. XX. Ducatos, à Ducatu, quem Magistratum Longinus, Imp. Justinus in Italia Præfectus, primum instituisse fertur, appellatos, & sub finem Sec. VI. conflatos esse, contendens.

d) Byzantini (Byzantii, Bisantii, *Bezants d'or*) erant ducati aurei Constantinopolitanorum Christianorum Impp. usitatissimum medio ævo, per Germaniam etiam, monetæ genus, donec aurei Florentini, & post hos Rhenani, in illorum locum succederent. *Schlegel*. Tract. de Numm. Gothan. p. m. 19. sq. Conf. *Hachenberg*. p. m. 319.

e) De *Coronatis* aureis leg. *Hachenberg*. l. c. 372. *Hoffmannus*. l. c. p. 287. *Cangius*, Glossar. Lat. Tom. I. f. 1349.

inter *Florentini* numis suis aureis Germanorum Rhenensibus, (Rheinisch Gold: Gulden) æque ac modernis nostris Florenis argenteis proluserunt. Cuderunt autem istos suos aureos Florentini primum A. MCCLII. titulo 24. Cerasiorum, (Carrate) quorum octo unciam conficiebant. Inde & hodie in veteribus florenis observamus, eos exacte pendere Drachmam. Uni parti insculptus erat *lilii flos*, unde moneta nomen habet; in altera effictus S. Johannes Baptista. f) Scite adeo *Frisius*: g) die Lilien Gulden sind zu Ende, (Mitte potius) dieses Seculi (XIII.) zu Florenz in Italia geschlagen, in Deutschland eingeführt, und im folgenden Seculo (XVI.) dermassen gangbar und angenehm worden, daß der Handel dabey getrieben, wie jetzt bey dem Thalern, und die Pfand-Verschreibung auf Gulden gemeiniglich gerichtet, von etlichen kleine Gulden h) genannt, die um das Jahr 1350. i) ein Frankfurter Pfund-Seller gegolten. Diese Lilien-Gulden seyn von den Lilien und Aufschrift Florenus, *Floren*, geheissen; Dahero auch noch heutiges Tages die Gulden *Floren* genannt, und mit fl. angedeutet werden. Eadem fere, sed fusus, tradit *Hoffmannus*, k) Sec. XII. florenos hofce adscribens. Tradit & *Freherus*, l) tradunt & alii. m) Gulden & Guldiner vero quasi Goldiner, à Germanis postmodum ob materiam auream (Gold,)

f) Conf. *Cangius* in voc. Floren. *Schlegel*. l. c. p. 69.

g) Spec. Monet. p. 119.

h) Ad differentiam non aureorum modo Byzantinorum, Gallicorum, &c. qui lati audiebant Florentini, vid. *Schlegel*. l. c. c. 28. sed & argenteorum Sec. XV. & sqq. Uncialium, pretio illis æquipollentium.

i) Conf. Constitutio Imp. Wenceslai ad A. 1385. de qua supra.

k) Libr. laud. T. II. c. 1. von des Guldens und Gold-Guldens Namen und Ursprung/ auch was selbiger zu Anfang gegolten, p. 5. sqq.

l) In Tract. de re Monetar.

m) *Schlegel*. l. c. Auctor der Nachricht von den Sächsischen Groschen, p. 14, it. *Hachenberg*. l. c.

(Gold,) nuncupatos esse, nullus dubito. Qua vero ratione, inquis, & Florenorum Rhenensium nomine tractati sunt? Causam reddit laudatus *Hoffmannus*, wie sich aber n) scribens, zugetragen, daß besagte Floreni, (Florentini) an Schrot und Korn abgenommen, haben die 4. Rheinische Chur-Fürsten dergleichen ausmünzen lassen, welche man Rheinische Gold-Gulden genennet hat, worzu gekommen sind die Ungarische Gold-Gulden, o) so denen Ducaten an Werth gleich gewesen: Dahero noch der Unterschied unter den alten und neuen Gold-Gulden verhanden. *Degenerarunt illi, pulcre Hachenbergius, p) paulatim in Florenos, sive aureos Rhenenses, quos quatuor Principes Electores, Moguntinus, Trevirensis, Coloniensis, Palatinus, ineundis augendisque commerciis communi nomine signarunt.* Pretium quod attinet Florenorum aureorum, de quibus sermo nobis est, antiquorum, Rhenensiumque drachma eos constitisse primum, paulo ante diximus. Drachma autem (ein Quintlein) quartam partem semunciae, seu Lotonis, efficit. Hinc prono fluit alveo, optimum quemque florenum aureum, q) Ungaricumque, qui ducato comparatur, aureis admodum respondere aevi nostri imperialibus. Inde &, quem supra laudavimus, *Anonymus* ille, optimos quosque, (die besten Gold-Gulden) ducatis modernis, & duobus seculi nostri Uncialibus, 2. Reichs-Thaler in speciebus, ut verba ejus habent, simul & octo florenos Marcæ argenti puri, æquiparat. Intellectu adeo facile, qua ratione Imperator Wenceslaus, quod iterum iterumque repetimus

n) loc. cit. p. 5. sq.

o) Æquiparantur & in Constitut. Imp. Wenceslai ad A. 1385. Floreni Rhénani & Ungarici, ein guter Rheinischer und Ungarischer Gulden.

q) Optimum quemque dico: num qui subsequenter seculis prodire, haud pariter omnes ejusdem fuere ponderis ac bonitatis; pretio adeo minori, v. gr. 2. nostris Florenis & 50. Cruc. æstimandi.

timus, A. 1385. numorum Halensium libram floreno comparavit rhenano, & celeberrimus *Limneus* 4. nostrorum argenteorum florenorum tribuerit libræ. At vero non eadem semper ratio valoris & pretii superioribus seculis numorum aureorum cum argenteis comparatorum. r) Vncialibus argenteis pares sec. XV. habitos fuisse florenos, historiæ & antiquitatis monumenta probant. Sed & hoc probant, Vncialem, seu Joachimicum (ad A. 1582. s) non nisi ex 68. cruciatis constitisse, eodemque rerum articulo Ducatum (Zeggim seu Zeccin) 1. fl. 45. cruc. Florentinum vero 1. fl. 15. cruc. ejus temporis monetæ. Quod autem creverint mox pretia aureorum, factum esse ajunt, quod & indies fere auri inopia & numorum argenteorum, (quod supra etiam diximus,) adjuncto ære creverat corruptio. Diemeil die Silber-Münze, recte inquit *Frisius* c) nach der Hand und Schrot verringert; so seynd die Gold-Gulden dagegen gesteigert, und ungleich aufgenommen, dar-
H h aus

r) Vid. apud *Hoffmann*. l. c. p. 50. & sqq. Quæst. 14. Um wie viel dann haben die Römer das Gold gegen dem Silber höher æstimirt und geachtet? & Quæst. 15. Um wie viel ist das Gold gegen dem Silber vor Alters, vornemlich in dem verfloffenen XVI. Sec. gewürdiget und höher geachtet worden? Id quod nosse apprime utile est. Proportio, quæ ratione excellentiæ auri decupla olim fuit. (ut ne de septupla cum semisse dicam,) post duodecupla, mox quincupla, sedecuplam nostro ævo, quo Ducatus, seu drachma auri 4. florenis & 10. 12. Cruc. æstimatur, excedit. Weil die alten gute Ducaten, inquit *Hoffmann*. d. l. und fast alle Gold-Gulden, schier allerdings verlohren, — als hat man um der Ursach willen 15. Marck fein Silber gegen ein Marck Goldes, ein Ducaten auf 3. fl. (ja wohl auf 4. fl. und höher,) geachtet/ 2c.

s) Conf. Tab. publ. sub rubrica: Verzeichnuß der groben Münz-Sorten, wie die von A. 1582. biß auf unsere Zeiten gestiegen/ und gefalsen, auch valvirt worden.

c) Libro laudato, p. 119. Conf. *Schlegel*. l. c. p. 69. H. Auctor der Nachricht von den Sächsischen Groschen, p. 14.

aus erfolget, daß den Gold-Gulden eine genannte Zahl-Münze gesetzt worden, nicht höher geltende. Ex quo vero mox & id damni sequutum, ut quum floreni, non in auro, seu natura, quod ajunt, amplius, sed numis corruptissimis argenteis persolverentur, compensarenturque, ad tanto etiam minus pretium illi redigerentur. u) Hinc, ne pejus magis magisque resrueret, cavendum statuit Gloriosissimus Imp. Ferdinandus I. decreto publico, x) ut in pretio Floreni ejus temporis argentei unius, cruciatisque 15. (uff fünff Ort eines Gulden) valor aurei solidi acquiesceret. In den Nürnbergischen Statuten, addit Hoffmannus, z) findet sich der Gulden Stadt-Währung von 20. Batzen und 20. Pfennige darauf; 2c. 22)

§. CXX.

De Florenis
argenteis
Uncialibus,
seu Thaleris,
eorumque
prima
origine.

Varium & mutabile semper pecunia aut moneta potius. Testis est vel una paulo ante laudata Tabula monetaria. Quos in auro florenos secula dedere XIII. XIV. XV. posterius ævum in argento exhibuit; uti Romanorum olim solidos aureos Franci rerum potiti, eorumque successores, in argento repræsentarunt. Repræsentarunt autem primum Florenos A. 1485. ex metalli fodinæ Schneebergensis redditibus perquam benignis Saxonix Duces, Elector Ernestus & Albertus, frater, & quos

u) Dahero seynd auch die Worte, scribit Hoffmannus, lib. cit. P. II. p. 6. Rheinische Gulden/ (zum öfftern) von Gulden in Münz/ nicht in Gold zu verstehen, absonderlich in Verschreibungen de Florenis Usualibus. &c.

x) Münz-Edict, de A. 1559.

z) l. c. p. 7. locisque aliis compluribus. Quis vero omnes mutationes verbis paucis queat complecti?

22) Obiter hic nota: omnem omnium seculorum florenum in partes sexagenas, quas Schocke vocant, olim fuisse divisum. Quas partes inferius ævum Cruciatos apud nos vocare consuevit.

quos conflari curarunt Unciales, Grossos valentes aureo, Gulden-Groschen, it. dicke Gulden-Groschen, appellarunt: *Tota quippe res pecuniaria teste Mascovio a) in Saxonia Grossis olim continebatur, ipsique aurei, ut passim judicavimus, certa Grossorum summa aestimabantur.* Adstipulatur ætati Mollerus: b) Zum Gedächtnus der Theilung in die Lande sind diese Zeit (A. 1485.) zum allerersten ganze Stück Silber, unter beyder Fürsten Bildnussen und Namen gemünzet worden, die man anfänglich 2. köpffichte Gulden-Groschen / weil einer so viel / als ein Rheinischer Gulden gegolten / 2c. genannt. Deme zu folgen, (addit Hoffmann. l. c. c) haben die Fürsten zu Meissen auch dicke Pfennige mit den 3. Angesichtern und den langen Haaren nach dem 1500. Jahr auf den Anna Berg schlagen lassen, 8. auf die Marck, zu 15. Loth ins Feine. Addo denique & *Albini* Testimonium: d) die Thaler, ehe sie den Nahmen vom Thal e) bekommen, sind Gulden-Groschen genennet worden, derhalben, daß sie so viel gegolten, als ein Rheinischer Gulden / und zu münzen angefangen von den Schneebergischen Bergwercken, unter Churfürsten Ernst und Herzog Albrechten. Mutati vero

Hh 2 mox

a) *τῶν ἰσορριζωτάτων*, de re Monetaria, p. 51. §. 17.

b) In Annal. Fribergens. p. 125. Conf. *Knauts* Altzellischer Chronic, 7. Theil, p. 44. Annal. & Auctor der Nachricht von den Sächsischen Groschen, p. 18.

c) P. I. p. 282.

d) Meißnische Berg-Chronic. p. 44. sq.

e) Thalerorum, qui inter numos argenteos principem obtinent locum, etymon unde profluxerit, auctores non conveniunt. In voce vernacula Adler, quæ avium princeps in compluribus comparet Uncialibus, transpositis prioribus literis, sunt, qui quærunt. A Tunica Talari, summorum Principum amiculo, alii nomen petunt. At rectius sentiunt, qui à Valle Joachimica, Joachims Thal, Bohemiæ loco, ubi Uncialium plurimi percussi primum fuerunt, vocem derivant. Conf. *Hoffmannus*, l. c. p. 281. sq. it. p. 149.

mox & Novi nominis rationem perquam clare tradit *Mollerus*, f) die Gulden-Groschen, inquiens, wurden nach der Zeit Thaler-Groschen, oder Thaler von Joachims Thal, benennet, da dergleichen ganze Stücke mit St. Joachims Bild in grosser Menge geprägt worden, und der neue Namen davon auffkommen. g) Et inde etiam factum, ut Unciales omnes nostro hoc ævo Thaleri, Vallenses, & Joachimici salutentur, à potiori denominatione, quod solet, accepta. Conflati autem isti primum sunt, teste *Hachenbergio*, A. 1519. Comitum Slikensium Insignia, & St. Joachimum Abbatem parte una, altera v. Leonem Bohemicum præferentes, i) Slikensium exemplum, cum ea numorum forma perquam commoda haberetur, mox Imperator & Rex Ferdinandus, Germaniæ item Principes, deinde Sueciæ, Daniæ, Poloniæ Reges sequuti fuere; eminuere autem *Philippici*, Hispanici Thaleri, quos *Regales* vocant. Quo in flore Vallensium seu Thalerorum, primum Uncialium istorum nomen Florenorum, der Gulden-Groschen, &c. tantum non omne evanuit.

§. CXXI.

f) l.c.

g) Conf. Auctor der Nachricht von den Sächsischen Groschen, p. 143. ubi cum primis notanda verba: Die Gulden-Groschen, jeder à 2. Loth Silber, wurden anfänglich A. 1485. als Gedächtnis- und nachher A. 1500. als Current-Geld geschlagen, auch seither A. 1519. da die Jochems. oder Schlickens-Thaler Münze unter den Nahmen Thaler-Groschen bekannt worden / schlechthin Thaler genennet.

i) Haud equidem ignoro Schlikensium Thaleris prolusisse Unciales Maximiliani I. A. 1479. conflatos; prolusisse etiam Archiducis Sigismundi Austriaci, A. 1484. percussos; quibus addo ejusdem ponderis solidos Wilhelmi Senioris, (Medium alii salutant) Hassi, ex Palæstina reducis, A. 1502. fabricatos. At omnes isti numi Memoriales potius quam Usuales sunt, numeroque pauci. Conf. *Hachenberg*, & *Hoffmannus*; it. *Winckelmann*, Chron. Hass. p. 43.

§. CXXI.

Abolito, aut spreto potius, pristino uncialium nomine, *De Floren-*
 novoque, quod Thalerorum est, passim recepto, ne omnis pla-
 ne veterum Florenorum aboleretur memoria, ad solidos se-
 munciales, sub initium Sec. XVI. primum cusos, Florenorum *rum Semun-*
 transiit illustre quondam nomen, quod etiamnum durat. Mo-
 res nempe seculi vel ipsa imitatur pecunia, splendidos titulos
 in vilitate sua ambiens. Sie werden, scite noster *Hoffmannus*,
 a) dahero Gulden genannt, weil vormalß die Rheinische Gold-Gul-
 den nur auf einen Gulden gemünzet, und vor 60. silberne Münzen,
 welche heutiges Tages Gulden-Groschen genennet worden, darauf
 die Zahl 60. stehet, einen Gold-Gulden gleich geachtet worden sind.
 Prodiere autem primum semunciales floreni argentei A. 1500.
 sub titulo & nomine der heilen und halben Gulden-Gros-
 schen. Testis adest cum *Schlegelio* b) *Frisius* c) cujus verba
 iunt: A. 1500. haben die Fürsten von Sachsen Friederich / Jo-
 hann und Georg sich vereiniget, Gold-Gulden von 21. Schne-
 bergern, d) hele und halbe e) schlagen zu lassen, welche die
 ersten Thaler gewesen, mit den 3. Angesichtern und langen Haaren,
 2c. Et cum non ita longe post floreni priores Unciales Thale-
 rorum nomen fuere sortiti, in Semuncialibus florenorum
 Hh 3 hæsic

a) l. c. p. 280. sq.

b) Tractat. de Numm. Gothanis, p. m. 101.

c) Spec. Monetar. p. 128. Conf. Auct. der Nachricht von den Sächsischen Groschen. p. 80.

d) Ad voces hele und halbe commentatur modo laudatus *Schlegel*. l. c.
 Hi ipsi sunt semi-floreni-Groschi halbe Gulden-Groschen, s. halbe Thaler.e) *Hoffmann*. l. c. p. 148.

hæsit nomen, cum semi-thaleri vocitarentur antea. Thaleri A. 1623. & sqq. Cruciatis 90. æquiparato, novi isti floreni in Saxonia vulgo *zwey Drittel-Stuck*, & dici & scribi consuevere, *Reichs-Gulden* ut plurimum alibi & vulgo dicti. Quilibet autem, & statuum quidem Imperii tantum non omnium, semi-Thaleri, 45. Cruciatis antea æstimati, Thaleri solido ad Cruciatos 120. haud ita pridem æquiparato, 60. Cruciatorum valore digni sunt habiti. Quo facto & ipsi numi aurei insigne pretii accrementum proportionem cum argento sedecupla, ratione pretii admissa, non potuerunt non prætere, & indipisci. De cetero antiquissimi, quos ego quidem viderim, Floreni semunciales Saxonum sunt, & semi-Thaleri Halenses, A. 1542. & 1545. conflati.

§. CXXII.

De Cruciatorum, der Creutzer/

Et de *Cruciatis*, *Cruciferis*, *Crucigeris*, (vulgus *Creutzer* vocat,) quorum in explicanda re numaria mediæ ævi multoties mentio fit, tria dicenda sunt verba. Numos per antiquos judico, nomen multo recentius. Halenses in Suevis *numos signo crucis* (*Creutz & Häller* inde dictos,) & in digitos erectæ manus notatos Sec. XIII. excudere cœpisse supra diximus. Diximus & civitates in Suevia, Franconia, & ad Mœnum, Rhenumque complures, ejusdem commatis in immensa conflasse copia. Et eos ipsos numulos omni Germaniæ longe acceptissimos, quin à signo crucis *cruciatos Creutzer*, vocavit vulgus, idque dictu audituque pergratum jucundumque a) inter Christianos nomen, ad plerosque omnes ejusdem valoris & pretii numos transierit, eo minus dubito, quo frequentior dictis in locis eorum usus pariter & adpellatio. Nec pretium aliud

a) Vid. *Hübnerus*, *Handels-Lexic.* p. 440.

aliud iis tribuo, quam Haleri mediæ ævi, ad seculum usque XV. habuere. Habuere autem denarii minoris, quem tres nostri ævi valent cruciati, aut Grossus, quem dicimus, Imperialis: cujus generis numuli 20. Solido, 240. vero Halerorum libræ adscriptos novimus. Sexagenas postea Florenorum quorumlibet partes, rejecta voculâ Gröschlein, Creutzer, fuisse nuncupatas ex dictis patet. Distinctio Cruciatorum in Francicos, gute Creutzer, & vulgares, lippis nota est & tonsoribus. Nec, quos cruciati bini nostro ævo conficiunt, Albos, Weiß Pfennige, nostris quam superioribus seculis, notius numum genus, ^{Alborum, der Weiß Pfennige,} silentio prætermittendos arbitror. Denarios ex ære alios, alios argento cuderunt veteres. Illos à colore *nigros*, hos, *albos* vocarunt. Denarium nigrum Græci inferiores dixere *δυναρίον ἄσπερον*, unde hodierni *Asperi* Turcorum, Græcorumque sunt. b) At *Album* illis erat *δυναρίον λευκόν*. Uterque & in Britannia medio ævo in usu fuit. c) In Belgium delatus iste numus, ore Gallorum *Blanc* & *Blanca* vocari maluit. In Germania vero ad Rhenum in Suevia, Franconia, alibi, locum fortitus sequioribus seculis, immane quantum à pretio suo antiquo, quod Rege Henrico octo constabat denariis d) discessit, fatum expertus, quod plerique numi antiqui omnes successu temporis experti sunt & perpeffi. Passi autem procul dubio sunt *denarii albi* insigne hoc detrimentum in computationem relati *Batzionum*, ut vocat *Hachenberg* e) seu *Baccorum*, ^{Batzionum, der Batzen; der Tazen.} quod

b) Vid. *Leonclavius* Pandect. Turc. p. XVIII. & *Busbequius* in Epistol.

c) Teste *Cambdeno*, Lib. I. Histor. Britann. ita autem ille: Tunc temporis currebat in Britannia moneta, valente quolibet albo argenteo sex denarios Turonenses, & parvi *denarii nigri* currebant &c.

d) Conf. *Hachenberg*. l. c. p. 375. it. 367.

e) Id. l. c. 374.

Obolorum-
que origine
& valore
antiquo.

quod genus numorum frequens admodum nostra ætate per Sueviam, Alemanniam, Franconiam, &c. Sec. XVI. maxime invaluit, à *Bernatibus*, (aut *Salisburgensium* potius *Præsule Leonhardo A. 1495.*) primum introductum, f) & signo *Urſi*, cujus catulos vulgo *Bäſle*, vulgus adpellat, g) notatum. Agmen claudat mediæ Germaniæ numorum & quantitate & pretio postremus omnium, *Obolus*, seu *siliqua*. Qui uti minutissimum numi genus apud Romanos quondam erat: *nam nihil obolo minus majusque talento*: ita & exiguo semper pretio apud Majores nostros fuit, sex obolos uni *Drachinæ* tribuentes. *Obolorum* vicem hodie apud nos sustinent *Penningi*, *Pfennige*, ut vulgo vocantur, nobile quondam monetæ genus, nostro vero ævo ne obolo quidem dignum.

§. CXXIII.

Duratio &
Abolitio
Bracteato-
rum.

De valore *Bracteatorum*, & ὡς ἐν παρόδῳ, aliorum mediæ Germaniæ numorum, variisque eorum computandi, inque certas summas colligendi, modis, pro ratione instituti, & brevissime quidem, egimus. Restat ut & pauca de *Duratiōe* & *Abolitione* eorum dicamus Primam *Bracteatorum* ætatem Seculo X. (aliis non *Carolo M.* modo, ejusque posteris, sed & multo superioribus seculis, eos vindicantibus; aliis contra ea seculo demum

f) Id. l. c.

g) Vid. *Matthesii* Sarepta Homil. XIV. daß also die Baken, addit *H. Hoffmannus*, l. c. p. 235. ihren Namen von der Figur des Bären haben; gleichwie die Baken davor A. 1495. zu *Salzburg* mit einer Ruben geschlagen, *Rubener* genennet worden sind. 2c. Als welche im gedachten Jahr, unter Bischöffen *Leonhardo*, im Werth auf 12. Pfennige gerechnet am ersten in Vorschein gekommen. Id. p. 147.

h) Conf. Programma nostrum de Præcepto sæpius commemorato. Ad. Act. Francon. IX. Sammlung. p. 644. sq.

demum XII. tribuentibus,) supra adscripsimus, quo, & subsequentibus quibusdam, cum numis solidis in usu illi fuerunt, & numorum suppletiorum vicem sæpe sustinuerunt. Se- culis XIII. & XIV. solidis magis magisque evanescentibus, soli fere (Bracteati) regnarunt, & mox plurimam partem admix- to ære (id quod & ex Imperatoris Wenceslai Præcepto paulo ante à nobis allegato satis superque dispalescit,) corrupti in publicum prodierunt. Donec tandem aucto metallo nobi- liori, auctis etiam melioris & elegantioris artis magistris, scul- ptoribus & artificibus, instrumentisque mechanicis utiliori- bus inventis, & indies melius excultis, ad numos bilaterales & Solidos, Grossos, quos dicunt, cumprimis a) animum adpu- lere, quibus cudendi numos jus suppetebat & potestas. Sua- sit non minus Bractealium, quam diximus, abolitionem ipso- rum fragilitas, qua factum, ut non modo quotidiano usu detri- tis multum decederet, sed & haud pauci omnino diffringeren- tur, fragmentisque istis suis parum prodesse habentibus. Ac- cessit deportandi incommoditas: siquidem cum non apte satis in certis etiam thecis, loculisque asservantur plerique eorum de- portando inter se commixti, ac collisi, in fragmenta & particulas non poterant non abire & diminui. Hinc & factum esse perhi- bent, ut, quod *Dn. de Ludevvig* b) pluribus refert, certa strue & serie compositi, certoque numero in fasciculos quasi constructi & colligati in usum commerciorum circumferrentur. c) Quid?

*Abolitionis
Causa.*

Ii

quod

a) Vid. *Hoffmann, Münz-Schlüssel*/ p. 140.

b) Libro multoties laudato.

c) *Olearius. Isagog. in Numroph. Bract. p. 16. De Sexagen. Gross. vul- go Schock Groschen*, quæ dici hic possent obiter, ex instituto tra- ctat Auctor der gründlichen Nachricht, von den Sächsischen Gro- schen. Conf. *Frisius*, l. c. p. 133.

quod & certæ bursæ, in quibus citra damnum colligi possent & componi, parandæ erant & comparandæ. d) Et damnum denique accessit, quod possessoribus, ditioribus cumprimis, non evitandum fuerat: siquidem istæ lamellæ quovis decennio renovandæ, seu cum novis commutandæ erant; quoties vero renovabantur, non nisi XII. numi novi pro veteribus XIV. ceu supra diximus, *cambiebantur*. e) Alias, quas laudatus sæpe *Hoffmannus* addit, f) causas, taceo.

§. CXXIV.

*Numorum
novorum,
eorumque
bilatera-
lium, ele-
gantiorum
que cause.*

Quæ rationes satis certe prægnantes sunt, quod & quare cum Sec. XV. finem quoque suum sortiti fuerunt numi Bracteati & cavi, novique, & ii quidem solidi, sunt producti: Et quid ni producti sint, cum & (quod *διὰ βραχέων*, ob rei dignitatem repetere liceat,) locis in Germania compluribus nobilioris metalli venæ multo, quam ante, ditiores, repertæ
exti-

d) *Hoffmannus*, l. c. p. 225.

e) *Olear*. l. c. p. 17. *Hoffmann*. l. c. p. 132.

f) Ita vero iste: Nachdem nun solche Pfennige an mancherley Orten, in Clöstern, Abteyen, Stiftern und Städten hin und wieder, durch Fürsten und Herren vielerley geprägtes, und mancherley Figuren von Rosen, Lilien, Fische, Töpffen, Cränken, Wappen und Bildern darauf geschlagen worden, daß nicht wohl möglich alle zu erzehlen, welche auch so gar gering und in ihrer Substanz dermassen abgenommen, daß sie dem Schein nach / gar zu Kupffer worden: sind nicht nur allein sehr viel von der Obrigkeit abgesetzt, und aus dem Gebrauch gekommen; sondern auch selbst von denen Reichs-Ständen vor gut angesehen worden, selbige einzuziehen, hingegen nahmhafter Pfennige (Münze) nach jedes Landes Herbringen, gehen und schlagen zu lassen. 2c. l. c. p. 226. it. p. 224. paulo post: wie dann schon vorhero viele Pfennige durch die Böhmische/ Goslarische/ Meißnische, Hessische Groschen verdrungen worden, daß sie ganz aus den Gebrauch gekommen.

extiterint, & apertæ quamplurimæ, magnæque passim effossæ opes? Accedebant ex orbe novo eodem adhuc, mox & sequente seculo, tantum non immensi Thesauri, ut causa amplius subesset nulla, quare tam parce uterentur summi Principes in excudendis numis, argento cumprimis, & auro. Nec nulla novorum eorumque solidorum elegantiorumque fabricandorum causa putanda bonarum literarum, (quibus omnium rerum elegantiam debemus,) ac artium fabriliū subnascens non infelix cultura; cujus beneficio (quid enim est, quod elegantioribus literis non debemus?) factum, ut discussa veteri barbarie, Artificum prioribus longe excellentior subnasceretur ordo, qui in Instrumentis ad rem monetariam facientibus, iisdemque novis, pristinisque longe præstantioribus fabricandis, apparandisque sedulo desudarunt, nihilque inexpertum reliquerunt. Principes præterea & Imperii Proceres, laudabili plane solertia ac æmulatione, inter se excitati laudi sibi duxerunt, antiquo Romanorum more numos suos Reipublicæ exhibere quam nitidissimos, majoribus suis *Φιλόκαλοι* magis & *Φιλόμεσοι*. a) Id quod curiosis superiorum seculorum Numismatum spectatoribus scrutatoribusque quam luculentissime dispalescit.

§. CXXV.

Et hæc quidem occasione Numorum Braſteatorum, Laminariumque quorundam Bilateralium antiquiorum, quos, quod in Præfatione dixi, haud ita pridem felix operariorum, cæmentariorumque, in effodiendis ruderibus, & moliendis jacientisque novarum ædium fundamentis, occupatorum labor, apud nos, inque vicinis agris Nordgaviensibus, in magna satis reperit copia, breviter dicta sunt: non quidem, ut exercita-

Li 2

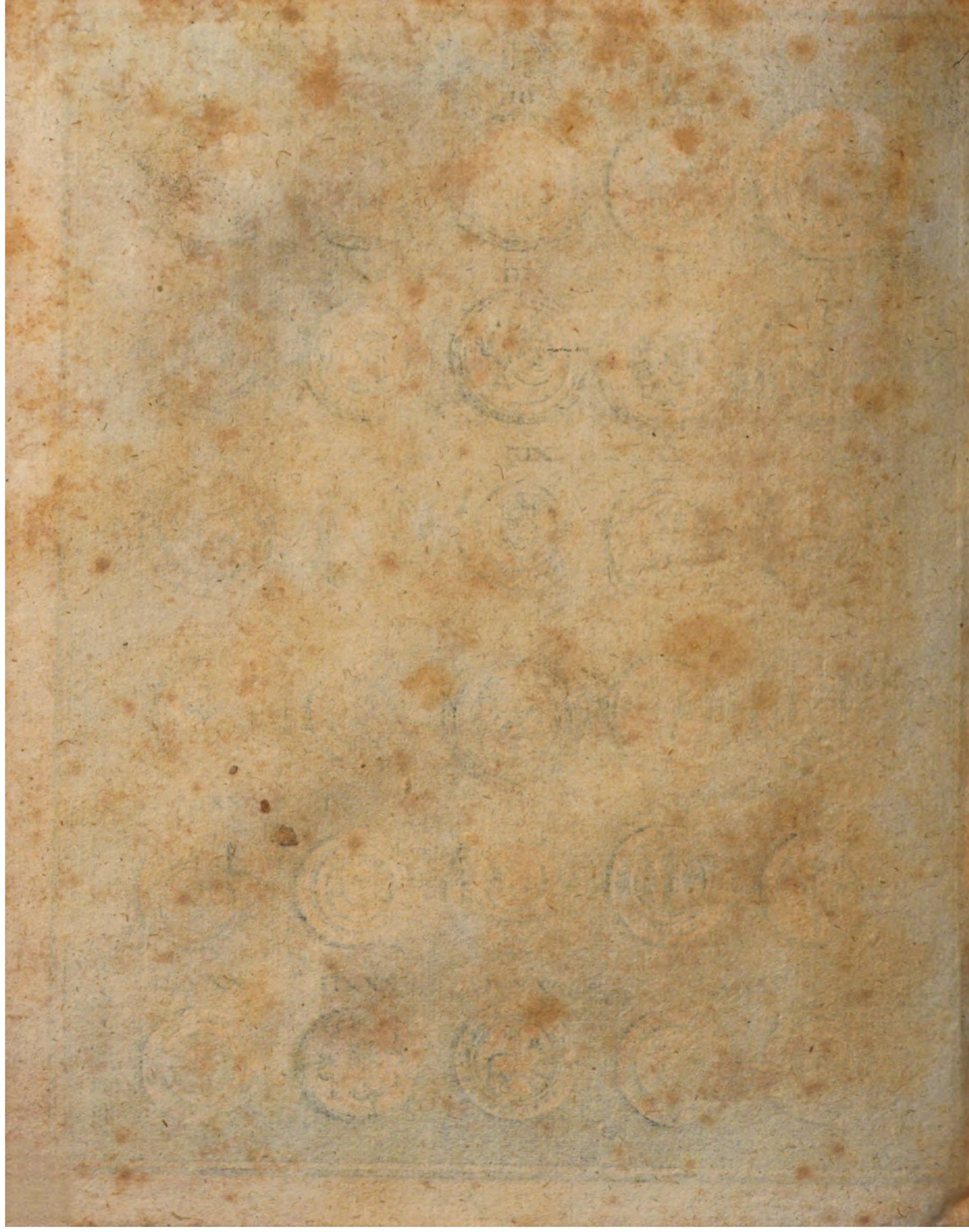
tos

a) Vid. I. P. Luckii Sylloge Numorum elegantiorum, Conf. §. VII.

tos in hoc studiorum genere viros eruditos, quæ nesciant, doceam, sed potius, ut rerum istarum deliciarumque studiosos certiores reddam, non in septentrionalibus modo terris, sed & in Franconia, vicinisque agris, in usu olim fuisse, (quod virum quendam celeberrimum, rei que veteris Germaniæ numariæ peritissimum, inficias ire supra dixi,) inque magna sæpe copia erui; eademque opera non unius generis Νομισματοφίλοις veterum Germanorum ostendam numulos, & mea de iis dicta sententia, ansam præbeam & occasionem, ut, quæ & ipsi sentiant, exponant, & sicubi forte erraverim, inque re dubia hæsitaverim, meliora me & eruditum orbem edoceant; inventis saltem, quæ habeant, addant. Quid? quod suffecerit mihi, si rei numariæ veterum Germanorum ignaros plane (quotus quisque enim est ex nostratibus, qui numos mediæ ævi cavos, Bracteatosque, vel viderit, vel luculenter satis & apte norit, & imperitum vulgus, in cuius manus ut plurimum primum incidunt, quæ cognoscenda sint, aut saltem cognitu digna, docere sciat?) instruam, & de ea quid habendum, quidve ambigentibus respondendum, suggeram. Nemo sane, quod sciam, ex Nordgaviensibus fuit, qui de numis patriæ suæ antiquis quicquam commentatus sit, aut æri eos incisos oculis exhibuerit; id quod tamen alibi alios in gratiam patriæ suæ fecisse constat. Æqui proinde bonique consule Benevole Lector! quæ hac quidem vice tibi exhibeo eaque aut comproba, si merentur, tuaque inventis adde; aut, si neutrum placet, meliora nos edoce.

F I N I S.

XXIX.

XXX.

XXXI.

XXXII.

XXXIII.

XXXIV.

XXXV.

XXXVI.

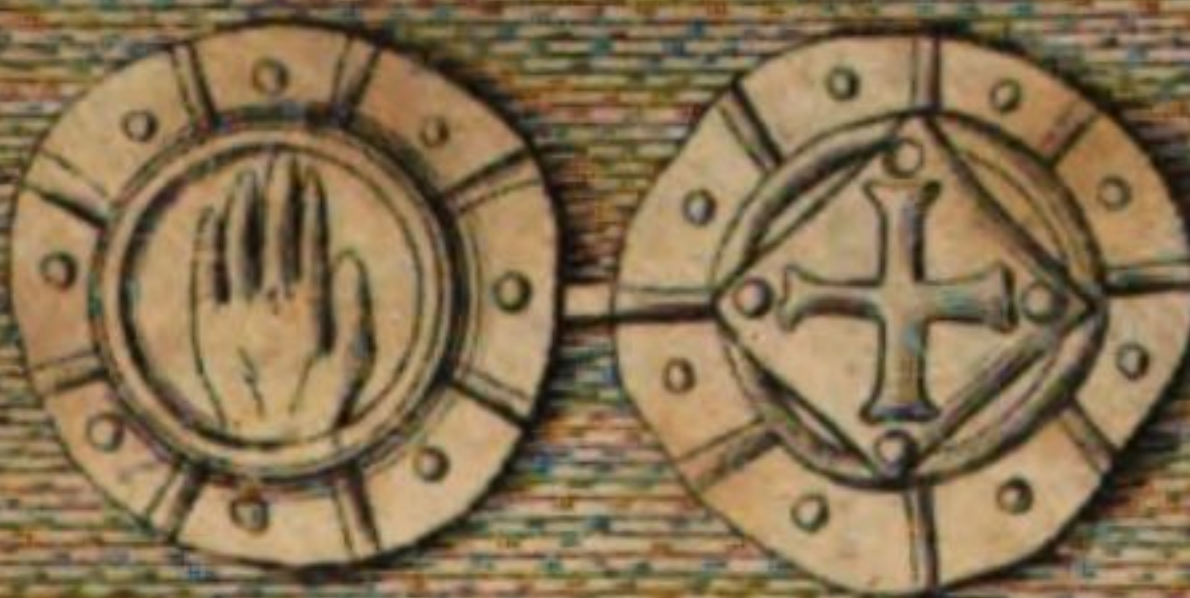
XXXVII.

XXXVIII.

XXXIX.

XI.

XLI.

XLII.

XLIII.

XLIV.

XLV.

XLVI.

XLVII.

XLVIII.

XLIX.

L.

LI.

LII.

LIII.

LIV.

LV.

LVI.

LVII.

LVIII.

LIX.

LX.

LXI.

LXII.

INDEX NUMORUM

in hac Commentatione explicatorum.

Num. 1. §. 28. 48. 49. 63. 73.
 N. 2. §. 28. 49. 63.
 N. 3. §. 45. 49. 63. 64. 66.
 N. 4. §. 75. 77. 83.
 N. 5. §. 75. 83.
 N. 6. §. 75. 76. 56.
 N. 7. §. 75. 76. 84.
 N. 8. §. 75. 84.
 N. 9. §. 69.
 N. 10. §. 56. 70. 75.
 N. 11. §. 56. 67. 68.
 N. 12. §. 56. 67. 68.
 N. 13. §. 75. 85.
 N. 14. §. 75. 85.
 N. 15. §. 63. 71.
 N. 16. §. 75. 76.
 N. 17. §. 27. in Not. 88.
 N. 18. §. 75.
 N. 19. §. 56. 77. 88.
 N. 20. §. 79. in Not. 88.
 N. 21. §. 28. 52. 56.
 N. 22. §. 52. 58.
 N. 23. §. 87.
 N. 24. §. 49. 75.
 N. 25. §. 60.
 N. 26. §. 52. 59.
 N. 27. §. 52. 57.
 N. 28. §. 57.
 N. 29. §. 49. 85.
 N. 30. §. 31. 49. 59. 91.

Num. 31. §. 60. 40. 56. 89.
 N. 32. §. 60. 40. 56. 89.
 N. 33. §. 52. 56. 79. 89.
 N. 34. §. 86.
 N. 35. §. 56. 90.
 N. 36. §. 56. 88.
 N. 37. §. 52. 54. 56.
 N. 38. §. 39. 40.
 N. 39. §. 54.
 N. 40. §. 76.
 N. 41. §. 20. in Not. 40. 76. 77.
 N. 42. §. 40. 50. 71. 76. 77.
 N. 43. §. 40. 63. 71. 76. 77. 82.
 N. 44. §. 49. 80.
 N. 45. §. 56. 63. 72. 78.
 N. 46. §. 56. 78. 79. 80.
 N. 47. §. 74. 90.
 N. 48. §. 50. 76. 91.
 N. 49. §. 50. 52. 91.
 N. 50. §. 91.
 N. 51. §. 91.
 N. 52. §. 43.
 N. 53. §. 20.
 N. 54. §. 74.
 N. 55. §. 47.
 N. 56. §. 115.
 N. 57. §. 50.
 N. 58. §. 115.
 N. 59. §. 52.

Sylla-

Syllabus Scriptorum Publicorum
M. J. O. ALEX. DOEDERLINI.

Disputationes Academicæ.

1. Dissertatio de *Θηριομαχία* Paulina, Græce conscripta & habita Altdorfii A. 1695.
2. Analeceta Philosophica, ib. A. 1699.

Programmata, quorum

1. Singulare, & Lubecensi, quod in Nov. Litt. Septentr. A. 1702. describitur, non abfimile Servatoris Crucifixi signum, in Templo Weissenburg. Primario conspiciendum, &c. exhibet fol. 1. pl.
2. Pastores Eccles. Weissenburg. Primarios, eorumque Vitas in scenam producit, fol. 1. pl.
3. Litteratorum quarundam gentium iniqua de Germanis judicium perstringit, fol. 2. pl.
4. Quæstionem, utrum nostrum, an vero Avorum, Patrumque ævum, Eruditionis & Ingeniorum gloria præstet? examinat, fol. 2. pl.
5. De *Φιλοπονία* in studiis litterariis necessitate & utilitate agit, 4. 1. pl.
6. Fossam CAROLI M. prope Weissenburgum peregrinantibus conspiciendam ostendit, fol. 2. pl.
7. Artem canendi Veterum, & Cantores Weissenburgenses exhibet, fol. 3. pl.
8. De Theologis Ecclesiæ Evangelicæ celebrioribus, qui primo hujus seculi septennio inter vivos esse desierunt, differit, fol. 3. pl.
9. Rectores Lycei Weissenburgensis sistit, fol. 2. pl.
10. Juventuti Scholasticæ in capeffendis Litterarum & Virtutis studiis animi contentionem, piamque æmulationem Clarissimorum Virorum præceptis, maxime vero exemplis, commendat, fol. 1½. pl.

11. Magni Principis, D. WILHELMI FRIDERICI, Marchionis Brandenb. Onoldini, Vitam brevem & multam ad Exemplum Posteritatis enarrat, fol. 2. pl.
12. Diaconos Ecclesiæ Weissenburgensis Evangelicæ in scenam producis, fol. 2. pl.
13. Weissenburgi in Noricis Historiam à variis variorum, cum Historicorum, tum Politicorum scriptorum, erroribus & mendis liberat, fol. 1. pl.
14. De Conditoribus Weissenburgi in Noricis agit, Pagisque Veterum Germanorum annumerata Nordgavia, (*Nortgouue* olim dicta,) Weissenburgo in ea locum suum, præviis testibus fide dignis, asserit, fol. 1. pl.
15. Unde Weissenburgum Nordgaviæ nomen hauserit suum, quoque sensu vox *Burgus*, seu *Burgum* in Veterum scriptis accipiat? disquirat, fol. 1. pl.
16. Prima Civitatis Weissenburgi initia, quæ obscura admodum, evolvit, & de veterum Pagorum, adeoque Nordgaviæ Præfectis (*Gow-Richtern*) & Præfecturis (*Gow-Richterschafften*) differit, fol. 1. pl.
17. A CAROLO M. aquarum Almoni (*der Alte-Mühl*) & Raze (*der Rehat*) beneficio, Danubium & Rhenum juncturo Weissenburgum primam sortitum fuisse celebritatem; quaque regiminis forma gavisa olim fuerit Civitas, docet, fol. 1½. pl.
18. Legimen *Pagarchorum*, seu Præfectorum Pagorum Veterum (*der kleinen Staaten in Deutschland*) nec non Comitum Centenarum, s. *Centgraviorum*, pluribus exponit; quæque causa sit, quod in Historia Germanorum antiqua, Nordgaviæ cumprimis, multa scitu digna in obscuro lateant, tradit, fol. 1. pl.
19. Weissenburgi antiqui limites describit, & varia, quæ olim perpessa fuerit civitas, fata commemorat; omnes denique & rivos, agros ejus alluentes, enarrat, fol. 1. pl.
20. Antiquitatem Civitatis Weissenburgi, quam dubiam quidam reddunt, pristinumque rerum statum uberius, explicat, defendit ac illustrat, fol. 1. pl.
21. Auctoris Anonymi der Nachrichten von einigen Fränkischen Reichs-Städten, aliorumque fide dignorumque scriptorum, de Antiquitate Civitatis Weissenburg. testimonia colligit & antiquæ Alemanniæ, seu Sueviæ urbem vindicat, fol. 1. pl.

22. Imperatoris *Conradi Salici* Præceptum, Weissenburgi traditionem à Duce Alemanniæ Ernesto II. factam concernens, ex *Udalr. Babenbergensis* Codice Diplomatico Historico-Epistolari MSto, eo-que Zwetlensi, excerptum recenset, & Annotationibus illustrat, fol. 2. pl.
23. Augustissimæ Domus BRANDENBURGICAE summa in Rem Litterariam cumprimis Merita exponit, fol. 1. pl.

MELETEMATA ex utraque Historia.

- I. Jubilæum Pastorale Viri quondam pl. Rev. *Jo. Mich. Hummelii*, τὸ ἵν' ἔν ἀγίῳ, quo Doctores Ecclesiæ Evangelicæ Jubilæi, Carm. Epico, in scenam producuntur, fol. 2. pl.
- II. Schediasma Historicum, Impp. P. ÆL. ADRIANI & M. AUR. PROBI *Vallum seu Murum*, die Pfahl-Heck, Pfahl-Rayn/ it. die Teuffels-Mauer, vulgo dictum, in Agris Nordgaviensibus. &c. conspiciendum exhibens, 4. 11. pl. Norimb. sumtibus W.M. Endteri Hæred. A. 1723.
- III. Slavonisch-Russisches Heiligthum, mitten in Teutschland; das ist: der grosse und heilige Martyrer Pheodor Stratilat, oder *Theodorus Dux*, aus einer in der Hoch-Adelichen Rieterischen Kirche zu Kalbensteinberg, unweit Weissenburg am Nordgau, aufbehaltenen/ mit Uralten Gemälden, und Slavonischen/ oder Alt-Russischen, Benschriften gezierten sehr alten Tafel; nach unterschiedlichen Menæis und Martyrologiis, so wohl der Morgen-als Abend-Ländischen Kirchen vorgestellt. 4. 18. pl. cum Figur. ibid. A. 1724.
- IV. Epistola ad Virum PerIllustrem. DN. C. J. IMHOFIUM, Megalomartyris Theodorici Stratelatis Vitam & Martyrium ex Imper. Constantinopol. Basilii II. Menologio Græco exhibens, 4. 1. pl.
- V. Inscriptiones Slavo-Russicæ Tabulæ per antiquæ Templi Kalbensteinbergensis, in Agris Nordgaviensibus, *D. Theodorum Stratilatem*, s. Ducem ejusque vitam & Martyrium, Imaginibus affabre factis exhibentis; cum Versione Latina, 4. 1½. pl. Tyrnav. Hungarorum, typ. Acad. per *Frid. Gall.* A. 1724.
- VI. Dissert. Epistol. ad Virum Illustrem, *D. Luc. Schræckium*, qua sinistram vulgi & literatorum quorundam de Generatione & Virtutibus *Patellarum Iridis*, der Regenbogen-Schüffelein, opinionem & commenta examinat & refutat Auctor.
- Inter *Ανεκδοτα* typis destinata prelum expectat Syntagma de *Meritis Germanorum in Litteras Græcas*, 1½. Alph.

F I N I S.

Emendanda.

In Breviario p. 4. lin. 3. leg. *Bracteatorum* lin. 18. l. *Figura* p. 6. l. 1. l. *Falco-*
nes p. 7. lin. 9. pro *in verbis* l. *inversis* p. 4. lin. 24. l. *illustrandi* p. 5. l. 1. post
e) *insere praebeat*, lin. 10. l. 1698. lin. 18. l. *Bracteatos* p. 12. lin. 8. pro *est* l. &
lin. 13. ante voc. *Epistola* ponatur sign. Parentesis (p. 14. lin. 17. l. *exhibebo* p.
20. lin. 30. *καρκαρόμωντες*, pro *μετα* l. *μεν* p. 21. lin. 23. l. *φιλάργυροι* p. 22. lin.
1. l. *si non ad* l. 11. l. *Fig. LIM.* p. 23. lin. 15. l. *Nec audiendi* lin. 24. l. *αὐξων*
lin. 37. l. *πρὸς* p. 25. l. 28. pro. *pone*, lin. 32. verba: *sed adversantur* -
ad p. 22. not. h) *spectant*. p. 26. lin. 31. l. *plura* p. 31. lin. 14. l. *Apotelesma* p.
33. lin. 27. l. *Ringmacher.* p. 34. lin. 14. l. *ὀνομασθεποισιμείον* p. 36. l. 20.
l. *diffringantur* p. 37. in margine lin. 3. l. *inquiritur* p. 43. lin. 6. pro *Sturmius*
l. *Menzelius* lin. 25. l. *Menzelium* p. 45. lin. 25. l. *Et solidos et* - p. 47. lin. 11. l.
wir finden dergleichen p. 48. lin. 2. l. *rejecta* p. 50. lin. 1. *omissa sunt* in margine
verba: *Origo & Progressus Bracteatorum qualis?* p. 52. lin. 27. pro *Langius* l.
Cangius p. 54. lin. 11. dele *Germanorum* p. 53. lin. 2. pro *ut* l. *aut* p. 56. lin. 12.
l. *bringen* p. 57. lin. 7. pro & l. *est*. p. 58. lin. 5. post voc. *dicitur* *insere m)* lin.
13. pro *de. l. d.* p. 61. lin. 30. l. *stupenda* lin. 31. dele *Eude.* p. 65. lin. 16. pro
Conf. l. *Add.* p. 66. lin. 16. l. *Carolingi* lin. 21. l. *Heer.* p. 70. lin. 23. pro *muß*
l. *unß* lin. 31. pro p. *scribe P.* p. 71. l. 22. l. *nostra* 11. p. 87. l. 4. l. *contempla-*
rique p. 93. lin. 16. l. *Post - Justinianorum* l. ead. post. voc. *numi* dele, p. 109.
l. 6. pro *arca* l. *area* p. 112. lin. 13. post voc. *exhibent* *insere numi* *Hamburgen-*
ses, *exhibent* p. 113. lin. 25. l. *adjectos* p. 115. lin. 1. l. *Bracteatis* lin. 12. l. post
Insigne, *idque* lin. 21. l. *duntaxat* p. 116. lin. 26. l. 400. p. 125. lin. 8. l. *arbi-*
tror l. 27. pro *cit* l. *est*, pro *destinat* l. *destruat*. p. 126. lin. 32. pro *um* l. *nur* p.
127. lin. 10. pro *contra* l. *comta* p. 129. lin. 3. l. *uno* p. 113. lin. 32. verba: *quod*
vero - *pertinent ad not. antec. c)* p. 136. lin. 18. l. *virgæ*. p. 138. lin. 23. post. *An.*
Chr. *insere*: 745. *Frehero in Annalibus*, *quos edidit*, *Francicis*, *An* - lin. 24. l.
in Chron. A. 747. p. 144. lin. 20. l. *eundem* lin. 21. post *baud* ponatur, p. 152.
lin. 24. post *maxime* *insere sacro minime* p. 155. lin. 11. dele *post* p. 163. lin. 4.
l. *Dominii* lin. 18. l. *posteris*. p. 164. lin. 1. pro *nur* l. *nun* p. 165. lin. 8. l. *Comi-*
tia p. 168. l. 21. l. *omnium* lin. 24. l. *Hassiac* p. 169. l. 30. l. *Arch. Officii* p.
170. lin. 3. l. *Spatam* p. 171. l. 7. pro *V* *pone v.* p. 172. lin. 14. pro *piscis* l. *pri-*
scis p. 175. lin. 5. l. *quidni* p. 179. lin. 10. pro *ac* l. & p. 185. lin. 10. l. *referant*
p. 186. lin. 15. l. *penitius* p. 187. lin. 8. l. *Bractsalium* p. 197. lin. 30. l. *abolita*
& *spret* a, *sola valeret*, *ac pretio splendoreque excelleret*. p. 202. lin. 2. pro *quum*
l. *quam* p. 205. lin. 8. post voc. *valoris* *insere ratione* p. 209. lin. 1. post voc.
erinnern sign. Parenth.) ponatur, lin. 6. pro *tum* l. *cum* lin. 10. pro *Ideo* l. *Ed.* p.
211. lin. 8. l. *temporis* p. 211. lin. 17. post voc. *minore* *insere unam*; p. 213. l. n.
14. pro *Huic* l. *Hinc*. p. 217. lin. 1. l. *Wimeresheim* p. 230. lin. 34. l. *Gallina*
pretio, p. 232. lin. 17. post voc. *fuit* *pone*, p. 235. lin. 16. l. *adstipulatur* p. 236.
lin.

lin. 8. l. *unciam* p. 238. lin. 12. tolle punct. p. 239. lin. 32. l. *Auctor* p. 240. lin.
30. l. *nam* p. 241. lin. 15. l. *an Korn und =* p. 242. lin. 6. l. *in pejus* p. 243. lin.
29. nota h) ad §. CXII. spectat. p. 249. l. 19. l. *asservarentur* p. penult. l. 24. l.
Regimen lin. 30. pro *omnes* l. *amnes* lin. 36. pro *dignorumque* l. *dignorum*.

NB. Quas Auctor uni Tabulæ destinârat numerum Figuras, in tres disparti-
tus est sculptor. Idem & laciniâs numerum & vacua à Figuris spatia non
æque ac Auctor in MSto observavit. Figuras denique ex ipsis potius
numis, quam ex Iconismis Auctoris, describens, non plane eadem in
numis vidit omnibus.

Döderlein, Johann Alexander, / Schemel, Johann Conrad <<von>>, /
Adelbulner, Johann Ernst,

Jo. Alex. Doederlini, Academiæ Imperialis Leopoldino-Carolinæ ... Collegæ .
.. Commentatio Historica De Numis Germaniæ Mediæ quos vulgo Bracteatos Et
Cavos, vernacule Blech- und Hohl-Münzen adpellant; nec non Laminaribus
Quibusdam Medii Ævi Bilateralibus; Qui maximam partem Weissenburgi in
Noricis, inque vicinis agris, ... eruti sunt ac reperti : Cum Figuris æri

Norimbergæ 1729

4 Diss. 1216#Beibd.2

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10674097-3

VD18 14441195